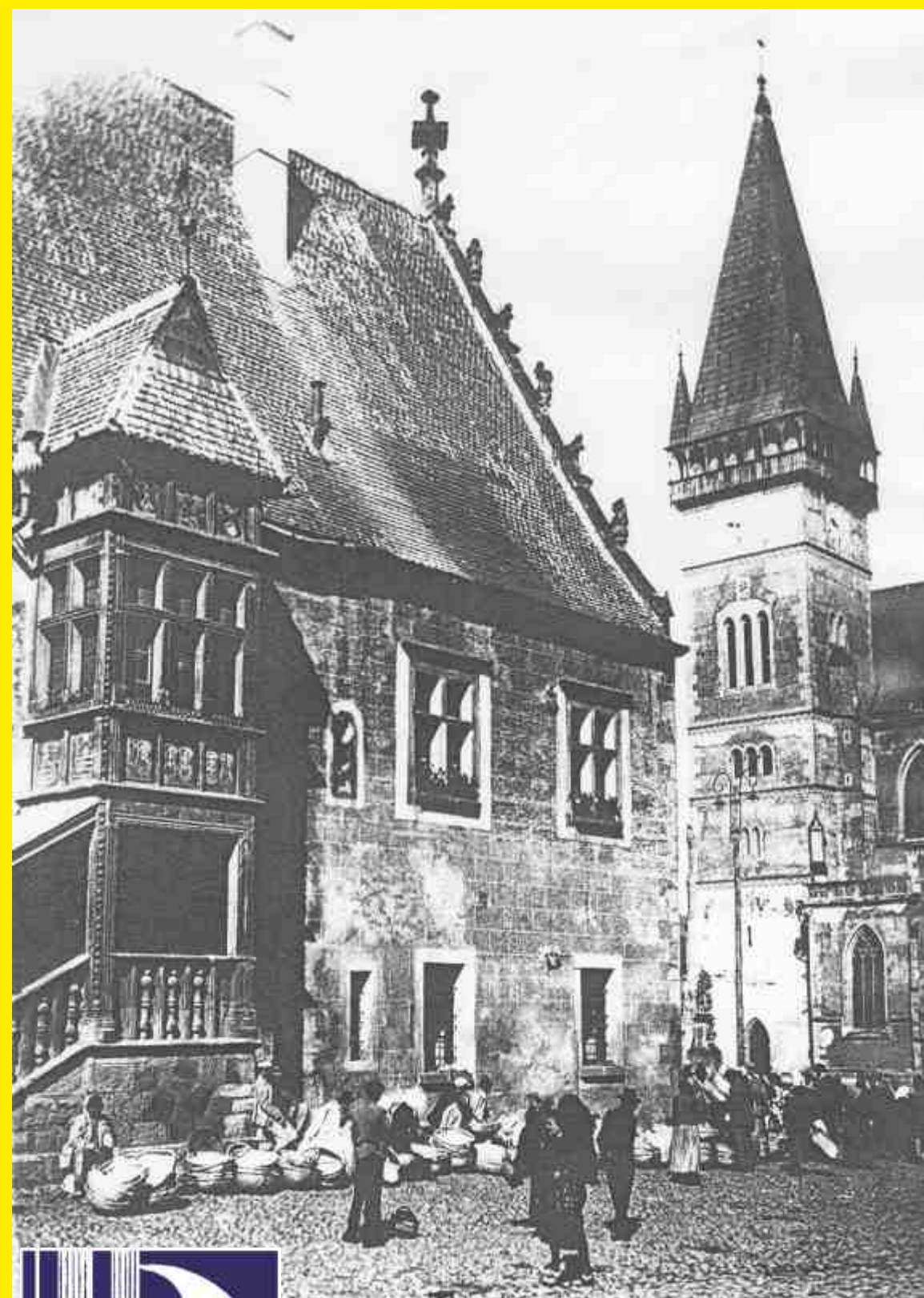
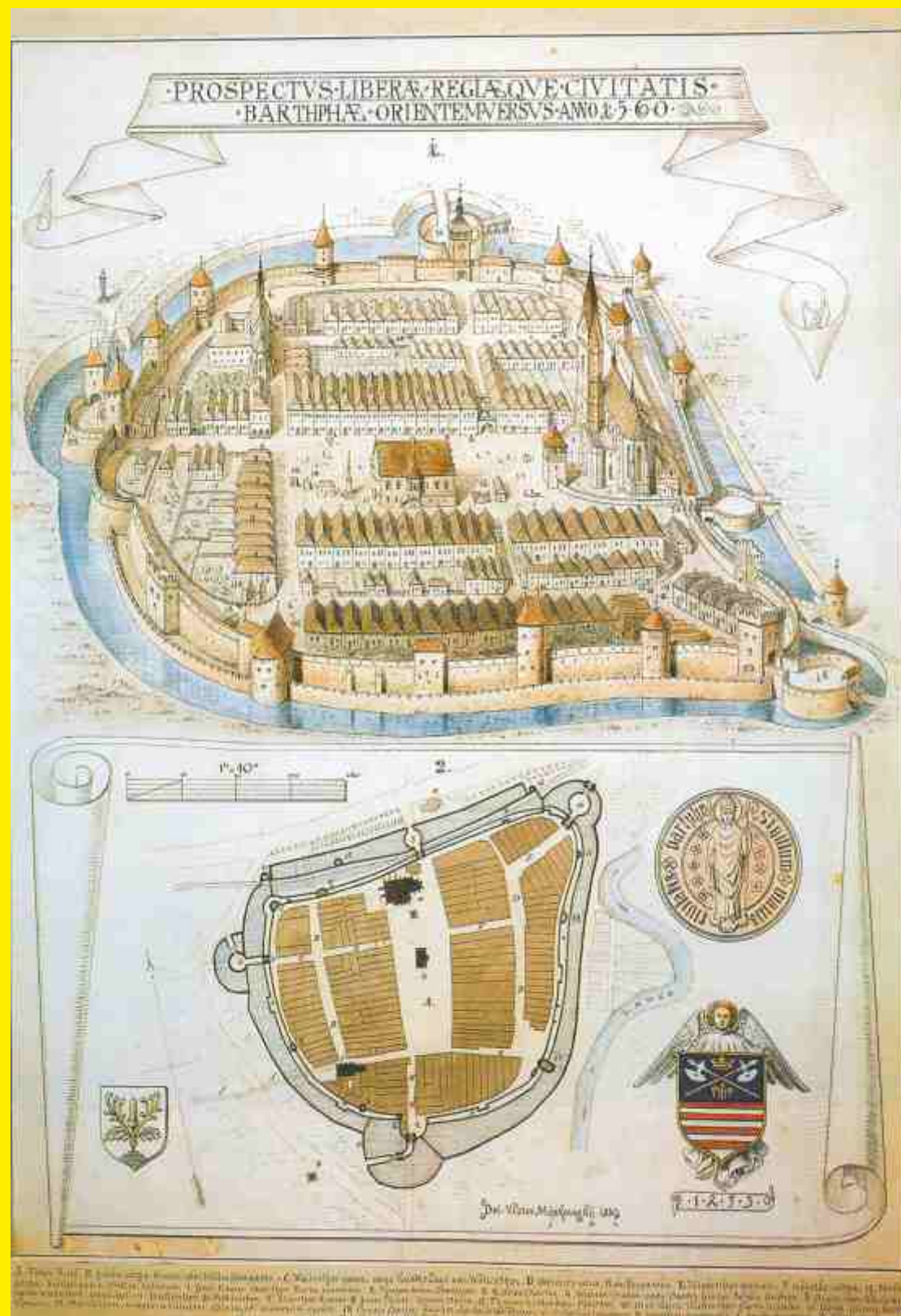

ISBN 978-80-972776-7-3

BARDEJOV
21.-22. 8. 2017

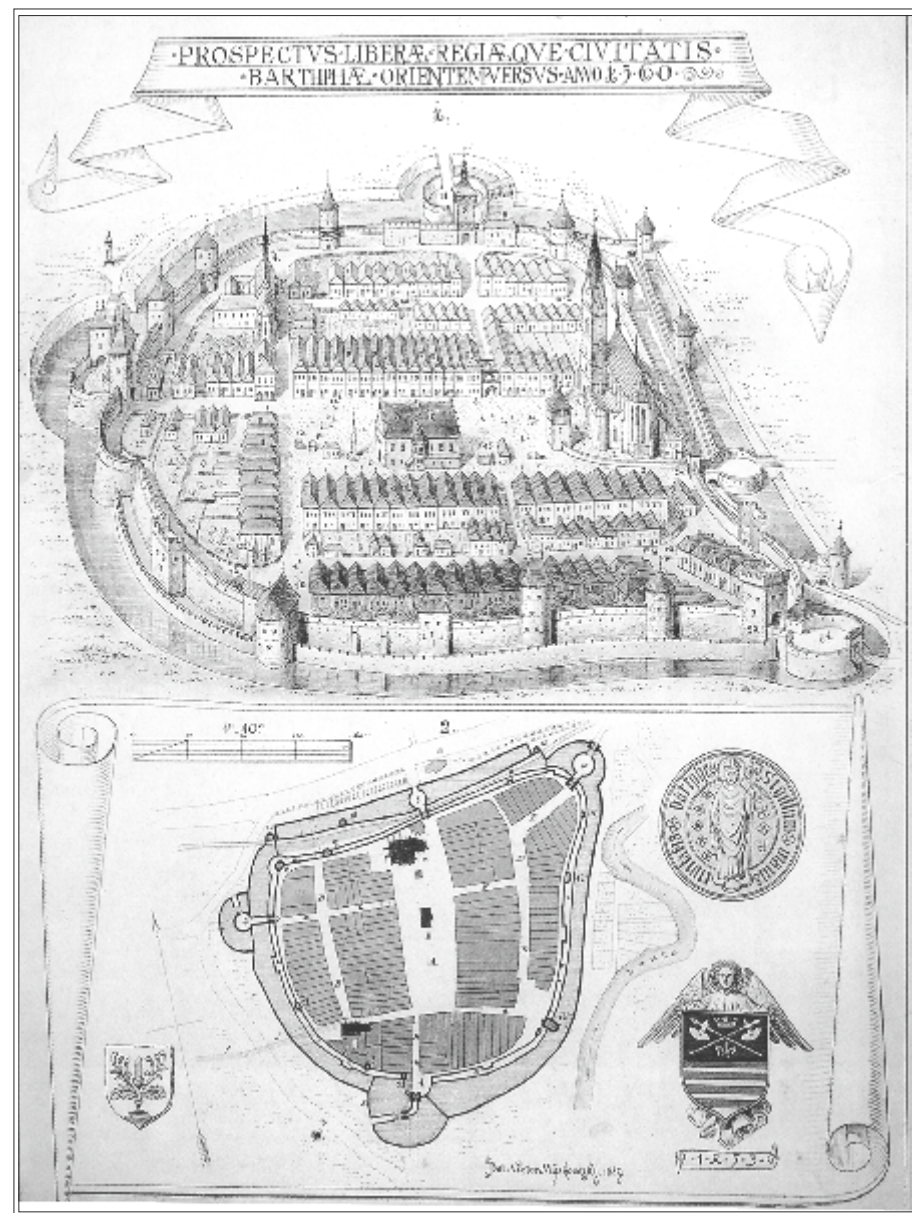

STU
FA

Mestský úrad Bardejov
Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov, Slovakia

BARDKONTAKT 2017

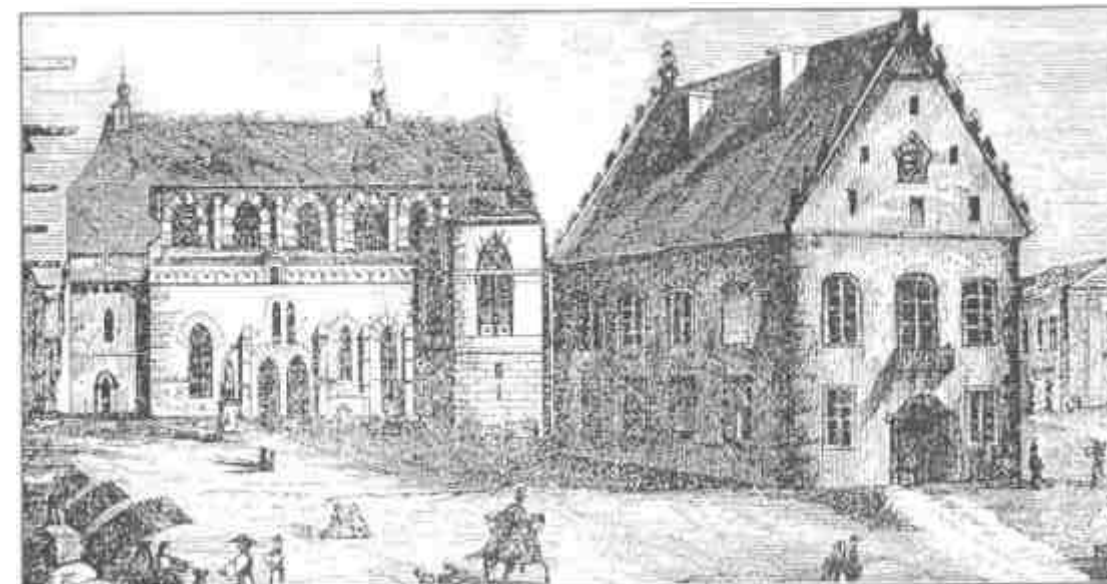

ISBN 978-80-972776-7-3

Mestský úrad Bardejov
Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov, Slovakia

tel.: (00421) 054 472 2641, fax: (00421) 054 472 2476, e-mail: mesto@Bardejov.sk

VYDAVATEĽ : Mesto Bardejov, Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov
 TLAČ : Irena Vavreková i- plast, Vodárenská 22, 085 01 Bardejov
 Zborník z vedeckej konferencie

ORGANIZÁCIA KONFERENCIE :

Mestský úrad Bardejov
 Fakulta architektúry STU Bratislava

VEDECKÝ VÝBOR KONFERENCIE:

Prof. Ing. arch. Peter Vodrážka, PhD., Fakulta architektúry STU Bratislava
 Prof. Ing. arch. Maroš Finka, PhD., Ústav manažmentu STU Bratislava
 Prof. Dr. Günter Hofbauer, Technische Hochschule Ingolstadt, Nemecko
 Dr. Hab. Malgorzata Rówińska, prof. UE, Uniwersytet Ekonomiczny Katowice, Poľsko
 Ing. arch. Zuzana Ondrejková, PhD., Ministerstvo kultúry SR
 Ing. Eva Semanová, riaditeľka KPÚ Prešov
 doc. Ing. Eva Kráľová, PhD., Fakulta architektúry STU Bratislava
 Ing. Vladimír Kohút - Slovenská komora stavebných inžinierov
 Ing. arch. Vladimír Kačala- Slovenská komora architektov

RECENZENTI PRÍSPEVKOV :

Prof. Ing. arch. Peter Vodrážka, PhD. - Fakulta architektúry STU Bratislava
 Ing. arch. Beata Polomová, PhD. - Fakulta architektúry STU Bratislava
 doc. Ing. Eva Kráľová, PhD. - Fakulta architektúry STU Bratislava
 doc. Ing. arch. Jara Lalková, PhD.
 Ing. arch. Viera Dvořáková, PhD.

Príspevky neprešli jazykovou úpravou
 08/2017
 Náklad : 170 ks
 ISBN 978-80-972776-7-3

REALIZOVANÉ
 S FINANČNOU PODPOROU
 MINISTERSTVA KULTÚRY
 SLOVENSKEJ REPUBLIKY

ZBORNÍK PREDNÁŠOK 2017

HLAVNÁ TÉMA ODBORNEJ KONFERENCIE

PAMIATKY A PAMIATKOVÉ ÚZEMIA V ROZVOJOVÝCH PROGRAMOCH OBCÍ A REGIÓNOV

ODBORNÉ PREDNÁŠKY :

OBSAH:

- **I. OKRUH:** REGENERÁCIA PAMIATOK A PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ V KONTEXTE ÚLOH MIEST A OBCÍ
AKTIVITY, INICIATÍVY, LIMITY, NÁMETY NA RIEŠENIE
 - 1. Pamiatky a chránené územia ako rozvojový fenomén**
doc. Ing. Eva Kráľová, PhD.
 - 2. Zásady ochrany pamiatkových území ako súčasť strategických dokumentov obcí**
Ing. arch. Jana Onufráková
 - 3. Overovacia štúdia funkčného využitia návsia pamiatkovej zóny Políchno**
Ing. arch. Lívia Šišláková
 - 4. MPR Bardejov a archeologický výskum legislatíva, forma, ciele a výsledky**
Mgr. Peter Harčár

- **II. OKRUH:** OCHRANA PAMIATOK VEC VEREJNÁ ALEBO SÚKROMNÁ? (VYUŽÍVANIE VERZUS KULTÚRNE
HODNOTY PAMIATOK, FINANCOVANIE, SPRÍSTUPNENIE, POMOC VEREJNÝCH INŠTITÚCIÍ...)
 - 5. Zachování dokladů vývoje stavební kultury z hlediska veřejného zájmu a přístupu institucí**
Ing.arch. Blažena Hubáčková, PhD., Ing.arch. Petr Hubáček, PhD.
 - 6. Potenciál a využitie mapovania kultúrneho dedičstva pre rozvoj urbanistickej štruktúry
územia, prípadová štúdia mesto Komárno**
Ing. arch. Kristína Kalašová
 - 7. Význam predprojektovej prípravy pri koordinácii obnovy pamiatkových území miest Trnavy
a mesta Modry**
doc. Ing. arch. Jana Gregorová, PhD.
 - 8. Predlhý (a zatiaľ neukončený) príbeh obnovy Rákócziho kaštieľa v Borši**
Dr. Ing. arch. Ján Krcho, PhD., prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD., Ing. arch. Lukáš Sečka, Zoltán
Wittinger
 - 9. Príležitostná alternatíva k zdrojom financovania pamiatkovej starostlivosti**
Dr. hab. Prof. UE Miloš Král

- **III. OKRUH:** ZODPOVEDNOSŤ A ÚLOHY SAMOSPRÁVY - UPLATNENIE VEREJNÉHO ZÁUJMU V AKTIVITÁCH
SÚKROMNÉHO SEKTORU, OTÁZKY ZODPOVEDNOSTI ZA VYVOLANÉ DOPADY
 - 10. Industriálne dedičstvo - súčasť územného kapitálu**
Ing. arch. Katarína Mackovičová
 - 11. Analýza zdrojov financovania ochrany pamiatok v Poľsku na príklade vojvodstva Sliezsko**
Dr. hab. Małgorzata Rówińska, prof. UE, dr Anna Kuzior
 - 12. Viacdimeziálny model Bratislavy - inovatívny nástroj tvorby**

Ing. arch. Katarína Boháčová, PhD., Ing. arch. Tomáš Hanáček, PhD.

13. Súvislosti integrácie prípadových štúdií a participatívneho plánovania pre city branding pamiatkových území

doc. Ing. arch. Silvia Bašová, PhD.

14. Technické možnosti pri obnove dvojitého okenného výplní

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD., doc. Ing. Agnes Iringová, PhD.

■ **IV. OKRUH: REALIZÁCIA VYUŽÍVANIA PAMIATOK SKÚSENOSTI, PODNETY NÁMETY NA RIEŠENIE**

15. Bojnice z pohľadu pamiatkára - jednoduché výletné mesto s bohatým potenciálom, ale s nejasne usmernným rozvojom.

Ing. arch. Lívia Reháková

16. Zameranie skutkového stavu ako podklad pre projekt rekonštrukcie pamiatky s využitím metodiky BIM

Ferdinand Ornth

17. Projekt renovácie požiarneho hydrantu v Užhorode

Oleg Olashyn

18. Návrh obnovy Mestského kina v Užhorode

Elina Degtiarova

19. Historické sýpky v rozvojových programoch obcí a regiónov

Ing. arch. Vladimír Hain, PhD.

20. Letné sedenia v pamiatkových územiach Košického kraja

Ing. Kristína Markušová

21. Architektonicko-urbanistické hodnoty priemyselných areálov ako východisko ich konverzie pre vízie rozvoja mesta - príklad OLD HEROLD Trenčín

Ing. arch. Michaela Sýkorová a kol.

22. Virtuálne prezentácie ako nástroj sprítomnenia hodnôt zaniknutých historických objektov

Ing. arch. Michal Ganobjak, PhD.

23. Pamiatky v rozvojových programoch obcí na príklade drevených chrámov UNESCO na Slovensku

Ing. arch. Ivana Lisická

34. Skrytá architektúra historických železniární v kontexte rozvoja sídiel - prezentácia dochovaných stavieb

Ing. arch. Eva Belláková

25. Drobná sakrálna architektúra v kontexte rozvoja obcí a mikroregiónov

Ing. Attila Tóth, PhD.

26. Pevnosť Przemysł v plánoch a programoch miestnej samosprávy

prof. nadz. dr. hab. inž. Marek GOSZTYŁA, mgr inž. arch. Magdalena WAZIO,

prof. dr. inž. arch. Peter PÁSZTOR

BARDKONTAKT 2017

PAMIATKY A CHRÁNENÉ ÚZEMIA AKO ROZVOJOVÝ FENOMÉN

doc. Ing. Eva KRÁĽOVÁ, PhD.

Fakulta architektúry STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, e-mail: kralova@fa.stuba.sk

Pamiatky a chránené územia ako rozvojový fenomén

doc. Ing. Eva KRÁĽOVÁ, PhD.

Fakulta architektúry STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, e-mail: kralova@fa.stuba.sk

Abstrakt

Pamiatky sa často vnímajú ako protipól rozvoja. Ako výberová kategória dochovaného fondu dedičstva predstavujú a reálne obsahujú trvalé hodnoty. Ako nositelia trvalých hodnôt sa stali reprezentačnými atribútmi úspechu. Vznikajú iniciatívy na ich ochranu od miestnych po medzinárodnú úroveň. Predsa však – „v záujme rozvoja“ často ustupujú až zanikajú.

Problém „protirečenia“ ochrany dochovaného dedičstva a hospodárskeho rozvoja nie je nový. Je známy už z minulosti a aj v medzinárodných reláciách z neho vyšli iniciatívy na ochranu pamiatok a pamiatkových území, medzinárodné dohovory a odporúčania boli prijaté na jeho prekonanie. Problém sleduje aj početná literatúra. V praxi popri podnetných realizáciách často registrujeme škody i fatálne straty pamiatkových hodnôt.

Udržiateľný rozvoj je aj o ochrane dochovaných hodnôt. Príspevok analyzuje koherenciu legislatívy v oblasti zámerov rozvoja a ochranou pamiatok na vybraných sledovaných aspektoch. Záverom odporučí kroky na zlepšenie situácie.

Kľúčové slová: pamiatky, chránené územia, rozvoj obcí a regiónov, program rozvoja obce, územno-plánovacia dokumentácia

Slovo na úvod

Pamiatky a pamiatkové územia v mysliach obyvateľov i návštevníkov rezonujú spravidla svojím dobrým menom: nielen ako poznávací a individualizujúci znak miesta či krajiny, ale aj ako zhmotnený dokument poznania, múdrosti a šikovnosti našich predkov. S uznaním pamiatok sa vo verejnosti akceptuje aj potreba ich ochrany. Už nie tak nadšene sa k ochrane kultúrnych hodnôt pamiatok stavajú niektorí vlastníci pamiatok: na jednej strane všeobecne dobré meno pamiatok a ich známosti vo verejnosti im vyhovujú a využívajú ich vo svoj prospech (čo nie je protizákonné), na druhej strane povinnosť zachovať a chrániť ich pamiatkové hodnoty považujú za obmedzovanie svojich vlastníckych práv – najmä čo sa týka adaptačných zásahov do „ich“ objektov. Pritom, aktívne využívanie pamiatok a pamiatkových území v princípe nie je problém. Naopak, je vítané.

Aktívne využívanie pamiatok – ako prostriedok na dosiahnutie ich trvalej a účinnej ochrany – odporúčajú viaceré medzinárodné dokumenty zaoberajúce sa ochranou pamiatok, napr. Dohoda o ochrane svetového prírodného a kultúrneho dedičstva, Európsky dohovor o ochrane architektonického dedičstva a ďalšie. Využívanie pamiatok a pamiatkových území odporúčajú tiež konceptuálne dokumenty (charty a rezolúcie) medzinárodných inštitúcií a organizácií na podporu udržateľného rozvoja krajín, ich sídiel a regiónov.

Princíp udržateľného rozvoja miest a regiónov je postavený na využití lokálneho potenciálu. Historické mestá, pamiatkové územia aj individuálne pamiatky predstavujú významnú časť využiteľného miestneho potenciálu vhodného na naštartovanie nových hospodárskych aktivít, rozvojových vízií, posilnenie stagnujúcich či oslabených sídiel a regiónov.

Na Slovensku sa z minulosti zachovalo mnoho pamiatok, historických miest a chránených území, ktorých turistická návštevnosť je citeľným prínosom pre príslušný región. Ako sa ukázalo, pozitívny vplyv na hospodársky a sociálny rozvoj lokality je výraznejší tam, kde pamiatky (ich areály) plnia viacero rozličných funkcií pokrývajúcich každodenné potreby obyvateľov.

Konferencia Bardkontakt už celé štvrtstoročie vytvára priestor na stretanie sa ľudí so záujmom o pamiatky: o ich objavovanie, zviditeľňovanie a šírenie poznania o nich, ale tiež o ich ochranu, nezriedka aj záchranu. Je to otvorená, nezávislá platforma na výmenu názorov, skúseností, aj podnetov, aká na

Slovensku nemá obdobu. Umožňuje a iniciuje neformálne stretnutia medzi profesionálmi najrôznejšej odbornej profilácie, služobného postavenia, rozhodovacích právomocí, ale aj s laikmi – nadšencami a dobrovoľníkmi, ktorým osud pamiatok nielen „leží na srdci“, ale ktorí aktívne prikladajú svoje ruky, um i skúsenosti k tomu, aby pamiatky boli aktívnou súčasťou nášho spoločného životného prostredia, spoločenského života, našich každodenných životných príbehov. Za to patrí úprimné poďakovanie organizátorom konferencie – mestu Bardejov a jeho predstaviteľom, ktorí túto nevšednú podnetnú tradíciu celé štvrtstoročie udržiavajú a organizačne zabezpečujú.

Jubilejné XXV. stretnutie účastníkov konferencie Bardkontakt pokračuje v tejto bezo sporu zásluhnej tradícii. Má za cieľ poskytnúť priestor na medziodborovú diskusiu o otázkach zapojenia pamiatok a pamiatkových území do rozvojových programov obcí, miest, aj celých regiónov. Popri tvorivej reflexii podmienok a požiadaviek vyplývajúcich z existujúcich zákonov, technických noriem, požiadaviek udržateľnosti a efektívnosti, bude vytvorený priestor na prezentáciu úspešných / inšpiratívnych realizácií využitia jednotlivých pamiatok, regenerácie historických jadier ako aj rozvojových aktivít v chránených územiach. Víťané budú upozornenia a podnety na riešenie kolíznych situácií využívania pamiatok a pamiatkových území, ktoré sa vyskytujú v systéme aj praxi programovania / riadenia rozvoja obcí a regiónov.

Tematické okruhy konferencie:

- Regenerácia pamiatok a pamiatkových území v kontexte úloh miest a obcí – aktivity, iniciatívy, limity, námety na riešenie
- Ochrana pamiatok – vec verejná alebo súkromná? (využívanie verzus kultúrne hodnoty pamiatok, financovanie, sprístupnenie, pomoc verejných inštitúcií...)
- Zodpovednosť a úlohy samosprávy – uplatnenie verejného záujmu v aktivitách súkromného sektoru, otázky zodpovednosti za vyvolané dopady
- Realizácia využívania pamiatok – skúsenosti, podnety, námety na riešenie

Do diskusie sú prizvaní okrem členov Slovenskej komory architektov, Slovenskej komory stavebných inžinierov, Slovenskej komory reštaurátorov, pracovníkov Pamiatkového úradu Slovenskej republiky tiež ostatní účastníci procesov programovania rozvoja sídiel a regiónov, (zástupcovia miest a obcí, rozvojových agentúr) regenerácie a užívania pamiatok (vlastníci a investori) ako aj zástupcovia občianskych iniciatív, ako aj odborníci z akademického prostredia.

Všetkým účastníkom, ako aj celej konferencii želim tvorivého ducha, príjemné a úspešné rokovanie.

Eva Kráľová

BARDKONTAKT 2017

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ AKO SÚČASŤ STRATEGICKÝCH DOKUMENTOV OBCÍ

Ing. arch. Jana Onufráková

Krajský pamiatkový úrad Prešov, Hlavná 115, 080 01 Prešov, jana.onufrakova@pamiatky.gov.sk

Zásady ochrany pamiatkových území ako súčasť strategických dokumentov obcí

Ing. arch. Jana Onufráková

Krajský pamiatkový úrad Prešov, Hlavná 115, 080 01 Prešov, jana.onufrakova@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Pamiatky a pamiatkové územia v rozvojových programoch obcí a regiónov je sumarizujúca a teoretická téma, ktorá sa venuje postaveniu ochrany pamiatkového fondu ako špecializovanej zložky plánovania rozvoja územia.

Krajské pamiatkové úrady (KPÚ) sa pri výkone štátnej správy stretávajú s rôznymi formami strategických dokumentov (SD) – v širšom ponímaní sú to Plány hospodárskeho a sociálneho rozvoja, integrované územné stratégie a územné plány regiónov a obcí vrátane generelov. Do týchto dokumentov KPÚ vstupujú na začiatku obstarávania svojimi podkladmi a v ďalších stupňoch pripomienkovaním. Špecifickým spôsobom vstupu do SD, najmä územných plánov, je požiadavka zapracovania schválených zásad ochrany pamiatkových území. Toto sa deje rôznou formou resp. diskusia o tejto problematike na celoslovenskej úrovni ešte neprebehla.

Príspevok sa venuje spôsobu vstupu KPÚ Prešov do SD obcí a regiónov a v druhej časti špeciálne otázke zapracovania zásad na konkrétnych príkladoch.

Kľúčové slová:

strategické rozvojové programy, ochrana pamiatkového fondu, územné plány, zásady ochrany pamiatkového územia

1. Úvod

2.

Strategické dokumenty regiónov, miest a obcí v širšom ponímaní možno rozdeliť na:

- a) Koncepcia územného rozvoja Slovenska (KURS) – podmienky pre ochranu pamiatkového fondu sa tu uplatňujú v celoslovenskom meradle, pomenované sú lokality UNESCO, pamiatkové územia, vznesené hlavné požiadavky ochrany pamiatkového fondu na národnej úrovni.
- b) Regióny:
 - územné plány vyšších územných celkov
 - regionálne integrované územné stratégie (RIUS)
 - generely
- c) Mikroregióny:
 - Plány hospodárskeho a sociálneho rozvoja (ďalej aj „PHSR“)
- d) Mestá a obce, príp. lokality:
 - územné plány
 - PHSR
 - v prípade lokalít svetového dedičstva UNESCO aj Manažment plány

2. Podklady a pripomienkovanie strategických dokumentov

V prípade územných plánov vyšších územných celkov (ďalej aj „VÚC“) – ako aj pri ÚPN obcí – krajské pamiatkové úrady (ďalej aj „KPÚ“) vstupujú do každej etapy spracovania – podklady, urbanistická štúdia, koncept, návrh, ako aj Zmeny a doplnky. KPÚ uplatňujú podmienky ochrany pamiatkového fondu požiadavkou na zapracovanie do textovej aj grafickej časti. V rámci textových častí sú spracovateľom zasielané **podklady** – zoznamy všetkých pamiatkových území a ochranných pásiem, primeraným spôsobom podklady o národných kultúrnych pamiatkach (ďalej aj „NKP“) v jednotlivých lokalitách (počty) a o evidovaných a predpokladaných archeologických nálezoch a náleziskách. Tieto údaje je potrebné v grafickej časti vyznačiť v príslušných výkresoch vhodnou grafickou značkou. Tu môže nastať disproporcia medzi metodikou spracovateľa a názorom KPÚ ohľadom toho, čo je potrebné vyznačovať v mierke príslušnej územnému plánu VÚC – určite lokality

UNESCO a pamiatkové územia, ochranné pásma – na zváženie, sídla s vyšším počtom NKP (od akého počtu?), samostatné NKP (podľa dôležitosti – kto ju určí?), skanzeny, kúpeľné mestá, hrady (nie všetky sú NKP). Tu sa dostávame k účelu použitia ÚPN VÚC – ochrana pamiatkového fondu je len jedným z mnohých vstupov do ÚPN VÚC – aká je jej dôležitosť v porovnaní s turistickou atraktivitou miesta a pod.?

Podklady KPÚ zadáva na začiatku obstarávania ÚPN VÚC a ich zapracovanie kontroluje v každom stupni, keďže je pri posudzovaní ÚPN dotknutým orgánom štátnej správy a bez kladného stanoviska KPÚ nemôže byť ÚPN schválený.

Podobný princíp v zmysle vstupu do textových častí sa uplatňuje pri RIUS a genereloch na úrovni VÚC.

Medzistupňom medzi regiónmi a obcami sú mikroregióny, ktoré si dávajú spracovať PHSR. Do tohto dokumentu už KPÚ vstupuje s väčšou podrobnosťou údajov:

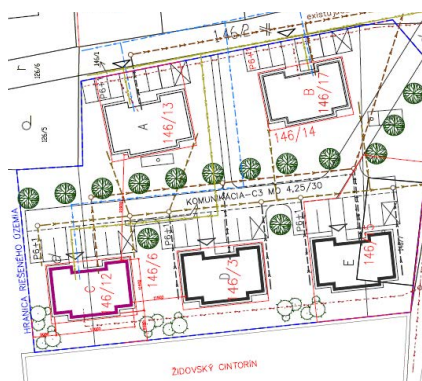
- zoznam všetkých pamiatkových území (pamiatkových rezervácií a pamiatkových zón)
- zoznam všetkých ochranných pásiem (ďalej aj „OP“) – OP pamiatkových území aj NKP
- zoznam všetkých NKP – uvedený presný názov aj číslo Ústredného zoznamu pamiatkového fondu
- zoznam archeologických lokalít – evidované aj predpokladané archeologické nálezy a náleziská

Tieto údaje KPÚ žiadajú zapracovať do znenia PHSR. Tu už do stanoviska KPÚ vstupujú aj požiadavky na dodržiavanie zákona č. 49/2002 Z. z o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“) podľa paragrafového znenia - § 27 Základná ochrana kultúrnej pamiatky, § 32 Obnova kultúrnej pamiatky a úprava nehnuteľnosti, § 41 ods. 4 - požiadavka na zabezpečenie podmienok ochrany archeologických nálezov a nálezísk v procese územného a stavebného konania, možnosť vedenia zoznamu pamätihodností obce a pod.. Identický postup je aj pri podkladoch pre PHSR jednotlivých obcí.

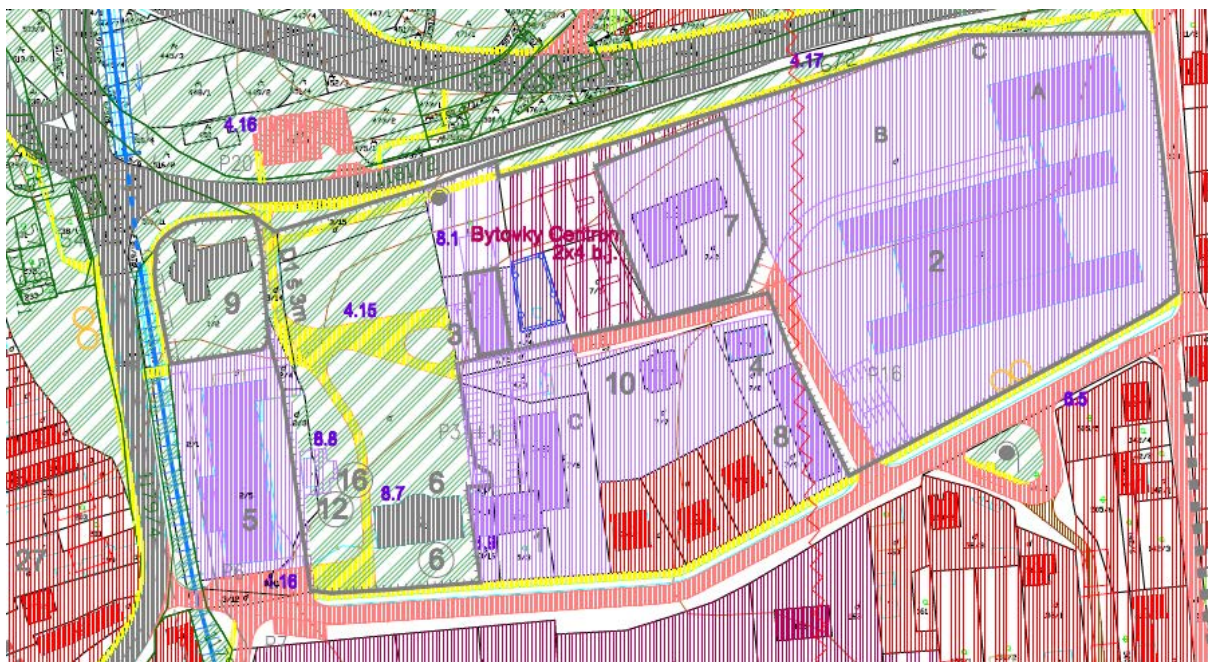
Najbližším nástrojom uplatňovania ochrany pamiatkového fondu na ceste k individuálnemu usmerňovaniu jednotlivých stavieb sú ÚPN obcí. Do nich KPÚ vstupuje okrem predchádzajúcich údajov svojimi požiadavkami vo väčšej miere aj do grafickej časti:

- pamiatkové územia a ochranné pásma – požiadavka vyznačiť ich aktuálne hranice v príslušných výkresoch (najmä výkres širších vzťahov a komplexný urbanistický návrh)
- vyznačenie archeologických lokalít - plošne alebo ohraňovaním
- vyznačenie jednotlivých NKP – grafickou značkou alebo pri územne väčších aj presným vymedzením
- príp. vyznačenie objektov vytypovaných na vyhlásenie na NKP

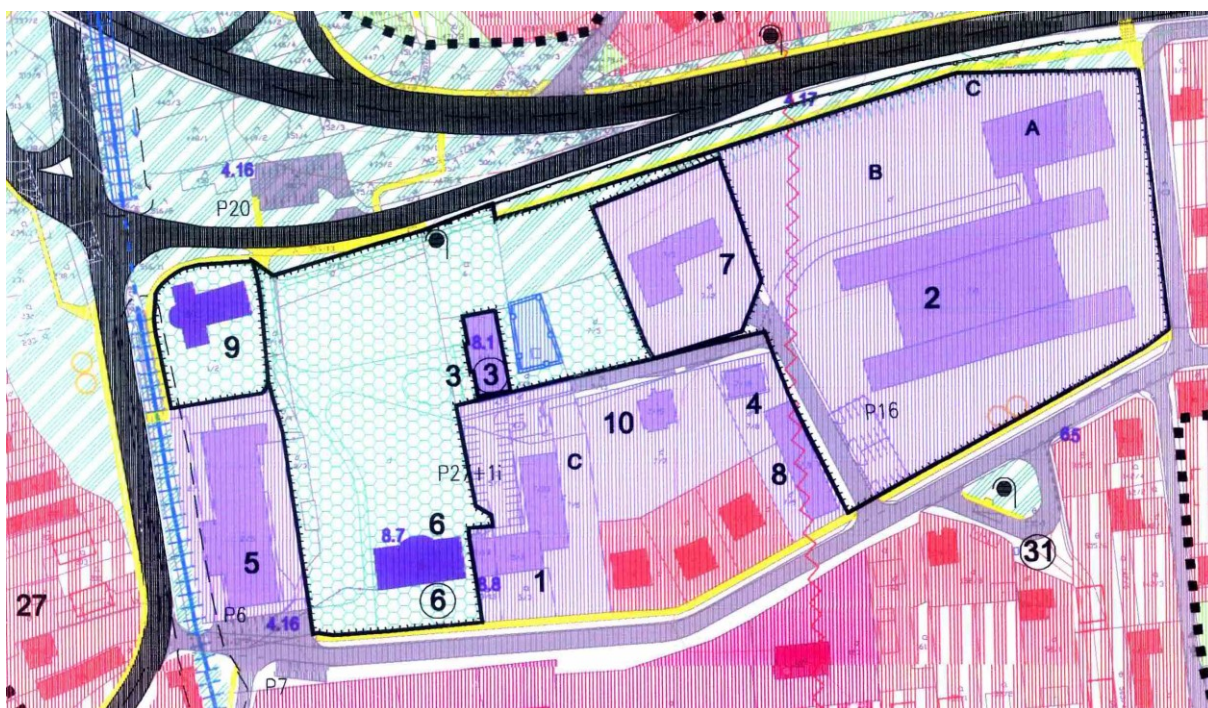
Podklady pre vyznačenie v grafike KPÚ poskytuje obciam a spracovateľom textovou formou (zoznam NKP) a grafickou formou (vyznačenie pamiatkových území, OP a archeologických lokalít). V každej ďalšej etape spracovania ÚPN (koncept a návrh) KPÚ kontroluje zapracovanie ním zadaných podkladov. V prípade exaktného (príp. s drobnými nepresnosťami) zapracovania podkladov a **návrhu riešenia v súlade** so záujmami ochrany pamiatkového fondu KPÚ príslušný stupeň ÚPD **schváli** (bez pripomienok alebo s pripomienkami). V prípade **návrhu riešenia v rozpore** so záujmami ochrany pamiatkového fondu KPÚ príslušný stupeň ÚPD **neschváli a požaduje jeho prepracovanie na základe určených podmienok**.

Obr. 1: Návrh plochy bytových domov v bezprostrednej blízkosti NKP židovský cintorín v obci Zborov (§ 27 ods. 2 pamiatkového zákona)

Obr. 2: ÚPN obce: na ploche NKP Park sú navrhované vozidlové komunikácie, parkovanie, občianska vybavenosť aj bytové domy - KPÚ Prešov návrh ÚPN neschválil a požiadal prepracovať

Obr. 3: prepracovaný návrh ÚPN obce - schválený

KPÚ v zmysle § 27 ods. 4, písm. b) zákona č. 50/1976 Zb. žiada obec o doručenie záväznej časti územnoplánovacej dokumentácie.

KPÚ sa ako dotknutý orgán štátnej správy vo svojej územnej pôsobnosti vyjadruje aj ku všetkým zmenám a doplnkom ÚPN obcí, kde preveruje, či navrhovaná zmena je v súlade so záujmami ochrany pamiatkového fondu. Podobne ako v prípade nového ÚPN KPÚ navrhované zmeny schváli bez pripomienok, s pripomienkami, čiastočne alebo neschváli (vtedy zostáva v platnosti dovtedajší stav v ÚPD).

3. Zpracovanie Zásad ochrany pamiatkových území do ÚPN obcí

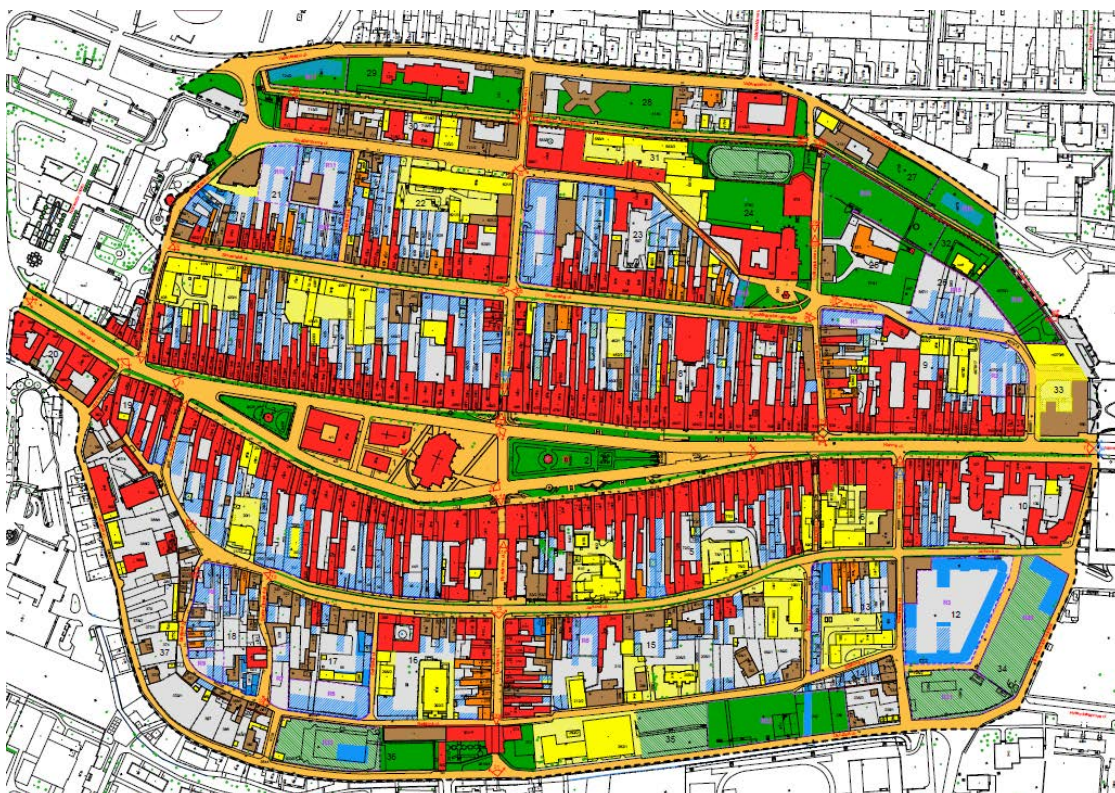
Špecifickým príkladom je vstup do ÚPN obce, kde sa nachádza pamiatkové územie, na ktoré sú spracované a schválené Zásady ochrany pamiatkového územia. Tieto sú podľa § 29 ods. 2 pamiatkového zákona dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia a podkladom pre spracovanie ÚPD. Zásady pozostávajú z textovej a grafickej časti. Textová časť obsahuje požiadavky, podmienky a limity pre stavebnú a inú hospodársku činnosť v pamiatkovom území. Hlavný výkres graphickej časti zásad je spracovaný väčšinou v mierke 1:1000 a vyjadruje skladbu objektov a priestorov v pamiatkovom území podľa stupňa pamiatkovej ochrany resp. rešpektovania hodnôt (NKP a nehnuteľnosti v pamiatkovom území členené ešte do podkategórií) a limity činností v pamiatkovom území (napr. disponibilné plochy pre novú výstavbu, žiaduce doplnenie prvkov – napr. aleje a iné podľa charakteru územia). **Po spracovaní a schválení zásad KPÚ zahrnie požiadavku ich zapracovania do záväznej časti ÚPN väčšinou pri najbližších zmenách a doplnkoch príp. pri tvorbe nového ÚPN.**

Obr. 4: Výkres Zásad ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Hniezdne

Obr. 5: Návrh ÚPN tejto obce – podľa zásad je zapracovaná hranica PZ, národné kultúrne pamiatky, archeologická lokalita a ďalšie údaje v textovej časti

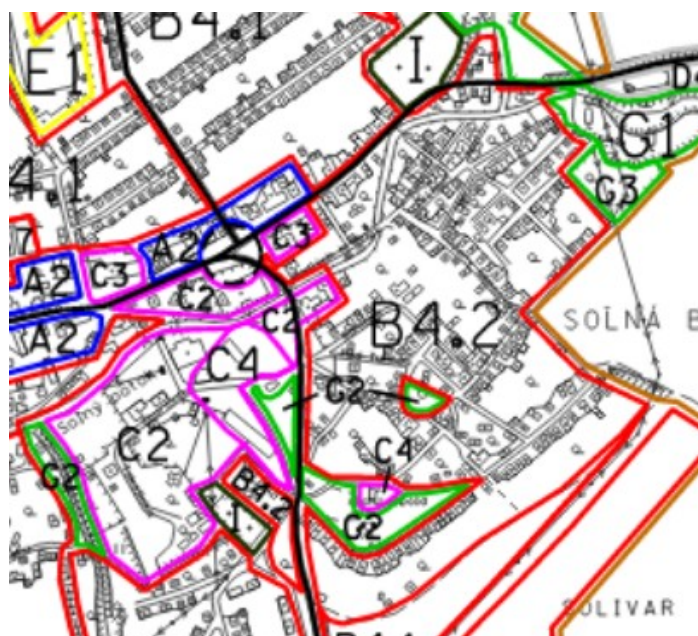
Obr. 6: Výkres Zásad ochrany pamiatkového územia Pamiatková rezervácia Prešov

Obr. 7: ÚPN tohto územia: porovnaním grafických častí je súlad zrejмый len sčasti (iná mierka), podrobne sme vstupovali do textových regulatívov

Obr. 8: Výkres Zásad ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Solná Baňa

Obr. 9: ÚPN tohto územia: porovnaním grafických častí je súlad zrejмый len sčasti (iná mierka), podrobne sme vstupovali do textových regulatívov

Forma zapracovania zásad do ÚPN môže byť v praxi zložitý proces, ktorý prebieha rôzne v závislosti od kvality a spôsobu spracovania zásad a ÚPN a aj ľudského faktora. Ideálne je, ak KPÚ už pri spracovávaní zásad

spolupracuje so samosprávou a požiadavky v zásadách stanovuje v súlade s dlhodobom uplatňovaním princípom usmerňovania v pamiatkovom území. V opačnom prípade môže dôjsť k nepríjemným prekvapeniam na oboch stranách - napr. ak obec nechce prevziať zásady do ÚPN, lebo sa jej zdajú príliš obmedzujúce pre jej rozvoj, nezrozumiteľné alebo veľmi podrobné na to, že by mali byť súčasťou záväznej časti. Je vhodné presadiť si, aby v záväznej časti ÚPN bol odkaz na zásady ako dokument s tým, že **platia, ale v súlade s nimi musí KPÚ pripomienkovať všetky regulatívy resp. každú časť ÚPN týkajúcu sa pamiatkového územia**. V praxi je to mravčia práca, kde treba poznať územie, ideálne aj históriu usmerňovania a ÚPN v území a vedieť predvídať – teda práca pre tím, ktorý vie komunikovať. Problémom môže byť stret záujmov – napr.:

- centrum mesta je pre samosprávu rozvojová plocha spravidla s predstavou intenzifikácie zástavby, pre orgán ochrany pamiatkového fondu je to väčšinou najhodnotnejší priestor s konzervatívnymi regulatívmi v oblasti dostavieb, nadstavieb a zmien stavieb
- pre developera sú voľné plochy „ponukou“ na zastavanie, pre pamiatkovú ochranu majú často zostať voľné ako plocha dvorov, historickej zelene, hradobná priekopa a pod.
- maximálna prípustná podlažnosť – pre KPÚ majú zostať dominantami historické objekty, pre investorov sú zaujímavé m², preto majú o svojej novostavbe často oveľa veľkorysejšie predstavy ako orgán pamiatkového fondu.

4. Záver

Podľa § 29 ods. 4 pamiatkového zákona je miestne príslušný krajský pamiatkový úrad dotknutým orgánom štátnej správy pri prerokúvaní územného plánu regiónu, územného plánu obce a územného plánu zóny.

Podľa § 30 ods. 4 pamiatkového zákona sa záväzné stanovisko krajského pamiatkového úradu vyžaduje ku všetkým rozhodnutiam iných orgánov štátnej správy a orgánov územnej samosprávy, ktorými môžu byť dotknuté záujmy chránené týmto zákonom.

Podľa vyššie uvedených ustanovení sa KPÚ vyjadrujú k územným plánom a strategickým dokumentom v každom stupni ich spracovania. Tento príspevok mal za cieľ opísať formu a obsah stanovísk KPÚ k týmto dokumentom a zhrnúť skúsenosti a príklady z procesu ich schvaľovania. Zapracovanie všetkých dostupných podkladov o pamiatkovom fonde v štádiu vypracovávaní a schvaľovania najmä územných plánov môže byť účinným nástrojom pri neskoršom rozhodovaní KPÚ o konkrétnych zámeroch v území aj závažným argumentom v správnych konaniach.

Principles of conservation of landmarks as a part of strategic documents of municipalities

Ing. arch. Jana Onufráková

The Regional Monuments Board, Hlavná 115, 080 01 Prešov, jana.onufrakova@pamiatky.gov.sk

Abstract

Monuments and monuments in the development programs of municipalities and regions is a summative and theoretical topic, which deals with the status of the monument protection as a specialized component of territorial development planning.

The Regional Monuments Board (KPÚ), in the performance of the state administration, meets various forms of Strategic Documents (SD) - in broader terms they are mostly Economic and Social Development Plans and Territorial Plans of Regions and Municipalities, including Generals. In these documents, the KPU enters the start of the procurement with its background and in the next steps with comments. A specific way of entering SDs, especially territorial plans, is the requirement to incorporate the approved principles of conservation of landmarks. This happens in a different form.

The contribution focuses on how KPÚ Prešov enters the SD municipalities and regions, and in the second part a special question of incorporating principles into concrete examples.

Key words: strategical development programs, monuments protection, territorial plans, principles of conservation and protection of landmarks

BARDKONTAKT 2017

OVEROVACIA ŠTÚDIA FUNKČNÉHO VYUŽITIA NÁVSIA PAMIATKOVEJ ZÓNY POLÍCHNO

Ing. arch. Lívia Šišláková

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava, livia.sislakova@gmail.com

Overovacia štúdia funkčného využitia návšia¹ pamiatkovej zóny Políchno

Ing. arch. Lívia Šišláková

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava, livia.sislakova@gmail.com

Abstrakt

Políchno, rodná obec spisovateľky Boženy Slančíkovej-Timravy a pôsobisko štúrovskej a poštúrovskej generácie evanjelických kňazov, si svoj malebný vidiecky charakter zachováva dodnes. V roku 1996 bola časť obce vyhlásená za pamiatkovú zónu ľudovej architektúry, najhodnotnejším priestorom je tzv. návšie, ktorému dominuje areál NKP evan. a.v. fary a rodného domu B. Slančíkovej-Timravy.

Cieľom príspevku je popísať a vyhodnotiť **overovaciu štúdiu novej funkčnej náplne a adaptácie** Areálu B. Slančíkovej-Timravy pre **potreby kultúrno-spoločenského a edukačného využitia** spracovanou študentmi tretieho ročníka Fakulty architektúry.

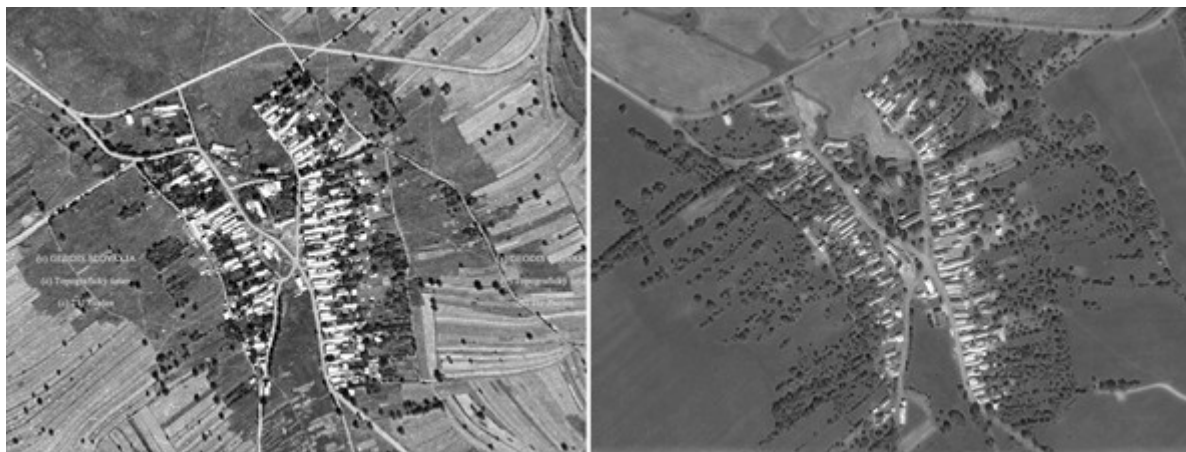
V súčasnosti je v obci málo rozvinutý cestovný ruch, napriek častým spoločensko-kultúrnym podujatiam, ktoré sa v obci každoročne konajú. Príčinou je aj nedostatočné využitie potenciálu kultúrneho turizmu, nedostatočnej a neadekvátnej prezentácie a využitia kultúrneho dedičstva a absencujúcej služieb.

Kľúčové slová: overovacia štúdia, obnova pamiatok, pamiatková zóna, potenciál kultúrneho turizmu, udržateľný rozvoj

1. Úvod

Maličká obec Políchno sa nachádza v južnej časti stredného Slovenska vo východnej časti Krupinskej vrchoviny zhruba 20 kilometrov vzdialenej od okresného mesta Lučenec.

Osídľovanie tejto oblasti klčovaním lesného porastu slovenskými kolonizátormi začalo pravdepodobne v 14. storočí, avšak prvá písomná zmienka pochádza z roku 1467. Vtedy ešte osada patrila k divínskemu hradnému panstvu, v 16. storočí patrila k haličskému panstvu a neskôr viacerým zemepánom. [1]

Obr.1: Porovnanie historickej ortofotomapy vojenského mapovania z roku 1950 a aktuálneho satelitného snímku z roku 2017 obce Políchno. (Zdroj: dostupné na <http://mapy.tuzvo.sk/HOFM/Default.aspx>, <https://www.google.sk/maps/@48.4054053,19.4973983,787m/data=!3m1!1e3>, cit. 30-06-2017)

Významnejším kultúrnym dedičstvom obce je štúrovska a poštúrovska generácia evanjelických kňazov a národná umelkyňa, spisovateľka Božena Slančíková-Timrava. Prvá zmienka o evanjelickej a.v. cirkvi pochádza z roku 1630. Z konca 18. storočia je zachovaná jediná výšková dominanta obce, klasicistický evanjelický a.v.

¹ Termín „náves“ podľa Slovníka slovenského jazyka 1959-1968 [16] označuje „priestor v prostriedku dediny, dedinské námestie“. V tomto príspevku je preto príznačne zvolený tento termín napriek tomu, že sa nejedná o spisovný termín slovenského jazyka.

kostol s neskoršími stavebnými úpravami. V prvej polovici 19. storočia vyvstala potreba vybudovania ev. a.v. fary a neskôr aj ev. a.v. školy, nachádzajúcich sa v centrálnej časti obce. Pôdorysná osnova obce Políchno má tvar "motýlich krídel", ktorého pomyselné telo tvorí trojuholníkové návsie, ktoré pretína Polichnianský potok. [2]

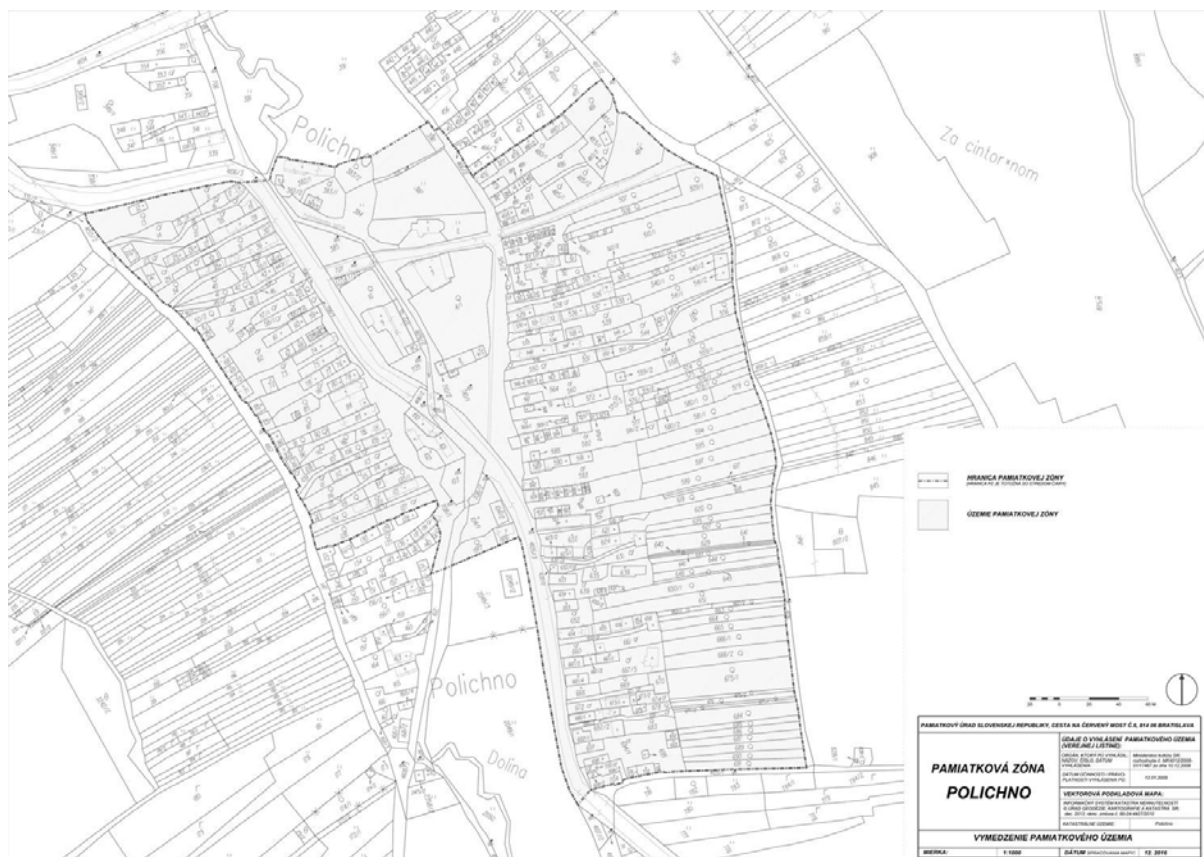
Obr.2: Ľudová architektúra obytných domov v čase vyhlásenia obce za pamiatkovú zónu. (Zdroj: Návrh na vyhlásenie obce Políchno za pamiatkovú zónu, 1995. Archív PÚSR, sign. T 3706)

Pôdorysná osnova sa vyznačuje zástavbou vidieckych obytných domov radených pozdĺžnou osou kolmo na os cestnej komunikácie a vodného prvku. Väčšina zachovaných objektov pochádza z prelomu 19. a 20. storočia. Obec Políchno má zachovaný historický pôdorys s objektami ľudovej architektúry s typickými regionálnymi prvkami, vrátane hospodárskych objektov, ktorá je dotvorená okolitou kultúrnou krajinou, ktorá ju bezprostredne obklopuje. (Obr. 1) V rámci novohradského regiónu patrí k najzachovalejším obciam s intaktné zachovaným pôdorysom a výškovou hladinou zástavby. (Obr. 2)

Na základe návrhu na vyhlásenie pamiatkovej zóny Políchno spracoveného vtedajším regionálnym strediskom Pamiatkového ústavu v Rožňave bola v roku 1996 vyhlásená skoro celá obec za pamiatkovú zónu. (Obr. 3) Tento unikátne zachovaný celok je nutné chrániť ako výnimočný doklad spôsobu života, kultúry a hospodárenia našich predkov.[3] Políchno je predstaviteľom pamiatkovej zóny ľudovej architektúry novohradského regiónu, vsadené do poľnohospodárskej krajiny, ktorá prirodzene nadväzuje na prírodnú krajinu. V ústrednom zozname pamiatkového fondu je evidovaná jediná kultúrna pamiatka a to, evanjelická fara a pamätná tabuľa Boženy Slančíkovej-Timravy. Cieľom vyhlásenia časti obce za pamiatkovú zónu bolo a je **zachovanie jej kultúrnych a historických hodnôt v záujme ich využitia v nových podmienkach.** [3]

Charakteristickou črtou je prítomnosť množstva studničiek a vyvieráčiek kvalitnej podzemnej vody. Na jednej strane vysoko cenná a vzácna komodita, na druhej strane spôsobuje vážne deštrukčné problémy na stavebnom fonde obce (zavlhávanie, podmáčanie základov, atď.) Sama spisovateľka si svoj pseudonym zvolila podľa názvu jednej studne v polichnianskom chotári, ktorá bola vo veľkej úcte, pretože z nej nikdy nechýbala voda. [4] Nielen kultúrne dedičstvo obce, ale aj kvalitné životné prostredie (prírodné dedičstvo) má potenciál pre rozvoj udržateľného pobytového turistického ruchu. V okolitých horách je množstvo turistických peších a dnes už aj cyklistických trás. Obec dokonca zriadila Timravín náučný chodník, ktorý približuje faunu a flóru Novohradského regiónu a miestne špecifiká.

Aj vďaka nepriaznivému demografickému vývoju sa novšia výstavba v obci nerealizovala, čo má za následok zachovanú kompaktnú urbanistickú štruktúru obce. Napriek tomu, že stálych obyvateľov je len momentálne 142, v obci sa pravidelne konajú rôzne kultúrne podujatia.

Obr.3: Vymedzenie územia pamiatkovej zóny Polichno podľa rozhodnutia Ministerstva kultúry SR o zmene vymedzenia územia z roku 2008. (Zdroj: dostupné na <http://www.pamiatky.sk/sk/page/pam-uzemia-a-ochr-pasma>, cit. 02-07-2017)

2. Riešené územie –súčasný stav

Nositeľom pamiatkových hodnôt sídla je dominantný centrálny priestor návšia. Ide o urbanisticko-architektonický kompaktný celok v interiéri obce oddelený od ostatku cestnými komunikáciami. Skrz celý areál preteká severno-južne Polichniarsky potok. V riešenom území sú v severnej časti situované objekty – **NKP bývalej evan. a.v. fary s hospodárskym objektom**, v západnej časti pri hlavnej komunikácii sú situované - **bývala evanjelická škola s hospodárskymi objektmi, objekt obecného úradu s verejnými toaletami**. (Obr. 4) Celý areál je pravidelne podmáčaný, bohato pokrytý vzrastlými drevinami (ovocné, listnaté, ihličnaté stromy).

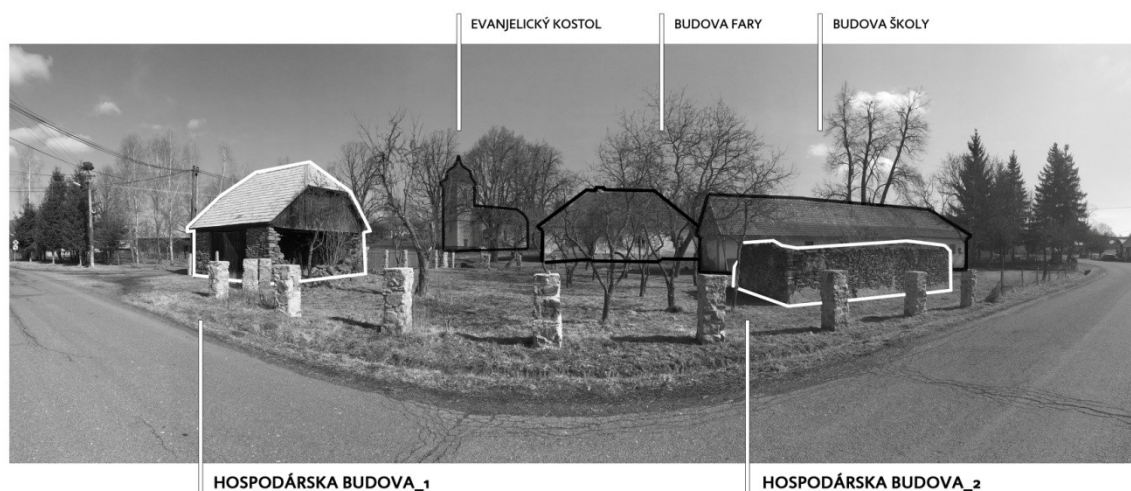
2.1. NKP pamätný dom – bývalá evan. fara

Objekt bývalej fary je osadený v severnej časti návšia vo svahovitom teréne , ktorý klesá západne smerom k potoku. Pred severnou, vstupnou časťou vedie cestná komunikácia oddeľujúca objekt fary od areálu kostola. K fare prislúcha bývalý hospodársky dvor so zachovaným hospodárskym objektom, ktorý sa otvára južne do voľnej záhrady, kde sa nachádza vyvierajúci prameň. Objekt fary je jednopodlažná stavba obdĺžnikového pôdorysu s čiastočne podpivničená. Typickým prvkom je drevený gánok, nachádzajúci sa na východnej strane objektu, kde je umiestnený aj vstup do objektu, pivnice a krovu. Na západnej fasáde vystupuje do popredia stredná izba v podobe rizalitu.

V roku 2015 bola vykonaná terénna obhliadka pamiatky so zameraním sa na jej stavebno-technický stav pracovníkmi Pamiatkového úradu Slovenskej republiky v rámci projektu Pro Monumenta - prevencia údržbou, ktorej výsledkom je spracovaná Technická správa kultúrnej pamiatky.[5]

Z technickej správy vyplýva, že objekt je v narušenom technickom stave. Poruchy objektu súvisia hlavne s vlhkosťou prostredia, či už spôsobené zatekaním zo strechy, zemnou alebo povrchovou vlhkosťou, ktoré spôsobujú postupnú deštrukciu exteriérových a interiérových stavebných prvkov (steny, strop, krov, podlahy, okná, atď.). [5]

K zlému technickému stavu prispievajú aj použité novodobé materiály v rámci objektu (cementové omietky, betón, atď.). Je preto nanajvýš žiaduce spracovať návrh komplexného riešenia ovlhčenia objektu, ktorý zahŕňa všetky potrebné opatrenia od odvodnenia objektu až po úpravu stien v interiéri.

Obr.4: Prvý kontakt - pohľad z hlavnej komunikácie na riešené územie , v popredí hospodárske stavby evan. školy – prvý dotyk s areálom B. Slančíkovej-Timravy. (Zdroj: Portfólio D. Glončáková, J. Hanuliaková, 2017,)

Pôvodnú funkciu plnil objekt do konca 80. rokov, v súčasnosti je v objekte zriadená pamätná izba B. Slančíkovej- Timravy a prezentácia a interpretácia nie je veľmi autentická, niektoré exponáty nie sú ani z obdobia pôsobenia spisovateľky. Dve miestnosti aktívne využíva evanjelický zbor a kňaz, hlavne v čase zimného obdobia. Hospodársky domček umiestnený východne od fary je jednopodlažná stavba prekrytá sedlovou strechou a smerom do hospodárskeho dvora a na ulicu omietnutá, so štítovou výzdobou. V súčasnosti plní funkciu skladu remeselných a poľnohospodárskych nástrojov. V blízkosti objektu hospodárskej stavby sa nachádza bývalý ovocný sad.

2.2. Bývalá evan. škola a hospodárske objekty

Budova bývalej školy sa nachádza v juhozápadnej časti riešeného areálu , na ktorú sa aj otvára . Objekt školy je prízemná stavba so sedlovou strechou. Západnej fasáde dominuje gánok, materiálovo nevhodne riešený. Na južnej strane je situovaná prístavba z 50. rokov 20. storočia. Oba vstupy do objektu sú z gánku. Sídlila tu základná 9-ročná škola, ktorá však už dlhšiu dobu nefunguje . Dnes je tu umiestnená expozícia školskej triedy a expozícia mapujúca život v obci. Časť objektu slúži ako obecná knižnica. Objekt má tiež problém so zvlhnutím muriva, hlavne východného múru, situovaného v tesnej blízkosti potoka. K školy patria aj dve hospodárske stavby a zanedbaný, nekultivovaný ovocný sad. Jedna z hospodárskych stavieb je v dobrom stavebno-technickom stave, umiestnená na exponovanom mieste v severozápadnom cípe riešeného územia a druhá v stave ruiny, deštruovanej náletovou zeleňou. Ruina prekrýva zakrýva pohľad na obecnú školu z prístupovej cesty. Oba objektu sú v súčasnosti nevyužívané.

3. Zadanie a lokálny program

Trendom a čím ďalej už aj bežnou praxou bývajú študentom ponúkané zadania ateliérovej tvorby, ktoré majú svojho reálneho investora. Práve takéto zadania sú medzi študentmi veľmi populárne, keďže majú možnosť takpovediac „na vlastnej koži „skúsiť úskalia ich budúceho povolania.

V tomto prípade je investorom obec Políchno v zastúpení pána starostu Kyseľa. Svoje predstavy o funkčnej náplni areálu sú zhrnuté v strategickom dokumente - Pláne hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce na roky 2016-2022. [6] Obec pociťuje hlavne potrebu vybudovania spoločensko-kultúrneho priestoru, ktoré v obci chýba. Vzhľadom k početným kultúrnym podujatiam počas roka (Jánske ohne, Maľujeme Timravu, páranie peria, atď.) tak vytvoriť atraktívnejšie prostredie nielen pre domácich a chalupárov, ale aj turistov. V obci absentujú základné služby pre dlhší pobyt turistov – ubytovanie, stravovanie. Ďalším zámerom obce je vybudovanie prírodného amfiteátra v rámci centrálnej časti obce.

Predmetom ateliérovej tvorby ôsmych študentov tretieho ročníka bakalárskeho štúdia bolo **hľadanie novej funkcie pre Areál Boženy Slančíkovej-Timravy** (fara a škola s hospodárskymi objektmi) a **adaptácia areálu pre kultúrno-spoločenskú vybavenosť obce. Cieľom zadania bolo overiť možnosti a vplyv nového funkčného využitia areálu pre turistický ruch v obci.**

Cieľom zadania bolo **overiť možnosti funkčnej náplne (overovacia štúdia)**, ktoré by mali **pozitívny vplyv na rozvoj kultúrneho turizmu** sídla a zároveň návrh opatrení, ktoré zamedzujú negatívny dopad na kultúrne dedičstvo obce.

4. Overovacia štúdia

Overovacia štúdia sa skladá z dvoch na seba nadväzujúcich častí - **analytickej a návrhovej časti**. Súčasťou analytickej časti je prípravná fáza spočívajúca v zhromažďovaní informácií o území a ich následné triedenie s dôrazom na poznávanie kultúrno-historických hodnôt prostredia, ktorej výsledkom je údajová databáza, s ktorou študenti ďalej pracujú.

4.1 Analytická časť overovacej štúdie

V rámci viac dennej terénnej obhliadky bola spracovaná fotodokumentácia, poľné náčrty, schematické zameranie riešeného územia a hlavne spracovanie čiastkových analýz, ktorých výsledkom sú **analýza SWOT a problémový výkres súčasného stavu**. Práca v teréne je neoddeliteľnou súčasťou každého zadania, kde sa dôraz kladie na identifikáciu, oboznámenie sa s hodnotami prostredia, typickou znakovosťou prostredia a ich pochopením. Keďže sa nachádzame v malebnej prostredí, ktoré nie je ovplyvnené súčasným rýchlym tempom a masovým turizmom, je potrebné pristupovať ku každému väčšiemu zásahu veľmi citlivo.

Po vyhodnotení terénnej obhliadky a spracovania ďalších zozbieraných dát v teréne vyplynuli nasledujúce **problémy (slabé stránky a ohrozenia) riešeného územia**, premietnutých v analýze SWOT (tab. 1) a problémovom výkrese, z ktorých vyplýva, že za najpálčivejší problém môžeme považovať celkový súčasný stav centrálnej časti obce - **nereprezentatívny charakter prostredia a potreba revitalizácie návsia**. (zlý stavebno-technický stav objektov, monofunkčnosť riešeného územia, poškodená vzrástla zeleň, podmáčanie areálu, atď.) Vážny problém ohrozujúci stav kultúrneho dedičstva a jeho zachovanie ďalším generáciám je nevyužívanie objektov alebo zle zvolená funkčná náplň, čím je priamo/nepriamo podporovaná ich deštrukcia, a teda aj strata pamiatkových hodnôt územia.

Silné stránky	Potenciál
- zachovaný a jedinečný pôdorys obce - centrálny dominantný priestor - tiché prostredie - autenticnosť prostredia - kvalitné životné prostredie	- NKP – pamätný dom B. Slančíkovej-Timravy - Kultúrna krajina, kvalitná pitná vody - Doplnenie funkcií podporujúcich rozvoj cestovného ruchu (kultúrny turizmus) - Komunitný život - cykloturistika
Slabé stránky	Ohrozenia
- Monofunkčné využívanie areálu - Podmáčanie prostredia - Zlý stavebno-technický stav objektov - Zlý stav vysokej zelene v areáli – poškodené dreviny - Chýbajúci mobilný signál - Chýbajúce služby	- Spodná voda - Dopravná dostupnosť - Vzhľad verejných budov a návsia - Nevyužívanie objektov

Tab.1: Analýza SWOT územia – jeden zo strategických nástrojov plánovania, ktorý zaznamenáva nielen súčasný stav, ale aj ďalšie možnosti/prekážky v rozvoji obce. (Zdroj: podľa Portfólia, Malý ateliér obnovy pamiatok IV., FA STU 2016/2017)

Naopak **potenciál vnímame v doplnení chýbajúcich funkcií podporujúcich rozvoj** kultúrneho turizmu do objektov dnes slabo využívaných a **optimálneho návrhu funkčno-prevádzkových vzťahov** v riešenom území. Spracovanie kvalitných návrhov overovacej štúdie je podmienené podrobnou analýzou vzájomných vzťahov a existujúcich javov prostredia.

Po vyhodnotení celého riešeného územia sa čiastkovo vyhodnocovali s ohľadom na pamiatkové hodnoty jednotlivé objekty (spracovanie analýzy SWOT, problémový výkres).

Obr.5: Situácia navrhovaného riešenia prevádzky celého areálu Boženy Slančíkovej-Timravy, vľavo riešené objekty, vpravo vstupy a trasy návštevníkov v areáli. (Zdroj: Portfólio, 2017, [15])

4.2. Návrhová časť štúdie

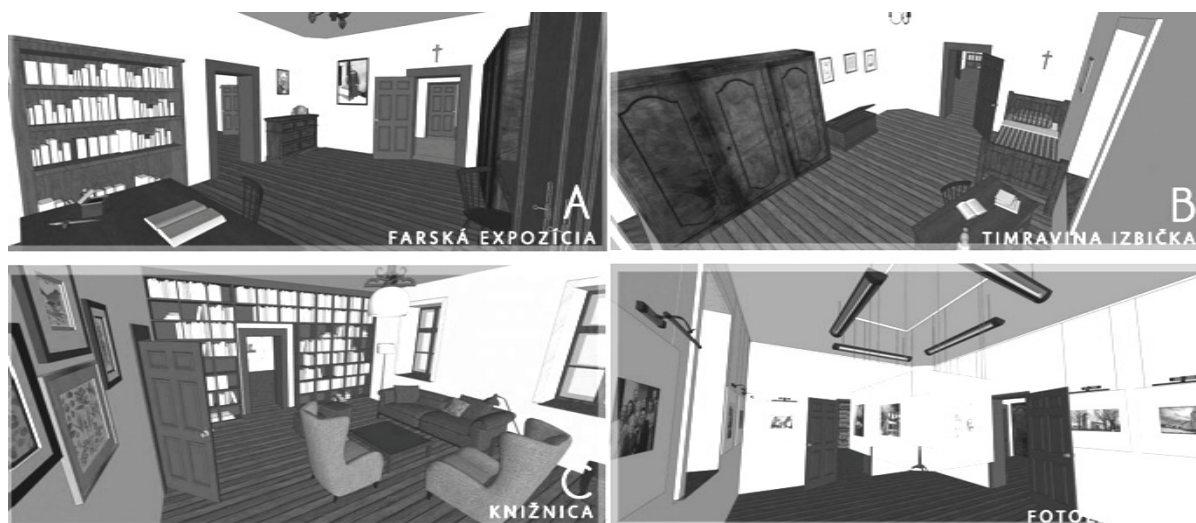
Hlavnou myšlienkou bolo **zmeniť monofunkčný charakter areálu na polyfunkčný a multifunkčný**, ktorý by sa dokázal prispôbiť rôznym situáciám, ktoré počas roka v obci pravidelne nastávajú.

Riešené územie bolo funkčne rozčlenené na relaxačnú a aktívnu zónu.

Relaxačná časť je vymedzená územím medzi hlavnou komunikáciou a potokom s objektom bývalej školy s hospodárskymi objektmi. Aktívna časť, situovaná západne od potoka je podstatne plošne väčšia s objektom bývalej fary s hospodárskou stavbou. (Obr. 5)

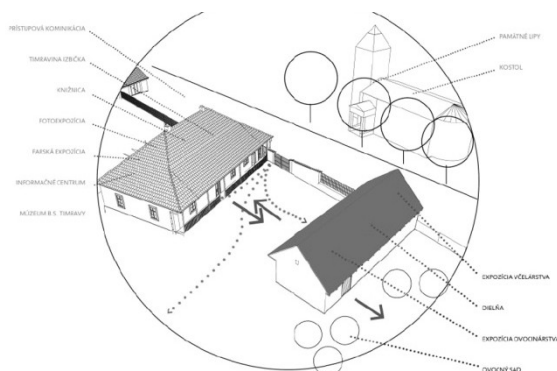
4.2.1. NKP pamätný dom – bývalá evan. fara a hospodársky objekt

Po vyhodnotení súčasného stavu objektu a inventarizácii pamiatkových hodnôt objektov sa pristúpilo k návrhovej časti, ktorej **hlavným cieľom bol návrh komplexného riešenia obnovy pamiatok**. Súčasťou návrhu bolo odstránenie porúch stavby a návrh riešení (výmena podláh, neautentických okenných výplní, odstránenie porúch stavby, zabezpečenie ovlhčenia stavby).

Obr.6: Vizualizácie navrhovaného interiéru rodného domu Boženy Slančíkovej-Timravy. A/ expozícia evanjelickej fary, B/ pamätná izba Timravy, C/ knižnica a oddychový priestor expozície, D/ historické fotografie dokumentujúce život v obci Políchno. (Zdroj: Portfólio M. Kolimár, J. Križánek, 2017, [15])

Funkčné využitie objektu ako expozície života spisovateľky a evanjelických kňazov ostala nemenná. Zadanie riešilo alternatívny spôsob muzeálnej expozície, ktorého výsledkom je nové funkčno-prevádzkové členenie. Okrem expozíčných priestor návrh dopĺňa o ďalšie funkcie – infocentra, knižnice (presunutá z bývalej školy) a hygienického zariadenia, dnes nešťastne situovaného v blízkosti obecného úradu. (Obr. 6) Navrhované stavebné úpravy potrebné pre zvýšenie komfortu a pobytu sú minimálne (pričky toaliet), väčšina úprav sa týka odstránenia porúch a nevhodných stavebných úprav, ktoré boli v minulosti na objekte realizované.

Obr.6: Vľavo charakteristický pohľad na NKP s hospodárskou stavbou v pozadí evan. a.v. kostol, vpravo priestorové zobrazenie hospodárskeho dvora a pohyb návštevníkov v areáli. (Zdroj: Foto J. Samuel, Portfólio B. Mažgútová, L. Medlenová, 2017, [15])

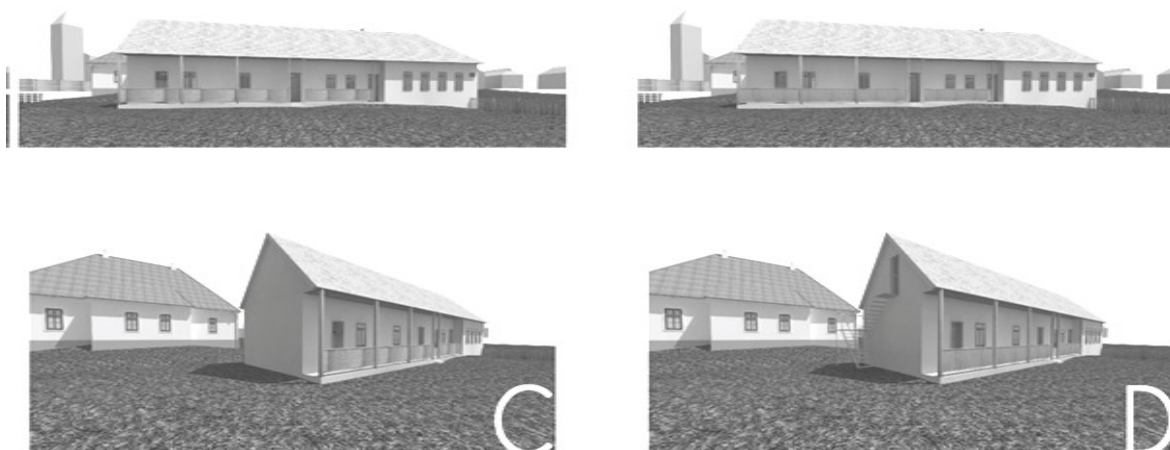
Cieľom návrhu hospodárskej stavby bolo hľadanie nového funkčnej náplne a zároveň jeho možnej adaptácie. Návrh novej funkčnej náplne dopĺňa a nadväzuje na expozíciu umiestnenú v pamätnom dome, vytvorením expozíčných priestorov, ktoré prezentujú poľnohospodársku tradíciu obce. V návrhu sa zamerali na prezentáciu včelárstva, ktorý bol kedysi pre obec typický a ovocinárstva, ktorý v obci stále dominuje. Expozícia v sebe zahŕňa aj vzdelávaciu funkciu s možnosťou využitia priestoru pre príležitostné workshopy – dielne, ktorý je priamo napojený na ovocný sad. Adaptácia priestorov ponúka dve alternatívy riešenia. Jedným z alternatív je odstránenie časti stropu pre optické zväčšenie priestoru a zväčšenia kapacity.

Celý návrh riešenia obnovy a funkčného využitia podporuje zdravý rozvoj kultúrneho turizmu v obci. Ponúka príležitosti pre efektívnejšie využívanie kultúrneho dedičstva, bez narušenia pamiatkových hodnôt, práve naopak opätovným prepojením fary a hospodárskej stavby vytvára urbanisticko-architektonicky hodnotný celok. (Obr. 7)

4.2.2. Evanjelická škola s hospodárskymi stavbami

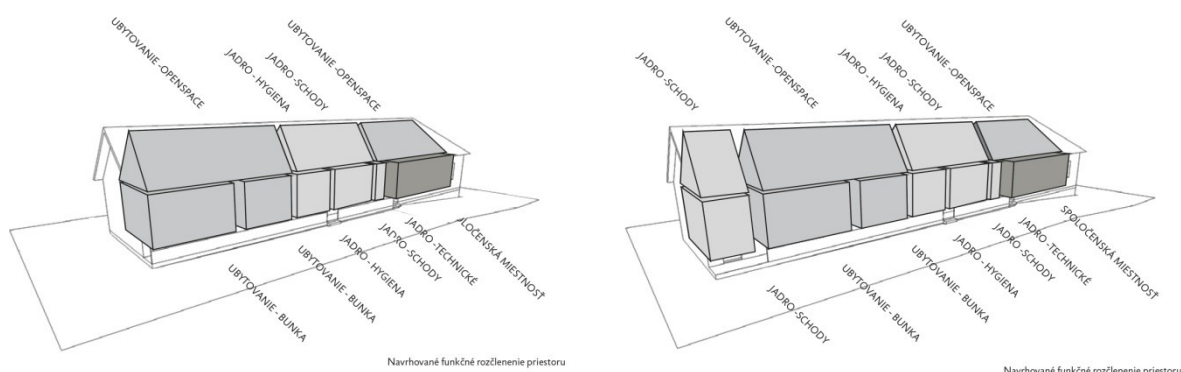
Otázka hľadania novej funkcie obecnej školy vyvstala po oznámení o presunutí expozícií do Lučenca, čím obec prichádza o jedno zo svojich „lákadiel“. Jedným z hlavných problémov brániacim v rozvoji turizmu obce sú chýbajúce ubytovacie kapacity. Jedným z možností riešenia je vybudovanie ubytovacích jednotiek v bývalej budove školy. **Hlavným cieľom návrhu bolo overenie adaptácie prechodného ubytovania v bývalej škole a jej dopad na hmotovo-priestorové riešenie stavby.** (Obr. 8)

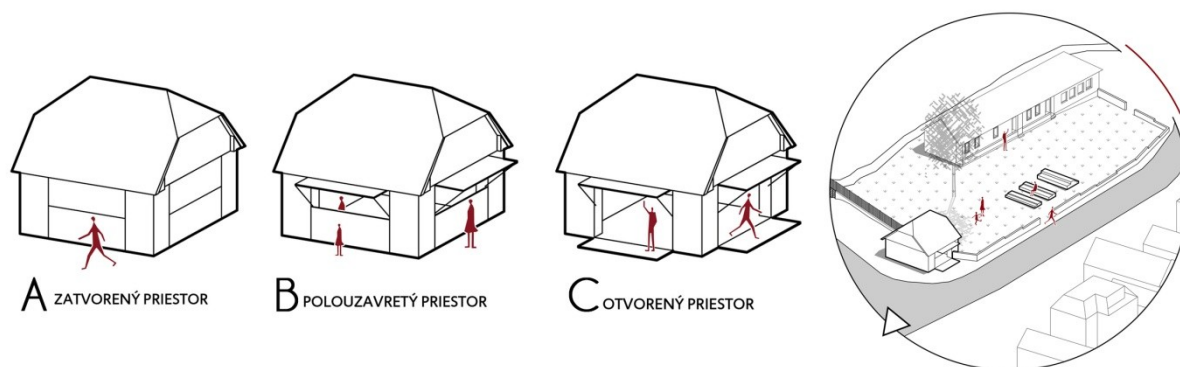
Obr.8: Vizualizácie hmotovo-priestorového dopadu prístavby požiarneho schodiska na objekt bývalej školy a priehľadu na NKP, A/ novotvar prístavby požiarneho schodiska riešený predĺžením a doplnením konštrukcie strechy, B/ novotvar prístavby korešponduje s prístavbou s 50.rokov 20.storočia, C/ variant bez prístavby, D/ variant exteriérového požiarneho schodiska na fasáde. (Zdroj: Portfólio D. Ordzovenská, J. Samuel, 2017. [15])

Dôležitým aspektom návrhu bolo zadefinovanie si typu štandardu ubytovania. Z viacerých dôvodom bol zvolený tzv. turistický štandard ubytovania . Na 1. NP sú navrhované dve ubytovacie jednotky s vlastnou hygienou a podkrovného open -space priestoru s väčšou kapacitou (20 osôb) so spoločnou hygienou. Spoločný spoločenský priestor ubytovacích jednotiek je situovaný v priestore bývalej expozície školskej triedy, kde je navrhnutá jedálenská časť s kuchynkou a oddychový priestor). (Obr.9)

Obr.9: Alternatívne riešenia funkčného zónovania objektu bývalej školy, ktoré vznikli potrebou vybudovania únikového schodiska. (Zdroj: Portfólio D. Ordzovenská, J. Samuel, 2017, [15])

Prvý kontakt s územím sa vám naskytá po príchode od smeru Tuhár, priestoru dominuje bývalé humno. Cieľom zadania bolo opäť hľadanie nového funkčného využitia, keďže dnes neplní nijakú funkciu. Návrh prináša riešenie multifunkčného priestoru, ktorého funkcia sa aktuálne mení podľa potreby. Adaptácia humna na multifunkčný priestor so sebou prináša zaujímavé konštrukčné riešenie pre takýto typologický druh stavby. Multifunkčnosť priestoru je založená na riešení otvárania drevených výplní oboma smermi – horizontálne a vertikálne otváranie.

Obr.10: Hospodárska stavba – 3 varianty funkčného využitia A/ uzavretý – sklad, obchod B/ polo uzavretý – občerstvenie, suveníry C/ otvorený - javisko. Vpravo priestorové zobrazenie navrhovaného variantu riešenia C – javisko s využitím tzv. pobytoých schodov ruiny hospodárskej stavby situovanej v blízkosti školy. (Zdroj: Portfólio D. Glončáková, J. Hanuliaková, 2017, [15])

V druhom prípade hospodárskej stavby v stave ruiny, sa v návrhu pristúpilo k jej odstráneniu. Pomocou náznakového novotvaru sú na pôvodnom mieste navrhované tzv. „pobytové schody“ tvorené gabiónmi s drevenou úpravou sedacej časti. (Obr.10) Pôvodný zámer obce vybudovať v areáli amfiteáter sa nakoniec odzrkadli v tomto návrhu, kedy sa humno dokáže transformovať na malé kryté javisko, kde po odstránení ovocného sadu vzniká dostatočný priestor na umiestnenie mobilného hľadiska s využitím pobytoých schodov.

Komplexný urbanisticko-architektonický návrh nového funkčného využitia areálu so sebou prináša riešenia, ktoré majú v sebe potenciál pre rozvoj turizmu obce, oživenie tradície, rehabilitovanie pamiatok a kultúrneho dedičstva. **Komplexný návrh v sebe prináša riešenia na problémy, ktoré boli identifikované a definované v analytickej časti zadania.** A to hlavne zmenou monofunkčnosti areálu na polyfunkčný areál, ktorý funguje ako jeden uzavretý celok, v každom ročnom období a cykle obce. Zanedbaný stav ovocných sádov a ostatnej vysokej zelene počíta v návrhu s ich revitalizáciou, počíta sa aj s vybudovaním spevnených plôch v rámci a bezprostrednom okolí areálu (státie pre bicykle, pešie trasy, parkovanie).

5. Záver

Kultúrne dedičstvo vždy predstavuje významný potenciál na rozvoj kultúrneho turizmu, ktorý v sebe spája snahu o zachovanie a udržiavanie objektov kultúrneho dedičstva, na druhej strane to kultúrne dedičstvo „kapitalizuje“ a vytvára predpoklad pre rozvoj lokality a tým pádom aj naplnenie potrieb obyvateľov. [8] **Netreba zabúdať na citlivý prístup v oblasti rozvoja cestovného ruchu hlavne v odľahlých vidieckych sídlach medzi, ktoré Políchno patrí. Podporovať je nutné vhodné sektory turizmu – vzdelávacie, poznávacie až rekreačné, hľadať medzi nimi prepojenia a budovať mu podmienky.**

Obr.11: Panoráma obce, pohľad z cesty na Tuhár. (Zdroj: Portfólio M. Kolimár, J. Krížánek, 2017, [15])

Ochrana kultúrneho dedičstva a rozvoj cestovného ruchu nie sú zásadne v opozícii, a možno ich považovať za aktivity, ktoré sa môžu vzájomne podporovať. Cestovný ruch je rýchlo rastúce hospodárske odvetvie, ktoré môže viesť k silnej motivácii na ochranu celých historických oblastí. [8]

Vyššie popisované návrhy riešenia sú príkladom, ako sa dá citlivo narábať s kultúrnym dedičstvom a ako je možné jeho potenciál zhodnotiť. Takáto súborná štúdia (komplexná overovacia štúdia) je určite cenným dokumentom nielen pri tvorbe projektov podporujúcich rozvoj regiónov, ale prináša priestor pre ďalšiu diskusiu medzi domácou komunitou obyvateľov.

Bibliografia

- [1] DRENKO, Jozef: Polichno. Polichno : Obecný úrad, 1997. s. 75 ISBN 80-967774-2-4
- [2] DVOŘÁKOVÁ, Viera: Ľudová architektúra. Bratislava : Dajama, 2008. s. 110 ISBN 978-80-89226-25-2
- [3] GDOVINOVÁ-TOMÁŠOVÁ, BARAN: Návrh na vyhlásenie pamiatkovej zóny v obci Polichno. Rožňava : PÚ Bratislava – regionálne stredisko, 1995. Archív PÚSR, sign. T3706
- [4] SLANČIKOVÁ-TIMRAVA, Božena: Ľapákovci. Bratislava : LITA, 1979 s. 43
- [5] Technická správa kultúrnej pamiatky. Pamätná fara, dom B.S. Timravy. S0017. Bratislava : PÚ SR v projekte Pro Monumenta, 2015.
- [6] KOLEKTÍV AUTOROV: Plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja v obci Polichno na roky 2016-2022. Obec Polichno, 2016. Dostupné na http://www.polichno.sk/wp/?page_id=780 cit. 06-07-2017
- [7] ICOMOS Medzinárodný vedecký výbor pre kultúrny turizmus: Charta pre Kultúrny turizmus – zabezpečovanie turizmu v lokalitách s pamiatkami, Mexiko 1999.
- [8] KRÁĽOVÁ, Eva: Priemyselné dedičstvo – téma pre kultúrny turizmus. In: Stopy priemyselného dedičstva na Slovensku. Bratislava: 2010, s. 44-65 ISBN 978-80-227-3308-3
- [9] BEŇÁK, Miroslav: Využitie medzinárodných chárt a lokálnych rozvojových plánov pri hľadaní novej funkcie priemyselnej pamiatky v kontexte udržateľnosti - Etelka huta v Nižnej Slanej. In Zborník Bardkontakt 2016. Bardejov: Mestský úrad, 2016. s. 47-55 ISBN 978-80-972401-2-7
- [10] Všeobecne záväzná vyhláška č. 1/1996 o pamiatkovej zóne Polichno. Banská Bystrica : Krajský úrad, Archív PÚSR, sign. T4919
- [11] KOLEKTÍV AUTOROV: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídel na Slovensku. Bratislava : Acad. Electr. Press, 1998. s. 345 ISBN 80-88880-23-8
- [12] KUČA, Karel – KUČOVÁ, Věra: Princípy pamätkového urbanizmu. (Príloha časopisu). Praha : SÚPP, 2000. s. 104 ISSN 1210-5538
- [13] KUČA, Karel – KUČOVÁ, Věra a KOL.: Metodika identifikácie a klasifikácie území s urbanistickými hodnotami. Praha : NPÚ, 2015. s. 163 ISBN 978-80-7480-025-2
- [14] Oficiálna webová stránka obce Polichno. Dostupné na <http://www.polichno.sk/wp/> cit. 06-07-2017
- [15] Overovacia štúdia nového funkčného využitia. (ateliérová tvorba – Malý ateliér obnovy pamiatok IV.), garantka témy: doc. Ing. E. KRÁĽOVÁ, PhD. , konzultanti: Ing. arch. L. ŠIŠLÁKOVÁ, Ing. arch. Ing.M. DUBINY, študenti: GLONČÁKOVÁ, Diana – HANULIAKOVÁ, Júlia - KOLIMÁR, Marián – KRIŽÁNEK, Jaroslav - ORDZOVENSKÁ, Diana – SAMUEL, Jakub - MAŽGÚTOVÁ, Barbora – MEDLENOVÁ, Lucia, Bratislava : Fakulta architektúry STU, 2016.
- [16] KOLEKTÍV AUTOROV (red. PECIAR, Š.): Slovník slovenského jazyka. II. L –O. Bratislava: vydavateľstvo SAV, 1960, 648 s.

Verification study of function of central area Conservation zone of village Políchno

Ing. arch. Lívia Šišláková

Faculty of Architecture STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava, livia.sislakova@gmail.com

Abstract

Políchno, the homevillage of writer Božena Slančíková-Timrava and place of work generations of the evangelical priests, maintains its significant view to the present day. In 1996, part of the village was declared as conservation zone of folk architecture. The most valuable area is centre place of village where National Monument - parish house and native house of B. Slančíková-Timrava is located.

The aim of the contribution is to describe and evaluate **the verification study of the new functional content and the adaptation** of Area B. Slančíková-Timrava **for the needs of cultural, social and educational use** developed by students of the 3rd year of the Faculty of Architecture STU.

At the present, there is poorly developed cultural tourism, despite the frequent local folk events organized by the village every year. This is also due to insufficient use of the potential of cultural tourism, insufficient presentation and use of cultural heritage and absence of services.

Key words: opportunity study of new function, restoration of monument, conservation zone, potential of sustainable tourism and development

BARDKONTAKT 2017

MPR BARDEJOV A ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM – LEGISLATÍVA, PODKLADY, VÝCHODISKÁ A VÝSLEDKY

Mgr. Peter Harčar

Krajský pamiatkový úrad Prešov, Hlavná 115, 080 01 Prešov, peter.harcar@pamiatky.gov.sk

MPR Bardejov a archeologický výskum – legislatíva, podklady, východiská a výsledky

Mgr. Peter Harčar

Krajský pamiatkový úrad Prešov, Hlavná 115, 080 01 Prešov, peter.harcar@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Príspevok mapuje aktuálny stav archeologického výskumu v rámci historického jadra mesta Bardejov a jeho predmestí. V súlade s aktuálnym znením pamiatkového zákona približuje východiská, na základe ktorých je nutná a potrebná realizácia jednotlivých archeologických výskumov, prináša základný prehľad zrealizovaných výskumných akcií a zároveň zhrňuje najnovšie výsledky a poznatky týkajúce sa histórie mesta.

Kľúčové slová: MPR Bardejov, archeologický výskum, výsledky výskumu, opevnenie, prezentácia

Mesto Bardejov ako lokalita UNESCO je lokalitou svetového významu, ktorá je v neustálom procese obnovy a ochrany hodnotných historických objektov. V prevažnej miere sú sústredené v historickej časti mesta, ktorá je zároveň mestskou pamiatkovou rezerváciou s ochranným pásmom. Ochrana a obnova je súborom viacerých zložiek, ktoré ju tvoria a napomáhajú jej uskutočňovaniu. Jedným z nich je aj archeologický výskum, ktorý patrí medzi jeden zo 4 pamiatkových výskumov [1].

Možnosti a potrebu archeologického výskumu definuje už samotný zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (aj „pamiatkový zákon“). Historické jadro mesta je evidovaným archeologickým náleziskom. V §35-39 sú zadefinované okolnosti, za ktorých je možná, resp. potrebná realizácia archeologického výskumu. Vo všeobecnosti možno povedať, že v historickom jadre mesta Bardejov, pri stavebných prácach a činnostiach, ktoré zasahujú pod úroveň dnešného terénu a ktoré súvisia s výraznejšími aktivitami, je v súčasnosti realizácia archeologického výskumu jedným základných podmienok. Je realizovaný ako súčasť prípravnej dokumentácie obnovy národných kultúrnych pamiatok, resp. úprav nehnuteľností v pamiatkovom území.

Výsledky archeologického výskumu, ktoré sú podkladom pre ďalšie stupne rozhodovania Krajského pamiatkového úradu Prešov. Sú súčasťou výskumnej dokumentácie, ktorá je spracovaná podľa vyhlášky č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov v znení vyhlášky Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 231/2014 Z. z.

V skoršom období, pred rokom 2000, bol archeologický výskum v rámci historického jadra mesta Bardejov realizovaný sporadicky. Medzi najvýznamnejšie archeologické výskumy v spomínanom období patril výskum v interiéri historickej radnice [2], v priestore dnešného parku Emila Korbu [3], v súvislosti s priebežnou obnovou mestského opevnenia [4], no aj zdokumentovanie nálezu hrnčiarskej pece na dnešnej Šiancovej ulici [5].

Od roku 2000 začala nová etapa obnovy MPR Bardejov a s tým súvisí aj množstvo zrealizovaných archeologických výskumov. Prvým rozsiahly archeologický výskum bol realizovaný v rokoch 2001-2002 a súvisel s reanimáciou Radničného námestia [6]. Sondážny výskum zachytil južne od Baziliky sv. Egídia hroby prikostolného cintorína, architektúru ohradového múru kostola a zvonice, no aj kultúrne vrstvy súvisiace s osídlením z doby bronzovej, stredoveku a novoveku. Sondy južne od radnice zachytili zaniknutú murovanú stavbu z obdobia stredoveku až novoveku, staršie dláždené povrchy námestia. Práve tieto nálezy poslúžili ako jeden z podkladov pre dnešnú úpravu centrálnych dláždených plôch na Radničnom námestí. Zároveň výskumom bola zachytená aj architektúra Malej bránky pri Humanistickom gymnáziu.

Mesto Bardejov ako vlastník prevažnej časti mestského opevnenia pokračuje v systematickej obnove tejto najrozsiahlejšej kultúrnej pamiatky mesta. Od roku 2005, kedy bola vypracovaná projektová dokumentácia „Obnova mestského opevnenia a jeho zapojenie do infraštruktúry mesta Bardejov“ prebieha

systematická obnova jednotlivých častí mestskej fortifikácie [7]. Kľúčovým podkladom pre čiastkové realizačné projekty je archeologický a čiastočne aj architektonicko-historický výskum.

V prvej fáze v roku 2006 bol zrealizovaný sondážny archeologický výskum na viacerých častiach opevnenia. Archeologický výskum je realizovaný ako predstihový výskum aj pred samotnou obnovou jednotlivých častí opevnenia, aj počas samotnej realizácie. Jednotlivé prezentované úseky opevnenia, hlavná obvodová hradba, parkánová hradba, vonkajší priekopový múr, novozachytené fortifikačné prvky ako veže, či bašty sú výsledkom zrealizovaných archeologických výskumov. Doteraz najrozsiahlejšia etapa obnovy v rámci vyššie spomínaného projektu prebehla v severnej časti mestskeho opevnenia v priestore tzv. Promenádného parku, kde okrem samotnej obnovy a prezentácie jednotlivých častí hradbového systému bol zrealizovaný aj vodný prvok – fontána, ktorá je situovaná v priestore samotnej priekopa a mlynského náhonu, ktorým bola do priekopy privádzaná voda. Obnova tohto priestoru priniesla do tejto časti mesta výrazné oživenie (obr.1).

Obr. 1: Pohľad na Promenádný park, ktorý sa nachádza na ploche mestskeho opevnenia. (Archív KPÚ Prešov)

Aktuálne prebieha rozsiahla obnova Hornej brány s barbakánom a jeho okolia [8]. Archeologickým výskumom boli zachytené jednotlivé vývojové fázy opevnenia. Čiastočne bolo zachytené murivo predbránia, staršia fáza hradbovej priekopy, priebeh podkovovitého predbránia, zachytené boli aj murované konštrukcie kamenného mosta medzi predbráním a barbakánom. Aj samotný rozsah barbakánu zachytil realizovaný výskum. Jednotlivé časti komplexu brány sú predmetom prebiehajúcej obnovy. Z tohto rozsiahleho výskumu pochádza aj hodnotný súbor hnutelných archeologických nálezov [9].

Zároveň prebieha projektová príprava ďalších doteraz neobnovených častí opevnenia. Archeologický výskum bude jedným z podkladov pre vypracovávanie jednotlivých realizačných projektov.

Aj pri obnove sakrálnych objektov a ich okolia prebieha v odôvodnených prípadoch archeologický výskum. V rokoch 2008-2009 v súvislosti s obnovou svätyne a jej novým liturgickým usporiadaním bol realizovaný sondážny výskum (obr. 2), ktorý čiastočne zachytil staršiu fázu kostola, ohradový múr staršej fázy prikostolného cintorína, samotné stredoveké a novoveké pochovávanie vo svätyni kostola, viacero hodnotných hnutelných archeologických nálezov, jednotlivé pochôdzne úrovne – podlahy kostola [10].

Sondážny archeologický výskum bol realizovaný aj v areáli Kláštora františkánov (obr. 3). Zachytené boli nálezy a nálezové situácie súvisiace so životom za bránami kláštora, no sondážny výskum na niekoľkých miestach ozrejmil priebeh a situovanie zaniknutých častí mestského opevnenia – hlavnej obvodovej hradby, parkánovej hradby a vonkajšieho priekopového múru [11].

Obr. 2: Stredoveké pochovávanie vo svätyni Baziliky sv. Egídia a jeden z ružencov ako výbava novovekého hrobu z prelomu 17./18.stor. (Archív KPÚ Prešov)

Obr. 3: Vonkajší priekopový múr a parkánová hradba zachytená archeologickým výskumom v areáli Kláštora františkánov. (Archív KPÚ Prešov)

Najpočetnejším typom zástavby v historickom jadre mesta sú meštianske domy, ktoré sa nachádzajú na samotnom Radničnom námestí, no aj v bočných uliciach mesta. Počas obnov týchto objektov, ktorých súčasťou sú výraznejšie zemné zásahy, no aj menšie zásahy, ktoré sú plánované v plochách neporušených inžinierskymi sieťami, či súčasnou výstavbou, je realizovaný prevažne sondážny archeologický výskum, buď v trasách plánovaných sietí, či na mieste plánovanej zástavby (nové dvorové krídla). V prípade rozsiahlych zásahov do terénu, ako je rozširovanie pivničných priestorov, či realizácia nových, je vykonávaný celoplošný archeologický výskum v rozsahu podpivničenia. Archeologický výskum je v týchto prípadoch záchranným opatrením, ktorý má zachytiť a zdokumentovať nálezové situácie a zároveň zachrániť hnutelné archeologické nálezy, ktoré by boli zničené realizáciou do zeme zapustených priestorov. Výsledky výskumov, či sondážnych, či celoplošných prinášajú nové poznatky, aj hnutelné nálezy súvisiace so životom meštianskeho obyvateľstva, od založenia mesta v období vrcholného stredoveku až po súčasnosť. V mnohých prípadoch je takýmito výskumami zachytené aj osídlenie z doby bronzovej, ktoré sa potvrdzuje takmer na celej ploche historického jadra. Nálezy dokladajúce stredoveké osídlenie sú koncentrované najmä za hradbami mesta. Viacero archeologických výskumov v dvorových častiach meštianskych parciel prinieslo výrazné stopy aj po hospodárskych aktivitách mešťanov [12]. Samozrejme nie je náhodné, že sa tieto stopy nachádzajú najmä pri výskumoch realizovaných v dvorových častiach domov bočných bardejovských ulíc (obr.4). Na samotnom námestí žili prevažne mešťania venujúci sa obchodu, kým remeslá pracujúce s ohňom (kováči, hrnčiari a pod.), boli koncentrované na okraji mesta v blízkosti hradieb, resp. na predmestiach.

Obr. 4: Poštová ulica č. 3. Sondážny archeologický výskum v dvorovej časti parcely. Na obrázku vľavo v spodnej časti sondy spálené vrstvy vzniknuté požiarom na parcele, vpravo keramický hrnček zo zač. 16. stor.

(Archív KPÚ Prešov)

Stredoveký Bardejov bol v minulosti predmestiami obohnaný zo všetkých strán. Do dnešných čias sa v kompletnejšej podobe zachovalo iba južné predmestie, v minulosti Hrnčiarska ulica, dnes ul. Kpt. Nálepku a priestor komplexu židovských náboženských stavieb – Židovské Suburbium. Práve v spomínaných priestoroch počas prestavieb domov, najmä na ul. Kpt. Nálepku sú na viacerých miestach realizované sondážne archeologické výskumy. Ich výsledky potvrdzujú osídlenie tejto časti mesta už od obdobia neskorého stredoveku [13].

Realizácia archeologických výskumov, či už formou sondážneho, či celoplošného výskumu, prináša nové a často kľúčové poznatky, ktoré sa uplatňujú počas samotnej obnovy konkrétnych objektov, či mestských častí. Zároveň tieto poznatky dopĺňujú mozaiku informácií o vývoji mesta Bardejov a jeho dejinách, ktoré sú nesmierne bohaté a neustále prinášajú nové prevapenia.

Bibliografia

- [1] §35, ods. 2 pamiatkového zákona člení pamiatkový výskum na: a) umelecko-historický, b) architektonicko-historický, c) urbanisticko-historický, d) archeologický.
- [2] Slivka, M.: Výskum bardejovskej radnice. In: AVANS 1980/1981, s. 263-264; Slivka, M.: Výsledky archeologického výskumu a prieskumu MPR v Bardejove. In: Pamiatky a príroda č. 3, s. 36-39; Warc, A. – Krause, E.: Bardejov – Radnica, architektonický a archeologický výskum. Poznan 1979. Archív KPÚ Prešov č. T 4.
- [3] Javorský, F.: Predbežná správa z archeologického výskumu. Archív KPÚ Prešov.
- [4] Tököly, G.: Bardejov. Mestské opevnenie – východná časť – AG výskum. KÚŠPSOP Prešov 1985. Archív KPÚ Prešov č. T 78, T 159.
- [5] Čaplovič, D. – Slivka, M.: Stredoveká hrnčiarska pec z Bardejova. In: NO 22, 1980, s. 83-104.
- [6] Lukáč, G. – Uličný, M.: Záchranný výskum na lokalite Radničné námestie v katastri mesta Bardejov v roku 2001. KPÚ Prešov 9/2002. Archív KPÚ Prešov č. T 193; Lukáč, G. – Uličný, M.: Záchranný výskum na lokalite Radničné námestie v katastri mesta Bardejov v roku 2002. KPÚ Prešov 12/2002. Archív KPÚ Prešov č. T 193.
- [7] A-typ, architektonický ateliér, s.r.o., Obnova mestského opevnenia a jeho zapojenie do infraštruktúry mesta Bardejov, Projekt pre realizáciu, 09/2006.
- [8] Archeologický výskum realizuje f. 376 A.D. s.r.o., vedúci výskumu: Mgr. M. Comisso.
- [9] Hnuteľné nálezy a výsledky výskumu komplexu Hornej brány s barbakánom by mali byť v budúcnosti prezentované aj v interiéri objektu, ktorý je súčasťou podkovovitého predbránia Hornej brány.
- [10] Harčar, P. – Uličný, M.: Bardejov – Bazilika sv. Egídia. Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu vo svätyni baziliky v rokoch 2008-2009. Pamiatkový úrad SR, február 2017.
- [11] Harčar, P.: Bardejov – Kláštor františkánov. Nálezová správa z archeologického výskumu v areáli Kláštora františkánov v roku 2013. .. etapa archeologického výskumu. Pamiatkový úrad SR, Prešov 1/2014.
- [12] V súčasnosti pochádza z územia pamiatkovej rezervácie Bardejov niekoľko desiatok archeologických výskumov. Výskumné dokumentácie sú uložené v archíve Krajského pamiatkového úradu Prešov.
- [13] Najstaršie stredoveké osídlenie sa nateraz na základe archeologických výskumov koncentruje v severnej časti ulice, smerom na juh vyznieva a nachádzajú sa stopy osídlenia z mladších období.

MPR Bardejov and archeological research – legislation, bases, the results

Mgr. Peter Harčar

Krajský pamiatkový úrad Prešov, Hlavná 115, 080 01 Prešov, peter.harcar@pamiatky.gov.sk

Abstract

Report refers about situation of archaeological research in historical site of town Bardejov and its suburb parts. In accordance with the current Monument Law, it explains principles which are the basis for the necessity of realization an individual archaeological researches, provides a basic overview of realized research actions and at the same time sums up the latest results and knowledge concerning the history of the town.

Key words: historical site of town Bardejov MPR Bardejov, archaeological research, research results, fortification, presentation

BARDKONTAKT 2017

ZACHOVÁNÍ DOKLADŮ VÝVOJE STAVEBNÍ KULTURY Z HLEDISKA VEŘEJNÉHO ZÁJMU A PŘÍSTUPU INSTITUCÍ

Ing.arch. Blažena Hubáčková, Ph.D.

Ing.arch. Petr Hubáček, Ph.D.

Vysoké učení technické v Brně, Fakulta stavební, Ústav pozemního stavitelství, Veveří 95, 602 00 Brno,
hubackova.b@fce.vutbr.cz, hubacek.p@fce.vutbr.cz

Zachování dokladů vývoje stavební kultury z hlediska veřejného zájmu a přístupu institucí

Ing.arch. Blažena Hubáčková, Ph.D.

Ing.arch. Petr Hubáček, Ph.D.

Vysoké učení technické v Brně, Fakulta stavební, Ústav pozemního stavitelství, Veveří 95, 602 00 Brno,
hubackova.b@fce.vutbr.cz, hubacek.p@fce.vutbr.cz

Abstrakt

V poslední době se stále více objevují případy necitlivého prosazování novostaveb do urbanisticky stabilizovaného území. Tento trend je projevem privátních developerských tlaků na uplatnění svých stavebních záměrů bez ohledu na kontext místa a uměřenost struktury lokality.

Orgány památkové péče, jako jsou na jedné straně odborná územní pracoviště Národního památkového ústavu a na straně druhé např. magistrátní úředníci Odboru památkové péče nejsou mnohdy zajedno v názoru na posuzování historické a architektonické hodnoty konkrétní stavby.

Stavební úřady, ačkoliv by měly být personálně obsazeny odborníky se zájmem o zachování hodnot v území, většinou nezkoumají komplexně veškeré vazby a východiska, které by měly mít na zřeteli. Úředníkům stačí, aby stavebník - developer předložil veškeré formální dokumenty a přílohy ke svému záměru, aby udělili souhlas s jeho záměrem dokonce i přes odpor veřejnosti.

Klíčová slova: meziválečná architektura, památková ochrana, zásah do stabilizovaného území, odstranění stavby, veřejný zájem, práva vlastníka

1. Úvod

V roce 2018 si připomeneme 100 let od vzniku Republiky Československé. Již po deseti letech svého vzniku mladý stát prezentoval úspěchy svého hospodářství na Výstavě soudobé kultury v Brně v roce 1928. Na stavby z konce dvacátých a počátku třicátých let dvacátého století je dnes, téměř po 90 letech, nahlíženo jako na památky z meziválečného období brněnského funkcionalismu. Památkami moderní architektury se se zabývá DO.CO.MO.MO.² se sídlem v Lisabonu. V Brně byl například založen Spolek "Brno - město s duchem Bauhausu, z.s.". Putovní výstava, jejíž koncepce vznikla v brněnském Metodickém centru moderní architektury, byla instalována postupně již na několika místech ve světě. Panely pro výstavu připravil tým odborníků ve složení: PhDr. Petr Kroupa, prof. Ing.arch. Vladimír Šlapeta, Ing.arch. Vlasta Loutocká, PhDr. Miroslav Ambroz, Mgr. Zdeněk Musil. Poprvé ji shlédli zájemci a odborníci v izraelském Tel Avivu na jaře 2012, dále byla instalována v nizozemském Amsterdamu, v Indii na univerzitách ve městech Ahmedabád, Gurgaon u Dillí a Chandigarh, dále v Bukurešti aj. Výstavy jsou doprovázeny výkladem a přednáškou o prezentovaných příkladech brněnské architektury let 1918 - 1938 a přednáškou, přibližující obecný vývoj české architektury první poloviny 20. století.

2. Brno není jen vila Tugendhat

Pozornost návštěvníků Brna se zájmem o kulturní dědictví v oblasti stavebnictví a architektury zcela jistě přitahuje slavná funkcionalistická vila Tugendhat architekta Ludwiga Miese van der Rohe. V roce 2002 byla zapsána na Seznam světového kulturního dědictví UNESCO jako první památka moderní architektury v České republice a čtvrtá na světě. Rovněž díla dalších brněnských architektů, jako byli například Bohuslav Fuchs, Ernst Wiesner, Jan Víšek, Otto Eisler, Josef Polášek, Jaroslav Grunt, Jindřich Kumpošt, Josef Kranz, Oskar Poříška, Mojmír Kyselka aj., jsou historiky umění i milovníky architektury 30. let ceněna a popsána v odborné literatuře.

² International committee for **documentation and conservation** of buildings, sites and neighbourhoods of the **modern movement**), docomomo@tecnico.ulisboa.pt, kontakt pro Českou Republiku: vorlik@fa.cvut.cz, pro Slovenskou republiku: docomomo-sk@gmail.com

Do řady tvůrců pozoruhodných staveb meziválečného období v Brně zasáhli však významnou měrou i stavitelé a jejich firmy. Zmíníme se o třech z nich - jsou to Václav Dvořák (1900 -1984), Vilém Kuba (1901 -1979) a jeho mladší bratr Alois Kuba (1905 - 1961). K jejich rozsáhlé brněnské produkci patří rodinné a bytové domy, vily, ale i stavby pro obchod a průmysl, které vtiskly svou nesmazatelnou stopu do historie brněnské stavební kultury. Díla zmíněných tří stavitelů, kteří byli na počátku svých aktivit ovlivněni tehdejší nizozemskou architekturou a ikonou doby - německým Bauhausem, byla v čase jejich vzniku neobyčejně kvalitní a progresivní. Většina z nich odolala neúprosnému běhu času a jsou dodnes uznávána a vyhledávána. Nesou znaky funkcionalistické architektury, jako jsou skeletová konstrukce s využitím částečně volného půdorysu, uplatnění nosných železobetonových sloupů kruhového průřezu v interiéru i exteriéru, pásová okna, rizality, balkony, lodžie, ploché střechy.

Životu a dílu stavitelů Dvořáka a bratří Kubových je věnována kniha od architektů Petra Pelčáka a Ivana Wahly [1], vydaná v Brně v roce 2002. Kniha je prvním uceleným představením jejich díla. Obsahuje prakticky kompletní dokumentaci staveb, jejich soupis i dobové fotografie.

3. Brněnský architektonický manuál (BAM)

Tento projekt vznikl na základě spolupráce mezi Domem umění města Brna a statutárním městem Brnem za podpory Evropských fondů pro regionální rozvoj. Na internetových stránkách zpřístupněna databáze téměř 400 staveb, vzniklých v období mezi dvěma válkami (1918 - 1945). Databáze nabízí informace o vzniku stavby, stavebníkovi i architektovi včetně jejich životních osudů. Je možné volit mezi nabízenými procházkovými trasami nebo si sestavit vlastní prohlídkový okruh. Stavby, zařazené do BAM jsou vizuálně na chodníku označeny číselným kódem s uvedením webových stránek (www.bam.brno.cz). Prostřednictvím mobilního telefonu mohou zájemci získat informace o objektu a vyslechnout si jeho příběh přímo v ulicích Brna.

4. Funkcionalistický rodinný dům Lužická 4 a jeho nejistá budoucnost

Jednou z volitelných tras Brněnského architektonického manuálu je prohlídkový okruh v Brně - Žabovřeskách. Zahrnuje soubor staveb pro bydlení - většinou rodinných domů, postavených v 30. letech 20. století podle urbanistického konceptu architekta Bohuslava Fuchse. Je na něm vyznačeno celkem 31 objektů, většinou rodinných domů, jejichž vznik je datován do období 1. republiky. Z nich jsou dva zapsány do Seznamu nemovitých kulturních památek. Vlastní rodinný dům architekta Bohuslava Fuchse Hvězdárenská 2 nese kód C 216, Slavíkova vila od architekta Josefa Kranze na nároží ulic Tůmova a Lužická je značena C 219.

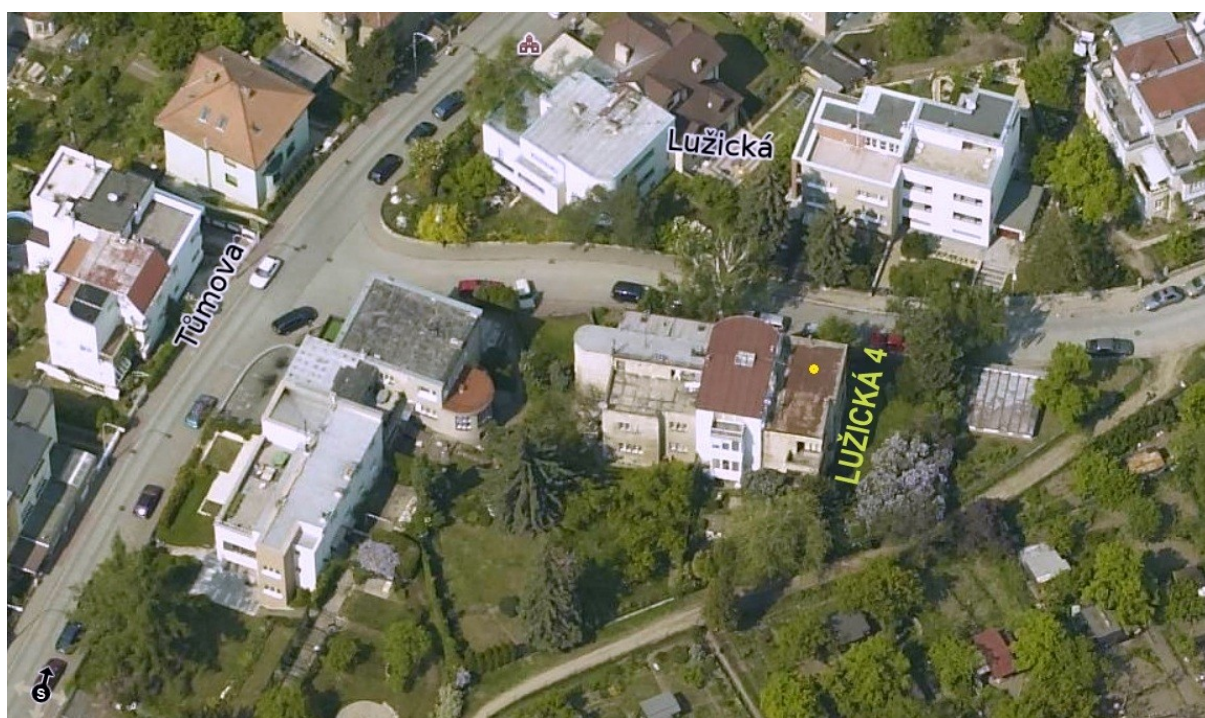
Pod označením C 220 Brněnského architektonického manuálu nalezneme na ulici Lužická trojdům s čísly orientačními 2, 2a, 4. Pochází z let 1929 - 1930 a byl realizován **staviteli Dvořákem a bratry Kubovými**, zmíněnými v předchozím textu. Všechny tři domy jsou založeny na skalnatém severním svahu Kraví hory. Proto je pro ně typické osazení do terénu s venkovními schodišti a předzahrádkami ve svahu. Krajní dům Lužická 4 je přitom zachován v autentickém původním stavu s originálními stavebními prvky i výplněmi otvorů bez pozdějších stavebních zásahů. Právě na něm jsou zřetelné znaky funkcionalistické stavby - nárožní volně stojící sloup kruhového průřezu s vytvořením krytého závětrří, prostá hranolová hmota celé stavby s jemným rizalitem na východní straně, plochá střecha, velkoformátové prosklení do zahrady, vertikálně prosklený schodišťový prostor, použití kruhového okna. Dům není zapsán v Seznamu nemovitých kulturních památek, ale bylo o to na příslušných institucích požádáno. Bohužel, předmětná lokalita též nebyla dosud prohlášena za **památkovou zónu**.

V roce 2014 došlo k tomu, že právě tento krajní dům Lužická 4 zakoupila developerská společnost, založená účelově několik týdnů před tím, než dům získala. Jejím cílem nebyla citlivá obnova hodnotného funkcionalistického domu, jak by se dalo očekávat, ale jeho **odstranění**. Na jeho místě a na pozemku zahrady hodlá developer postavit objemově více jak trojnásobnou novostavbu bytového domu s luxusními byty a hromadnými garážemi. Proti demolici intaktně zachovalého rodinného domu Lužická 4 se zvedla vlna odporu okolních obyvatel včetně odborníků, kteří svoje mínění zachovat dům jako doklad úrovně stavební kultury prvorepublikového Československa vyjádřili podpisy "**Petice proti demolici funkcionalistického rodinného**

domu Lužická 4 v Brně - Žabovřeskách", podané na Magistrát města Brna. Tento názor sdílejí i účastníci řízení, podávající odvolání do rozhodnutí o odstranění stavby, vydané příslušným stavebním úřadem MČ Brno - Žabovřesky.

Paradoxní na situaci je skutečnost, že veřejný zájem na zachování funkcionalistického rodinného domu představují pouze občané, projevující svoji vůli ponechat stávající pokojný stav a tím i zachovat kulturní hodnotu v území. Opačný názor má stavební úřad, podpořený Odborem památkové péče Magistrátu města Brna, který nemá námitek k jeho demolici. Orgány státní správy i orgán územní samosprávy v něm nevidí, respektive nechťejí vidět znaky, pro které by měl být zachován a opraven. Legitimní očekávání, že právě odborníci, působící ve zmíněných institucích zabrání demolici a budou trvat na citlivě obnově objektu, se nenaplnilo. Stačilo jim pouhé nahlédnutí do Seznamu nemovitých kulturních památek a když v něm předmětný dům nenalezli, udělili bez bližšího zkoumání souhlas s jeho demolici. Tím povolují developerovi zničit dnes již historickou cennou hodnotu v území a následně nemají námitek i k výstavbě novotvaru, který by svým objemem vytvořil velmi nesourodou strukturu, narušil tím pokojný stav v území i lokální genius loci³. Zajímavé je, že právě Brno se stalo nechvalně proslulým administrativní chybou při zápisu staveb do výše zmíněného Seznamu. Ta způsobila, že mnoho cenných staveb ztratilo status kulturní památky.

Obř. 1: Ohrožený funkcionalistický rodinný dům je součástí trojdomu Lužická 2, 2a, 4 z let 1929 - 1930 od stavitelských firem Václava Dvořáka a bratrů Viléma a Aloise Kubových. Podle developerského záměru má být krajní dům Lužická 4 zbourán a nahrazen pětipodlažním bytovým domem s hromadnými garážemi, který by zaplnil téměř celý zbylý trojúhelníkový pozemek. Letecký snímek představuje fragment stávající urbanistické struktury místa.

³ Účinnými nástroji pro podporu zachování funkcionalistického domu, který není zapsán v Seznamu nemovitých kulturních památek, by byl **regulační plán zóny**, případně **vyhlášení památkové zóny**.

Obr.2: Východní průčelí, orientované zahrad, cca 1930

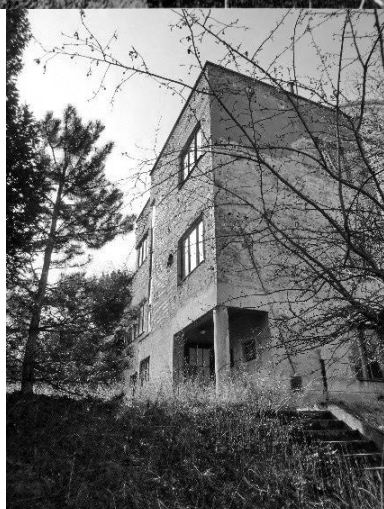

Obr.3: Lužická 4, východní průčelí, 2017

do

Obr.4: Celkový pohled na trojdům Lužická 4, 2a, (2 ve výstavbě)

Obr.5: Stav po 87 letech, 2017

V bezprostřední blízkosti ohroženého domu leží na dohled další prvorepublikové rodinné domy.

Obr.6 Památkově chráněná
Slavíkova vila, J.Kranz, 1930-1931

Obr.7 Rodinné domy Tůmovy
26, 28, V.Dvořák, A.Kuba, 1930

Obr.8 Rodinný dvojdom Lužická 3, 5,
B. Fuchs, 1928 - 1929

5. Veřejný zájem a právo vlastníka

Zabránit zničení kulturní hodnoty v území, jako v našem případě zabránit demolici autenticky zachovalého funkcionalistického domu, je **rozhodně ve veřejném zájmu**. Ačkoliv dům není zapsán v Seznamu nemovitých kulturních památek, nese typické znaky období funkcionalismu, pro které byl zařazen do databáze Brněnského architektonického manuálu. Jeho hodnota je tím vyšší, že se dochoval v autentickém, intaktním stavu bez pozdějších nevhodných stavebních zásahů. Nic na tom nemění skutečnost, že po letech neúdržby je jeho vnější vzhled zanedbaný.

Stojí zde tedy v tomto konkrétním případě proti sobě dva zájmy. Jedním je privátní zájem developerské společnosti zakoupený funkcionalistický dům odstranit za účelem získání větší plochy pro nepřiměřeně objemnou novostavbu bytového domu s hromadnými garážemi. Na pomyslné druhé misce vah je snaha obyvatel v okolí a ostatních kulturně smýšlejících lidí, podpořených fundovanými odborníky, funkcionalistický dům **zachovat jako doklad etapy vývoje stavební kultury** v prvorepublikovém Československu. Právě zde je na místě spravedlivé posouzení intenzity, lépe řečeno **váhy** obou protichůdných zájmů.

Správní orgán by přitom měl dbát na to, aby přijatá řešení byla vždy v souladu s veřejným zájmem. Existují tři zásady, kterými by se správní orgány měly ve své činnosti řídit: **zásada ochrany veřejného zájmu** (aby přijaté řešení bylo v souladu s veřejným zájmem), **zásada nestranného postupu a rovného přístupu** (aby přijaté řešení odpovídalo okolnostem daného případu) a **zásada legitimního očekávání** (zásada oprávněné důvěry v postupy orgánů veřejné správy). Rozhodovat ve veřejném zájmu mají mimochodem správní orgány zakotveny ve svých etických kodexech.

6. Česká Komora architektů

Česká Komora architektů je stavovská profesní organizace s přeneseným výkonem státní správy, která byla jako subjekt veřejného práva zřízena zákonem č. 360/1992 Sb., o výkonu povolání autorizovaných architektů, inženýrů a techniků činných ve výstavbě. Jedním z vnitřních řádů ČKA je její Profesní a etický řád. Paragraf 8 uvádí /cit./: *"...Architekt nepřijme zakázku, jejíž povaha je ve zjevném rozporu s veřejným zájmem nebo která významně ohrožuje kulturní nebo přírodní hodnoty. Architekt takto postupuje zejména tehdy, pokud zakázku za takovou označila Komora svým stanoviskem..."* /konec cit./.

Redaktoři periodika "Bulletin České komory architektů" zorganizovali anketu na téma Ochrana památek v ČR. Mezi odpověďmi můžeme číst v čísle 1/2017 následující názory: /cit./ *"...Za hlavní problém nepovažuji*

památkovou péčí či legislativu. Myslím, že je to spíš způsob, jakým společnost nahlíží na své historické dědictví a jak se chová k hodnotám, které jsou kolem nás. Bez ohledu na to, jak jsou staré a zda jsou nebo nejsou pod památkovou ochranou....Je mi líto všech slušných staveb, které památkovou ochranu nemají a které dokážeme tak bezstarostně ničit a navíc často se státní podporou a ještě přitom hovoříme o úsporách..." /konec cit./

Zde není bez zajímavosti, že tato slova vyřkl právě společník architektonické kanceláře, která zpracovala projekt na demolici funkcionalistického rodinného domu a připravila dokumentaci k územnímu řízení ve věci novostavby bytového domu. Posoudit, nakolik je chování dotyčné architektonické kanceláře v souladu s ustanoveními Profesního a etického řádu je v kompetenci samosprávných orgánů České komory architektů.

Bibliografie

[1] PELČÁK, Petr, WAHLA, Ivan: Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba - Brněnští stavitelé 30. let, Brno, Spolek Obecní dům Brno, Muzeum města Brna, 2002, s. 130, ISBN 80-239-7278

The Preservation of Structural Culture Documents with Aspect of Public Interest and Institution Approach

Ing.arch. Blažena Hubáčková, Ph.D.

Ing.arch. Petr Hubáček, Ph.D.

Brno University of Technology, Faculty of Civil Engineering, Institute of Building Structures,
Veveří 95, 602 00 Brno

hubackova.b@fce.vutbr.cz, hubacek.p@fce.vutbr.cz

Abstract

In the last period they are a lot of cases, when nowadays buildings have been unsuitably placed to urban stabilized territories. This trend shows enormous developer's pressure towards enforcement of their business plans without respect to the context of urban arrangement and without respect to unique "genius loci". The authorities of monument's conservation (National Heritage Institute and Departments of Heritage Care as a part of the municipal authorities) often don't give the same opinion in the assesment of historical and architectural value of definite structure. Buiding authorities, although they should be dispose of professional persons - experts with the interest for preservation of historical, architectural and cultural values in the territory, they don't examine all the relations and don't take into account important properties of definite case in their assesment, their opinion and their final decision. The officials are often watching just formal completeness of reviewed project plans and they are sedately be able to give consent to the demolition of historical functionalist house as a monument of building's culture of Czechoslovakia in the 30-ties.

Key Words: architecture between two world wars, conservation of monuments, encroachment to urban stabilized territory, building demolition, public interest, proprietor's rights

BARDKONTAKT 2017

**POTENCIÁL A VYUŽITIE MAPOVANIA KULTÚRNEHO DEDIČSTVA PRE ROZVOJ
URBANISTICKEJ ŠTRUKTÚRY ÚZEMIA, PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA MESTO KOMÁRNO**

Ing. arch. Kristína Kalašová

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava 1

Potenciál a využitie mapovania kultúrneho dedičstva pre rozvoj urbanistickej štruktúry územia, prípadová štúdia mesto Komárno

Ing. arch. Kristína Kalašová

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava 1

Abstrakt

Príspevok je zameraný na možnosti a spôsoby využitia mapovania architektonického dedičstva pre rozvoj územia. Zaoberá sa historickým vývojom a aktuálnymi trendmi mapovania pamiatkových hodnôt, ktoré sú efektívnou cestou ako uchopiť kultúrno-historický potenciál miesta a využiť ho v prospech rozvoja obce alebo mesta. Metodika mapovania sa sústreďuje na zmapovanie súčasného stavu pamiatkových hodnôt riešeného územia, ich problémy a potenciály a ich využitie a zhodnotenie v procese rozvoja chránených hodnotných území. Týmto spôsobom je možné pretransformovať kultúrno-historické hodnoty do potenciálu pre rozvoj urbanistickej štruktúry ako aj rozvoj cestovného ruchu v mestách a obciach. Metodika mapovania kultúrneho dedičstva je spracovaná v rámci medzinárodného projektu vzťahujúceho sa na kultúrne dedičstvo dunajských miest DANUrb Interreg.

Kľúčové slová: kultúrne dedičstvo, mapovanie, udržateľný rozvoj

1. Úvod

Formovanie ochrany pamiatok koncom 19. storočia ovplyvňovali rozsiahle asanácie, ktoré sa uplatňovali ako ozdravovacia metóda pre rôzne druhy problémov v meste. Nedostatočný architektonicko-historický výskum a uprednostnenie nových zásahov pred exaktnou fyzickou podstatou historickej štruktúry spôsobilo zničenie veľkého množstva stavebných a umeleckých pamiatok v tomto období.

Začiatkom 20. storočia nastupuje funkcionalizmus, ktorý má špecifický postoj k narábaniu s historickou architektúrou. Presadzuje sa nový charakter zástavby a ochrana pamiatok sa chápe ako predĺženie života dožívajúcich kultúrnych hodnôt až do ich schátrania, kde potom nastupuje veľkoplošná asanácia.

Príkladom na prvé uplatnenie systematickej a cieľavedomej regeneračnej akcie obnovy celého historického jadra za čias prvej Československej republiky bolo mesto Cheb (1936). Návrh obnovy bol odpoveďou na konflikty znehodnoteného historického dedičstva so súčasnými požiadavkami.

K prednostiam prístupu patrilo, že zachovával autentickosť mesta. Avšak kvôli zložitej situácii bol návrh realizovaný až v roku 1956.

V roku 1951 založením Pamiatkového ústavu sa začalo s mapovaním architektonického dedičstva na Slovensku. Súpis pamiatok bol najmä umelecko-historickým kompendiom, ktoré zaručovalo preskúmanie, popis a čiastočne zhodnotenie pamiatkových hodnôt objektov.

Benátska charta z roku 1964 ustanovuje špecifikum pre historické sídla - súbory. Kde v záujme zachovania kultúrneho dedičstva ako historického dokumentu je nevyhnutné neoddeľovať jednotlivé pamiatky od skupiny budov.

Komplexnú regeneráciu uceleného obrazu mesta a ochranu historickej zástavby ako celku rozpracúva a dbá, aby sa dodržiavali princípy priznané historickým urbanistickým súborom výbor ICOMOS (1965).

Po roku 1989 zmena ekonomicko-spoločenského zriadenia nastavila nové podmienky pre ochranu pamiatok v historických mestách na Slovensku.

V roku 1990 na Fakulte architektúry v Bratislave vznikla Katedra ochrany a tvorby v pamiatkovom prostredí. Založenie katedry bolo reakciou na potrebu preskúmania pamiatkového fondu na Slovensku a jeho následnej obnovy. Hlavnou úlohou katedry bolo vykonávanie terénnych výskumov a vedecko-výskumných aktivít.

V roku 1987 bola ustanovená Washingtonská charta, implementuje ochranu historických miest a iných historických štvrtí ako neoddeliteľnú súčasť súvislých plánov ekonomického a sociálneho rozvoja. Výsledkom bol priemet ochrany historických súborov do územných plánov miest na všetkých úrovniach.

V tomto období sa stáva mesto Trnava priekopníkom v oblasti mapovania kultúrno-historických hodnôt. "Analýza kultúrno-historických hodnôt mestskej pamiatkovej rezervácie Trnava" sa stala podkladom pre vypracovanie Územného plánu centrálnej mestskej zóny v nových podmienkach.

Zaujímavým pokusom ako zmapovať kultúrne dedičstvo v historických mestách v krátkom čase bolo odborné dielo "Kultúrne - historická a sociologická topografia Bratislavy" (KHST). Pristupovala mapovaniu kultúrneho dedičstva s ohľadom na nemotné kultúrne dedičstvo a iné aspekty.

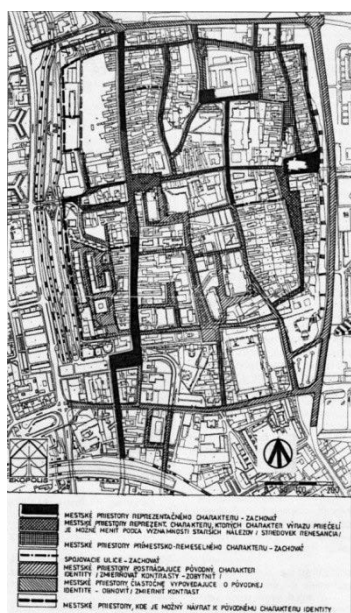
2. Vybrané dokumenty mapovania pamiatkového fondu na Slovensku

2.1 Analýza kultúrno-historických hodnôt

Po vyhlásení historického jadra za MPR v roku 1987 sa na základe objednávky mesta Trnava a Krajského pamiatkového úradu (KPÚ) Trnava vypracovala v roku 1988 Architektonicko-historická analýza hodnôt a kritérií obnovy MPR Trnavy.

V rokoch 1982- 1983 boli vypracované prieskumy stredovekých suterénov HJ Trnavy na základe požiadavky Krajského ústavu Štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (KÚŠPSOP) v Bratislave. Spomínaná Architektonicko-historická analýza hodnôt a kritérií obnovy MPR Trnavy, sa stala v roku 1994 podkladom pre vypracovanie Územného plánu centrálnej mestskej zóny (ÚPN-CMZ) a iných regulačných materiálov urbanistického charakteru. Unikátny prístup k obnove historickej štruktúry preukázalo mesto Trnava koncepčným dokumentom z roku 1996, ktorý sa týkal, konceptu pamiatkovej obnovy revitalizácie hradobného systému MPR Trnava. V tomto prípade išlo o zakomponovanie ranostredovekého hradobného systému do už vytvorenej koncepcie obnovy celého mesta.

Dokumenty boli podnetom pre ďalší vývoj metodiky a koncepcnej ochrany hodnotnej historickej zástavby na území mesta Trnava a zároveň dôležitými aspektami pre udržateľný rozvoj mesta.

Obr.1: 1a) Charakteristika mestských priestorov podľa možnosti zachovania ich identických vlastností

1b) Územný plán centrálnej mestskej zóny Trnava r. 1994

(GREGOROVÁ J., ONDREJKOVÁ, Z.: Zhodnotenie obnovy Mestskej pamiatkovej rezervácie Trnava za posledné dve desaťročia. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 16. Zborník, Trnava: Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2012 <http://www.trnava.sk/sk/clanok/uzemny-plan-cmz>)

2.2 Topografia kultúrnych a historických hodnôt

Odborný dokument Kultúrne-historická a sociologická topografia Bratislavy bol vydaný Mestskou správou pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v spolupráci s Výskumným ústavom sociálneho rozvoja v roku 1990. Podnetom pre mapovanie kultúrno-historických hodnôt bola potreba poznať a pomenovať nástroje, ktoré dokážu prinavrátiť stratené hodnoty historickej štruktúry. Topografia riešila problém inventarizácie

daného územného celku v krátkom čase, no s vyššou mierou získaných potrebných informácií ako pri metódach používaných doteraz.

Hlavnou pracovníčkou z oblasti pamiatkovej starostlivosti bola Ing. arch. Anna Schwarczová, ktorá je autorkou architektonicko - historického výskumu pre mesto Bratislava. Výskum mal interdisciplinárnu účasť.

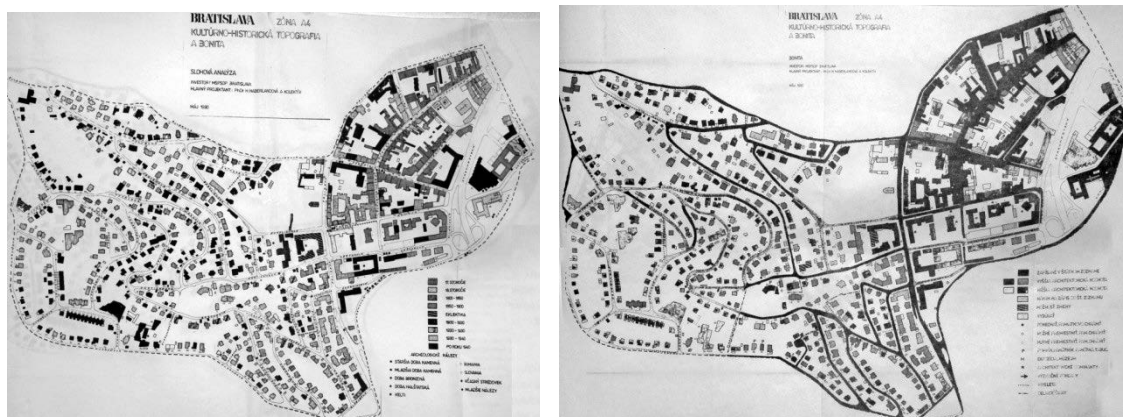
Kultúrno-historická a sociologická topografia je pokusom o spracovanie odborných podkladov pre územno-plánovacie a projekčnú činnosť na danom území. Tento dokument sa stal nevyhnutným podkladom predovšetkým pre územno-plánovacie dokumentáciu a stavebnú činnosť. Ide o najkomplexnejšie zhrnutie kultúrno-historických údajov o území a ich kultúrno-historických hodnotách.

Modelové riešenie tejto výskumnej metódy boli cieľom pracovne zameraného odborného seminára "Kultúrno-historická a sociologická topografia Bratislavy", ktorý bol určený pre pracovníkov projektových a investorských organizácií a pracovníkov štátnej správy. Výsledky z výskumu mali slúžiť tiež budúcim bádateľom a projektantom a v oblasti urbanizmu a urbanistického plánovania.

Topografia mapujúca kultúrne dedičstvo by sa mala uplatňovať v dvoch rovinách:

- v oblasti tvorby mesta a obrazu krajiny - v urbanistických a architektonických procesoch, ktoré narábajú s veľkým podielom kultúrno-historických hodnôt.
- v oblasti osvetu, vzdelávania, turizmu a ekonomických aktivít.

Metodika KHST bola naďalej rozvíjaná pri spracovávaní materiálov "Zásady ochrany pamiatkových území", ktoré sú postupne vytvárané Pamiatkovým úradom SR pre všetky pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny na Slovensku.

Obr.2: Ukážky zo spracovania kultúrno-historickej topografie mesta Bratislava starostlivosti
(Zdroj: Kultúrno-historická a sociologická topografia Bratislavy, Zborník, Mestská správa pamiatkovej starostlivosti, Bratislava, 1990)

Vyššie spomenuté metodické materiály (Analýza kultúrno-historických hodnôt MPR TT a Kultúrno-historická a sociologická topografia) prispeli ku dnešnému stavu, keď z platnej legislatívy vyplýva, že každá pamiatková rezervácia a zóna musia mať spracovaný tzv. Urbanisticko-historický výskum, z ktorého sú spracované Zásady ochrany územia.

V rámci priemetu kultúrno-historického dedičstva sa Zásady ochrany pamiatok dostávajú do územno-plánovacej dokumentácie

Prvou časťou Zásad ochrany pamiatok je urbanisticko-historického výskum daného územia sa spracováva pre potrebu poznania pamiatkových hodnôt územia.

Pamiatkové hodnoty sú dané urbanistickým a stavebne-historickým vývojom územia, polohou sídla v krajinej konfigurácii, urbanistickým riešením, objemovou skladbou, panorámou, siluetou, hodnotou jednotlivých architektúr, technických pamiatok, zelene, atď.

Dokumentácia urbanisticko-historického výskumu vychádza z poznatkov individuálnych

architektonicko-historických, umelecko-historických a archeologických výskumov jednotlivých objektov, prípadne blokov a archívnych výskumov.

Návrh zásad je výsledkom uvedenia vyskúmaných pamiatkových hodnôt do pamiatkovej praxe. V tomto prípade je dôležité, aby boli rozlišované špecifiká územia, či ide o sídlo mestského, vidieckeho alebo špeciálneho charakteru (napr. kultúrna krajina s technickými dielami, archeologická lokalita a pod.) s konkrétnou charakteristikou vývoja osídlenia a zástavby (poľnohospodárska, kúpeľná, výrobná, hutnícka, banícka, obdobie socialistického realizmu, a v ďalšom čase je aktuálna aj novodobá architektúra druhej polovice XX. stor. ...).

Mapovanie architektonických pamiatok a okolia je nástrojom pre reguláciu stavebnej a projekčnej činnosti v historickom jadre, ktoré je premietnuté do územno-plánovacej dokumentácie.

Zásady ochrany pamiatok v sebe zahŕňajú požiadavky, ktoré vedú k správnej obnove a prezentácii kultúrno-historického potenciálu. Cieľom Zásad je regenerácia historických miest a ochrana pred zástavbou rušiacou autentickú pamiatkovú štruktúru.

3. Spoločná stratégia mapovania kultúrneho dedičstva pre projekt Danurb Interreg - prípadová štúdia Komárno

Cieľom mapovania kultúrneho dedičstva je zmapovať lokality miest Komárno a Štúrovo z hľadiska ich kultúrno-historických hodnôt, ako aj miery zachovania pamiatkových hodnôt v procese pamiatkovej obnovy. Metodológia mapovania vychádza z princípov aplikovaných v stratégii pre medzinárodný projekt Danurb Interreg a je nástrojom, ktorý využíva presahy priestorového plánovania, urbanizmu a kultúrneho dedičstva.

Projekt je súčasťou medzinárodného projektu interreg - DANuRB (DANube Urban Brand - a regional network building through tourism and education to strengthen the "Danube" cultural identity and solidarity).

Hlavným cieľom projektu je vytvoriť komplexnú priestorovú kultúrnu sieť s názvom Danube Cultural Promenade spájajúcu všetky komunity pozdĺž rieky, zjednotením týchto do jednej turistickej značky, ponúkajúcej tematické trasy a rozvoj možností, ktoré môžu zvýšiť číslo návštevníkov a môžu predĺžiť zastávku v danom regióne. Partneri projektu sú príslušné univerzity, výskumné a rozvojové centrá, samosprávy miest a ďalšie. Na projekte bližšie spolupracuje 6 krajín: Rakúsko, Maďarsko, Slovensko, Bulharsko, Rumunsko a Srbsko.

Výskum kultúrneho dedičstva je ťažiskovo zameraný na skúmanie a sumarizovanie archívnych dokumentov, súvisiacich s historickým vývojom oboch miest, mapovaním ich primárnych kultúrno-historických hodnôt, ale aj dosahmi pamiatkových obnov po r.1989.

Na základe archívneho výskumu bude možné zmapovať obnovené pamiatkové objekty, ich hodnoty a určiť potenciály kultúrneho dedičstva v oboch mestách. V ďalšej fáze výskumu je potrebné overiť zachovanie hodnôt v realizovaných pamiatkových obnovách na objektoch v rámci terénneho prieskumu. V poslednej etape projektu budú vytypované pamiatkové objekty na základe terénneho a archívneho výskumu, ktoré budú hodnotené, kritériami, ktoré uplatňuje pamiatkový zákon spojených s aktuálnymi trendmi metodiky hodnotenia pamiatok v zahraničí.

3. 2 Metodika pre výskum, opis a selekciu kultúrneho dedičstva v rámci projektu DANuRB

Skúmania, opis a zatriedovanie kultúrneho dedičstva (ďalej len KD) je založené na princípe kategorizácie jednotlivých typov KD podľa rôznych kritérií. Mapovanie kultúrneho dedičstva sa skladá z troch etáp: A.

Výskum kultúrneho dedičstva

B. Selekcia a následné vyhodnotenie kultúrneho dedičstva

C. Valorizácia kultúrneho dedičstva

Výskum KD bol spracovávaný na základe existujúcich materiálov, historických dokumentov, realizovaných výskumov a vlastného terénneho prieskumu.

Jeho cieľom bolo grafické zachytenie a vyznačenie jednotlivých reprezentantov KD na mape riešeného územia toku Dunaja, zviditeľnenie priestorových súvislostí a komparáciu polohy KD s priestorovými štruktúrami.

V prvej rovine je dôležitá kategorizácia podľa povahy, formy, funkčného či iného hľadiska.

Skladá sa z rozdelenia KD na hmotné, nehmotné a prírodné dedičstvo. KD má podmnožiny: Architektonické pamiatky, umelecké (a umelecko-remeselné) pamiatky a archeologické pamiatky. Pôvodnú funkciu a typológiu architektúry zachytáva tematická kategorizácia, ktorá rozdeľuje architektonické dedičstvo na: Industriálne dedičstvo - dopravné stavby (IT), pamiatky výroby, vedy a techniky (IS); fortifikačné stavby a stavby vojenského

charakteru (F); reprezentačné stavby - hrady, zámky, kaštiele (R); sakrálné stavby (S); kúpeľníctvo (H); ľudová architektúra (V); pamiatky Modernej architektúry (M); ďalšie rezidenčné a multifunkčné budovy (C)

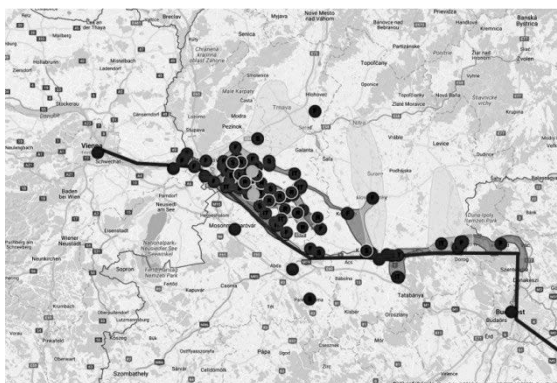
V druhej rovine bolo KD skúmané v mierke individuálnych objektov, ako aj mestských častí (zón), či v regionálnych a medzinárodných súvislostiach:

A) individuálna pamiatka: vyznačenie bodom

B) zóna, oblasť (sídelná dimenzia): vyznačenie plnou plochou

C) regionálna dimenzia: vyznačenie obrysom alebo líniou

Nasledujúcou časťou, selekcia architektonického dedičstva pre jeho zhodnotenie, je odvodená od príspevku architektonického dedičstva vo vzťahu ku udržateľnosti a atraktivite regiónu.

Obr.3: Schematické znázornenie mapovania architektonického dedičstva zamerané na región a mesto Komárno (Zdroj: archív autora Ing. arch. Kristína Kalašová)

Tretia rovina výskumu je zameraná na selekciu pre ďalšie etapy projektu (valorizáciu KD)

Táto časť je v projekte zatiaľ iba v polohe konceptného riešenia, s navrhovaným rozdelením a priestorovým vyznačením jednotlivých kategórií KD:

A) KD s potenciálom

B) KD s problémom

C) Ďalšie KD - bez rizika, dostatočne využívajúce svoj potenciál

Obr.5: 5a) Sútok Váhu a Dunaja nevyužitý kultúrno-historický potenciál v blízkosti Komárňanskej pevnosti, 5b) Pohľad na mesto Komárno z Alžbetinoh ostrova, ktorý sa vyznačuje narušenou siluetou kostolov nevhodnou zástavbou na nábreží Dunaja (zdroj: archív autora Ing. arch. Kristína Kalašová)

4. Záver

Spoločná stratégia projektu Danurb Interreg má viesť k medzinárodnej spolupráci pri mapovaní kultúrneho dedičstva v mestách pri Dunaji. Metodika mapovania kultúrneho dedičstva v rámci projektu DANURB, je ďalším príkladom špecifického druhu výskumu kultúrneho dedičstva, ktorého forma vychádza jednoznačne z konkrétneho cieľa jeho použitia, v tomto prípade využitia kultúrneho dedičstva pre zlepšenia života riešených miest. Na základe spoločného výskumu s rovnakou metodikou mapovania je možné kontinuálne prepojenie kultúrnej krajiny pri rieke Dunaj. Cieľom mapovania je využitie historického potenciálu kultúrneho dedičstva v prospech jeho zhodnotenia v rámci rozvoju cestového ruchu a trvalej udržateľnosti miest.

Bibliografia

- [1] GREGOR, Pavel: Obnova pamiatok. Bratislava: FA STU, 2008, s.28-29, ISBN 978-80-8046-405-9
- [2] GREGOR, Pavel: Regenerácia historických súborov - mestských blokov. Kandidátska dizertačná práca, Bratislava: Fakulta architektúry SVŠT, 1986.
- [3] GREGOROVÁ Jana, ONDREJKOVÁ, Zuzana: Zhodnotenie obnovy Mestskej pamiatkovej rezervácie Trnava za posledné dve desaťročia. In: Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 16. Zborník, Krajský pamiatkový úrad Trnava, Trnava: 2012
- [4] KVASNICOVÁ, Magdaléna: Pamiatkový výskum architektúry. História a aplikácia na Slovensku: Habilitačná práca. Habilitačná práca. Bratislava : FA STU, 2009.
- [5] KVASNICOVÁ, Magdaléna: Teória a prax výskumu architektonických pamiatok. Bratislava: STU, 2001
- [6] KUČA V. - KUČOVÁ, K. : V. Metodika klasifikace staveb podle památkové hodnoty. Praha: Národní památkový ústav, 2015, ISBN 978-80-7480-026-2
- [7] Kultúrno-historická a sociologická topografia Bratislavy, Zborník, Mestská správa pamiatkovej starostlivosti, Bratislava,1990
- [7] Usmernenie Pamiatkového úradu SR k spracovaniu dokumentácie, „Urbanisticko–historický výskum“, 2011

Potential and usage of mapping cultural heritage for development of urban area, case study of town Komárno

Ing. arch. Kristína Kalašová

Fakulta architektúry STU, kikakalasova@gmail.com

Abstract

Paper is focused on possibilities and ways of using mapping architectural heritage for development of area. It deals with historical evolution and recent trends of mapping monumental values. This is an efficient way how to grasp cultural and historical potential of place and how to use it in advantage of town development. Methodology of mapping is focused on mapping the current monumental value state of mentioned territory, their problems and potentials and their use and evaluation in the process of development of preserved areas. By this process, the transformation of cultural and historical values into the potential for development of urban structure as well as development of tourism in cities and towns is possible. Metodology of mapping cultural heritage is processed in the framework of international project related to cultural heritage of Danube's towns Interreg.

Key words: cultural heritage, methodolo

BARDKONTAKT 2017

**VÝZNAM PREDPROJEKTOVEJ PRÍPRAVY PRI KOORDINÁCII OBNOVY PAMIATKOVÝCH
ÚZEMÍ MIEST TRNAVY A MODRY.**

Doc. Ing. arch. Jana GREGOROVÁ, PhD.

Fakulta architektúry STU Bratislava, Nám. Slobody, 812 45 Bratislava ,
gregorova@fa.stuba.sk

Význam predprojektovej prípravy pri koordinácii obnovy pamiatkových území miest Trnavy a Modry.

Doc. Ing. arch. Jana GREGOROVÁ, PhD.

Fakulta architektúry STU Bratislava, Nám. Slobody, 812 45 Bratislava , gregorova@fa.stuba.sk

Abstrakt:

Historické jadrá súčasnosti sú už obnovované v duchu „udržateľnosti ochrany historických štruktúr“. Aby sa dal systém udržateľnosti praktizovať, je potrebné nastaviť diferencovaný systém ochrany. Spracovanie koncepcie obnovy je pomerne komplikované a aby sa dostala do reality, je potrebné, aby sa stala súčasťou rozvojových programov sídel. Aj vypracované koncepčné materiály sa v dôsledku nevhodnej koordinácie často nedarí zaviesť do praxe. V príspevku budú uvedené dva príklady, v ktorých budú ilustrované úskalia zavádzania uceleného konceptu rozvoja sídla do praxe. Jedná sa o mestské opevnenie a verejné priestory Mestskej pamiatkovej rezervácie a časti Ochranného pásma v Trnave a urbanistický súbor mestského opevnenia s námestím v Pamiatkovej zóne Modry. Tieto koncepčné materiály riešili v úzkej spolupráci s pamiatkovými inštitúciami problematiku prezentácie atraktívnych častí historického jadra. Oba však stoja pred etapou ich prijatia verejnosťou. Pri optimalizácii ich ďalšieho rozvoja totiž treba adekvátne sklbiť požiadavky turistov, obyvateľov mesta, ako aj samotnej ochrany pamiatky.

Kľúčové slová: diferencovaná pamiatková ochrana, koncept obnovy, predprojektová príprava, participácia, úloha samosprávy v procese realizácie ochrany a obnovy

1. Úvod

Komplexná obnova pamiatkovo chránených celkov (areálov aj celých území) je proces, ktorý sa stáva čoraz zložitejším. Okrem prísnejších požiadaviek na zachovanie autenticity pamiatky do procesu vstupujú okrem doterajších požiadaviek na riešenie dopravy či funkcie aj nové požiadavky na aplikovanie ekologických princípov navrhovania. V množstve informácií, potrebných na zahájenie komplexnej obnovy sa spravidla princípy pamiatkovej ochrany riešia osobitne, bez potenciálnej väzby na ostatné faktory podieľajúce sa na rehabilitácii pamiatkových štruktúr. V zmysle pamiatkového a čiastočne aj stavebného zákona sa spôsob ochrany a limitov obnovy pamiatkovo chránenej štruktúry spracováva v tzv. „Zásadách ochrany pamiatkového územia“ (Zásadách). Proces spracovávania Zásad a jeho priemetu do územného plánu (ÚPN) má skôr regulačný ako návrhový charakter. Je preto vhodné, ak tomuto procesu predchádza vypracovanie návrhu koncepcie prezentácie príslušnej pamiatkovej štruktúry prostredníctvom variantných riešení. Po zhodnotení variantov príslušnými účastníkmi procesu by mal byť vybraný optimálny variant zapracovaný formou regulatívov do spomínanej ÚPN. Tieto sa po schválení ÚPN stávajú nástrojom na regulovanie stavebnej činnosti v území. Pretože predmetné materiály sú spracovávané vo väčšej podrobnosti ako predpisuje metodika spracovania ÚPN, budú do ÚPN zapracované iba ich zjednodušené priemety a samotné materiály budú slúžiť ako príloha, pre upresnenie rozhodovania relevantných pracovníkov počas realizácie.

2. Predprojektová príprava koncepcie obnovy

Proces hľadania optimálneho riešenia obnovy pamiatkovo chránených celkov by mal prebehnúť participačne, za účasti nielen samotných autorov, ale aj nezávislých odborníkov, zástupcov samosprávy a relevantných účastníkov procesu v samotnom štádiu navrhovania. Ak sa hľadanie optimálneho riešenia už v štádiu ideovej koncepcie rieši s účastníkmi procesu, je väčší predpoklad, že vo finálnom štádiu schvaľovania ÚPN zastupiteľstvom, by nemali vzniknúť problémy. Treba zvážiť spôsob medializácie pre laickú verejnosť, ktorá niekedy nechápe význam obnovy v správnych súvislostiach. V niektorých prípadoch proces osvojovania si optimálneho riešenia navrhnutého odborníkmi narazí na nepochopenie aj u tých, ktorí koncepciu schvaľujú a v konečnom dôsledku umožňujú jej zavádzanie do praxe.

V predkladanom príspevku sú zhrnuté skúsenosti zo spôsobu spracovávania koncepčných materiálov v predprojektovej príprave pre historické jadrá Trnavy a Modry. Obe mestá majú spracovanú koncepciu ucelených častí pamiatkovo chránených území, s ohľadom na zvolenú rámcovú metódu pamiatkovej obnovy.

Jedná sa o systémy mestských opevnení s príslušnými územiami v mestskej pamiatkovej rezervácii (MPR) Trnava a pamiatkovej zóne (PZ) Modra a o systém verejných priestorov v MPR a časti ochranného pásma (OP) Trnava. Materiály boli spracovávané vo viacerých etapách. V 1. etape sa sumarizovali všetky podklady dostupné k obnove príslušného celku, v 2. etape sa riešili varianty možných návrhov prezentácie za prítomnosti relevantných účastníkov procesu a v 3. etape sa po konzultáciách vybraný variant spracoval do formy regulatívov.

2.1. Konceptné materiály pre Trnavu.

Po vyhlásení historického jadra Trnavy za MPR v roku 1987 si mesto Trnava dalo vypracovať regulatívy prezentácie mestského opevnenia. Materiál sa spracovával v spolupráci s metodikom pamiatkovej obnovy opevnenia. Unikátne tehlové opevnenie bolo prezentované v stredovekom výraze s akceptovaním mladších prestavieb súvisiacich s funkčnosťou opevnenia. Rámcová metóda obnovy sa začala kryštalizovať už začiatkom 80-tych rokov, v čase, keď historické jadro ešte nebolo pamiatkovo chránené. Okrem konzervačných, rekonštrukčných a konsolidačných metód aplikovala na jedinečné tehlové stredoveké opevnenie metódu tzv. „architektonizovanej ruiny“. Tento spôsob obnovy riešil architektonickým spôsobom prezentáciu zaniknutých častí jednotlivých objektov opevnenia.

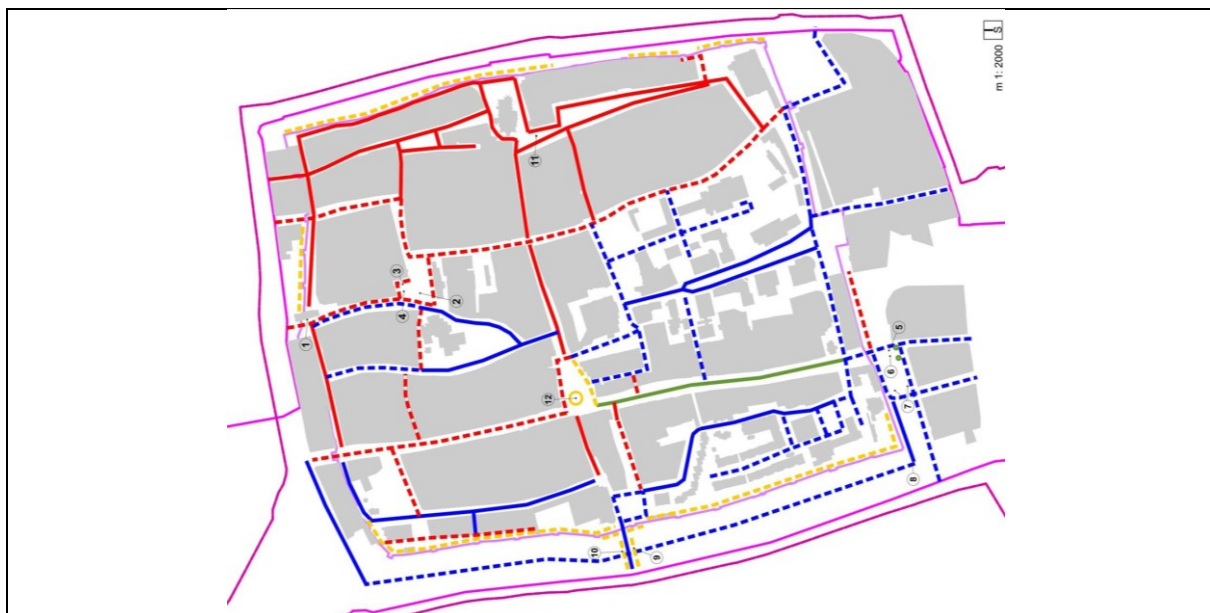
Obr.1: Ukážka obnovy veže opevnenia s použitím metódy „architektonizovanej ruiny“ pri náznaku zaniknutých častí objektu. (Fotoarchív Jany Gregorovej)

Na daný spôsob obnovy v roku 1996 nadviazali spracované regulatívy [5], ktoré navrhovali spôsob prezentácie zaniknutých častí mestského opevnenia ako uceleného urbanistického súboru. Napriek tomu, že boli vypracované regulatívy dotvorenia chýbajúcich častí MO, prevažná časť ich obnovy sa do nedávnej minulosti týkala iba jeho zachovaných častí. Problém nastal pri realizácii zaniknutých veží, kde sa nepodarilo v štádiu projektovania rôznych projektantov presadiť princíp, že dotvárané veže by mali mať podobný charakter, aj napriek tomu, že sú riešené ako náznak torza veže. Situácia sa vyostрила nástupom súčasného vedenia mesta, ktoré si okrem iného stanovilo obnovu mestského opevnenia ako prioritu a zameralo sa práve na spôsob dostavby chýbajúcich častí MO. Zrealizovalo sa množstvo archeologických výskumov, ktoré do značnej miery potvrdili prítomnosť murív stredovekého opevnenia. Táto skutočnosť bola dôvodom, prečo sa vedenie a časť odbornej verejnosti postavila proti dovtedajšej stanovenej realizovanej metóde obnovy a následne aj spracovaným regulatívom obnovy z 90-tych rokov. Nové nálezy boli dôvodom, prečo vznikla požiadavka na maximálnu rekonštrukciu mnohých veží mestského opevnenia. Situácia vyústila až do medzinárodného pracovného seminára, za účasti renomovaných odborníkov zo Slovenska a zo zahraničia, pred ktorými bol

prezentovaný proces obnovy od prípravnej a predprojektovej fázy až po realizáciu. Odborné grémium na záver odmietlo požiadavky mesta na rekonštrukciu zaniknutých častí MO a tiež nekorektnú medializáciu návrhov obnovy, ktorá nebola potvrdená odborníkmi a samotnými autormi návrhu prezentácie. Správnosť stanovenej koncepcie potvrdila aj porota redakčnej rady Pamiatky a múzeá, revue pre kultúrne dedičstvo, ktorá autorom koncepcie obnovy udelila Výročnú cenu za rok 2016 v kategórii Obnova-adaptácia za „dlhodobú a koncepčnú pamiatkovú obnovu a adaptáciu národnej kultúrnej pamiatky Mestské opevnenie v Trnave“.

Skutočnosť, že súčasné vedenie mesta sa zameralo na obnovu historického jadra sa okrem prehnanej snahy o maximálnu obnovu mestského opevnenia prejavilo aj tým, že po dlhodobej nekoordinovanej realizácii obnovy jednotlivých mestských priestorov zadalo spracovanie koncepčného materiálu, ktorý mal zjednotiť názor na spôsob ich obnovy. Riešil problematiku spevnených plôch, mobiliáru, archeologických lokalít (vrátane mestského opevnenia) a zelene v historickom jadre. Navrhol prezentáciu mestských priestorov do obdobia začiatku 20. storočia s náznakom vybraných situácií z obdobia baroka a analytickými sondami z obdobia stredoveku zistených archeologickými výskumami. Vychádzal z aktualizovaných Zásad... [4], ktoré zohľadňovali požiadavky na stanovený diferencovaný spôsob obnovy navrhnutý v heterogénnom území MPR a kvôli zjednoteniu historického charakteru dôraznejšie požadovali prezentáciu zachovaných aj zaniknutých artefaktov.

Obr.2. Diferencovaný systém ochrany zaznačený v schéme verejných priestorov MPR a časti OP Trnavazdroj [1]

Pre zabezpečenie jednotného riešenia jednotlivých priestorov v rámci historického jadra boli na nádvori radnice vyhotovené vzorky typov mobiliáru aj spevnených plôch.

Obr.3. Ukážky vzoriek dlažieb a mobiliáru na nádvorí radnice. (Fotoarchív Jany Gregorovej)

Pri spracovávaní jednotlivých problémov boli formou prezentácií za účasti Krajského pamiatkového úradu a Odboru územného rozvoja a koncepcie mesta, konzultované varianty riešenia. Okrem návrhu predmetných priestorov bola vyhotovená koordinačná mapa s vyznačením typov priestorov podľa špeciálnych požiadaviek na ich riešenie. Boli vyznačené priestory, pri ktorých návrh regulatívov bude v štádiu realizácie plne rešpektovaný, priestory, na riešenie ktorých je potrebná prítomnosť špecializovaného projektanta, a nejednoznačné priestory, ktorých riešenie by bolo vhodné zadávať prostredníctvom súťaží.

Obr.4. Koordináčna mapa znázorňujúca typy priestorov podľa špeciálnych požiadaviek na ich riešenie. zdroj [1]

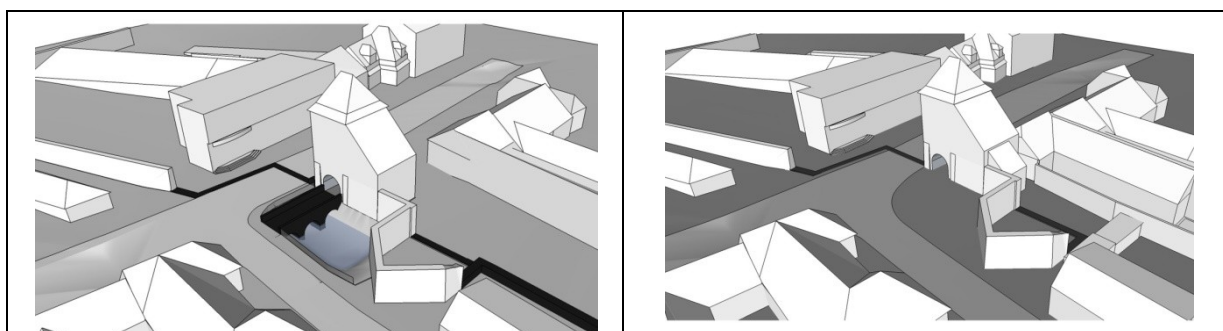
2.2. Koncepčné materiály pre Modru

Pri spracovávaní prípravnej dokumentácie pre mestské opevnenie sa využívali v 1.a 2. etape práce študentov z Fakulty architektúry v Bratislave. Pod vedením pedagógov zdokumentovali a aktualizovali všetky dostupné podklady ku opevneniu a v rámci ateliérových prác vypracovali variantné riešenia možných prezentácií problémových častí. Na základe ich podkladov bol vypracovaný samotný materiál regulatívov obnovy mestského opevnenia, pozostávajúci vo finálnej podobe zo statického, stavebno-historického prieskumu a samotného návrhu obnovy. Kamenné renesančné bastiónové opevnenie bolo prezentované v pôvodnom stave s prestavbami z 19.storočia. Vzhľadom na vysokú mieru deštrukcie prevažnej časti opevnenia, bola rámcová metóda pamiatkovej obnovy nastavená ako konsolidácia ruiny, čiastočná rekonštrukcia zachovaných objektov a prvkov a výraznejšia prezentácia miest brán náznakom.

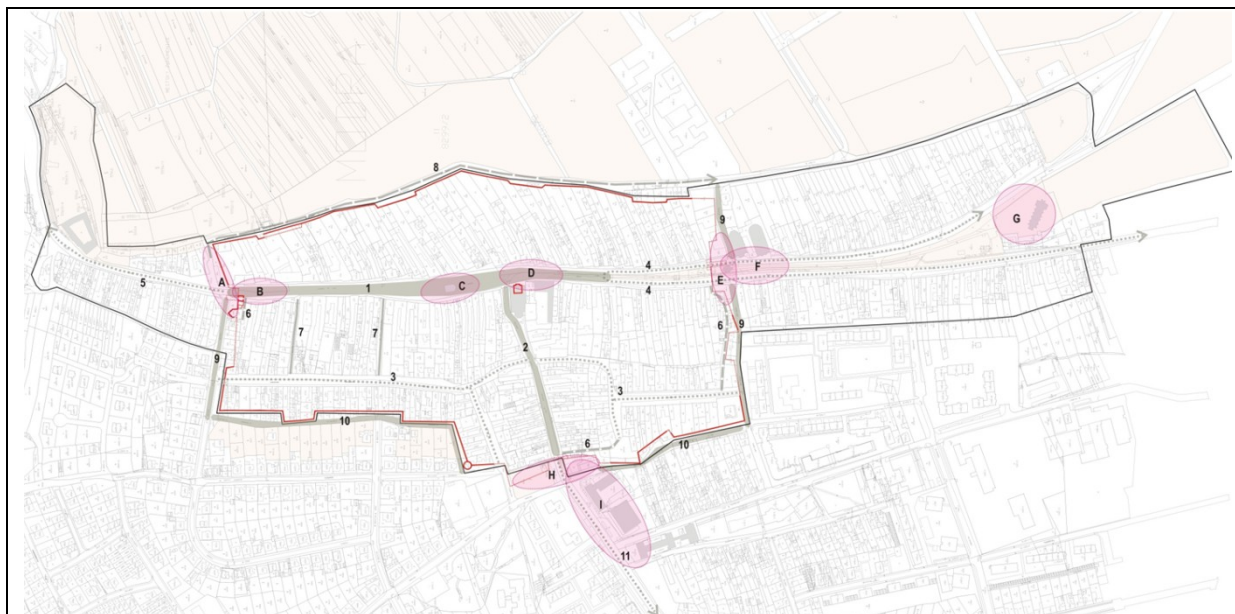
Obr.5. Pôdorys opevnenia s vyznačením príľahlých území a nevhodnej zástavby . zdroj [2]

Spracovávaný materiál bol priebežne medializovaný na Dňoch európskeho kultúrneho dedičstva pred verejnosťou. Súčasťou výstupu bolo aj vyhotovenie fyzického modelu s publikáciou o stavebno-historickom vývoji opevnenia a jeho plánovanej obnove. Pri spracovávaní materiálu sa zistilo, že časť opevnenia nebola súčasťou územia pamiatkovej zóny a preto bolo potrebné problém riešiť v rámci návrhu hraníc OP. V bezprostrednej blízkosti opevnenia sa zistila nevhodná zástavba, realizovaná v rozpore so Zásadami.

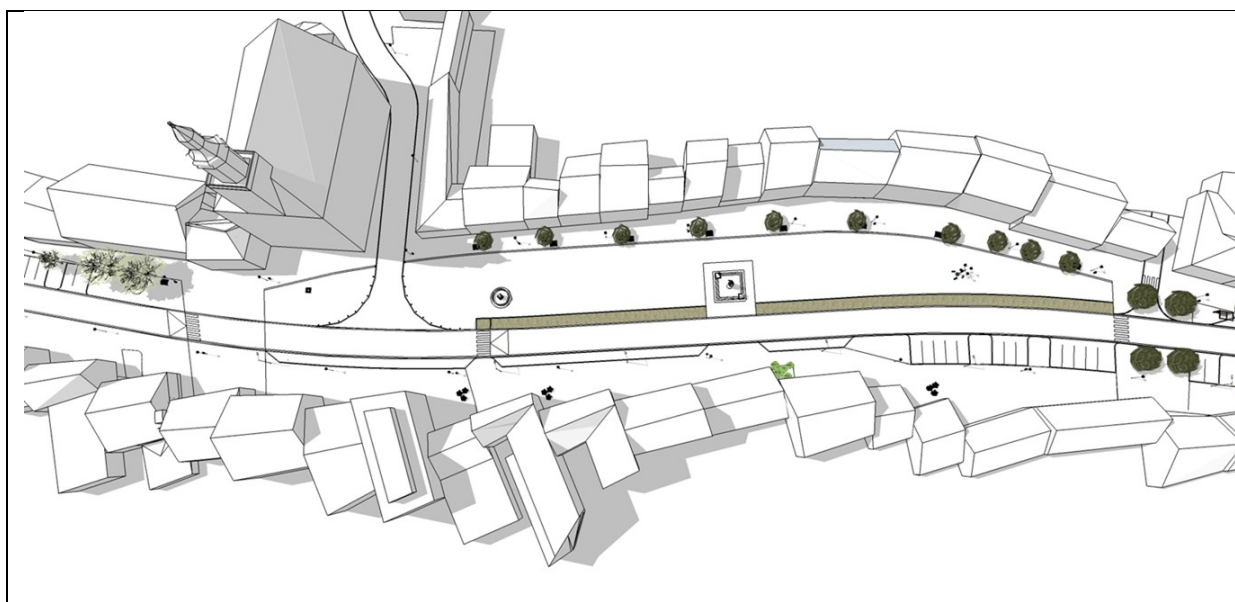
Obr.6. Varianty prezentácie lokality Hornej brány. zdroj [2]

Vzhľadom na skutočnosť, že na historické jadro neexistovali žiadne vypracované koncepčné materiály, zadalo mesto spracovanie ďalšieho koncepčného materiálu, týkajúceho sa riešenia námestia v rámci celého historického jadra, v nadväznosti na navrhované regulatívy obnovy opevnenia.

Obr.7. Zakomponovanie opevnenia a námestia do urbanizmu historického jadra. zdroj [3]

Po analýze jednotlivých vývojových etáp sa pristúpilo k prezentácii poslednej hodnotnej vývojovej etapy z prelomu 19. a 20. storočia s ohľadom na skľudnenie dopravy a zakomponovanie prihradobných priestorov do rehabilitácie územia historického jadra. Návrh námestia bol priebežne prezentovaný pred zastupiteľstvom mesta a vo finálnom štádiu aj pred obyvateľmi Modry. Výmenou vedenia sa celý proces zastavil.

Obr.8. Návrh rehabilitácie námestia Ľ. Štúra v Modre. zdroj [3]

3. Závery

Východisková situácia spomínaných miest sa výrazne líšila. V prípade Trnavy sa jednalo o hodnotné mesto, ničené od 60-tych rokov necitlivými asanáciami a modernými novostavbami, priebežne obnovované s ohľadom na diferencovaný systém ochrany. Spomínané materiály boli zadané z dôvodu upresnenia spôsobu obnovy historického jadra, s cieľom zapracovania do pripravovaného aktualizovaného ÚPN CMO. Riešenie predstavených koncepčných materiálov sa realizuje počas volebného obdobia, v ktorom prebehne aj zapracovanie koncepcie do aktualizovaného ÚPN. V prípade Modry sa jednalo o mesto, ktoré sa takmer

neporušené zachovalo dodnes. Rovnomerne zachovaný pamiatkový fond nepotreboval nastaviť diferencovaný systém ochrany v rámci objektovej skladby. Uplatnil sa pri návrhu príľahlých území v dotyku s opevnením. Mesto bolo dlhodobo neobnovované a atakované neprimeranou intenzitou dopravy, vedúcou priamo cez priestor námestia. Aktuálny ÚPN problém dopravy neriešil, tiež neboli vypracované koncepčné materiály na začatie komplexnej obnovy historického jadra alebo jeho častí. Spracovanie predstavených koncepčných materiálov sa realizovalo počas predošlého vedenia mesta. Nástupom nového vedenia sa proces zastavil.

Z uvedeného vyplýva že bez ohľadu na mieru zachovania historického jadra je potrebné koncepčné materiály spracovávať pred začatím obnovy, nie po začatí realizácie, ako prostriedok pre nápravu.

Napriek tomu, že variantné spracovanie koncepcie obnovy s primeranou medializáciou počas navrhovania sa javí ako vhodné, nebýva jeho spracovanie pravidlom. Často sa ako prekážka javí neochota dlhodobo akceptovať jeden názor na spôsob obnovy, prípadne stále sa meniace vedenia miest nemajú záujem pokračovať v koncepcii začatej predchodcom. Ukazuje sa však, že ak historické jadrá nemajú na celok spracované koncepčné materiály, obnova sa realizuje po častiach, často bez súvislostí. Ide spravidla o dlhodobý proces, počas ktorého sa menia aj metodici, zodpovední za stanovenú rámcovú metódu celku, ktorá by sa nemala počas procesu obnovy meniť. Na samotný proces navrhovania v zmysle stanovenej rámcovej metódy obnovy je potrebný špecialista. Tento počas spracovávania vytvára komunikačný most medzi príslušným KPÚ a odbornými zložkami mesta, ktorí v konečnom dôsledku zodpovedajú nielen za vhodnú koncepciu, ale aj za jej uvedenie do praxe.

Poznámka:

Negatívne skúsenosti vyplývajúce z absencie koncepčného materiálu na úrovni predprojektovej prípravy sú známe aj z pripravovanej obnovy areálov hradov, prípadne významných objektov. Posledným príkladom je nevyhovujúca projektová dokumentácia vypracovaná na hrad Krásna Hôrka, či kaštieľ v Rusovciach.

Bibliografia

- [1] GREGOROVÁ, J., GREGOR, P., ONDREJKOVÁ, Z.: Architektonicko-urbanistická štúdia koncepcie architektonicko-priestorového dotvorenia mestských priestorov MPR a OP Trnava, AŠ, 2016
- [2] GREGOROVÁ, J., STANÍK, I., KOHÚT, V. a kol.: Vypracovanie predprojektovej prípravy pre začatie obnovy NKP mestského opevnenia Modry, 2014
- [3] GREGOR, P., GREGOROVÁ, J., PETRÁŠOVÁ, S.: Revitalizácia námestia Ľudovíta Štúra v Modre, Projekt pre územné rozhodnutie, 2013
- [4] KPÚ Trnava .Zásady ochrany pamiatkovej rezervácie Trnava . Trnava, 2012. Dostupné aj na: <https://www.pamiatky.sk/sk/page/zasady-ochrany-pr-trnava>
- [5] GREGOROVÁ, J., STANÍK, I., a kol. Návrh prezentácie NKP mestského opevnenia v Trnave. 1996

Abstract:

The historical centres of the present are already renewed in the spirit of "sustainability of the protection of historical structures." In order to put the sustainability system into practice, it is necessary to set up a differentiated system of protection. Processing the recovery concept is relatively complicated, and in order to get it into reality, it needs to become part of the development programs of the municipalities. Developed conceptual materials, as a result of inappropriate coordination, often fail to be put into practice. The article will present two examples illustrating the difficulty of introducing a comprehensive concept of city development into practice. These are the public spaces of the City Monument Reserve and the part of the Protected Zone in Trnava and the urbanistic site of the fortifications in the Monument Area of Modra. These conceptual materials solved the problems of presenting attractive parts of the historical centres in close cooperation with the monumental institutions. Both of them, however, stand before their acceptance by the public. To optimize their further development, it is necessary to adequately combine the requirements of the tourists, the inhabitants of the city, as well as the protection of the monument itself.

Key words: differentiated monument protection, restoration concept, pre-project preparation, participation, role of self-government in the process of realization of protection and restoration

BARDKONTAKT 2017

PREDLHÝ (A ZATIAĽ NEUKONČENÝ) PRÍBEH OBNOVY RÁKÓCZIHO KAŠTIEĽA V BORŠI

prof. Ing. arch Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach, Letná 9, Košice,
Katedra pamiatkovej starostlivosti Polytechniky v Rzeszowe (PL), Aleja Powstańców Warszawy 12, 35-959
Rzeszów, Poľsko,

Architektonická kancelária Drahovský, Pásztor a spol. v Košiciach, Tomášikova 31, Košice,

pasztor.peter@dpa.sk

Dr. Ing. arch. Ján Krcho, PhD.

Vedúci Katedry teórie a dejín umenia Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach, Letná 9, Košice,

jan.krcho@tuke.sk

Ing. arch. Lukáš Sečka

Katedra architektúry Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach, Letná 9, Košice,
Architektonická kancelária Drahovský, Pásztor a spol. v Košiciach, Tomášikova 31, Košice,

lukas.secka@gmail.com

Architekt Zoltán Wittinger

Inžinier, architekt z Budapešti (H) so zameraním na obnovu pamiatok,

Bývalý pracovník ÁMRK a Forster Központ,

zoltan.wittinger@gmail.com

Predlhý (a zatiaľ neukončený) príbeh obnovy Rákócziho kaštieľa v Borši

prof. Ing. arch Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach, Letná 9, Košice,
Katedra pamiatkovej starostlivosti Polytechniky v Rzeszowe (PL), Aleja Powstańców Warszawy 12, 35-959
Rzeszów, Poľsko,
Architektonická kancelária Drahovský, Pásztor a spol. v Košiciach, Tomášikova 31, Košice,
pasztor.peter@dpa.sk

Dr. Ing. arch. Ján Krcho, PhD.

Vedúci Katedry teórie a dejín umenia Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach, Letná 9, Košice,
jan.krcho@tuke.sk

Ing. arch. Lukáš Sečka

Katedra architektúry Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach, Letná 9, Košice,
Architektonická kancelária Drahovský, Pásztor a spol. v Košiciach, Tomášikova 31, Košice,
lukas.secka@gmail.com

Architekt Zoltán Wittinger

Inžinier, architekt z Budapešti (H) so zameraním na obnovu pamiatok,
Bývalý pracovník ÁMRK a Forster Központ,
zoltan.wittinger@gmail.com

Abstrakt

Zdá sa, že začíname vidieť v tomto príbehu svetielko na konci tunela – rekonštrukcia kaštieľa v Borši – po dlhých rokoch nerozhodnosti a vajatania – bude mať pravdepodobne šťastný koniec. Náš príspevok mapuje v stručnosti zložitú cestu obnovy tejto výnimočnej kultúrnej pamiatky prakticky od prvej polovice 20. storočia po súčasnosť. Zároveň sa zamýšľa nad príčinami tohto predlžého príbehu, ako aj nad významom tejto pamiatky pre obec, v ktorej vlastníctve sa pamiatka nachádza.

Kľúčové slová: kaštieľ, obnova pamiatky, Rákóczi, Borša

Obr.1: Pohľad na západný vstup do Kaštieľa v Borši.

Zdroj: Reštaurátorský výskum, Villard 2016

1. Úvod

Na tejto konferencii sa pravidelne uvádzajú príklady pamiatok z dávnej histórie, ale myslíme si, že poučné dokážu byť aj príbehy z histórie nie až tak dávnej. Ospravedlňujeme sa, že sa tu objavujú aj budovy, ktoré zatiaľ pamiatkami nie sú, ale predpokladáme, že je to iba otázka času, kedy sa nimi stanú.

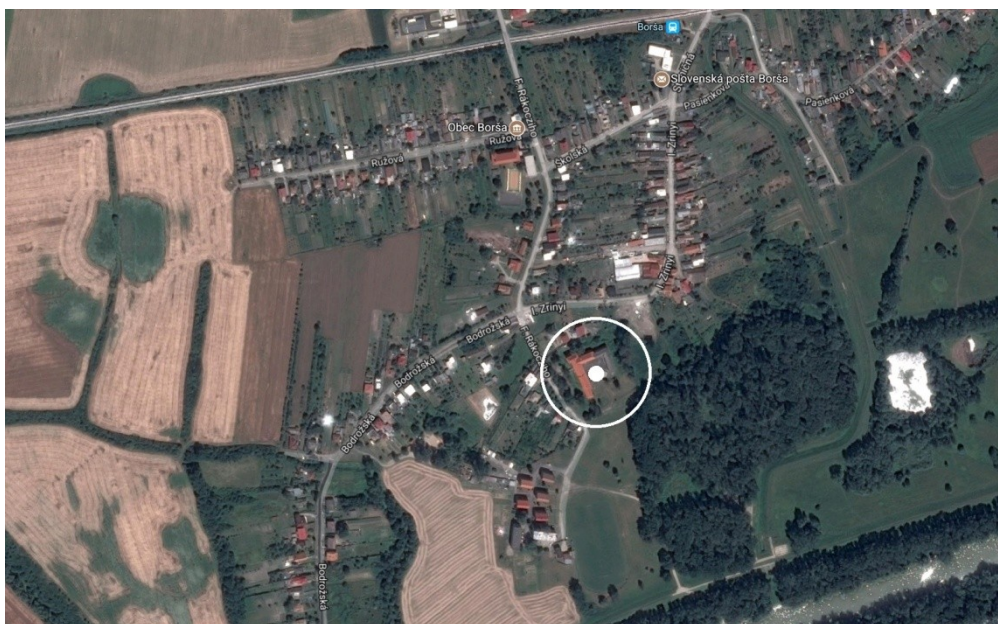
Moji bývalí spolužiaci architekti Martin Kusý a Peter Bauer z Bratislavy, spoločne s o rok starším Pavlom Paňákom krátko po ukončení svojich štúdií na vysokej škole vyhrali veľkú architektonickú súťaž na novostavbu Slovenského národného divadla v Bratislave, ktorá bola odovzdaná do užívania po predĺhých 30 rokoch výstavby v r. 2007.

Na novostavbu budovu Divadla Jonáša Záborského v Prešove bola vypísaná celoštátna architektonická súťaž ešte v roku 1959 (boli udelené dve druhé ceny architektom Grobauerovi a Revickému). Po desiatich rokoch nečinnosti r. 1969 bol slávnostne položený základný kameň tohto divadla, ale až o dva roky v r. 1971 prebehla nová súťaž, ktorú vyhral Karol Revický, ktorý vzápätí zomrel. Zákazka bola na Stavoprojekte Prešov, kde bola pridelená architektovi Františkovi Jesenkovi, ktorý si prizval do tímu mladých architektov Ladislava Domena a Ivana Zbuška. Divadlo sa síce začalo reálne stavať v r. 1972 (samotná hlavná budova až v r. 1979), do prevádzky bolo slávnostne uvedené v r. 1990.

Poznal som prakticky všetkých spomínaných architektov, ktorí boli zaangažovaní do výstavby oboch divadiel a prežíval som spoločne s nimi traumy, vyplývajúcu z nekonečných príbehov prípravy a realizácie, okorenené časťami a pomerne zásadnými koncepčnými zmenami, vyplývajúcimi predovšetkým z nejasností investičných zámerov, resp. z predlžej doby výstavby.

V našich končinách nejde o žiadne výnimočné príbehy. Na dlhú dobu výstavby nás svojho času – ako mladých architektov – upozorňoval ešte svojho času bývalý hlavný architekt Košíc a krajský šéf Zväzu architektov Slovenska v Košiciach prof. Viktor Malinovský, ktorý tvrdil, že podľa jeho súkromnej štatistiky bola doba výstavby (od zámeru po realizáciu) za socializmu okolo 12 rokov... Vtedy sme nechceli tomu príliš veriť, ale faktom je, že na moju prvú samostatnú realizáciu Výpočtového strediska Východoslovenských elektrární v Košiciach som čakal plných 11 rokov. Nehovoriac o tom, že do budovy bola namontovaná v tom čase špičková východonemecká počítačová technológia EC 10-40, ktorá kvôli meškaniu na stavbe bola niekoľko rokov uskladnená v šope v Sečovciach...

Toľko príklady z prostredia občajnej nepamiatkovej výstavby. Je to s našimi pamiatkami lepšie, či horšie? Skúsme sa teraz na to pozrieť cez optiku prípravy obnovy kaštieľa v Borši.

Obr.2: Lokalizácia v mapovom podklade - Kaštieľ v Borši.

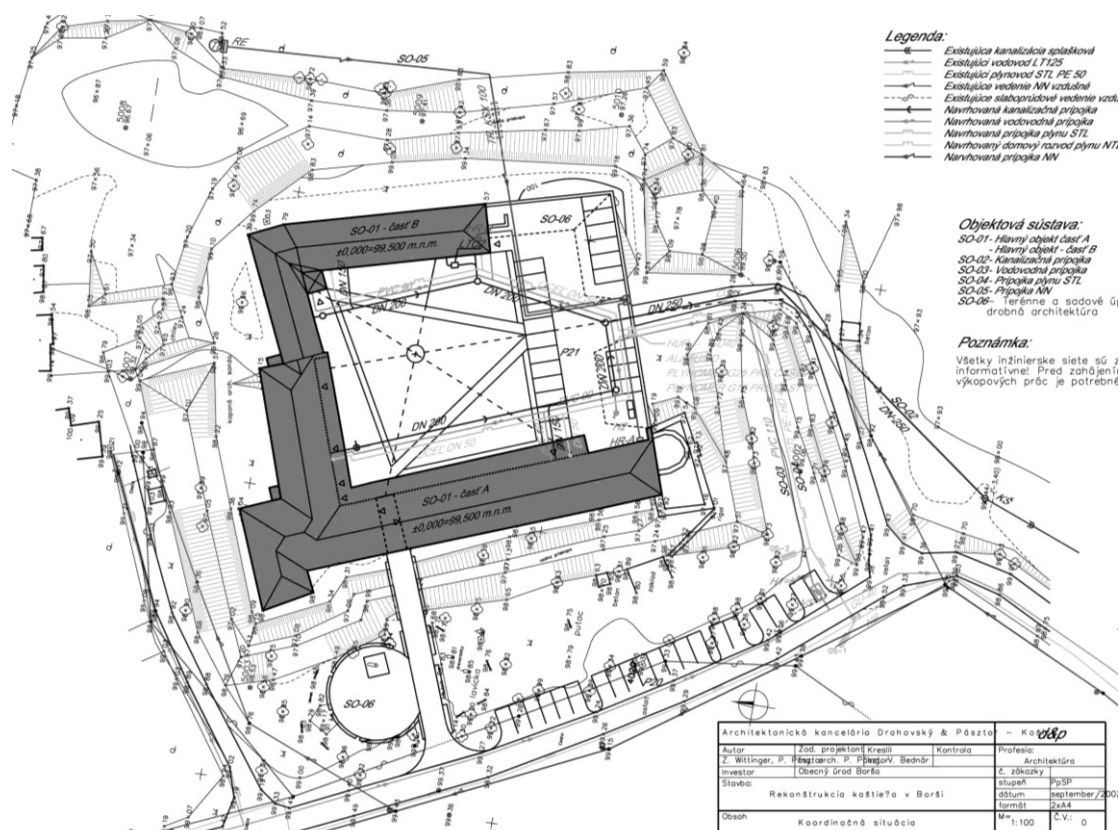
Zdroj: dostupné na internete:

[Bardejov 21. - 22. august 2017](https://www.google.sk/maps/place/076+32+Bor%C5%A1a/@48.3898022,21.7036395,1046m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x4738ce539151caff:0xc9f9256b00855bf7!8m2!3d48.3953573!4d21.7071372, on-line: 25.7.2017.</p></div><div data-bbox=)

2. Príbeh Rákócziho kaštieľa v Borši

Ale poďme si rekapitulovať udalosti okolo obnovy kaštieľa v Borši. Hneď v úvode je potrebné podotknúť, že ide o miesto, ktoré je historicky doloženým rodiskom hrdinu maďarských dejín sedmohradského kniežaťa Františka II. Rákócziho, vodcu najväčšieho uhorského protihabsburgského stavovského povstania, ktoré podľa údajov z Obecného úradu v Borši (okr. Trebišov), ktorá je vlastníkom a správcom kaštieľa, navštívi ročne priemerne okolo 8000 návštevníkov (najmä z Maďarska) – napriek dlhodobo pretrvávajúcemu zlému stavebno-technickému stavu budovy.

Obr.3: Koordinátna situácia z projektu obnovy z roku 2002 - Kaštieľ v Borši.

Zdroj: Archív architektonickej kancelárie DPA, Košice.

Kaštieľ je považovaný za nehnuteľnú kultúrnu pamiatku z obdobia renesancie, podľa pamiatkového výskumu, ktorý v r. 2016 dokončili Dr. Krcho a Ing. Kis, je jeho výstavba datovaná do obdobia rokov 1579 – 1630. Kaštieľ je neobývaný cca od konca 19. storočia a chátra. Prvým vážnym pokusom o jeho obnovu – po znovupripojení časti československého územia k Maďarsku na základe viedenskej arbitráže, ktoré sa dotklo aj Borše – sa uskutočnilo na základe plánov architekta Gézu Luxa (syna prof. Kálmána Luxa) v r. 1940 – 41, kedy bola popri streche napr. obnovená ochodza na nádvorí v podobe, ako ju poznáme dnes, ako aj postavené východné krídlo na základoch bývalých hospodárskych budov. V budove bola v tom čase zriadená prvá rákócziowska expozícia.⁴

Ďalšia etapa obnovy, pod ktorou je podpísaný Pamiatkostatv Žilina, sa udiala vo veľmi pomalom tempe v r. 1984 – 91, kedy bolo prakticky prestavené východné krídlo budovy a celá budova zakrytá nepatričnou betónovou škridlou. Obnovovacie práce sa však v dôsledku zmenených spoločenských pomerov po r. 1989 prakticky úplne zastavili.

⁴ Arch. Géza Lux (1910 – 1945) bol synom významnej osobnosti v oblasti obnovy pamiatok v Maďarsku prof. Kálmána Luxa. Výkresy na obnovu kaštieľa signované Gézom Luxom sa našli v pozostalosti jeho otca Kálmána Luxa. Géza Lux sa stal obeťou druhej svetovej vojny. Zdroj: KRCHO, Ján: Pamiatkový výskum architektonicky-historický, Periodizácia vývoja, Výskumná správa.

Nové porevolučné vedenie obce na čele s Ing. Michalom Szabóm si veľmi dobre uvedomovalo vážnosť situácie a orientovalo sa na komplexnejšiu predstavu obnovy kaštieľa, ktorý sa mal stať centrom regionálneho Tokajského turisticko-rekreačného centra, kde okrem kaštieľa sa mali využiť aj dovtedy ladom ležiace dva termálne vrty, ktoré sa nachádzajú v blízkosti kaštieľa a sú tiež v majetku obce. V priestore východne od kaštieľa malo preto vzniknúť termálne kúpalisko a v samotnom kaštieli – okrem výstavných a reštauračných priestorov, resp. sídla obecného úradu - aj hotelové a konferenčné centrum. V rámci udržiavacích prác bola v prvej etape zabezpečená výmena krytiny (vrátane opráv krovu a klampiariny) na historickej časti kaštieľa.

Od začiatku 90-tych rokov dokumentáciu obnovy kaštieľa zabezpečoval v tom čase pán starosta v Budapešti u Štátneho ústavu pre obnovu pamiatok (ÁMRK), kde bol vedúcim architektom tejto zákazky Zoltán Wittinger. Kvôli potrebe nostrifikácie projektu potrebnej pre podmienky Slovenska však neskôr vyhľadal našu košickú Architektonickú kanceláriu Drahovský a Pásztor, kde sme mu zabezpečili komplexnú projektovú prípravu (projekt pre stavebné povolenie) nielen obnovy kaštieľa (v r. 2002), ale aj príslušného termálneho kúpaliska. Podotýkam, že tieto práce boli hradené z prostriedkov obce.

V období rokov 1995 – 2005 sme relatívne intenzívne spolupracovali s maďarskými kolegami pri realizácii čiastkových úloh pamiatkového výskumu (Mihály Feld, János Kárpáti), resp. aj na štúdiách budúceho využitia kaštieľa (o.i. vznikol aj variant hypotetickej rekonštrukcie parku kaštieľa, ktorý sa mal rozprestierať južne od neho a v súčasnosti je táto plocha využívaná ako futbalové ihrisko. Všetky tieto práce fincovali maďarskí partneri z vlastných zdrojov.

Na základe stavebného povolenia sa začali práce na obnove rohového severozápadného bastiónu kaštieľa, kde sa vraj podľa miestnej legendy – v izbe na poschodí - knieža narodilo. Tam sa okolo r. 2005 vytvorila malá rákócziowska expozícia z miestnych zdrojov, ktorú spravuje miestna Rákócziho spoločnosť a ktorú Vám v hociktovej dennej dobe veľmi rád odprezentuje veľmi svojrázny miestny nadšenec Pišta Kázmér. Napriek tomu, že sa pre túto časť vytvorila aj samostatná plynová kotolňa, táto sa nikdy nevyužívala, keďže obec nemá vyčlenené prostriedky na prevádzku kaštieľa.

Postupne sa z rôznych maďarských a slovenských zdrojov (predovšetkým z fondu Ministerstva kultúry Obnovme si svoj dom) vykonal archeologický výskum (realizoval ho tím archeológa Jána Chovanca z Múzea v Trebišove v r. 2001), ktorý doplnil naše poznatky o existencii južného krídla kaštieľa. Vykonal sa tiež dielčie reštaurátorské zásahy – vytvorili sa nové okenné a dverné kamenné ostenia (akad. soch. Ondrej Priatka), opravila sa strecha, ktorá začala opätovne zatekať, vykonal sa izolácie časti základového muriva. Ako samostatná akcia sa zabezpečila úprava okolia busty Rákócziho pri hlavnom vstupe (ktorú neskôr stihli ukradnúť, ale vzápätí ju polícia vypátrala a dnes už je opäť na svojom pôvodnom mieste), vrátane úprav okolo hlavného vstupu. Prakticky každý rok sa síce niečo na kaštieli udialo – veď v čase každoročných marcových osláv sa v tomto priestore schádza aj niekoľkotisícový dav - ale najlepšie tento stav vystihuje írečité slovenské slovo – ide o neustále „prištipkárenie“, čo my tak neradi vidíme práve pri obnove pamiatok...

Až prišiel rok 2014, kedy bolo jedno z výnimočných stretnutí prezidentov dvoch susediacich krajín Maďarska a Slovenska (Jánosa Ádera a Ivana Gašparoviča), kedy sa o.i. ústne dohodlo, že by bolo dobre, keby obe krajiny spoločne zabezpečili obnovu kaštieľa v Borši do roku 2016, ktorý je rokom 340. výročia narodenia kniežaťa. Žiaľ, písomná stopa tejto dohody neexistuje, ale obe prezidentské kancelárie túto skutočnosť potvrdili – napriek tomu nasledovalo iba veľké ticho...

Uprostred roka 2015 sa predsa len niečo pohlo, tentokrát na maďarskej strane, o ktorej treba otvorene povedať, že v celom procese vyvíjala ďaleko väčšiu iniciatívu ako slovenská. Maďarská vláda vyčlenila na realizáciu obnovy kaštieľa v Borši sumu 1,0 miliardy forintov, čo je cca 3,3 milióna eur. Odvtedy prebiehajú rokovania – našťastie dnes už aj medzištátne – o tom, že ako by mala prebiehať rekonštrukcia a budúce využitie kaštieľa. Rokovania z maďarskej strany viedol spočiatku Úrad vlády, dnes je rokovaniami poverená nadácia TELEKI, zriadená za účelom obnovy maďarských kultúrnych pamiatok v zahraničí. V súčinnosti s obcou Borša, predovšetkým s pani starostkou Ing. Tünde Vargovou, je pred podpisom súhlas oboch vlád na zriadenie spoločnej slovensko-maďarskej nadácie, ktorá bude dohliadať na zabezpečenie realizačných projektov na obnovu celej stávajúcej stavebnej substance kaštieľa (teda nie len jeho historickej časti), ale aj na prevádzkovanie a využívanie kaštieľa po obnove. Napriek snahe obce, i nás architektov, sa zatiaľ nepodarilo ani začať realizačné projekty, ktoré budú pre stanovenie celkových nákladov stavby, ale aj pre výber zhotoviteľa rozhodujúce.

Medzitým sa z prostriedkov Ministerstva kultúry našťastie podarilo v r. 2016 aspoň dokončiť pamiatkový výskum (pod vedením Dr. Krcha), ale aj reštaurátorský výskum (VILLARD, s.r.o.) – čo bolo podmienkou orgánu pamiatkovej starostlivosti pre spustenie realizačného projektu (veľmi pozitívnu rolu

v tomto procese zohral Ing.arch. Pavol Hriň, ktorý od konca 90-tych rokov minulého storočia plní aj funkciu štátneho pamiatkového dohľadu v procese obnovy).

Na scenári novej rákóciovskej expozície v Borsi už pracuje spoločný slovensko-maďarský tím zložený z pracovníkov Východoslovenského múzea a Rákócziho múzea v Sárospataku (ktorý je súčasťou Maďarského národného múzea), ktorý je podporovaný aj zo strany košickej VÚC.

Keď sme prihlasovali náš príspevok na Bardkontakt, boli sme presvedčení, že v čase konferencie budeme možno, že aj v štádiu realizácie obnovy. Nestrácame však nádej, aj keď vieme, že v tomto prípade hrá čas jednoznačne proti nám – veď rozhodnutie maďarskej vlády o pridelení dotácie na obnovu kaštieľa v Borši sa napr. môže kedykoľvek zmeniť – a pritom ani nemusí dôjsť k politickým zmenám u našich susedov. Stačí, ak sa naďalej budeme prezentovať ako partner, ktorému tá obnova až tak neleží na srdci.

Obr.4: Pohľad do nádvorja Kaštieľa v Borši.

Zdroj: dostupné na internete: <http://www.pamiatkynaslovensku.sk/img.php?file=kastiel/1320837553.jpg&tit=>, on-line: 25.7.2017.

3. Záver

Vyše 15 rokov je najväčšou architektonickou traumou môjho života (v tomto prípade používam naschvál jednotné číslo) práve tento kaštieľ – všetko okolo neho je akoby zakliate. Mnohokrát sa pýtam, že prečo je tomu tak? Je príčinou to, že leží v „bohom opustenom“ a zabudnutom kúte východného Slovenska, z ktorého je ďaleko nielen do Bratislavy, ale aj do Košíc a z ktorého je najbližšie – 300m do Maďarska? Alebo nám vadí, že ho navštevujú predovšetkým maďarskí turisti? Prečo si nedokážeme pripustiť, že knieža František II. Rákóczi je veľkou postavou našej spoločnej histórie, ktorú sme písali spoločne tisíc rokov?

Je pre nás nepochopiteľné, že zatiaľ nikto neobjavil na Slovensku silu značky Rákóczi. Pritom sa treba pozrieť iba k susedom – ako napr. Sárospatak v Maďarsku a hrad Palanka v Mukačeve (Ukrajina, resp. býv. Podkarpatská Rus) postavili svoj turistický ruch práve na tejto značke!

Napriek všetkému neprestávame veriť, že obnova tohto kaštieľa sa blíži k svojmu šťastnému koncu a nakoniec bude skvelým dôkazom našej európskosti a kultúrnosti.

Obr.5: Pohľad na bustu Rákócziho a budovu Kaštieľa v Borši.

Zdroj: dostupné na internete: https://tipnatrip.com/wp-content/uploads/2017/07/Kastiel_Frantiska_II._Rakocziho_v_Borsi_Tokaj_Slovensko.jpg, on-line: 25.7.2017.

Obr.6: Pohľad do nádvorja Kaštieľa v Borši.

Zdroj: dostupné na internete: https://cyklo.hiking.sk/pictures/article/older/large/borsa_streda_na_2.jpg, on-line: 31.7.2017.

Bibliografia

- [1] KRCHO, Ján: Pamiatkový výskum architektonicky-historický, Periodizácia vývoja, Výskumná správa
- [2] PORUBOVIČ, Jozef; VIŠVÁDER Vladimír; MACHATA Tibor: Reštaurátorský výskum a návrh na reštaurovanie, VILLARD, Košice, 2016
- [3] Archív architektonickej kancelárie DPA, Tomášikova 31, Košice

A long (and yet unfinished) story of the reconstruction of the Rákóczi Mansion in Borša

prof. Ing. arch Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach, Letná 9, Košice,
Katedra pamiatkovej starostlivosti Polytechniky v Rzeszowe (PL), Aleja Powstańców Warszawy 12, 35-959
Rzeszów, Poľsko,

Architektonická kancelária Drahovský, Pásztor a spol. v Košiciach, Tomášikova 31, Košice,

pasztor.peter@dpa.sk

Dr. Ing. arch. Ján Krcho, PhD.

Vedúci Katedry teórie a dejín umenia Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach, Letná 9, Košice,

jan.krcho@tuke.sk

Ing. arch. Lukáš Sečka

Katedra architektúry Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach, Letná 9, Košice,
Architektonická kancelária Drahovský, Pásztor a spol. v Košiciach, Tomášikova 31, Košice,

lukas.secka@gmail.com

Architekt Zoltán Wittinger

Inžinier, architekt z Budapešti (H) so zameraním na obnovu pamiatok,

Bývalý pracovník ÁMRK a Forster Központ,

zoltan.wittinger@gmail.com

Abstract

He seems to be beginning to see the light at the end of the tunnel in this story - the reconstruction of Borsh's manor house - after long years of indecision and jargon - will probably have a happy ending. Our contribution briefly maps the complex path of the reconstruction of this exceptional cultural monument from the first half of the 20th century to the present. At the same time, we are thinking about the reasons of this previous story, as well as the significance of this memory for the community in which the monument is located.

Key words: Manor house, restoration of the monument, Rákóczi, Borša

BARDKONTAKT 2017

PRÍLEŽITOSTNÁ ALTERNATÍVA K ZDROJOM FINANCOVANIA PAMIATKOVEJ STAROSTLIVOSTI

Dr. hab. Miloš Král, prof. UE

Uniwersytet ekonomiczny w Katowicach, Katowice, Polska

Príležitostná alternatíva k zdrojom financovania pamiatkovej starostlivosti

Dr. hab. Miloš Kráľ, prof. UE

Uniwersytet ekonomiczny w Katowicach, Katowice, Polska

Abstrakt

Súčasnité financovanie ochrany pamiatok (predovšetkým stavebných) prebieha z 3 hlavných zdrojov: štátneho rozpočtu ako hlavného zdroja, rozpočtov miest a obcí a tiež v niektorých prípadoch zo súkromných zdrojov. Tento článok ukáže, že v prípade prebytkového rozpočtu mesta, resp. obce s prebytkovým hospodárením je možné v niektorých časových obdobiach vhodným finančným investovaním existujúcich prebytkových komunálnych zdrojov získať dodatočné výnosy, a z nich je potom možné financovať aj pamiatkovú starostlivosť. Článok ukazuje taký konkrétny prípad možnosti ziskového a prakticky bezrizikového investovania, ktorý existuje v súčasnosti od jari 2017. Konkrétne ide o využitie tzv. Fibonacciho čísel pri efektívnej správe voľných finančných zdrojov mesta, a to ich finančným investovaním do českej meny. Praktická ukážka takého investovania na konkrétne, presne určené časové obdobie spolu s vyčíslením predpokladaných ziskov z takého investovania, je uvedená na konkrétnom príklade.

Kľúčové slová: pamiatková starostlivosť, financovanie pamiatok, rozpočet miest a obcí, Fibonacciho čísla

1. Úvod

Prehľad finančných zdrojov, ktoré sú v poslednom viac ako desaťročí používané na financovanie ochrany pamiatok (tak národných kultúrnych pamiatok ako aj miestnych pamätihodností) definuje 3 hlavné pramene:

- Zdroje zo štátneho rozpočtu a fondov Európskej únie
- Zdroje komunálne (vrátane získaných z vlastnej podnikateľskej činnosti)
- Zdroje súkromného sektora

Objemovo najväčšie sú zdroje zo štátneho rozpočtu a z fondov Európskej únie. Ich výhodou je, že od ich používateľov vyžadujú pomerne náročné zmluvne potvrdené odborné stavebné postupy a následne aj prísnu kontrolu ich dodržiavania, a to jednak vecnú a tiež i finančnú. Tá by mala zabraňovať súkromnému kapitálu svojvoľné narábanie s pamiatkovým fondom pri ich oprave (v najhorších prípadoch dochádzalo jednoducho k odstráneniu historicky cenných stavieb alebo malieb ich zbúraním resp. zničením, viď napr. zánik hodnôt Medeného Háma v Banskej Bystrici, atď.).

Našťastie rastie počet rozhladených slovenských komunálnych politikov, ktorí si čoraz viac uvedomujú hodnotu kultúrneho dedičstva, ktoré je v niektorých prípadoch naozaj unikátne. Vedia, čo iní zisťujú až oneskorene, že práve ono – napr. v Banskej Štiavnici, Bardejove, ale aj inde – je tým faktorom, ktorý priťahuje turistov (vrátane zahraničných) do ich mesta/obce. Žiaľ, nie vždy majú možnosť získať na ich obnovu zdroje od štátu resp. z fondov EÚ a taktiež nemajú vždy dostatok komunálnych prostriedkov na ich obnovu.

Tento článok ukáže, ako v niektorých prípadoch (napr. v Nemecku, Poľsku, Česku) – avšak len v prípadoch prebytkovo hospodáriacich miest a obcí – je možné naozaj aj reálne rozšíriť finančné zdroje o dodatočné príjmy do ich komunálnych rozpočtov, a to ich správnym investovaním po dobu ich voľnej dispozície (od 1 mesiaca po viac ako 1 rok), a na tom základe potom v nasledujúcom roku/rokoch majú možnosť podstatne zvýšiť ich výdajové rozpočtové položky – napr. aj do oblasti obnovy, resp. prezentácie ich pamiatok.

2. Investície do produktov finančného trhu

Stanovenie úrokových sadzieb bánk na Slovensku i v Eurozóne – v súčasnej dobe na úrovni 0 % p.a. a po započítaní bankových poplatkov dokonca so zápornou úrokovou sadzbou (to značí, že mesto po vložení peňazí na bankový účet dostane pri ich výbere z účtu menej, ako naň vložilo...!), si vyžaduje od správcov komunálnych peňažných zdrojov nový, aktívny prístup optimálneho riadenia týchto zdrojov. Ten by mal pre komúnu, na

rozdiel od dnešného stavu, zabezpečiť minimálne to, aby sa za obdobie jeho použitia komúnam neznižovali ich peňažné zdroje na bankových účtoch (ktoré tieto získali alebo zo štátneho rozpočtu alebo svojou vlastnou – dnes často okrajovou – podnikateľskou činnosťou).

Problém v tejto oblasti na komunálnej úrovni je v tom, že pracovníci finančných útvarov mesta/obce nedisponujú znalosťami, ako sa ich dnešnej de facto stále stratovej pozícii trvale resp. trvalejšie úspešne vyhýbať, resp. zabrániť jej negatívnemu vplyvu na ich komunálny rozpočet.

Východiská, ako sa z tohto dnešného stavu dostať, sú dve:

- a) kvalitne a rýchlo vyškoliť svojho príslušného pracovníka v tejto oblasti (tj. optimálnej správe finančného majetku)
- b) alebo nájsť skutočných špecialistov-odborníkov, ktorí im tú efektívnu správu urobia a súčasne ich to naučia.

2.1. Riziko výberu skutočne dobrého špecialistu

Tento postup má jedno existujúce riziko: Aj firmy (v tom niektoré banky, a pod.) označujúce sa ako kvalitní špecialisti v oblasti finančného investovania, sa v praxi v minulosti často ukázali ako neskúsení pre takéto činnosti. Klasickým príkladom nevhodného zverenia komunálnych voľných finančných zdrojov tzv. špecialistom (dokonca zahraničným a svetovo známym) je v Českej republike prípad mesta Litoměřice z konca 90. rokov 20. stor. To zverilo jednému tu nemenovanému zahraničnému špecialistovi čiastku 100 mil. českých korún (ďalej len CZK), s plnou dôverou v jeho schopnosti zhodnocovať finančné zdroje. Žiaľ, po niekoľkých rokoch, keď chcelo užívať plody z finančných výnosov danej investície a obrátilo sa na daný subjekt so žiadosťou o výplatu vloženej sumy (vrátane je očakávaného zhodnotenia) s nemilým prekvapením zistilo, že uvedený údajne výborný špecialista v oblasti správy finančných aktív im tieto namiesto ich zhodnotenia o sľubovaných niekoľko desiatok percent ...im tieto znehodnotil o cca polovicu – a mestu vrátil len cca 50 miliónov.

2.2. Kde hľadať dobrého správcu

Predpoklady ziskového spravovania finančného majetku sú pritom jasné a relatívne jednoduché:

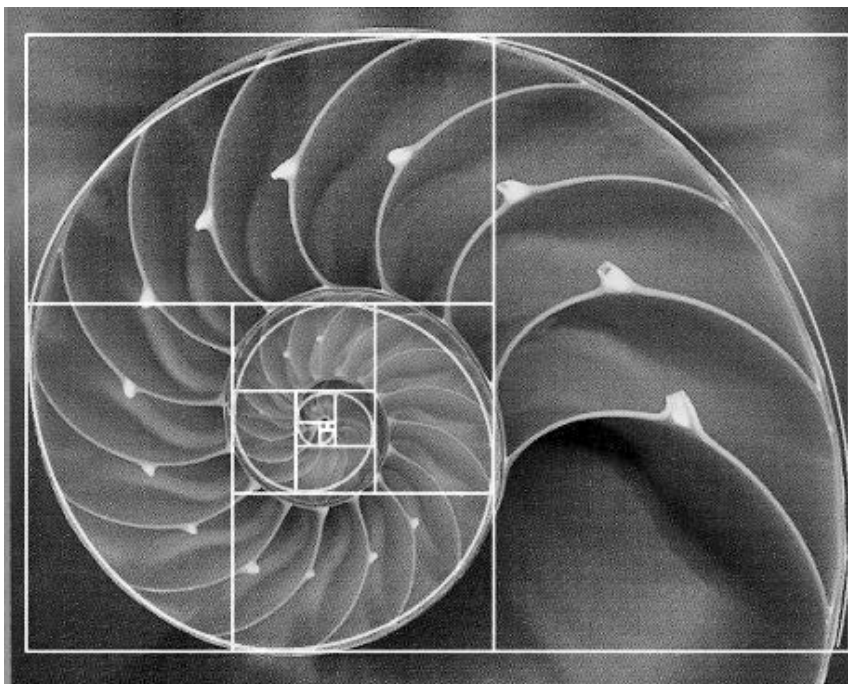
- kvalitný a veci znály správca (overiť dosiahnutými výsledkami, resp. referenciami)
- znalosť pevných nákladov spojených s investovaním (cena za prevod peňazí, poplatky za správu – pevné alebo len z vyprodukovaného zisku správcom, cena za menové konverzie, cena za prevody zahraničných mien, atď. podľa konkrétnej stratégie investovania)

Na základe mojich osobných skúseností odporúčam namiesto bánk a investičných fondov využívať služby špecialistov z niektorých univerzít. Napríklad v Poľsku niektoré univerzity disponujú takými expertmi, ktorí dokážu so svojimi študentmi zvyšovať vstupný kapitál až o niekoľko desiatok percent (podľa volatility trhov – kolísania hodnoty aktív) ročne. Dvaja takí pracujú na Uniwersytete ekonomicznej v Katowiciach. Samozrejme, aktívna komúna sa musela stotožniť s výberom takých aktív a investičných produktov, ktoré jej uvedení špecialisti odporúčajú k výberu (mimochodom, často odporúčajú presne tie, ktoré vyberajú do svojich portfólií najvýznamnejší svetoví finanční investori, len ich využívajú v podstatne menšom rozsahu – de facto v tej výške, ktorú by mohli využívať k investovaniu malé a stredne veľké komúny, tj. v rozsahu 40-600 tisíc eur). V Poľsku je takýto postup možný.

3. „Zázračné“ Fibonacciho čísla

Fibonacciho čísla, alebo aj Fibonacciho postupnosť, je označenie pre číselný rad 0,1,1,2,3,5,8,13,21, ... atď. Fibonacciho preto, že tento rad a jeho vlastnosti odhalil a popísal pred cca 1000 rokmi v roku 1202 stredoveký taliansky matematik (pôvodne pastier) Leonardo z Pisy, zvaný Fibonacci. Po ňom dostal tento rad jeho dnešné pomenovanie. Táto postupnosť sa vyznačuje niektorými extra pozoruhodnými vlastnosťami:

- po prvých 2 číslach je každé nasledujúce súčtom dvoch predošlých

Obr. 1.: Tvar tejto zlatej špirály je základom aj iných obrovských až gigantických útvarov ako sú hurikány alebo dokonca jeden typ galaxií.

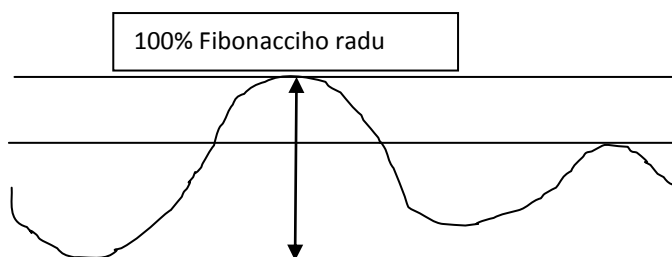
Zdroj: https://invivomagazin.sk/keď-matematika-prezradza-tajomstva-prirody-fibonacciho-postupnosť-a-zlatý-rez_399.html.

- zlomky vzniknuté ako pomer nasledujúceho čísla k predošlému, t.j. $5/3$, $8/5$, $13/8$ a tak ďalej podľa Fibonacciho postupnosti, sa limitne vždy blížia k číslu 1,6180339887, skrátene: 1,618,
- toto číslo ako výsledok uvedených pomerov sa často a naprosto prirodzene vyskytuje v prírode v rozličných prírodných prvkoch (napr. špirálovité rozloženie listov na stonke rastliny, slimačia ulita, útvary vírenia rozličných materiálov – vody, vzduchu, viď obr. č. 1)
- toto číslo je označované ako „zlatá resp. Božia konštanta“, v architektúre je známe ako „Zlatý rez“), často ho používal napr. L. da Vinci pri konštrukciách svojich vynálezov, stavieb, alebo aj v kompozícii obrazov, atď.
- od istej doby sú oba vyjadrenia tieto postupnosti využívané aj niektorými finančnými investormi pri ich investovaní na svetových finančných trhoch, a to s mimoriadne ziskovým výsledkom.

4. Použitie Fibonacciho čísel pri správe finančného majetku komúny

Pri ziskovej správe voľných finančných zdrojov komúny je možné, a predovšetkým vhodné, používať ešte jeden pomer z Fibonacciho číselného radu. Ide o východiskovú situáciu, t.j. pomer 1:1. Tento pomer finančným investorom hovorí, že ak cena nejakého finančného produktu už raz bola na nejakej úrovni, potom po čase sa do tej predošlej hodnoty znovu vráti – je pritom jedno, či ide o vzrastový alebo naopak o klesajúci trend ceny daného aktíva.

Na grafe fungovanie priebehu ceny de facto ľubovoľného finančného aktíva vyzerá nasledovne:

Obr. 2.: Schéma rozsahu najvyššej a najnižšej hodnoty v sledovanom časovom úseku znamená 100% hodnoty Fibonacciho radu.⁵

5. Výber vhodného finančného produktu na investovanie a jeho vlastnosti

Základné vlastnosti, ktoré by mal mať každý finančný produkt, do ktorého sme sa rozhodli investovať ako de facto začiatčníci, sú nasledujúce:

- Jednoduchá konštrukcia
- Ľahko zrozumiteľná konštrukcia
- Ľahko nájdniteľná a kedykoľvek viditeľná a kontrolovateľná cena (burza, ap.)
- Rýchla možnosť zatvorenia otvorenej investičnej pozície (v prípade neočakávanej zmeny trhu, kedy hrozí vznik straty, vrátane straty veľkej)
- Je k dispozícii na prehľadnej a jednoduche obslužiteľnej obchodnej platforme
- Má nízke poplatky za jeho získanie (nákup), držanie i predaj (ideálne blížiac sa k nule)

V súčasnej dobe existuje na svetových finančných trhoch práve takýto produkt, ktorý v nasledujúcich mesiacoch (do konca roku 2017) dáva predpoklady realizácie cca 6 – 18 % zisku pri jeho rýchlom kúpení a držaní za prakticky veľmi malých rizikových podmienok.

Tým optimálnym produktom je nákup českej meny za euro.

6. Doporučený tip na finančné investovanie – CZK

6.1. Prečo CZK ?

Prečo by v nasledujúcom období v priebehu celého roka 2017 mala byť zisková práve investícia do českej meny? Príčiny toho odporúčenia sú rýdzo ekonomické:

- Držanie českej meny na silne podhodnotenej úrovni cca 27 CZK/EUR Českou národnou bankou po dobu cca 3 a pol roka
- Extrémne preexponovaný rast českých devízových rezerv v období XI/2013 -3/2017 (ČNB bola nútená pri jej intervenciách v prospech poklesu českej meny nakúpiť devízové rezervy v objeme 1,5 násobku⁶ jej ročného HDP a ČR je teraz vo svete na 10. mieste v ich objeme...!!!)
- Veľmi dobré výsledky českej ekonomiky a jej celkovo extra silná kondícia (najnižšia nezamestnanosť, záporné úrokové sadzby, plusový štátny rozpočet, nízka inflácia, atď.)
- Rekordný export a dlhodobu silno prebytkový bežný účet platobnej bilancie
- Ohromné množstvo first class zahraničných investorov do českej meny, ktorí sú pripravení na realizáciu ziskov z jej spevňovania v nasledujúcich niekoľkých mesiacoch,
- atď.

V tejto situácii netreba komúne správcu, stačí vlastný múdry sedliacky rozum (keď do CZK idu najväčšie svetové banky a investičné fondy s cieľom zarobiť na spevnení kurzu českej koruny, prečo by tak nemohli a nemali zarábať aj susedia Českej republiky? Môžu i oni, ale musia vedieť, ako sa k CZK najlacnejšie dostať).

⁵ Pre vyjasnenie metodologického postupu použitého na nasledujúcom príklade v prípadovej štúdii doplňujem, že v grafe č.2 je 100 % hodnoty Fibonacciho rozdiel medzi maximálnym a minimálnym kurzom CZK voči EUR, teda 28,60 CZK/EUR a 24,10 CZK/EUR.

⁶ Optimálna výška devízových rezerv je cca 20-30 % hrubého domáceho produktu každej ekonomiky.

To je prosté: Isť do niektorej z veľkých českých a zahraničných bánk (vhodnými sú ING, Komerční banka, Fio banka, atď.) a tam požiadať o výmenný kurz CZK/EUR pre VIP (very important person) klienta. Pokiaľ je ponúkaný rozdiel medzi kurzom nákupu a kurzom predaja 10 halierov a menší, klient je v správnej banke. Potom už treba len vymeniť voľné EUR za CZK a čakať cca do septembra až decembra 2017. Kurz CZK bude pevnieť (pozor – vo „vlnách“, teda občas trochu oslabí, aby následne o ešte viac posilnil). Investor (napr. mesto) potom čaká na kurz 25,00 CZK/EUR (je predpoklad, že tú úroveň dosiahne do konca roka, ale s hodne vysokou pravdepodobnosťou ešte skôr) alebo aj pod uvedenú hranicu – a tam so ziskom od 4 do 8 % (podľa momentu vykonania konverzie EUR na CZK a dosiahnutého kurzu) svoju investičnú pozíciu uzavrie. Jej realizáciou prinesie do rozpočtu svojej komúny práve novo vytvorené finančné zdroje (a tie v novom komunálnom rozpočte potom určí na použitie napr. aj na opravu/obnovu pamiatok).

6.2. Fibonacciho čísla a kurz CZK/EUR – príklad finančnej investície do CZK

Najvýhodnejší, tj. potenciálne najziskovejší moment vstupu do CZK je obdobie do skončenia intervencii ČNB. Potom už vzhľadom na nenormálne a nezdravo veľké devízové rezervy českej ekonomiky bude musieť ČNB s tými intervenciami prestať.

Ekonomickú nezmyselnosť slabého kurzu českej meny využili najväčší svetoví menoví špekulanti a nakúpili za svoje EUR, USD, CHF či GBP slabú českú menu v kurze 27 CZK/EUR a slabšom v stovkách mld. CZK s cieľom s výrazným ziskom (4-18 %) ju po spevnení kurzu CZK predat. ČNB totiž im musela na základe svojho menového záväzku tieto EUR a iné meny za ňou úmyselne zdevalvovaný kurz CZK predávať v de facto neohraničenom množstve.

Tento ekonomicky nezmyselný a už dlhšie neudržateľný stav skončil začiatkom apríla 2017, kedy ČNB predčasne oznámila koniec svojho menového záväzku (pevný kurz 27 CZK/EUR mal pôvodne platiť až do leta 2017, ale nové a nové masívne nákupy CZK menovými špekulantmi ju prinútili urobiť tak skôr).

Od tej doby sa plne potvrdzuje názor:

- a) tých ekonómov, ktorí tvrdili, že kurz CZK je neadekvátne a nezmyselne o cca 10 % podhodnotený
- b) tých menových investorov, ktorí zdieľali ten istý názor a zainvestovali do CZK ešte za kurz 27 CZK/EUR a slabší.

Kurz CZK po tomto rozhodnutí ČNB spevnil za 3 mesiace o cca 4 % a do konca roka má priestor posilniť k úrovni 25,00CZK/EUR, ba dokonca ešte viac – podľa niektorých znalcov Fibonacciho čísel až pod hranicu 23 CZK/EUR.. To znamená ďalšie posilnenie CZK o nasledujúce 4 % a viac.

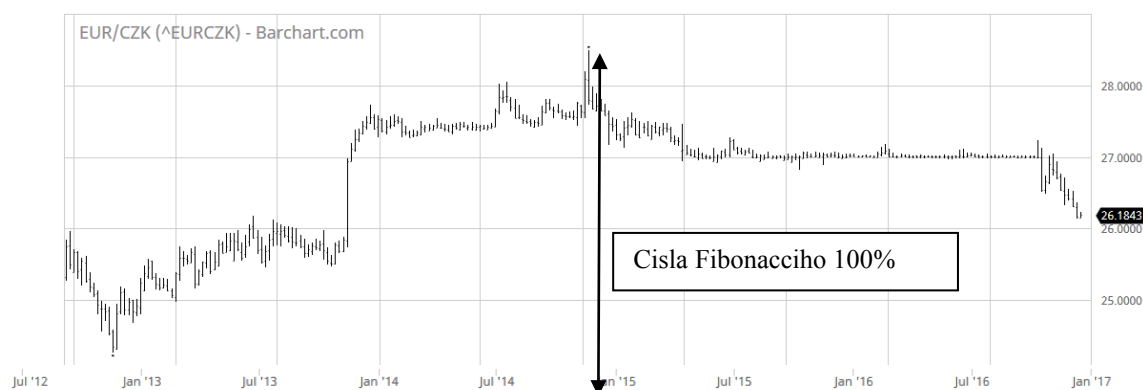
Čo bude tento vývoj znamenať pre finančného investora, ktorý nakúpil CZK v objeme 1 mil. EUR za kurz 27,00 CZK/EUR?

Dátum stavu	Hodnota CZK = EUR		
31.3.2017	27.020.000 CZK	=	1.000.000 EUR
31.5.2017	26.200.000 CZK	=	1.000.000 EUR
Zisk:	820.000 CZK		
Predpoklad			
31.12.2017	25.000.000 CZK	=	1.000.000 EUR
Zisk:	2.020.000 CZK		
Potenciálne najpevnejší očakávaný kurz podľa Fibonacciho	23.000.000 CZK	=	1.000.000 EUR
Zisk:	4.020.000 CZK		

Tab. 1: Predpokladaný vývoj menového vzťahu CZK / EUR v roku 2017.

Zdroj: vlastná zostava na základe údajov ČNB www.cnb.cz

Pre neznalcov situácie na svetových finančných trhoch dopĺňam, že veľkí svetoví investori a banky majú štandardnú veľkosť jednej ich menovej operácie v objeme 10 – 50 mil. USD, resp. EUR. Tomu adekvátne sú potom aj ich zisky, pokiaľ CZK dosiahne jednu z vyššie uvedených kurzových úrovní.

Obr. 3.: Kurz CZK/EUR v r.2012-2017 a čísla Fibonacciho (50 % = 26,35 CZK/EUR, 61,8 % = 25,82 CZK/EUR) – vlastné spracovanie na základe údajov www.barchart.com

Priebeh grafu na obr. 3 ukazuje, že kurz CZK už prelomil – a to veľmi rýchlo – hranicu 50 % hodnoty Fibonacciho radu a teraz sa blíži k hodnote 61,8 %. Ak prelomí aj tú, bude smerovať k úrovni 24,20 CZK/EUR.

Diskusia k príkladu

Vyššie uvedená finančná investícia obsahuje v sebe – ako každá finančná otvorená pozícia – riziko (keď namiesto zisku dosiahne stratu). Uvedený príklad nepredstavuje systémový nástroj, ale využíva aktuálnu politickú situáciu. V tomto investičnom prípade existuje jedno hlavné investičné riziko, a to vývoj na Ukrajine (v Donbase). Ak by sa tam situácia vyhrotila a prešla do otvoreného vojenského konfliktu, všetky meny neďaleko ležiacich štátov by okamžite a značne strácali (v takých prípadoch zahraničný kapitál rýchlo opúšťa dané teritórium, následkom čoho mena postihnutého teritória silno stráca). V tom prípade by ešte viac oslabili i ďalšie meny v dotykovom regióne, konkrétne poľský zlotý a maďarský forint. Vznik tohto potenciálneho rizika je však dnes možné relatívne ľahko predvídať a v prípade jeho potenciálneho vzniku je možné rýchlo uzavrieť danú otvorenú finančnú pozíciu. Preto považujem toto riziko pre najbližších 2 – 5 mesiacov za okrajové a v predstihu dobre identifikovateľné.

7. Záver

Prípadová štúdia preukázala a potvrdila možnosť ziskového využitia voľných finančných zdrojov komúny ich investovaním do českej meny v roku 2017 na základe využitia Fibonacciho čísel, a to v rozsahu minimálne 4 – 8 % za čas kratší ako 1 rok. Uvedený vyprodukovaný zisk môže komúna potom v ďalšom období investovať do nárazových potrieb mesta, alebo do obnovy pamiatok na jej území.

Bibliografia

- [1] HATTORI M.: *Yen Carry Trade and the Subprime Crisis*, "IMF Staff Papers", vol. 56, 2009, No. 2.
- [2] KRÁL Miloš: *Devízová rizika a jejich efektivní řízení ve firmě*, VOX, Praha 2003, 226.s. ISBN **80-86324-28-1**.
- [3] MURPHY John: *Technische Analyse der Finanzmarkte: Grundlagen, Methoden, Strategien, Anwendungen*, 3. Aktual. Aufl. FinanzBuch, Munchen, 2006. 656 s. ISBN: 978-3-89879-062-8
- [4] www.cnb.cz
- [5] <https://www.barchart.com/forex/quotes/^EURCZK>
- [6] https://invivomagazin.sk/ked-matematika-prezradza-tajomstva-prirody-fibonacciho-postupnost-a-zlaty-rez_399.html.

An alternative to sources of monument conservation funding

Dr. hab. Miloš Král, prof. UE

Uniwersytet ekonomiczny w Katowicach, Katowice, Polska

Abstract

The current funding for the conservation of landmarks (in particular these of building) comes from three main sources: the state budget as the main source, the budgets of towns and municipalities and, in some cases, from private sources. This article shows that, in the case of a surplus city budget, Municipalities with surplus management may be able, in certain time periods, to obtain additional revenues by appropriate financial investment of existing surplus communal resources. From them, it is possible to fund also monument care/renewal. The article shows such a concrete case of a profitable and virtually risk-free investment that has been in place since spring 2017. More specifically, using the theory of Fibonacci numbers it is possible to obtain the efficient administration of the city's free financial resources, by their financial investment in the Czech currency. A practical example of such an investment over a specific specified time period, together with the quantification of the expected profits from such an investment, is given on a specific example.

Key words: monument care, monument renewal financing, budget of cities and municipalities, Fibonacci sequence

BARDKONTAKT 2017

INDUSTRIÁLNE DEDIČSTVO – SÚČASŤ ÚZEMNÉHO KAPITÁLU

Ing. arch. Katarína Mackovičová

Slovenská technická univerzita, Ústav manažmentu, Vazovova 5, Bratislava,

katarina.mackovicova@gmail.com

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.

Slovenská technická univerzita, Fakulta architektúry, Námestie Slobody 19, Bratislava

kralova@fa.stuba.sk

Industriálne dedičstvo – súčasť územného kapitálu

Ing. arch. Katarína Mackovičová

Slovenská technická univerzita, Ústav manažmentu, Vazovova 5, Bratislava,

katarina.mackovicova@gmail.com

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.

Slovenská technická univerzita, Fakulta architektúry, Námestie Slobody 19, Bratislava

kralova@fa.stuba.sk

Abstrakt

Industriálne dedičstvo je špecifická časť kultúrneho dedičstva, ktoré je pozostatkom industriálnej doby. Dokumentuje technologický progres, priemyselnú činnosť, architektúru a sociálny život. Veľa priemyselných historických areálov skončili svoju výrobu alebo sú dnes využívané len čiastočne. Mnohé priestory či celé areály sú preto opustené a postupom času chátrajú. Napriek tomu obsahujú zložky, hmotné i nehmotné, patriace k územnému kapitálu, ktorý nie je plnohodnotne využitý. Ochrana a opätovné využitie industriálneho dedičstva je často zdĺhavý a neľahký proces. No jeho obnova a nová funkcia môže priniesť pre územie konkurencieschopné výhody. Zámerom príspevku je zvýšiť povedomie o industriálnom dedičstve ako územnom kapitále, ktorý je dôležitý v procese rozvoja územia.

Kľúčové slová: územný kapitál, industriálne dedičstvo, kultúrne dedičstvo

1. Úvod

Kultúrne dedičstvo je odkaz minulých generácií. Prenášame si ho z generácie na generáciu a stáva sa živým svedectvom minulosti [1]. Je dokladom rôznorodosti dejín, rozmanitosti územia a spôsobu života ľudí po celom svete.

Nie menej dôležitou súčasťou kultúrneho dedičstva je industriálne dedičstvo, ktoré je pozostatkom priemyselnej doby, s historickou, technickou, sociálnou, architektonickou a vedeckou hodnotou. Toto dedičstvo je dokladom priemyselnej činnosti, technologického vývoju a sociálneho života [15].

Priemysel sa staval na okrajoch miest alebo na „zelenej lúke“, čo prinieslo vznik nových sídiel. Na Slovensku to boli hlavne banské mestá, ako Banská Štiavnica, Kremnica alebo Štiavnické Bane. Primárnym podnetom pre výstavbu priemyslu bol dostatok potrebných surovín, na ktoré mohli nadviazať svoju výrobu. Spočiatku to boli samostatné výrobné areály, ku ktorým neskôr začali pribúdať obytné štvrte so základnou občianskou vybavenosťou. Určené boli pre pracovný personál danej továrne.

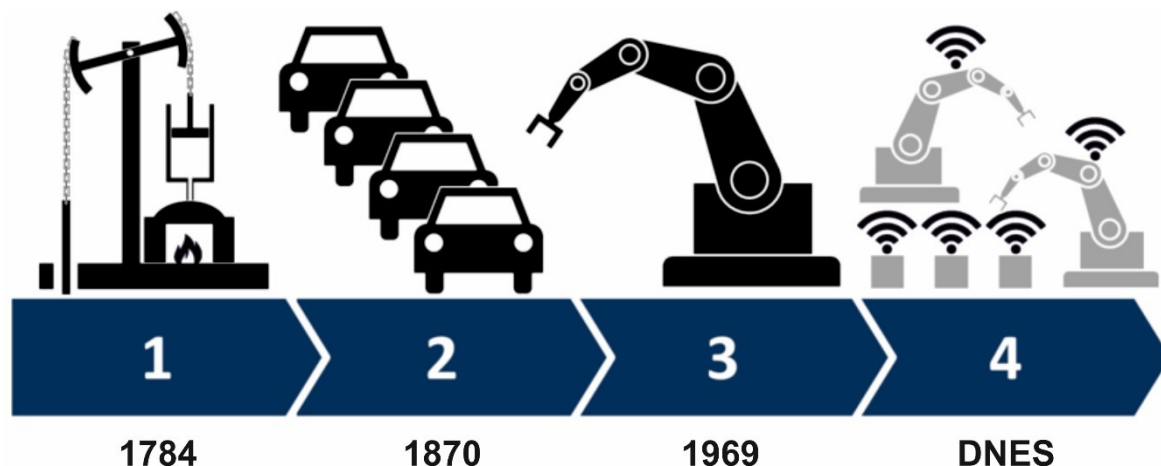
Koncom 18. storočia sa rýchlym tempom vyvíjali ekonomické, sociálne a technické podmienky výroby, čím vznikla prvá priemyselná revolúcia. „Priemyselná revolúcia bola začiatkom historického fenoménu, ktorý zasiahol a doposiaľ ovplyvňuje väčšinu ľudskej populácie a ostatné formy života na našej planéte“ [9]. Priemyselná revolúcia významne a natrvalo ovplyvnila mestá, ich identitu, charakter a obraz v krajine.

Začiatky priemyselnej revolúcie sa pripisujú Anglicku, kde sa masívne začali rozširovať textilne továrne a neskôr pribúdali ďalšie odvetvia [14], [31]. Prvá priemyselná revolúcia súvisela s parným pohonom, nástupom strojovej výroby v ľahkom priemysle, baníctve, hutníctve, rozvojom strojárstva, vznikom parnej železnice a vodnej dopravy. Zároveň s priemyslom sa rozvíjal obchod, bankovníctvo, mechanizácia a modernizácia v poľnohospodárstve [10].

Kým vo vyspelých krajinách sveta, vrátane rakúskej časti habsburskej monarchie, v 60. rokoch 19. storočia vrcholila priemyselná revolúcia, v Uhorsku do 60. rokov, vo všetkých znakoch, zaostávala. V Uhorsku, kam patrilo aj Slovensko, bolo potrebné vyriešenie politickej situácie a prijatie legislatívnych opatrení. Zrušenie poddanstva a ďalšie legislatívne kroky umožnili cestu k modernej ekonomike voľného trhu. Dôležitým krokom bolo uzákonenie slobody zakladania živností v 1860 a k uvoľneniu trhu napomohlo zrušenie cechov v roku 1872. Nástup všetkých faktorov priemyselnej revolúcie v Uhorsku, a tak aj na Slovensku, sa považujú 60. a 70. roky 19. storočia [10]. Slovensko bolo najrozvinutejšou časťou Uhorska, kde priemysel formoval kultúrnu tvár krajiny [11], [12], [13].

Doba priemyselnej revolúcie neskončila. Stále sa vyvíjajú nové technológie a inovácie. O dnešnej dobe sa hovorí, ako o štvrtej industriálnej revolúcii, nazvanou digitálnou revolúciou. Ide o integrovanie informačných a komunikačných technológií do priemyselnej výroby. Technológie sa zlučujú, čím sa zmazávajú hranice medzi fyzickými, digitálnymi a biologickými sférami [16].

Obr. 1: Vývoj industrializácie, 1 – mechanizácia, vodná a parná energia; 2 – masová produkcia, montážne linky, elektrifikácia; 3 – automatizácia; 4 – kybernetické systémy

Zdroj: commons.wikipedia.org, spracovanie autor

V druhej polovici 20. storočia výroba v niektorých priemyselných areáloch začala upadať. Vytvárajú sa prvé opustené areály, ktoré predtým mali dlhú tradíciu [31]. Sformovali sa prvé požiadavky pre ochranu týchto priestorov a vznikli prvé organizácie pre ochranu industriálneho dedičstva.

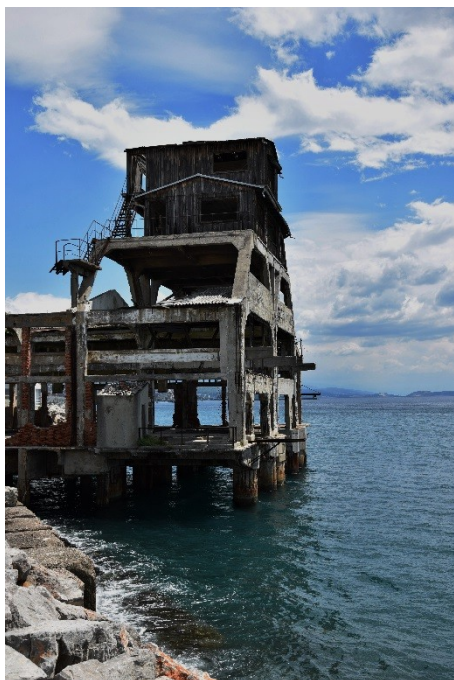
Vnímanie priemyselných pamiatok u nás vyvrcholilo v roku 1993, zápisom Banskej Štiavnice a technických pamiatok v jej okolí do zoznamu UNESCO [11], [12], [13]. Avšak mnohé ďalšie pozoruhodné a historicky cenné priemyselné komplexy boli vymazané z našich miest.

Do teórie územnej politiky sa od roku 2001 dostáva nový pojem - územný kapitál, ktorý sa stáva kľúčovým elementom priestorového plánovania. Každé územie je špecifické a obsahuje vlastný územný kapitál, hmotnej a nehmotnej povahy [3], [17]. Jednou z jeho zložiek je kultúrne dedičstvo, ktorému sa v súčasnosti prisudzuje významná úloha pri rozvoji územia.

V bežnom živote to však ešte plne nefunguje. Preto je potrebné postavenie kultúrneho dedičstva a v ňom aj industriálneho dedičstva, ako súčasti územného kapitálu, upevniť. Charakterizovať jeho primárne hmotné a nehmotné zložky, identifikovať jeho kapitálový potenciál na konkrétnych prípadových štúdiách industriálneho dedičstva. Ukázať možnosti jeho fungovania (uplatnenia).

2. Industriálne dedičstvo a jeho vnímanie

Medzinárodný výbor pre ochranu industriálneho dedičstva The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH) definoval industriálne dedičstvo, ako „pozostatok priemyselnej kultúry, ktorý má historickú, technickú, sociálnu, architektonickú a vedeckú hodnotu. Týmto pozostatkami môžu byť budovy a strojné zariadenie; dielne; továrne; bane a lokality slúžiace ku spracovávaniu a zušľachťovaniu surovín; sklady; miesta, kde je vyrábaná, prenášaná a využívaná energia; doprava a všetka infraštruktúra, práve tak ako miesta spoločenských aktivít, spojených s priemyslom ako je bývanie, náboženstvo alebo vzdelávanie [27]. Zaraďujú sa sem aj budovy a areály výskumných a skúšobných ústavov, výstavné pavilóny a veľtržné areály slúžiace na prezentovanie priemyselnej produkcie akéhokoľvek zamerania [19]. Samotné industriálne dedičstvo sa skladá z areálov, stavieb a krajiny (urbanizmu) ako aj zariadení, predmetov alebo dokumentov, poskytujúce dokument o minulosti. Z ďalšieho pohľadu sa priemyselné dedičstvo dá chápať, ako medzinárodne uznávanou sociokultúrnou a ekonomickou kategóriou, je hmotným dokladom civilizačných zmien, ktoré podnietila a sformovala priemyselná výroba [19].

Nevyužívané industriálne dedičstvo (navštívené v rámci konferencií)

Obr. 5: Papierne, Rijeka (Chorvátsko); zdroj: Martin Dubiny

Obr. 6: Továreň na torpéda, Rijeka (Chorvátsko); zdroj: Martin Dubiny

Prvé verejné stretnutie, ohľadne ochrany industriálneho dedičstva, sa konalo v roku 1973 v britskom Ironbridge. Miesto konania bolo symbolom industriálnej kolísky, kde vznikali prvé priemyselné areály. Úlohou konferencie bolo upozorniť na ohrozenosť a zanikanie mnohých fabrík [27]. Rok 1975 priniesol založenie organizácie TICCIH, ktorá vznikla na požiadavky ochrany priemyselného dedičstva [32]. V roku 1976 Generálna konferencia múzejníkov a pamiatkarov vo Francúzsku predložila verejnosti veľmi významný pohľad na industriálne dedičstvo. Záverom stretnutia bolo memorandum Le Creusot, kde boli charakterizované pamiatky industriálneho dedičstva a jeho úlohy pre jeho zachovanie [11], [12], [13]. Ďalší medzinárodný kongres o ochrane priemyselného dedičstva sa uskutočnil vo Švédsku v roku 1978 a každé ďalšie nasledujúce tri roky boli organizované stretnutia vo Francúzsku, USA, Rakúsku, Belgicku, Grécku a Anglicku [32].

Industriálne dedičstvo je dôležitou zložkou územia, ktoré v minulosti prinieslo prosperity okolitému územiu, a preto jeho ochrana by mala byť stratégiou na miestnej, národnej a medzinárodnej úrovni.

Oevermann a Miege (2015) vo svojej štúdii uviedli ďalšie hodnoty industriálneho dedičstva a ich zaradenie do kategórií podľa toho, kde sa prejavujú (architektúra, urbanizmus, obnova dedičstva). Za základné hodnoty industriálneho dedičstva považujú autenticitu, dizajn, vývoj, ekonomickú hodnotu, environmentálnu hodnotu, estetiku, hodnoty dedičstva, integritu a víziu. Ďalšie hodnoty, ktoré uviedli sú prístupnosť, charakter, výzor, opätovné využitie a senzitivita.

Priemyselné objekty aj areály často nie sú vnímané ako zložka územia, ktorá má kultúrne a historické hodnoty. Ich ochrana, chápanie ako potenciálu, či hodnoty územia, je nízka. Zvyšovanie povedomia a tým aj zvyšovanie sociálnej akceptácie týchto priestorov ako historických, kultúrnych a estetických hodnôt územia, môže prispieť k jeho zachovaniu a zabrániť jeho demolácii [24].

Industriálne dedičstvo tvorí dôležitú súčasť našej histórie ale aj územia na lokálnej, národnej aj medzinárodnej úrovni. Je to pozostatok priemyselnej aktivity, ktorý dokumentuje jeho činnosť, sociálny život a technologický vývoj.

Veľká časť historických industriálnych areálov stratila alebo pomaly stráca svoj status a aktívnu činnosť. Z týchto priestorov sa stávajú už len torzá doby industrializácie, vytvárajú hnedé polia v urbanizovanom prostredí. Zastavením výroby, vznikajú mnohé opustené priestory či celé areály, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú často v centrálnych pozíciách miest. Zodpovední aktéri (vlastníci, mesto, mestské časti) vo väčšine prípadov nechávajú tieto hodnotné, historické priestory ďalej chátrať alebo dajú postaviť na miesto nich nové budovy,

alebo využijú pozostatky priemyselnej činnosti a adaptujú na novú funkciu (táto tretia možnosť sa využíva najmenej).

Vnímanie industriálneho dedičstva verejnosťou aj priamo dotknutými osobami (vlastníci, investori, rozhodovacie orgány) je prevažne negatívne. Široká verejnosť ho vníma ako niečo, čo nie je kompatibilné s kultúrou [19]. Stáva sa neželanou zložkou územia a pravidelne je pod silným ekonomickým, developerským a environmentálnym tlakom. Vo väčšine prípadov sú rýchlo odstránené. Ich nepoužívaním sa technický stav zhoršuje a pomaly sa rozpadávajú [8]. Priemyselné dedičstvo je vnímané ako územie, ktoré je neestetické, prináša ekologickú záťaž a ako priestor, ktorý sa poškodzuje a devastuje [19].

Príklady ničenia industriálneho dedičstva v Bratislave

Obr. 2 (vľavo): Demolácia pivovaru Stein; Zdroj: ciernediery.sk

Obr. 3 (vpravo): Demolácia mlynu a pekárne Jedľa; Zdroj: kotp.sk

V prostredí odbornej ale i laickej verejnosti je to predovšetkým nízke povedomie a neznalosť významných hodnôt a potenciálov. Hlavný dôvod je nevedomosť o možnosti ich transformovať, kapitalizovať na územný kapitál a využiť ich pre prosperitu územia. Územným kapitálom sa môžu stať nielen hmotné, ale aj nehmotné prvky industriálneho dedičstva. Veľmi časté je necitlivé zaobchádzanie a nečinnosť dotknutých orgánov, majiteľov, čím sa aj ekonomicky využiteľné dedičstvo dostáva do neľahkej situácie až akútneho ohrozenia.

Vo väčšine prípadov, pozostatky industriálneho dedičstva (stavby, technologické zariadenia a siete) sú odstránené ako negatívny prvok územia alebo po skončení výroby sa stávajú opustenými, čím sa ich stav zhoršuje a pomaly sa rozpadávajú [8].

3. Čo je územný kapitál?

3.1. Definovanie územného kapitálu

Územný kapitál je relatívne nový pojem v územnej politike a priestorovom plánovaní. Skúma ekonomické, sociálne, geografické a kultúrne faktory [17], [28]. Presný vznik tejto teórie nie je známy. Camagni uvádza, že prvé predstavy územného kapitálu sa mohli predstaviť v stratégiách územného rozvoja už v 60. rokoch [29].

Na územný kapitál sa je možné pozeráť z rôznych aspektov. Tým môže byť ekonómia, geografická ekonómia a mestské územné štruktúry [3]. Doterajšie štúdie autorov sa zameriavali prevažne na ekonomické hľadisko a nehmotné zložky územia.

Zmeny v produkčnom systéme v posledných 30 rokoch zvýšili dôležitosť územného kapitálu na trhu [30]. Po prvýkrát bol v regionálnej politike predstavený v roku 2001 Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) [3], [5], [17], [28], [29]. OECD uviedlo jeho základnú definíciu, kde územný kapitál charakterizovali ako špecifický kapitál, ktorý je závislý od územia a je determinovaný rôznymi faktormi.

Európska komisia (2005) rozvinula túto definíciu: každý región má špecifický územný kapitál, ktorý je vzájomne odlišný a závislý od oblastí. Zároveň generuje vyšší výnos pre špecifické druhy investícií než pre ostatné, pretože sú vhodnejšie pre danú oblasť a efektívnejšie využívajú svoje aktíva a potenciály. Politika územného rozvoja by mala v prvom rade pomáhať oblastiam rozvíjať ich územný kapitál s cieľom posilniť a zvýšiť súčinnosť a udržateľnosť ich výsledkov. Dôležitým prvkom v tomto je spolupráca rôznych aktérov, orgánov a zainteresovaných strán.

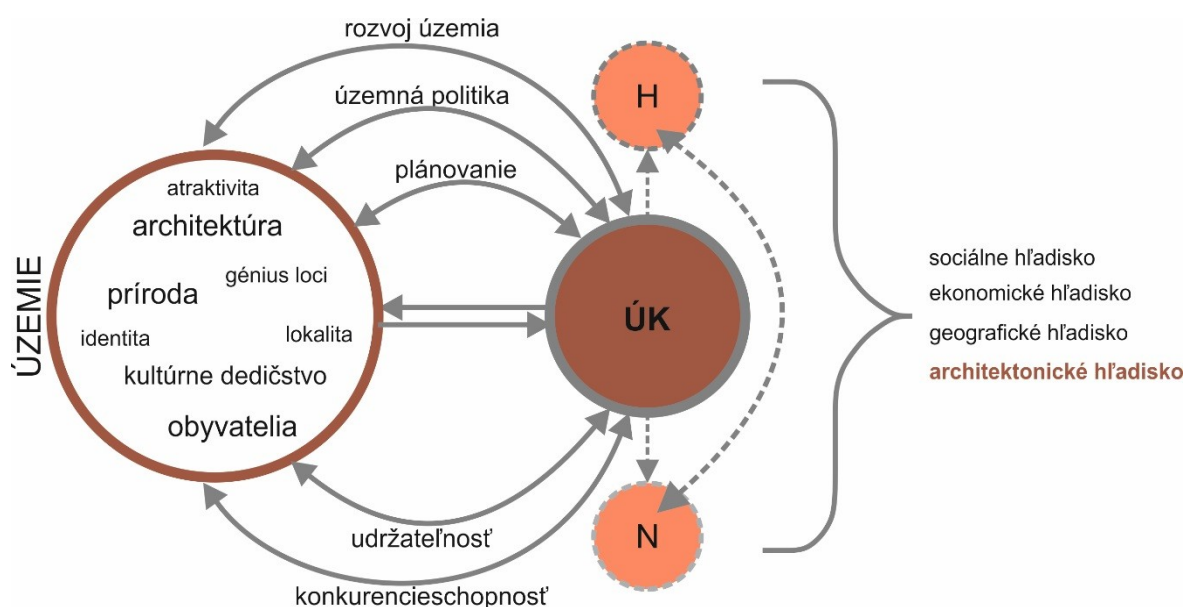

„Prostredníctvom stratégií rozvoja založených na miestnych a regionálnych znalostiach o potrebách, špecifických silných stránkach a faktoroch je možnosť aktivizovať územný potenciál. Jednotlivé územné celky môžu využiť ich územný kapitál, ktorý môže napomôcť k optimálnemu riešeniu dlhodobého rozvoju [33]“.

Verejné politiky zamerané na podporu územného rozvoja a obmedzovanie územných rozdielov by mali v prvom rade pomáhať oblastiam rozvíjať ich územný kapitál. Dôvodom pre špecifikovanie teritoriálnych hodnôt je, že môžu priniesť vyšší zisk a lepšiu návratnosť [30].

Podľa Camagniho (2008, 2011) územný kapitál je súbor faktorov rôznej povahy, ktorý charakterizuje územie. Taktiež uviedol, že je to nový, výnosový koncept, zahrňujúci širokú škálu územných statkov rôznej povahy a rôzneho pôvodu. V ďalšej štúdií dopĺňa [5], že je to súbor miestnych statkov (aktív, majetku) – prírodných, ľudských, umelých, organizačných, relačných a kognitívnych, ktoré predstavujú potenciál daného územia.

Každé jedno územie musí byť analyzované zvlášť, každé jedno má svoje vlastné statky a faktory, ktoré je možno vyjadriť územným kapitálom. Územie nemôže byť analyzované len na základe klasického kapitálu či práce, ale aj na základe jeho hodnôt a potenciálu [28]. Dodáva, že koncept územného kapitálu nie je statický, ale dynamický. Ako hmotné, tak aj nehmotné statky musia byť medzi sebou prepojené.

Obr. 4: Schéma územného kapitálu, ÚK – územný kapitál, H – hmotné zložky, N – nehmotné zložky; zdroj: autor

3.2. Delenie územného kapitálu

Delenie územného kapitálu sa môže brať podľa troch autorov, ktorý sa tomuto kapitálu venovali. Všeobecne možno územný kapitál rozdeliť na dve základné kategórie a to hmotná a nehmotná kategória, pričom nehmotné faktory pôsobia hlavne vo sfére potenciálov [3].

Prvý z nich je organizácia OECD (2001) rozlíšila tri druhy územného kapitálu: hmotné, nehmotné a neobchodovateľné faktory vzájomných súvislostí. Do hmotných faktorov zatriedili: geografickú lokalitu; veľkosť; produkciu; podnebie; tradície; prírodné zdroje; kvalitu života alebo ekonomiu aglomerácie poskytnutú mestom; môžu tiež obsahovať biznis inkubátory a priemyselné územia alebo ďalšie biznisy, ktoré redukujú náklady. Neobchodovateľné faktory charakterizujú nepísané tradície, porozumenie, poplatky a neformálne pravidlá, prostredie. Poslednú kategóriu nehmotných faktorov, podľa OECD, reprezentujú kombinácie inštitúcií, pravidiel, postupov, výrobcov, vedcov a tvorcov politiky, ktoré tvoria určitú kreativitu a inovácie, písané pravidlá a inštitučný systém.

Ďalším autorom, ktorý vytvoril delenie územného kapitálu je Camagni [3], [4], [5]. Územný kapitál rozdelil do viac kategórií, z ktorých vytvoril maticu tri-krát-tri. Pozostáva z hlavných dvoch kategórií – konkurencieschopnosť a materialita. Každá táto kategória má ďalšie svoje triedy. Dimenzia konkurencieschopnosť má triedy – verejné statky, súkromné statky strednej triedy vyhradených statkov a nepravé verejné statky. Druhá kategória, materialita, má triedy ako: hmotné statky, nehmotné statky a stredná trieda zmiešaných hard-soft statkov. Táto matica reprezentuje tradičné triedy územného kapitálu. Do hmotných faktorov zaradil aj kultúrne dedičstvo [3].

Tóth [28] vytvoril vlastné kategórie územného kapitálu. Rozdelil ho na dve základné skupiny hmotné a nehmotné faktory. Hmotné faktory sú produkčný kapitál, finančný kapitál a investičný kapitál. Nehmotné faktory sú charakterizované ako intelektuálny kapitál, ľudský kapitál, psychický kapitál, kreatívny kapitál, vedomostný kapitál, organizačný kapitál, relačný kapitál, kultúrny kapitál a sociálny kapitál. Tóth priamo nezaradil kultúrne dedičstvo do svojich kategórií územného kapitálu, ale do nehmotných faktorov zaradil kultúrny kapitál, ktorý rozdelil na tri typy: „korporačná forma, objektívna forma, inštitucionálna forma“ [17]. Zároveň vysvetľuje, že dôležitosť tejto kategórie je zvyšovanie jeho potenciálu, pretože môže byť ekonomicky vyjadrený.

Všetky uvedené kategorizácie [3], [28], [29], [30] územného kapitálu sú vnímané predovšetkým z ekonomického pohľadu. V prípade architektonického hľadiska, je potrebné doplnenie ďalších dôležitých a charakterizujúcich zložiek. Niektoré faktory v týchto zoznamoch sa môžu premiestniť do inej kategórie, ide o teoretické chápanie a z akého hľadiska sú brané dané zložky.

Nehmotné faktory	Autor	Finančne vyjadriteľné	Hmotné faktory	Autor	Finančne vyjadriteľné
Ľudský kapitál**	C, T	√	Súkromný fixný kapitál	C	X/V*
Sociálny kapitál	C, T	X/V*	Finančné externality (hard)	C	√
Relačný kapitál	C	X	Poplatky, clá	C	√
Intelektuálny kapitál	T	X	Siete aktív	C	√
Psychický kapitál	T	X	Kolektívne statky (krajina, kultúrne dedičstvo)	C	√
Kreatívny kapitál	T	√	Zdroje (prírodné, kultúrne)	C	√
Vedomostný kapitál	T	√	Spoločný relačný kapitál (infraštruktúra)	C	√
Organizačný kapitál	T	X	Geografická lokalita	O	X/V*
Kultúrny kapitál	T	X	Veľkosť	O	√
Inštitúcie	O	X	Faktor produkcie	O	X/V*
Pravidlá	O	X	Podnebie	O	X
Postupy	O	X	Tradície	O	X
Výrobcovia	O	X	Kvalita života	O	X
Vedci	O	X	Biznis inkubátory, priemyselné územie, obchodné siete	O	√
Nositelia politiky	O	X	Ekonomika aglomerácie	O	X
			Produkčný kapitál	T	√
			Finančný kapitál	T	√
			Investičný kapitál	T	√

* závislé od individuálnych miestnych podmienok

** Ľudský kapitál je finančne kvantifikovaný a skladá sa z podsystémov (psychický kapitál, intelektuálny kapitál, sociálny kapitál...)

Tab. 1: Súhrn hmotných a nehmotných faktorov od troch autorov – OECD, 2001 (O); Camagni, 2008 (C); Tóth, 2014 (T), zdroj: autor

4. Industriálne dedičstvo a jeho nové využitie

Industriálne dedičstvo nie je len identita, história a možnosť pracovných príležitostí ale je súčasťou miest a predmet ich transformácie. Opätovné využitie tohto dedičstva ide ruka s rukou s plánovacou politikou, čo zahŕňa priestorové plánovanie, ochranu, regulácie, zápis do zoznamu pamiatok a proces opätovného využitia [21], [22]. Jeho poznanie môže uľahčiť proces ochrany a nového využitia. Každý prípad je špecifický a treba k nemu pristupovať individuálne.

Opätovné využitie historických priemyselných areálov alebo objektov je závislé od rôznych faktorov. Závisí od pôvodného využitia, rozlohy, lokality, ekologického znečistenia a od typu priemyselného objektu (konštrukcia, svetlá výška, dispozícia, použité materiály) [2], [18]. Na druhej strane, Zemánková (2003) uvádza, že forma

nezriedka ovplyvňuje výber novej funkcie. Vzťah medzi formou a novou funkciou je dialektický a neexistujú jednotné pravidlá pre voľbu novej funkcie.

Industriálne dedičstvo adaptované na novú funkciu

Obr. 7: Fabrica de Arte Cubano (pôvodne továreň na výrobu oleja), Havana (Kuba); zdroj: autor

Obr. 8: Menší pivovar s reštauráciou (pôvodne sklad tabaku), Havana (Kuba); zdroj: autor

Na voľbu novej funkcie by mali dohliadať architekti, orgány mesta a regiónu zodpovedné za rozvoj územia, poslanci, obyvatelia a ďalší iní špecialisti. Mali by byť vytvorené odborné posudky a analýzy, ktoré vychádzajú z histórie, územných a priestorových vzťahov, architektúry a stavebno-technických možností [32]. Bergatt Jackson a Bergatt [2] uvádzajú štyri typy možného opätovného využitia – regenerácia, revitalizácia, dočasné využitie a naturalizácia.

Nie všetky stavby sú schopné transformácie na inú funkciu. Patria sem napríklad komíny, mraziarne, pece, kontajneri, nadjazdy, šachty. Vhodné a ľahko transformovateľné sú objekty, ktoré sa využívali na administratívne účely, jedálne, šatne, umývárne, laboratória, nízke haly do SV 6 m a haly nad SV 6 m [24] a viacúčelové, ktoré sú schopné svojou rozmanitosťou prijať rozličné funkcie [32].

5. Industriálne dedičstvo ako územný kapitál

„Inkluzívne, udržateľné a účinné využívanie európskeho územia a zdrojov je kľúčovým prvkom k súdržnosti. Lepšie využitie môže viesť k rozumnému riadeniu prírodného a kultúrneho dedičstva [33]“. Prírodné a kultúrne dedičstvo je súčasťou územného kapitálu a tvoria identitu územia. Toto bohatstvo ponúka jedinečné možnosti pre rozvoj územia. No jeho neprimerané využívanie môže ohroziť územný rozvoj. Ochrana a podpora kultúrneho a prírodného dedičstva a jeho využívanie ako kapitálu, je dôležitá pre dlhodobu udržateľný rozvoj. Zároveň jeho využitie môže priniesť nové pracovné príležitosti a posilnenie rekreačných funkcií [33]. Potreba zapojenia kultúrneho dedičstva (vrátane industriálneho dedičstva) do územnej politiky je čoraz väčšia. Je vnímané, ako potenciálny zdroj pre rozvoj územia a turizmu na miestnej, národnej a medzinárodnej úrovni.

V posledných rokoch industriálne dedičstvo zvyšuje svoju popularitu. Postoje a názory sa začínajú meniť. No jeho ochrana a opätovné využitie býva náročné. Napriek tomu, existuje niekoľko pozitívnych príkladov ochrany a obnovy nevyužívaných historických industriálnych areálov.

Štúdie sa zameriavajú prevažne na možnosti nového využitia industriálneho dedičstva a vzťahu k územia. Kultúrne dedičstvo je dôležité pre ekonomický a sociálny rozvoj územia. Opätovné využitie nevyužívaných, chátrajúcich priestorov môže zvýšiť kapitál a kvalitu života. Avšak bez systematickej vízie a stratégie môžeme prísť o túto podstatnú zložku územia [26].

Autorka Oevermann [20] uvádza vo svojej štúdií, že manažment (ochrana, opätovné využitie alebo demolácia) ide ruka v ruku s konfliktmi v priestorovom plánovaní. Tieto konflikty sa dajú zhrnúť do dvoch základných konfliktov, pričom jeden sa týka kultúry, ktorá je riadiacim faktorom pri rozvoji miest a druhý je spojený so súčasnou požiadavkou na tvorbu architektúry. Pre prekonanie týchto konfliktov je potrebné zapojiť všetkých aktérov, analyzovať stav, hodnoty, definovať koncept a cieľ v plánovacích procesoch.

Industriálne dedičstvo adaptované na novú funkciu

Obr. 9: Central Tejo – múzeum elektriny (pôvodne elektrocentrála), Lisabon; zdroj: autor

Niekoľko štúdií sa zaoberalo empirickým výskumom so zameraním na turizmus industriálneho dedičstva. Cieľom výskumu Čurčíc a kolektívu [6] bolo nájsť vhodný spôsob pre ochranu a regeneráciu industriálneho dedičstva cez turizmus, ktorý generuje ekonomickú produktivitu. Jeho opätovné využitie môže byť vzdelávacím prvkom pre návštevníkov priemyselnej činnosti a technologického vývoja.

6. Záver

Územný kapitál nie je u nás v dostatočnom povedomí. Chýbajú jeho realizačné nástroje, a aj preto sa ešte stále s ním neoperuje. Zavedenie územného kapitálu do územnej politiky je dôležité pre rozvoj územia a krajiny. Územné politiky by mali brať do úvahy rozdiely v jednotlivých územných celkoch a mali by byť prispôbené jeho špecifickým zložkám a vlastnostiam. Zlepší sa tým využitie územného kapitálu [33].

Industriálne dedičstvo sa jednoznačne môže považovať za územný kapitál. Jeho ochrana a opätovné využitie môže významne prispieť k rozvoju územia a taktiež prispieť k rozvoju turizmu v danej oblasti. Industriálne dedičstvo obsahuje hmotné ale i nehmotné zložky, ktoré sa môžu transformovať/kapitalizovať.

Rozvoj industriálneho turizmu v posledných rokoch stúpa. Zvyšuje sa dopyt po návšteve týchto zaujímavých priestorov, pričom nezáleží na charaktere danej výroby či architektúry [23]. Cestovný ruch v prípade industriálneho dedičstva, prináša nové šance pre jeho obnovu, opätovného využitia a je potrebné upozorniť miestne úrady na potrebu jeho ochrany a zachovania historických prvkov a objektov priemyselnej výroby. Industriálne dedičstvo sa stáva významným základom pre vývoj cestovného ruchu [6]. Turizmus môže priniesť pre mesto a krajinu nové finančné zdroje, sociálny rozvoj, rozvoj obchodu a služieb a tým nové pracovné príležitosti. Je dobrou príležitosťou pre obnovu zanedbaných priestorov a zvyšuje kvalitu života [7].

Bibliografia

- [1] BENÁTSKA CHARTA: *Benátska charta o ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel*. 1964.
- [2] BERGATT JACKSON, J., BERGATT, W: *Problematika brownfieldov v procese rozvoja*. In Príručka pre regeneráciu brownfieldov: Browntrans. Bratislava: ROAD, 2013. s. 12-37.
- [3] CAMAGNI, R: *Regional competitiveness: Towards a concept of territorial capital*. In: Camagni, R., Capello, R., Chizzolini, B. and Fratesi, U., *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe*, Springer, Berlin, 2008. s. 33-47
- [4] CAMAGNI, R., CARAGLIU, A., PERUCCA, G: *Territorial capital: Relational and human capital. Draft version*. 2011. 36 s. [Február 2016] Dostupné na internete: <http://www.grupposervizioambiente.it/aisre_sito/doc/papers/Camagni_Caragliu_Perucca.pdf >
- [5] CAMAGNI, R., CAPELLO, R: *Regional competitiveness. Towards a concept of territorial capital: A conceptual Approach and Empirical Evidence from the European Union*. In: *Regional Studies*. 2013, vol. 47, no. 9, s. 1393-1402. ISSN 1360-0591
- [6] ČURČIĆ, N., GARAČA, V., VUKOSAV, S., BRADIČ, M. 2015. *Regeneration of Industrial Heritage in Terms of Sustainable Tourism Development*. 2015, s. 471-478. [December 2016] Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.18509/GBP.2015.60>>
- [7] EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE: *The contribution of tourism to the soci-economic recovery of areas in decline (Declaration of Cordoba)*, Brussels, 2005.
- [8] *Evropská strategie pro podporu průmyslového dědictví*. 2014
- [9] FRAGNER, B: *Charta průmyslového dědictví TICCIIH: Překlad charty TICCIIH* 2003. ISBN 978-80-01-05235-8.
- [10] HALLON, Ľ.: *Význam industrializačnej politiky uhorska pre technický vývoj na Slovensku v období druhej priemyselnej revolúcie 1867-1918*. In *Historické štúdie*. 2013, vol. 47, s. 121-148.
- [11] HUSÁK, V: *Industriálne dedičstvo I*. [online]. In Utopia.sk. 2011. [December 2016] Dostupné na internete: <http://utopia.sk/liferay/article/-/journal_content/56_INSTANCE_b8AZ/16892/138743>
- [12] HUSÁK, V: *Industriálne dedičstvo II.: Ako sa vnímali diela industriálneho dedičstva na Slovensku*. [online]. In Utopia.sk. 2011. [December 2016] Dostupné na internete: <http://utopia.sk/liferay/web/guest/article/-/journal_content/56_INSTANCE_b8AZ/16892/140070>
- [13] HUSÁK, V: *Industriálne dedičstvo III.: Konverzia funkcie objektu ako kreatívne riešenie*. [online]. In Utopia.sk. 2011. [December 2016] Dostupné na internete: <http://utopia.sk/liferay/web/guest/article/-/journal_content/56_INSTANCE_b8AZ/16892/146987>
- [14] CHILINGARAYN, N: *Industrial Heritage: In-between memory and transformation: dizertačná práca*. Weimar: Bauhaus-Universität Weimar, 2014. 239 s.
- [15] ICOMOS, TICCIIH: *The Dublin principles, Joint ICOMOS – TICCIIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes*, 17th ICOMOS General Assembly on 28 November 2011
- [16] INDUSTRY4. *Prečo Industry 4.0?* [online]. In Industry4.sk. [Marec 2017] Dostupné na internete: <<http://industry4.sk/industry-4-0/>>
- [17] JÓNA, G., TÓTH, T: *Concepts of the territorial capital*. In: *Selye e-studie*. vol. 3, 2012, no. 2, s. 4-18. [December 2016] Dostupné na internete: <www.selyeuni.sk/ef/.../13-concepts-of-the-territorial-capital.html>
- [18] KAŠÍKOVÁ, A., ŠIMKOVÁ, D: *Jak typologie ovlivňuje monosti nového využití opuštěných industriálních staveb*. In *Nový život opuštěných staveb*. Praha: ČKAIT, 2013. ISBN 978-80-87438-36-7, s. 24-33
- [19] KRÁĽOVÁ, E: *Kultúrne dimenzie brownfieldov*. In *Urbanita*. ISSN 0139-5912, 2013, roč. 23, č. 3, s. 8-16.
- [20] OEVERMANN, H: *Industrial heritage management in the context of urban planning*. 2015. conference paper
- [21] OEVERMANN, H., MIEG, H: *Transformation of Industrial Heritage sites: Heritage and Planning*. In *Industrial Heritage Sites in Transformation*. New York: Routledge, 2015. ISBN 978-0-415-74528-4, s. 3-11
- [22] OEVERMANN, H., MIEG, H: *Studying Transformations of Industrial Heritage Sites: Synchronic Discourse Analysis of Heritage Conservation, Urban Development, and Architectural Production*. In *Industrial Heritage Sites in Transformation*. New York: Routledge, 2015. ISBN 978-0-415-74528-4, s. 3-11
- [23] PAWLIKOWSKA-PIECHOTKA, A: *Industrial Heritage Tourism: a Regional Perspective (Warsaw)*. In *Physical culture and sport studies and research*. 2009. vol. 46, s. 276-287. [November 2016] Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.2478/v10141-009-0025-x>>
- [24] PLETNICKÁ, J., et al.: *Technické aspekty regenerácie brownfieldov*. In Príručka pre regeneráciu brownfieldov: Browntrans. Bratislava, 2013, s. 58 - 79
- [25] POMPILI, T., MARTINOIA, M: *Building synthetic indicators for aspects of territorial capital*. In *Serie Economia e Impresa*. 2015. s. 1-32. [2016-11-21] Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.1.2376.9686>>

- [26] SIMEON, M., MARTONE, A: *Relationships between Heritage, intangible capital and cultural and creative industries in Italy: a framework analysis for urban regeneration and territorial development*. In Advanced Engineering Forum. 2014. vol 11, s. 149-156. [November 2016] Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.4028/www.scientific.net/AEF.11.149>>
- [27] TICCII: *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage*. 2003
- [28] TÓTH, B: *Changing endogenous development: The territorial capital*. In Journal of Economic and Business Research. ISSN 2068-3537. 2011. vol. 17, no. 2, 2011, s. 137-151.
- [29] TÓTH, B: *Territorial Capital: Theory, Empirics and Critical Remarks*. In European Planning Studies. 2014. [November 2015] Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.1080/09654313.2014.928675>>
- [30] Van den BOSSCHE, M., MERK, O., LI, J: *The Competitiveness of Global Port-Cities: The case of Danube Axis* (Bratislava, Štúrovo, Komárno – Slovak Republic. OECD Regional Development Working Papers. OECD Publishing, 2013. [December 2015] Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.1787/5k408j180xr8-en>>
- [31] VODRÁŽKA, P., BARTOŠOVÁ, N: *Priemyselné dedičstvo a rozvoj miest*. [November 2015] Dostupné na internete: <<http://www.uzemneplany.sk/zakon/priemyselne-dedicstvo-a-rozvoj-miest>>
- [32] ZEMÁNKOVÁ, H. 2003: *Tvořit ve vytvořeném: Nové funkční využívání uvolněných objektů*. Brno: CERM, 2003. 157 s. ISBN 80-7204-281-5
- [33] ÚZEMNÁ AGENDA 2020: *Územná agenda Európskej Únie 2020: Smerom k inkluzívnej, inteligentnej, a udržateľnej Európe rozmanitých regiónov*. 2011

Industrial heritage – part of the territorial capital

Ing. arch. Katarína Mackovičová

Slovenská technická univerzita, Ústav manažmentu, Vazovova 5, Bratislava,

katarina.mackovicova@gmail.com

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.

Slovenská technická univerzita, Fakulta architektúry, Námestie Slobody 19, Bratislava

kralova@fa.stuba.sk

Abstract

The industrial heritage is a particular part of the cultural heritage, and it is a remain of an industrial era. This heritage is a document of an industrial revolution, a technological progress, and a social life. Many of the industrial historical areas have finished producing or are only partially used. Therefore, industrial heritage is often abandoned and deteriorate over time. Despite this, it includes tangible and intangible factors of the territorial capital, which is not sufficiently utilized. The protection and repeated use of the industrial heritage are often a long and difficult process. Its revitalization and new function can bring many advantages to the territory. The purpose of the contribution is increasing knowledge about industrial heritage as the element of the territorial capital, which is the important part in context with the development process of the territory.

Keywords: territorial capital, industrial heritage, cultural heritage

BARDKONTAKT 2017

ANALIZA ŹRÓDEŁ FINANSOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW W POLSCE NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Anna KUZIOR, Ph.D.

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Polska, anna.kuzior@ue.katowice.pl

prof. Małgorzata RÓWIŃSKA, Ph.D.

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Polska, malgorzata.rowinska@ue.katowice.pl

Analiza źródeł finansowania ochrony zabytków w Polsce na przykładzie województwa śląskiego

Anna KUZIOR, Ph.D.

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Polska, anna.kuzior@ue.katowice.pl

prof. Małgorzata RÓWIŃSKA, Ph.D.

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Polska, malgorzata.rowinska@ue.katowice.pl

Abstrakt

W Polsce wydatkowanie środków na ochronę zabytków odbywa się w oparciu o regulacje Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Głównym źródłem finansowania zabytków są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów (województw, gmin, powiatów). Ponadto finansowanie ochrony zabytków odbywa się także dzięki korzystaniu z funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. Celem artykułu prezentacja form finansowania ochrony zabytków, możliwych do wykorzystania w Polsce. Ponadto w niniejszym artykule – na przykładzie województwa śląskiego – przeprowadzono analizę wydatków poniesionych na ochronę zabytków. Wybrany do analizy region charakteryzuje się dużym udziałem obiektów zabytkowych, wpisanych do polskiego rejestru zabytków.

Klíčovė slová: obiekty zabytkowe, dotacje celowe, województwo śląskie

1. Wstęp

Ochrona obiektów zabytkowych w Polsce, zasady i źródła jej finansowania objęte są regulacjami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [9]. W szczególności finansowanie tego procesu odbywa się ze środków publicznych pochodzących z budżetu państwa oraz samorządów. Istotną rolę w opiece (także finansowej) nad zabytkami odgrywają zarządy województw, które w drodze dotacji celowych przyznają środki poszczególnym obiektom. W województwie śląskim finansowanie obejmuje w szczególności wspieranie działań na rzecz obiektów będących wojewódzkimi zabytkowymi instytucjami kultury. W niewielkim stopniu dotacje przyznawane są także obiektom należącym do kościelnych i świeckich osób prawnych i fizycznych. Celem artykułu jest zbadanie wysokości i struktury środków przyznawanych przez Zarząd Województwa Śląskiego na ochronę zabytków. Badaniem objęto lata 2011-2017.

Przygotowując artykuł wykorzystano metodę analizy regulacji prawnych, w tym przyjętych na szczeblu województwa, materiałów źródłowych pozyskanych od Zarządu Województwa Śląskiego, a także przeprowadzono wywiady z osobami odpowiedzialnymi za gospodarkę finansową województwa śląskiego.

2. Prawne aspekty ochrony zabytków w Polsce

Zabytki stanowią ślady działalności ludzkiej na danym terenie, są ważnym źródłem informacji o życiu i działalności człowieka oraz o historycznym rozwoju umiejętności artystycznych i technicznych [11]. Konieczność ochrony zabytków jest z jednej strony niezwykle ważna dla zachowania tożsamości społeczeństwa, z drugiej zaś często prawnie i finansowo skomplikowana. Z tego powodu kwestie związane z ochroną zabytków zostały w Polsce formalnie uregulowane i objęte zapisami zawartymi w ustawie z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [9]. W ustawie określono przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

Przedmiotem regulacji ustawy są zabytki, czyli nieruchomości lub rzeczy ruchome, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową [9, art. 3, pkt 1]. Prawne aspekty dotyczące ochrony zabytków w Polsce analizują m.in. P. Dobosz [1] i B. Szmygin [4].

Opiekę nad zabytkami sprawuje osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Opieka nad zabytkami wymaga zaangażowania odpowiednich środków finansowych. Mogą to być zarówno środki publiczne jak i prywatne [10].

Finansowanie ochrony zabytków środkami publicznymi realizowane jest na wszystkich szczeblach administracji publicznej. Po pierwsze wydatki tego rodzaju uwzględniane są w budżecie państwa (ustawa budżetowa). Obejmują one zarówno środki własne jak i pochodzące z zagranicy (np. z Unii Europejskiej). Większość tych środków pozostaje w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury, choć mogą nimi dysponować również wojewodowie.

Wydatki z budżetu państwa na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować:

- 1) bezpośrednie wydatki na zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek budżetowych,
- 2) wydatki w formie: dotacji dla jednostek samorządu terytorialnego, dotacji dla innych jednostek sektora finansów publicznych, dotacji spoza jednostek sektora finansów publicznych (osób fizycznych, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych).

Państwowe wydatki na ochronę i opiekę nad zabytkami realizowane są również w ramach budżetowych wydatków jednostek samorządu terytorialnego, przede wszystkim województw i gmin. Również samorządy terytorialne dysponują wieloletnimi instrumentami planowania finansowego pozwalające uwzględniać w kolejnych budżetach wydatki na ochronę zabytków.

Właścicielami zabytków są często jednostki samorządu terytorialnego (np. posiadają ok. 21% zabytków nieruchomości). Ponadto na podstawie art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami [6] gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości. W momencie wejścia w życie reformy administracyjnej w Polsce (1 stycznia 1999 r.) zdecentralizowano zadania związane z ochroną zabytków oraz przekazano większości zabytków nieruchomości organom samorządowym. Tym samym jednostki samorządu terytorialnego zobowiązane są do dbałości o powierzone im obiekty, uzupełniając w ten sposób działania państwa w zakresie prawnej ochrony zabytków.

Obowiązki samorządów terytorialnych w zakresie ochrony zabytków wynikają z:

- art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym [5], zgodnie z którym do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- art. 4 ust. 7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym [8], gdzie wskazano, że powiat wykonuje zadania o charakterze ponadgminnym, w tym m.in. w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Zadania te mają charakter komplementarny i dotyczą tych zadań, których z określonych względów nie można realizować na szczeblu gminy,
- art. 14 ust. 3 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa [7], stanowiącym że samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim, w tym w szczególności w zakresie „kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Jednostki samorządu terytorialnego mają obowiązki w zakresie ochrony zabytków i opieki nad nimi.

Należy podkreślić, że wymienione regulacje prawne odnoszą się zarówno do ochrony zabytków, jak i opieki nad zabytkami.

Opieka polega między innymi na finansowaniu prowadzonych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy danym zabytku. Źródła finansowania opieki nad zabytkami uzależnione są od osobowości prawnej właściciela zabytków. Prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach będących w posiadaniu jednostek organizacyjnych, zaliczanych do sektora finansów publicznych, są finansowane ze środków finansowych przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetowych bądź jednostki samorządu terytorialnego, którym podlegają te jednostki [9, art. 72]. Szeroko rozumiane sprawowanie opieki nad zabytkiem do którego tytuł prawny ma jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

W celu usystematyzowania działań związanych z ochroną zabytków, w tym finansowania tego procesu, na okres czterech lat sporządzane są programy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami odpowiednio przez:

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (program krajowy),
- zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) odpowiednio program wojewódzki, powiatowy lub gminny.

3. Zabytki województwa śląskiego

W rejestrze zabytków śląskiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków na koniec 2013 r. znajdowało się 3 840 zabytków nieruchomych, 6 862 zabytków ruchomych oraz 242 nieruchome zabytki archeologiczne [3].

Dla województwa śląskiego charakterystyczne są przede wszystkim obiekty związane z szeroko rozumianą kulturą przemysłową. W szczególności należy tu wymienić m.in. podziemne wyrobiska w Tarnowskich Górach i Zabrze, fabryczne zespoły patronackie Giszowiec i Nikiszowiec w Katowicach, zabytki architektury mieszkalnej, np. 38 układów urbanistycznych, bytomska secesja, przykłady architektury rezydencjonalnej, zespoły browarniane w Tychach i Żywcu. Tego typu zasoby liczą kilka tysięcy obiektów nieruchomych i ruchomych [12]. 36 obiektów dziedzictwa przemysłowego (muzea, skanseny, zamieszkałe kolonie robotnicze oraz działające zakłady pracy) tworzy Szlak Zabytków Techniki, będący jedyną tego typu trasą w Europie Środkowo-Wschodniej należącą do Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (ERIH).

Istotnym elementem materialnego dziedzictwa kulturowego województwa śląskiego są też drewniane kościołki o konstrukcji zrębowej, należące wraz ze skansenami i zabudowaniami użytkowymi, typu młyny, gospody etc do Szlaku Architektury Drewnianej (Grzawa, Koszęcin, Księży Las, Łąka, Miedźna, Poniszowice).

W województwie śląskim znajdują się też unikalne zabytki architektury militarnej. Są to zamki-warownie usytuowane na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej, tworzące Szlak Orlich Gniazd a także śląski obszar warowny z lat 30. XX wieku obejmujący zespół schronów bojowych, tradorów artyleryjskich, fortyfikacji polowych itd.

Na uwagę zasługują również zespoły rezydencjonalne i pałacowoparkowe, m.in. w Brynku, Irządach, Kamieńcu, Krowiarkach, Łubiu, Nakle, Pilicy, Pławniowicach, Siemianowicach Śląskich, Sławikowie, Szczekocinach i Wierbce a w szczególności założenie pałacowo-parkowe w Pszczynie [10].

Na terenie województwa śląskiego znajduje się wiele budowli sakralnych o charakterze zabytkowym. Można tu wskazać kościoły romańskie (np. Cieszyn, Siewierz), gotyckie (np. Racibórz – kaplica zamkowa p.w. św. Tomasza Kantuaryjskiego, koniec XIII w.; Gliwice; Kłobuck; Krzepice), renesansowe (np. Dąbrowa Zielona), barokowe (np. Cieszyn – ewangelicki kościół Jezusowy, tzw. Łaski; Koniecpol; Danków; Pilica), neostylowe (Aglomeracja Katowicka), modernistyczne (np. Zabrze, Katowice, Gliwice, Chorzów), synagogi (np. Krzepice, Lelów) i cerkwie (np. Sosnowiec).

Zabytki ruchome to z jednej strony eksponaty muzealne, z drugiej zaś stanowią one wyposażenie obiektów sakralnych. Zalicza się do nich, reprezentujące różne style trzy grupy przedmiotów: rzeźba, malarstwo, rzemiosło artystyczne (przegląd muzeów województwa śląskiego zawiera opracowanie L. Jodlińskiego [2]).

4. Analiza wydatków Zarządu Województwa Śląskiego na finansowanie ochrony zabytków w latach 2011-2017

Na poziomie województwa śląskiego kwestie związane z ochroną zabytków znajdują swoje odzwierciedlenie w następujących dokumentach:

- strategia rozwoju województwa śląskiego ŚLĄSKIE 2020+
- plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego,
- strategia rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006–2020,
- program opieki nad zabytkami w województwie śląskim na lata 2014–2017.

Celem głównym ostatniego z programów jest poprawa stanu zachowania zabytków oraz włączenie zabytków w procesy rozwoju gospodarczego i społecznego województwa z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju [10].

Uczestnicząc w finansowaniu ochrony zabytków Zarząd województwa śląskiego przyznaje dwojakiego rodzaju dotacje:

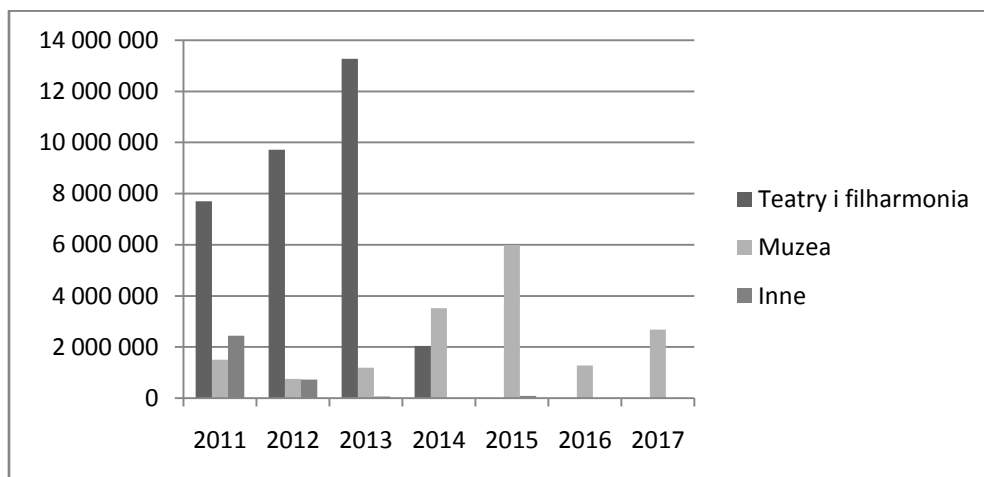
- dla wojewódzkich zabytkowych instytucji kultury na ochronę zabytków i opiekę nad nimi,
- na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

Pierwsze z wymienionych ukierunkowane są na ochronę obiektów zabytkowych, których właścicielem lub współwłaścicielem jest województwo śląskie. Do takich obiektów zalicza się budynek filharmonii, opery, teatru, biblioteki, muzea itp. Aktualnie obiektów wpisanych do krajowego rejestru zabytków będących własnością województwa śląskiego jest 12. W latach 2011-2017 środki wydatkowane na ochronę tych zabytków i opiekę nad nimi przedstawia tabela 1.

Tab.1: Środki wydatkowane na ochronę wojewódzkich zabytkowych instytucji kultury w latach 2011-2017 (w zł)

Grupa obiektów	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.
Teatry i filharmonia	7 695 057	9 713 702	13 274 907	2 035 935	0	0	0
Muzea	1 507 681	754 740	1 193 197	3 522 735	5 984 348	1 271 143	2 673 656
Inne	2 441 440	723 817	60 000	0	86 777	0	0
Razem	11 644 178	11 192 260	14 528 104	5 558 669	6 071 125	1 271 143	2 673 656

Graficznie strukturę przedstawionych wydatków Województwa prezentuje poniższy wykres.

Wykres 1: Struktura środków wydatkowanych na ochronę wojewódzkich zabytkowych instytucji kultury w latach 2011-2017 (w zł)

Z przedstawionych danych zauważyć można wyraźną zmianę w strukturze finansowanych obiektów. Budynki teatrów i filharmonii korzystały z dotacji w latach 2011-2014, natomiast od 2014 r. wzrosły środki przeznaczone na finansowanie obiektów muzealnych.

Analizując dokumenty udostępnione przez Zarząd Województwa Śląskiego można wskazać konkretne obiekty zabytkowe, ochrona których w znacznym stopniu była finansowana ze środków dotacji celowych. W analizowanym okresie jest to w głównej mierze budynek Filharmonii Śląskiej. W latach 2010-2014 przeprowadzono remont i rozbudowę gmachu instytucji, który był sfinansowany częściowo ze środków budżetu województwa śląskiego (ponad 30 mln zł), częściowo ze środków europejskich.

Na lata 2014–2020 zgodnie z założeniami zawartymi w regionalnym programie operacyjnym województwa śląskiego w zakresie opieki nad zabytkami przyjęto, że wspierane będą działania, polegające na przeprowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych przy zabytkach i w ich otoczeniu wraz z promocją obiektu. Wsparciem objęte zostały w szczególności obiekty muzealne. Wśród nich w analizowanych latach najwyższą kwotę dotacji z budżetu województwa otrzymało Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu (ok. 11,5 mln zł).

Drugi rodzaj dotacji przyznawanych przez Zarząd Województwa stanowią dotacje na obiekty, będące własnością instytucji lub osób prywatnych. Dotacje te przyznawane są w drodze konkursu na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego. I są udzielane maksymalnie do wysokości 50% nakładów niezbędnych do wykonania prac. W każdym roku Wydział Kultury Województwa ogłasza kwotę, jaką w danym roku przeznacza na wymieniony cel. W analizowanych latach 2011-2017 były to następujące kwoty (w zł): 1 mln, 2 mln, 0,5 mln, 0,5 mln, 1,1 mln, 0,6 mln, 0,8 mln.

Od 2013 r. znacznie zmniejszyła się kwota przyznawana jako dotacje na utrzymanie zabytków niebędących własnością Województwa. Niezależnie od sumy środków przeznaczonych na tę dotację, jej odbiorcami były w głównej mierze kościelne osoby prawne (parafie, zakony). W badanym okresie ok. 75-100% kwoty

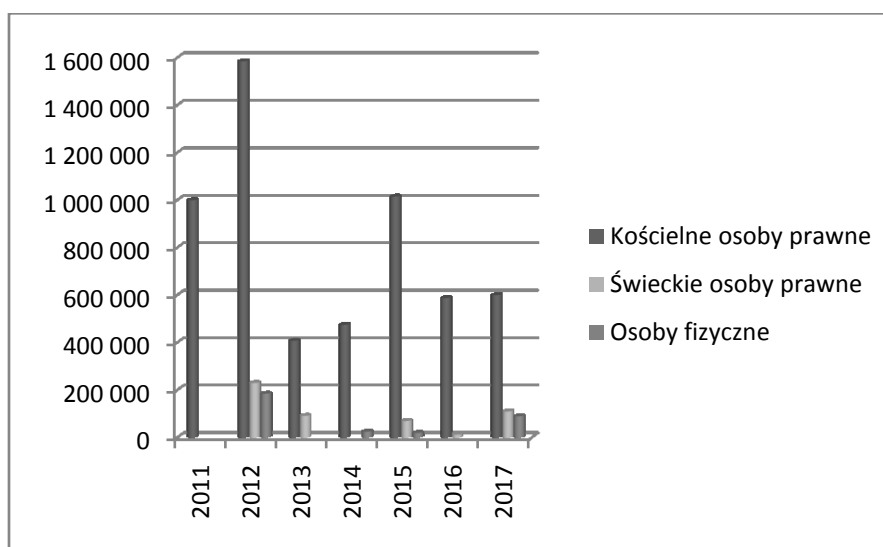

przeznaczonej na ten cel otrzymywały właśnie te instytucje. Strukturę wydatkowanych środków przyznawanych na ochronę zabytków niebędących własnością Województwa przedstawia tabela 2.

Tab.2: Środki wydatkowane na ochronę obiektów zabytkowych niebędących własnością Województwa w latach 2011-2017 (w zł)

Właściciele obiektów zabytkowych	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Kościelne osoby prawne	1 000 000	1 585 000	408 300	475 000	1 015 600	587 500	600 000
Świeckie osoby prawne	-	230 000	91 700	-	70 000	12 500	110 000
Osoby fizyczne	-	185 000	-	25 000	20 000	-	90 000
Razem	1 000 000	2 000 000	500 000	500 000	1 105 600	600 000	800 000

W ujęciu graficznym strukturę przyznanych dotacji ilustruje wykres 2.

Wykres 2: Struktura środków wydatkowanych na ochronę obiektów zabytkowych niebędących własnością Województwa w latach 2011-2017 (w zł)

W każdym z analizowanych lat obiekty należące do kościelnych instytucji były dominującym przedmiotem dofinansowania ze środków województwa. Uzasadnia to fakt, że istotną część obiektów zabytkowych Województwa (wpisanych do rejestru zabytków) stanowią obiekty sakralne (ok. 600 obiektów).

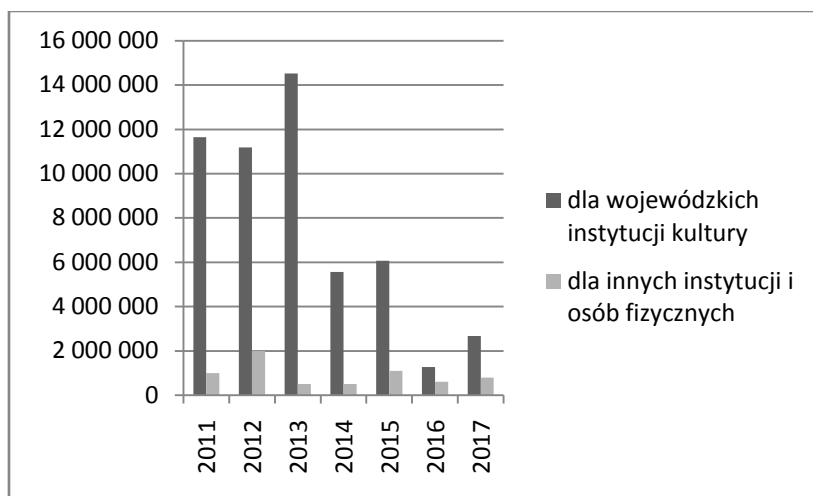
Biorąc pod uwagę dwa rodzaje dotacji na ochronę zabytków i opiekę nad nimi, jakie przyznaje Zarząd Województwa Śląskiego, czyli dotacje dla wojewódzkich instytucji kultury oraz dotacje dla innych instytucji i osób prywatnych, należy zaznaczyć, że kwoty dotacji przyznawanych na ochronę obiektów będących własnością Województwa różnią się znacznie od kwot przyznawanych dla innych instytucji. Ich strukturę przedstawia tabela 3.

Tab.3: Kwoty dotacji przyznanych przez Zarząd Województwa Śląskiego na ochronę zabytków w latach 2011-2017 (w zł)

Dotacje	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
dla wojewódzkich instytucji kultury	11 644 178	11 192 260	14 528 104	5 558 669	6 071 125	1 271 143	2 673 656
dla innych instytucji i osób fizycznych	1 000 000	2 000 000	500 000	500 000	1 105 600	600 000	800 000
Razem	12 644 178	13 192 260	15 028 104	6 058 669	7 176 725	1 871 143	3 473 656

Dane zaprezentowane w tabeli zostały zobrazowane w postaci wykresu 3.

Wykres 3: Struktura dotacji przyznanych na ochronę zabytków województwa śląskiego w latach 2011-2017 (w zł)

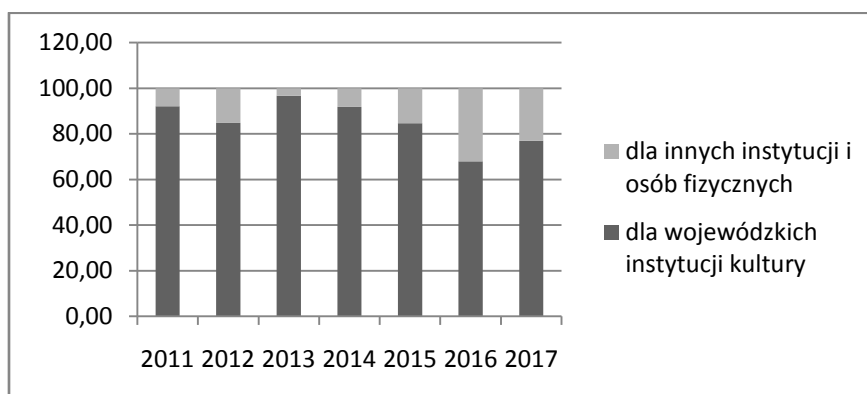
Począwszy od 2014 roku zauważalny jest drastyczny spadek kwoty dotacji przyznawanych na ochronę zabytków będących własnością Województwa (o ponad 60% w stosunku do roku poprzedniego). Najniższy poziom tychże odnotowano w 2016 r. W porównaniu do roku 2015 wartość dotacji zmniejszyła się o niespełna 80%.

W analizowanym obszarze interesujące jest także zestawienie procentowe ilustrujące relacje wartościowe pomiędzy opisanymi rodzajami dotacji (tabela 4).

Tab.4: Procentowa struktura przyznanych dotacji na ochronę zabytków przez Zarząd Województwa Śląskiego w latach 2011-2017 (w %)

Dotacje	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
dla wojewódzkich instytucji kultury	92	85	97	92	85	68	77
dla innych instytucji i osób fizycznych	8	15	3	8	15	32	23
Razem	100	100	100	100	100	100	100

W ujęciu graficznym struktura ta zaprezentowana jest na wykresie 4.

Wykres 4: Procentowa struktura dotacji na ochronę zabytków województwa śląskiego w latach 2011-2017 (w %)

Na wykresie 4 widoczna jest wyraźnie przewaga kwot dotacji przyznawanych dla wojewódzkich instytucji kultury wpisanych na listę zabytków. Najmniejszy udział w strukturze dotacji przeznaczonych dla nie-wojewódzkich instytucji wystąpił w 2013 r. (3%), a najwyższy w 2016 r. (32%).

4. Podsumowanie

Finansowanie ochrony zabytków w województwie śląskim ze środków Zarządu Województwa w analizowanym okresie odbywało się dwutorowo. Po pierwsze dotacje przyznawane były obiektom zabytkowym, będącym własnością województwa i służącym upowszechnianiu kultury. Wśród tych obiektów największą kwotę dotacji w latach 2011-2017 otrzymała Filharmonia Śląska w Katowicach (30 310 366 zł), natomiast wśród obiektów muzealnych było to Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze (11 481 906 zł).

Po drugie, nieznaczna część środków wydatkowana była na rzecz obiektów zabytkowych, których właścicielami są kościelne i świeckie osoby prawne, a także osoby fizyczne. Była to kwota 6 505 600 zł, z czego ok. 87% przypadała na instytucje kultury religijnej.

W analizowanym okresie zauważono znaczne spadki kwot przeznaczanych przez Zarząd Województwa na przedstawione dotacje (z poziomu wynoszącego średnio 14 000 000 zł w latach 2011-2013 do średniego poziomu 2 000 000 zł, jaki zaobserwowano w ostatnich dwóch latach).

Bibliografia

- [1] DOBOSZ, Piotr: Ewoluuujące prawne formy ochrony zabytków w Polsce. Warszawa: Wolters Kluwer, 2014, s. 221-242 ISBN 978-83-7865-175-8
- [2] JODLIŃSKI, Leszek: Muzea w województwie śląskim – raport sektorowy, [http://regionalneobserwatoriumkultury.pl/110.html?.../Muzea%20w%20wojewodztwie%](http://regionalneobserwatoriumkultury.pl/110.html?.../Muzea%20w%20wojewodztwie%20)
- [3] Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2014–2017, http://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20140818Krajowy_Program_Ochrony_Zabytkow_i_Opieki_nad_Zaby.pdf
- [4] SZMYGIN, Bogusław (red.): System ochrony zabytków w Polsce – analiza, diagnoz, propozycje. Lublin: Politechnika Lubelska, 2011, s.7-32 ISBN 978-83-62596-54-6
- [5] Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Dz. U. z 2013 r. poz. 594, z późn. zm.
- [6] Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami. Dz. U. z 2013 r. poz. 594, z późn. zm.
- [7] Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. Dz. U. z 2016 r. poz. 2147, 2260, z 2017 r. poz. 624, 820.
- [8] Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym. Dz. U. z 2013 r. poz. 595 i 645 oraz z 2014 r. poz. 379.
- [9] Ustawa z 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568 z późn. zm.
- [10] Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie śląskim na lata 2014–2017, <https://www.slaskie.pl/zalaczniki/2014/04/24/1248425643/1398322861.pdf>
- [11] http://www.scdk.pl/new/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=10&Itemid=24
- [12] http://www.slaskie.pl/strona_n.php?jezyk=pl&grupa=3&dzi=1256543842&id_menu=291

Analysis of sources of finance of historical and art monuments protection in Poland based on Silesian voivodeship

Anna KUZIÖR, Ph.D.

University of Economics in Katowicach, Poland, anna.kuzior@ue.katowice.pl

prof. Małgorzata RÓWIŃSKA, Ph.D.

University of Economics in Katowicach, Poland, malgorzata.rowinska@ue.katowice.pl

Abstract

In Poland expenditures on protection of historical objects take place based on an act of law concerning protection and the maintenance of historical and art monuments. The main source of finance of historical monuments are public means derived from state budget and budgets of local self-government (voivodeships, communities, townships). Protection of historical objects can be also financed using European Union funds. The purpose of this article is presentation of sources of finance of historical and art monuments protection which can be used in Poland. Based on Silesian voivodeship analysis of expenditures on historical and art monuments protection has been done and the results are presented. Selected region has a lot of historical monuments written in Polish registry of historical treasure.

Key words: historical and art monuments, subventions, Silesian voivodeship

BARDKONTAKT 2017

VIACDIMENZIONÁLNY MODEL BRATISLAVY - INOVATÍVNY NÁSTROJ OVEROVANIA V TVORBE

Ing. arch. Katarína Boháčová, PhD.

Ing. arch. Tomáš Hanáček, PhD.

Fakulta architektúry STU BA, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava,
katarina.bohacova@stuba.sk, hanacek.tomas@gmail.com

Viacdimenzionálny model Bratislavy - inovatívny nástroj overovania v tvorbe

Ing. arch. Katarína Boháčová, PhD.

Ing. arch. Tomáš Hanáček, PhD.

Fakulta architektúry STU BA, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava,

katarina.bohacova@stuba.sk, hanacek.tomas@gmail.com

Abstrakt

Technologický vývoj v 21. storočí poukazuje na potrebu byť v prepojení s globálnym svetom formou sociálnych sietí a množstva aplikácií. Tento stav vytvára možnosť tráviť čas vo virtuálnom verejnom priestore, kde nachádzame divadlá, kiná, školy, banky, všetko to, za čím sme museli v minulosti chodiť do fyzického priestoru. Absencia formovania fyzického priestoru je často ospravedlňovaná kvalitou toho virtuálneho. Potreba prepojenia oboch sfér virtuálneho a fyzického priestoru je aktuálnou výzvou aj v urbanizme. Mestské plánovanie v našom kontexte nabralo živelný charakter, ktorému chýbajú nástroje preverovania kvalitatívnych nárokov na budúcu výstavbu. Silná potreba prepojiť tvorbu architektov vo fyzickom priestore s virtuálnou realitou generuje nové zmiešané formy zobrazovania. Takto nastavený viacdimenzionálny model mesta môže fungovať ako perspektívny nástroj pre návrh, optimalizáciu a prezentáciu navrhovanej architektúry/ zástavby v kontexte mesta.

Príspevok sa zaoberá myšlienkou vytvorenia nového, autentického a inovatívneho 3D modelu Bratislavy, ktorý bude okrem iného využívaný aj na overovanie a prezentáciu pamiatkovo chránených budov a areálov.

Kľúčové slová: interaktivita, model, realita, virtuálna, brownfieldy

1. Úvod

Výskum spojený s vývojom viacdimenzionálneho modelu nadväzuje na predchádzajúce skúsenosti s metódou tzv/ reserch by design/. Tradičné vzdelávacie nástroje a postupy kombinuje s modernými technológiami, ktoré umožňujú priblížiť svet vedy hrovou formou – okrem novovytvoreného modelu a jeho interaktívnej nadstavby umožňuje hrovou formou experimentovať a preverovať prípadové štúdie v urbanizme. Je implementáciou predchádzajúcich výskumov, projektov a aktivít z oblasti urbanizmu a územného plánovania na Fakulte architektúry STU. Nadväzuje na výsledky predošlých výskumných prác zameraných na overovanie intenzifikácie územia napríklad Dunajská ulica, Račianska ulica, nábrežie arm. gen. L. Svobodu, Mickiewiczova ulica, Predstaničné námestie, Ulica Imricha Karvaša ako aj aktivít riešiteľských pracovísk, ktoré vzájomne prepojí, doplní a transformuje do nástrojov atraktívneho neformálneho vzdelávania pre rôzne cieľové skupiny.

2. Aktuálny stav problematiky urbanistických modelov v Európe

V rámci Európskeho kontextu poznáme viaceré mestá ktoré 3D fyzické modely využívajú na prezentácie budúcich developerských projektov, zámerov a vízií mestských samospráv. Žiaden so spomínaných modelov v súčasnosti nie je navrhnutý ako kombinácia fyzického a virtuálneho modelu. Fyzický model kombinovaný s interaktívnou virtuálnou prezentáciou ponúkne ucelený nástroj, ktorý môže v budúcnosti výrazne skvalitniť proces vzdelávania a experimentovania vo výskume na fakulte architektúry. Pasportizácia realizovaných modelov poukazuje na základné parametre ktoré sa najčastejšie líšia navzájom použitím - mierky / 1:500, 1:1000, 1:5000 / - charakterom správcovskej organizácie / mestská radnica, múzeum, škola - rozsahom modelovej časti/ centrum mesta, CMZ, vytipovaná časť mesta a jej okolité mestské časti/. V projekte sa odvolávame na tri referenčné urbanistické modely, ktoré sa nachádzajú v Berlíne, Hamburgu a Londýne. Historické centrum Berlína sa po zjednotení Nemecka stalo ústredným bodom plánovacej a stavebnej činnosti mesta. V tomto kontexte bol vytvorený pracovný model – berlínsky model - ako základný nástroj pre diskusiu o plánovaných stavebných projektoch. Čoskoro sa stal 3D - model dôležitým plánovacím nástrojom pre nadchádzajúce stavebné projekty a slúžil ako mestský kontextový model pre mnohé urbanisticko – architektonické súťaže. V súčasnosti je model využívaný predovšetkým ako prostriedok komunikácie, ktorý zrozumiteľným spôsobom sprístupňuje procesy mestského rozvoja širokej verejnosti. Patrick Weiss z oddelenia rozvoja a bývania mesta Berlín uvádza, že mesto má až štyri modely v mierke 1:1000 pre centrum mesta a úsek východnej časti mesta, v mierke 1:2000 taktilný model vyvinutý pre nevidiacich v spolupráci s Technische

Universität Berlín. Mierka 1:500 mapuje rozsiahlu výstavbu centra Berlína od roku 1990. Potrebu 3D – modelu mesta potvrdila aj samospráva mesta Hamburg, ktorá umiestnila výsek modelu Hafen city v mestskom informačnom centre.

Model Hafen City bol dôležitým nástrojom prezentácie pre vývoj a premenu Hafen City do podoby novej mestskej štvrte. Druhý model vlastní Ministerstvo mestského rozvoja v Hamburgu. Vytvorili model s parametrami 10,5 x10x5m o ploche 110 m² ktorý zachytáva vnútorný mestský priestor Oevelgonne zo západu na východ a Rothenburgsort časti Hafen City na juhu k Harvestehude.

Súčasný stav fyzických modelov v Bratislave je zameraný na fragment starého mesta. Časť fyzického modelu z obdobia 18. storočia nájdeme v Múzeu mesta Bratislava, ktorého autorom je A. Stephanie. Druhý fragment modelu starého mesta v mierke 1:500 z obdobia 1944 - 1955 je umiestnený vo vstupných priestoroch historickej budovy starej radnice mesta Bratislava. Najaktuálnejší model v mierke 1:200 je vybraná časť Vydrice a Zukermändel spracovaná pri príležitosti Urbanisticko-architektonickej súťaže architektmi BKU. Fakulta architektúry celoročne pracuje s tvorbou fyzických modelov aj Bratislavy, problémom je opakované modelovanie tých istých segmentov bez ďalších potrebných väzieb a aktualizácií. Realizácia jedného veľkého spoločného viacdimenziálneho interaktívneho modelu bude prínosom pre všetky ústavy FA STU a prebiehajúci výskum na Fakulte architektúry ako aj pre odbornú a laickú verejnosť.

Príklad č.1: New London model

Londýnske centrum architektúry spravuje nový interaktívny model New London Model v centre Londýna od roku 2012, ktorý mapuje príbeh historického vývoja Londýna prostredníctvom sofistikovaného projekčného systému s integrovanými filmami a prezentáciami. V dĺžke 12,5 metra model pokrýva viac ako 85 štvorcových kilometrov Londýna, 19 štvrtí a približne 170 000 budov vrátane 34 km od Temže s príslušnými 21 mostmi. Rozkladá sa od King's Cross na severe až po Peckham na juhu a od kráľovských dokov na východe až po Old Oak Common na západe. Dotykové obrazovky umožňujú, aby sa budovy a veľké infraštruktúrne projekty dostali k životu po celom povrchu modelu, ukazujúc kľúčové oblasti zmeny a odhaľujúc úplnú mieru navrhovaného vývoja v hlavnom meste. Interpretácia pamiatkovo chránených oblastí vychádza z otvorených dát oddelenia mestského plánovania. Následne je prezentovaná formou aktualizovanej projekcie. Spomínaná metodika umožňuje autentické posudzovanie návazností na okolitú urbanistickú štruktúru.

Obr. 1.: New London model - príklad od mapových podkladov k interaktívnemu modelu.

Zdroj: www.newlondonarchitecture.org

Obr. 2.: New London model - príklad prezentácie z pohľadu historického vývoja.
Zdroj: www.newlondonarchitecture.org

Obr. 3.: Hrana Bratislavy predstavujúca budúci obrys VDMBA, 2017.
zdroj: www.daad.sk, autori: K.Boháčová, T.Hanáček, V.Hain, M.Ganobjak

3. Nástroj návrhu, optimalizácie a prezentácie

Viacdimenzionálny model Bratislavy by mal ponúknuť fyzické ako aj viacdimenzionálne prostredie, v ktorom je možné optimalizovať a preverovať návrhy objektov, výsledky obnovy pamiatkovo – chránených území a verejných priestorov. Sekundárne by mohol sledovať dodržiavanie zásad pri obnove v PZ CMZ Bratislavy VDMBA je v súčasnosti procese formovania zadania pre budúcu produkciu a realizáciu modelu. Jedným z kritérií hodnotenia kvality urbanistickej štruktúry by mala byť aj miera zachovania homogenity pamiatkovo chranej zóny. V poslednom období sme svedkami parciálnych riešení, ktoré sa odohrávajú vo vnútornom

meste, hradnom areáli a podhradí, ale aj v oblasti vonkajšieho a predstaničného územia. Spomínané lokality sú ťažiskové pri vnímaní obrazu vnútorného mesta. Preto je ich správne urbanistické a architektonické riešenie kľúčové pre zachovanie kultúrnych hodnôt hlavného mesta. *Nové chápanie intenzifikácie územia má tendenciu zvyšovať intenzitu pozdĺž hlavných historických komunikácií, ale tento proces sa ešte do dôsledku nezrealizoval. Typickým znakom tohto procesu je, že niektoré pozostatky tradičnej zástavby sa ocitli bez širších urbanistických súvislostí ako fragmenty v novodobej zástavbe mesta, čím vytvárajú tiež samostatné sektory.* [1]. Samostatnou kapitolou možného využívania modelu je overovanie výškovej koncepcie budov v kontexte historického centra mesta Bratislavy. Predpokladáme, že kombinácia širšej urbanistickej mierky fyzického modelu a detailnejšej mierky architektúry vo virtuálnej realite ponúkne ucelený pohľad na vybrané mestské scény, priehľadové kužele a hierarchiu jednotlivých stavieb v obraze mesta [2]. V neposlednom rade počítame s možnosťou prezentácie historického vývoja urbanistickej štruktúry. Zobrazenie postupnej transformácie štruktúry v čase nám môže priniesť cenné informácie nielen po vizuálnej stránke. [3]. Správcom modelu bude STU Fakulta architektúry v Bratislave ktorá bude mať na starosti aktualizáciu modelu. Predpokladáme, že model sa stane výrazným edukačným a komunikačným nástrojom medzi odborníkmi, verejnosťou a samosprávou mesta.

Kombinácia zmiešanej reality a fyzického modelu na FASTU v Bratislave

Primárnym cieľom myšlienky o interaktívnom nástroji je vytvoriť podmienky pre overovanie existujúcich a novonavrhovaných projektov cez viacdimenzionálny model Bratislavy (VMBA). Primárne bude VMBA určený pre študentov Fakulty architektúry (urbanisti, obnova pamiatok, architekti, krajinný architekti,). Vo vzdelávacom procese ho však môžu využívať aj študenti ostatných odborov a fakúlt (dopravní inžinieri, stavební inžinieri, sociálni geografi, filozofi). Model bude disponovať parametrami zmiešanej reality - kombinácia fyzického modelu s projekciou, výstavných 2D panelov a systému Virtuálnej Reality (VR). Takto nastavená zmiešaná realita umožňuje kvalitnejšiu konfrontáciu vzájomných vzťahov a prepojení na úrovni urbanistickej mierky mesta a architektúry miesta. Z horizontu človeka tak možno overovať aj rozsiahlejšie urbanistické projekty a získavať komplexný obraz o navrhovanom riešení. Cieľom je vytvoriť platformu pre zlepšenie systematického prístupu v analytickom a tvorivom procese študentov. Medziodborová konfrontácia v rámci tejto platformy predpokladá širokú diskusiu na tému ďalšieho urbanistického vývoja Bratislavy. VMBA je použiteľný v rôznych fázach posudzovania a overovania. (návrhy študentov, urbanistická koncepcia a vízia mesta, zmeny ÚPN, a pod.). Budúca kontúra modelu „Hrana Bratislavy“ bola zrealizovaná v rámci architektonického festivalu Dni architektúry a designu 2017 na Primaciálnom námestí v Bratislave. Obr.3.

Záver

Potreba interaktívneho VMBA je podporovaná maximálnou snahou o efektivitu a prínos architektonických návrhov. Minimalizovaním koncepčných a procesných chýb pri obnove historických budov, areálov a verejných priestorov môžeme výrazne posunúť odbornú diskusiu od teoretických úvah územného plánovania k overovaniu konkrétnych urbanistických a architektonických parametrov.

Bibliografia

[1] GREGOROVÁ, J. Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatková zóna Bratislava – centrálna mestská oblasť. 2015, Krajský Pamiatkový Úrad Bratislava.

[2] NORBERG-SCHULZ, Ch. *Genius Loci, Krajina, miesto, architektura*. Praha: Dokorán, 2010. 219 s. ISBN 978-80-7363-303-5.

[3] MARCELLI, M. *Filozofi v meste*. Bratislava: Kalligram, 2009. 145 s. ISBN 978-80-8101-199-3.

[4] NIŽŇANSKÝ, E. - BÚTORA, I. *Stratené mesto Bratislava- Pozsony- Pressburg*. Bratislava: Marenčin, 2011. 226 s. ISBN 978-80-8114-100-3.

Multidimensional model of Bratislava - New educational and creative tool in the form of mixed reality for architects and urban planners

Ing.arch.Katarína Boháčová, PhD

Ing.arch.Tomáš Hanáček, PhD

Fakulta architektúry STU BA, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava,

katarina.bohacova@stuba.sk, hanacek.tomas@gmail.com

Abstract

Technological progress in the 21st century points to the need to be connected with the global world in the form of social networks and a variety of applications. This condition creates the opportunity to spend time in the virtual public space where we find theaters, cinemas, schools, banks, all that we had to go into the physical space in the past. The absence of physical space formation is often justified by the quality of virtual space. The need to connect both spheres of virtual and physical space is also a challenge in urban planning. Urban planning in our context has gained a spontaneous character that lacks the tools for verifying qualitative claims for future construction. The strong need to link creation in physical reality, a virtual, augmented reality into a mixed - blended form, is an impulse to create a perspective tool for design, optimization, and presentation of the proposed architecture / development in the context of the city. The presented project with a targeted applied output will bring new original knowledge, methods and procedures for creation, verification and presentation with goal to develop a new, authentic and innovative 3D model of Bratislava, that will be used as tool for design, optimization and presentation of the proposed architecture / development in the context of the city.

The paper deals with the idea of creating a new, authentic and innovative 3D model of Bratislava, which will also be used for verification and presentation of monumentally protected buildings.

Key words: 3d physical model, virtual reality, augmented reality, mixed reality, interactivity, innovation.

BARDKONTAKT 2017

SÚVISLOSTI INTEGRÁCIE PRÍPADOVÝCH ŠTÚDIÍ A PARTICIPATÍVNEHO PLÁNOVANIA PRE CITY BRANDING PAMIATKOVÝCH ÚZEMÍ.

Doc. Ing. arch. Silvia BAŠOVÁ, PhD.

ÚUaÚP FA STU, Námestie slobody 19, 821 45 Bratislava, basova@fa.stuba.sk

Súvislosti integrácie prípadových štúdií a participatívneho plánovania pre city branding pamiatkových území.

Doc. Ing. arch. Silvia BAŠOVÁ, PhD.

ÚUaÚP FA STU, Námestie slobody 19, 821 45 Bratislava, basova@fa.stuba.sk

Abstrakt

Spoluúčasť verejnosti má schopnosť rozvíjať miestnu samosprávu, pochopiť lokálnu komunitu a jej štruktúru, vzťahy, túžby a obavy a byť v centre diania pri tvorbe nových projektov. Pamiatkové územia sú pre tieto postupy špecifické. Musia byť dobre pripravené na tento proces a vopred ponúknuť informatívnu databázu poznania pamiatkového územia zrozumiteľnú pre laickú verejnosť. Tieto aktivity môžu byť úspešnejšie ak je pripravená vízia pre „city branding“, ktorá prehľbuje hodnoty pamiatkových území, poukazuje na potvrdenie identity a pracuje s transformáciou hodnôt a identity pre aktuálnu situáciu. Na to musí byť vytvorená koncepcia, do ktorej môžu a mali vstúpiť zainteresovaní obyvatelia, aby mohli dať „zelenú“ kvalitnému progresu. Strategické vízie a premeny sa musia opierať aj o vizuálne námety. Tu by nemali chýbať „case studies“ (prípadové štúdie, študentské vízie, súťaže, workshopy) ktoré variantne ponúknu predstavu premeny daného územia, s rešpektovaním a potvrdením jeho pamiatkových hodnôt.

Kľúčové slová: participatívne plánovanie, mestotvorné atribúty, prípadové štúdie, celistvosť územia

1. Úvod

Pamiatkové územia sú nielen chránené územia, ale svojou podstatou a v rešpektovaní pamiatkových zásad sú to zároveň územia, ktoré sú v neustálom procese obnovy, rekonštrukcie, revitalizácie, regenerácie,... teda premien z hľadiska urbánnych, architektonických, krajinárskych a designérskych foriem dotvorenia daného prostredia. Spektrum od najvážnejších foriem ochrany objektov a územia až po voľné podoby regenerácie územia súvisí aj s mierou sprístupnenia týchto procesov do ponuky participatívneho plánovania. Čím voľnejšie zásady pamiatkovej ochrany, tým väčší je možný prístup verejnosti do zapojenia sa v diskusií, v hodnotení prípadových štúdií, v stupňoch premien územia. To sa týka jednoznačne vyhranených území, v zmiešaných územiach musí dôjsť ku kombinovaným prístupom. Demokratické formy plánovania sú postupné kroky, je to proces ako vstupovať do diskusie, do výzvy a hodnotenia prípravných ideových štúdií, do vypísania a vyhodnotenia súťaží a workshopov. Obyvatelia sa takto priamo zúčastňujú *demokracie, získavajú* prúd informácií, zodpovednosť a sprievodný proces v premenách území svojho mesta. [1] Významné sú tu aj prípadové štúdie, jeden či viac projektov na posúdenie a hodnotenie premien v území. [2] Prípadové štúdie tvoria komplexný príklad, ktorý účastníkov – participantov uvádza do praktických súvislostí daného problému a ilustruje jeho podstatu. [3] Práve táto ilustratívnosť prípadových štúdií je v urbanistickej problematike veľmi účinná, pretože dokáže preklenúť mosty medzi laickou a odbornou verejnosťou a vytvoriť pre rozhodovanie názorné ukážky, vývojaschopné štúdie. Charakteristikami kvalitných prípadových štúdií sú objavnosť, novosť, úplnosť, alternatívne pohľady, dostatok relevantných a kritických informácií, čitateľnosť, názornosť. [4] Ľudia majú tak v rukách rozhodovanie o priestore, ktorý sa ich bytostne dotýka, dosah na informácie a realizáciu. Takéto plánovanie tak predchádza možným budúcim protestom a petíciám, ktoré kľúčia hlavne v prípade, keď sa v procese plánovania na hlas ľudu akosi pozabudlo. Prípadové štúdie by mali byť súčasťou akčného výskumu, ktorého cieľom je skúmať, aké stratégie fungujú či nefungujú v konkrétnom prípade. [5]

2. Mestotvorné atribúty v pamiatkových zónach

Pamiatkové zóny sú výnimočné svojou pamiatkovou bázou a tým aj prioritne predurčené pre zvýšenú návštevnosť daného územia. Premena a revitalizácia, prestavby a dotvorenie územia sa tu uskutočňujú predovšetkým v režime stupňa pamiatkovej ochrany. Pamiatkové zóny ponúkajú aj širokú škálu dotvorenia mestského interiéru na kvalitné prostredie s vysokou mierou atraktívnosti, predovšetkým vo verejných priestoroch mesta. V pamiatkovom prostredí sú vzácné priestorové súvislosti, nielen jednotlivé stavby, teda urbánne priority. Tvorí ich predovšetkým pôdorysný tvar ulice, námestia, bloku, nádvoria,... predurčený

historicky tvarovanou tektonikou, hmotovo- priestorová osnova objektov, priestorové pôsobenie artefaktov ale aj génus loci danej lokality.

Stupeň urbanity, ktorý spolu vytvárajú jednotlivé mestotvorné atribúty:

PRIESTOROVÉ ATRIBÚTY:

Podpora výhľadov a priehľadov;

Posilnenie priestorových väzieb, priepustnosť ulíc a pasáží;

Zachovanie mierky a proporcií;

Zohľadnenie trasovania peších;

FUNKČNO – PREVÁDZKOVÉ ATRIBÚTY:

Podpora funkcií oživujúcich parter, dôraz na charakter, atraktivitu, funkčnú variabilitu;

Jednoznačnosť v pešej trase pohybu, motivácia pohybu peších po atraktívnych trasách;

Dôraz na exkluzivitu, luxus a výstavnosť ťažiskových priestorov;

Dostupnosť k zastávkam MHD, k odstavným parkoviskám;

URBÁNNO - ARCHITEKTONICKÉ ATRIBÚTY:

Modelácia parteru, dotvorenie fasád, doplnky v priestore;

Akcentácia tvaroslovných prvkov;

Harmonizácia fasád voči priestorovej scéne;

Signalizácia vstupov, priestorov posedenia;

ATRIBÚTY URBÁNNÉHO DESIGNU:

Tvarovanie mobiliáru v súlade s pamiatkovým charakterom;

Tvarovanie designu prvého dotyku: kľučky, madlá, sedadlá, operadlá,...;

Kultivácia reklamných prvkov, vývesných štítov, výkladov;

Modelácia prvkov exteriérového posedenia, štýlovosť výrazu;

ATRIBÚTY DOTVORENIA NÁMESTIA PRÍRODNÝMI PRVKAMI

Posilnenie urbánnej kompozičnej idey prírodnou kompozičnou koncepciou;

Koncept farebnosti prírodných prvkov v zohľadnení ročných období;

Modelácia terénu námestia;

Koncept vodných plôch, priestorových fontán, pitných fontán; [6]

2.1. Mestotvornosť a celistvosť.

Mestotvornosť a hierarchické kompozičné vzťahy nadobúdajú veľký význam a uplatnenie predovšetkým vzhľadom na polohu k centrálnemu priestoru mesta. Kontext prostredia, využitie historicky daných súvislostí funkčných, prevádzkových a priestorových vzťahov dáva prostrediu celkový výraz a charakter, zapamätateľný cez génus loci. Výsledný postreh návštevníkov prostredia je potom komplexný a spája všetky atribúty do výsledného dojmu, poznania, zážitku. Vonkajší obraz mesta, ktorý návštevníkov vovádza do deja tak pohybom návštevníkov po meste následne prechádza do vnútorného obrazu mesta a je akousi „zlatou niťou“, ktorá cielené i podvedome vedie k jednotlivým uzlom, až vyvrcholí na centrálnom priestore mesta, v jeho ťažisku.

2.2. Účinok dominánt.

Na takéto smerovanie pohybu k ťažisku mesta je k orientácii dôležitá sila vyžarovania účinku dominánt. Príťažlivosť hlavnej dominanty a príťažlivosť subdominánt tvoria v harmonickom celistvom prostredí ideálne vzťahy a dopĺňajú sa navzájom pestrosťou a intenzitou výrazu i architektonického stvárnenia.

2.3. Funkčná atraktivita.

V ťažisku mesta a jeho zázemí sa sústreďujú slávnostné a reprezentačné funkcie, doplnené administratívnymi a obchodno - reštauračnými jednotkami. Tento funkčný rámec otvára priestorovú scénu jadra mesta pre významné rušné aktivity, udalosti, sviatky a slávnosti. Pre návštevníkov ide o pestrosť ponuky, jedni vyhľadávajú aktivity, slávnosti, iní stretnutia na káve a iní si prídu oddýchnuť alebo zažívať svoje súkromie.

3. Otázky participatívneho plánovania v pamiatkových zónach

3.1. Metódy participatívneho plánovania.

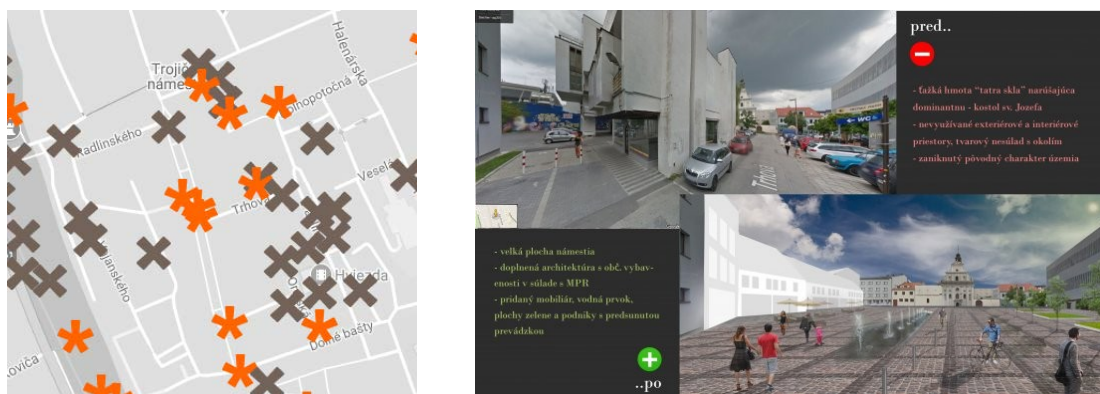
Tieto metódy ponúkajú možnosť zapojenia občanov do vecí verejných a do diskusií o ich meste, o ich verejných priestoroch, a do špecifických programov. Zvyšuje sa tak poznanie problémov, potenciálov, slabých i silných stránok v danej lokalite. Participatívne plánovanie pôsobí ako súbor metód, ktoré umožňujú diskusiu, tvorivú spoluúčasť a hľadanie dohody pre najvhodnejšiu formu a využitie riešeného územia. Závisí od konkrétnej situácie, od mierky, typu štruktúry, polohy v meste, veľkosti územia atď., s čím súvisia výberové skupiny odbornej či laickej verejnosti, ktoré sa do tohto procesu zapoja, potom hovoríme o participácii odborníkov, záujmových skupín, individuálnych občanov, až po zainteresované inštitúcie a osoby. Táto metóda je efektívna, hoci v počiatočnej fáze je zdĺhavá, realizačná fáza býva rýchla. Participácia obyvateľstva v procese plánovania podporuje prúd informácií, zodpovednosť a sprievodný proces, a dáva hlas tým, ktorí sú najpriamejšie ovplyvnení verejnou politikou. Ľudia majú tak v rukách rozhodovanie o priestore, ktorý sa ich bytostne dotýka, dosah na informácie a realizáciu. [1] Obyvatelia, užívajúci konkrétny verejný priestor, sú svojím spôsobom odborníkmi na dané územie a môžeme od nich získať rôznorodé vstupy pre projektovanie - od ich potrieb, predstáv a očakávaní, po ohrozenia, ktoré vnímajú. V neposlednom rade sú to obyvatelia, ktorí budú reálnymi užívateľmi priestoru. Táto metóda nám umožňuje diskusiu o tom, ktoré problémy v území sú prioritné pre hľadanie riešenia oproti iným.

3.2. Podnety od občanov.

Získať podnety od občanov možno uskutočniť viacerými krokmi. Vo fáze idey, vo fáze diskusie o súťaži, o workshope, o výsledkoch mestských zásahov, diskusie o študentských projektoch, vo fáze prípravy projektovej dokumentácie, atď. Samotný proces jedného participatívneho programu má obsahovať vlastné etapy, ako napr.: diskusné body napätia, kvantitatívny výskum, kvalitatívny výskum, metodiku. Účasť občanov je omnoho účinnejšia, ak je scenár dobre pripravený. Treba myslieť na to, že občania sú laická verejnosť a majú inú bázu poznania a vnímania prostredia ako profesionáli. To neznižuje ich pôsobnosť, ale poukazuje na to, že proces musí byť podporený čitateľnými a názornými vstupmi a prezentovaný čitateľnou grafikou.

3.4. Mestské zásahy.

Úspešné procesy na podporu participatívneho plánovania začali v našich mestách aj formou Mestských zásahov. [7] Takéto spúšťače tvorivosti, zmien, nápadov prebehli podľa prvotného programu v Bratislave aj v Trnave, v Nitre, v Brezne, v Košiciach, v Kežmarku, sústredené predovšetkým na centrum mesta. Dotkli sa nevyužitých a problematických miest mesta a ponúkli kreatívne riešenia. Mestské zásahy sa stali otvorenou platformou pre každého kto má chuť a víziu ako zmeniť svoje mesto. Príklad Paulínskej ulice v historickom jadre mesta Trnava (obr. 1) poukazuje na 19 podnetov, resp. projektov mestských zásahov v Trnave z roku 2016, v zázemí blokov, v dotyku samotnej ulice. [8]

Obr.1: [Intervencia č. 31, autor Marek Kluka, intervencia sa týka Trhovej ulice, pri vyústení na Paulínsku ulicu, návrh uvoľňuje nástup ku kostolu Sv. Jozefa, vytvára námestie, dopĺňa priestor a atmosféru o design dlažby, vodných tryskov, zelene, posedenia v exteriéri a nadväzuje na parter doplnených objektov.](#) Zdroj: <http://www.trnava.zasahy.sk/projekty>;

4. Aplikácia princípov participácie v lokalite: MPR Trnava, Paulínska ulica

4.1. Význam polohy a funkcie pôvodnej Paulínskej ulice v MPR.

Paulínska ulica je súčasťou vnútorného mesta, HJM a MPR Trnava. V histórii bola významnou líniou smerujúcou priamo na Trojičné námestie, spolu s dôležitou spojnou – Trhovou ulicou, čím naznačuje svoje poslanie obchodnej – trhovej uličnej štruktúry s tvarovaním pozdĺž vodného toku. Význam obchodnej a trhovej funkcie tejto lokality je v súvislosti s Trnavou ako pôvodne trhovou osadou, [9] mestom vytvoreným na križovatke obchodných ciest signifikantnou funkciou i pozíciou. Význam mesta Trnavy, prvého slovenského mesta s privilegiom slobodného kráľovského mesta z roku 1238 [10] tu predstavuje spojenie kultúrneho a univerzitného potenciálu s životaschopnou sídelnou štruktúrou obchodnej a trhovej funkcie.

4.2. Súčasná situácia.

Dnešná Paulínska ulica má žiaľ zachované len torzo historickej zástavby v bezprostrednej blízkosti paulínskeho kostola. Celoplošnou asanáciou a nahradením historickej zástavby novými solitérnymi stavbami sa pôvodná urbanistická štruktúra takmer stratila. Čitateľná je len čiastočne naznačená uličná línia s osadením monoblokových stavieb do jej pôvodnej polohy a tým sčasti zachované šírkové pomery ulice. Urbánny charakter zaniká nesúrodmi solitérmi novej zástavby s veľkými prelukami. Význam Trhovej a Veselej uličky, ako historických spojnic Paulínskej ulice s Hlavnou a Halenárskou ulicou sa stráca z dôvodu vytvorenia rôznych medziblokových prepojení predovšetkým s Hlavnou ulicou. Predmetom ochrany je uličná línia, zachovaná v polohe paulínskeho kostola a pri ňom stojacich starších budov po oboch stranách ulice, napojenie na historické komunikácie – Dolné bašty, Trhová, Veselá. V ulici je možnosť dopĺňať zástavbu do polohy pôvodnej uličnej línie so zachovaním pôvodnej komunikačnej schémy. [11]

4.3. Narušená kompaktnosť.

Výrazné prestavby pozmenili charakter samotnej ulice natoľko, že o vlastnú identitu musí zápasíť a hľadať riešenie pre urbánnu a historicky danú celistvosť hlavne z dôvodu rozpadu kompaktnosti ulice na solitéry. Blízkosť k Trojičnému námestiu a historický kontext sú nutnou otázkou riešenia tejto rozporupnej lokality, ktorá pôvodne dotvárala celok uzavretého mesta v hradbách. Fortifikačný systém fragmentálne zachovaný, sa dotýka v južnej časti aj Paulínskej ulice a má okrem reálnej polohy a aj význam kompozičného predpolia a súvislosť s priehľadmi a s akcentovaním výškových prvkov. Kompaktnosť vnútorného mesta je práve na Paulínskej ulici výrazne narušená a revitalizácia tejto lokality vyžaduje prístup integrácie štruktúrne rozmanitých stavieb, zmiernenie kontrastov a vyzdvihnutie torza zachovaných objektov historickej štruktúry.

4.4. Zásady pamiatkovej ochrany.

Hlavnými zásadami ochrany pamiatkového fondu v priestoroch MPR Trnava je zachovanie celistvosti a obnova zaniknutých častí urbanistickej štruktúry rekonštrukciou a rehabilitáciou historického pôdorysu mesta v miestach, kde je ešte rekonštrukcia a rehabilitácia možná. V časti s narušenou historickou urbanistickou štruktúrou, ako je Paulínska ulica, Trhová ulica a ich zázemie ide o dosiahnutie symbiózy novej a historickej zástavby formou regeneračnej prestavby. Do stupňa obnovy „C“ sú zaradené priestory takmer celoplošne asanované v priebehu 2. polovice 20. storočia a nahradené zástavbou bez rešpektovania princípov historického urbanizmu. V týchto priestoroch nie je reálny návrat k pôvodnému historickému urbanizmu. [11], [12]

5. Prípadové štúdie

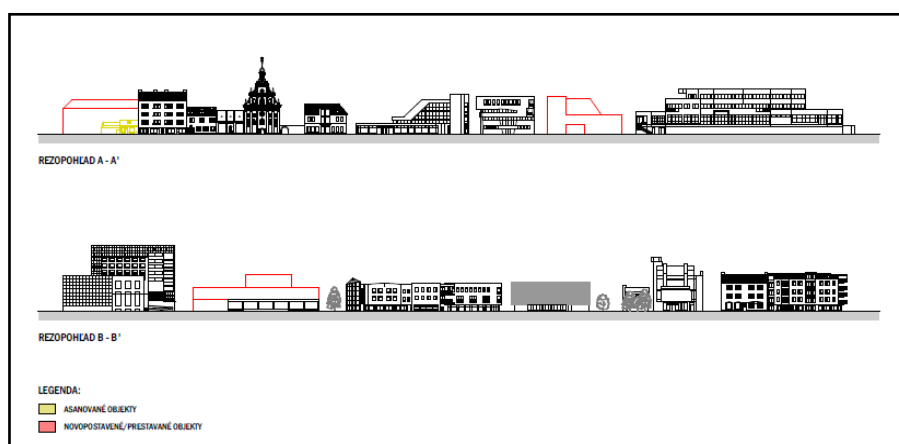
5.1. Paulínska ulica, Trnava, prípadová štúdia č. 1, autor štúdie Patrik Baxa

Prípadová štúdia č. 1 (obr. 2) sa zaoberá rekonštrukciou Paulínskej ulice a príslušných verejných priestorov v centre mesta, v HJM v MPR. Rekonštrukcia je koncipovaná v zmysle zásad pamiatkovej ochrany pre MPR Trnava z roku 2012 [11], [12] formou regeneračnej prestavby. Historicky cenné objekty padli za obeť hromadnej asanácii v druhej polovici 20. storočia, počas ktorej došlo k výraznému narušeniu hmotovo-priestorovej štruktúry tejto lokality, stopu historickej zástavby potvrdzuje už len areál Paulínskeho kostola. Podstatou regenerácie je v danej štúdii snaha obnoviť porušenú kompaktnosť zástavby. Návrh vkladá, predstavuje a dopĺňa objekty, časti areálov pre vytvorenie výraznejšej hmotovo – priestorovej celistvosti. (obr. 3) Na problémy frekventovanej

osobnej dopravy reaguje návrh vytvorením pešej zóny s obmedzeným pohybom áut. Parkovanie statickej dopravy odstraňuje vytvorením dostatočného počtu nadzemných aj podzemných parkovacích miest v okolí Paulínskej ulice, v jej zázemí. Dôležitým prvkom urbanistického návrhu ulice je náznaková rekonštrukcia vodného toku, ktorý ňou kedysi pretekala, ako aj doplnenie vhodnej nízkej a vysokej zelene. Tieto prírodné elementy majú vytvoriť priaznivejšiu mikroklimu a príjemnejšie prostredie. Spoločenskú funkciu ulice oživia rôzne kultúrne – spoločenské a obchodno – administratívne prevádzky. Orientačným pólom sa stane centrálné kultúrne pódium a v južnej časti ulice lineárna tržnica ako pripomienka zaniknutého trhoviska, využiteľná aj na výstavy a iné podujatia. Záver ulice pri Dolných baštách uzavrie štíhla ľahká vertikála vyhladkovej veže. Idea celistvosti je z uličného priestoru rozšírená aj do príľahlých vnútroblokov, uličiek, dvorov a pasáží. Pešieho návštevníka tak privádza plynulo od Trojičného námestia cez Zelený rínok regenerovaným prostredím Paulínskej ulice až k Dolným baštám.

Obr.2: Komplexný urbanistický návrh reaguje na problémy súčasnej ulice urbánou regeneráciou, doplnením objemov, obmedzením automobilovej premávky, návrhom pešej zóny, doplnením pozícií statickej dopravy v zázemí vnútroblokov, doplnením náznaku potoka, doplnením alejí zelene, akcentom v dlažbe pred kostolom a pred vyhladkovou vežou. Zdroj: archív autora;

Obr.3: Rezopohľady dotvorenia prostredia, doplnenie novou zástavbou, Zdroj: archív autora;

5.2. Paulínska ulica, Trnava, prípadová štúdia č. 2, autor štúdie Marek Kluka

Prípadová štúdia č. 2 (obr. 4) sa zaoberá rekonštrukciou Paulínskej ulice a príľahlých verejných priestorov v centre mesta, v HJM v MPR. Rekonštrukcia súčasného nesystematického a nekoncepčného priestoru ulice a jej príľahlých častí reaguje na významnú pozíciu Paulínskej ulice v rámci MPR v tesnej blízkosti ťažiskového priestoru HJM Trojičného námestia. Regeneračná prestavba územia sa sústreďuje na možný návrat k výrazu

historicky cenného obrazu ulice, kde v polohe vyústenia Trhovej ulička a v polohe pri dolných baštách aplikuje typ zástavby, inšpirovanej tvaroslovím a urbanistickými princípmi pôvodnej zástavby, taktiež jej merítka a výrazu. V uličnom koridore dopĺňa aleje zelene a náznakový potok, väčším plochám zelene necháva vyniknúť v zázemí vnútroblokov v južnej časti ulice. Pred Paulínskym kostolom vzniká pokojná zóna pre oddych a zastavenie. Rozširovanie profilu ulice v južnej časti sa využíva na pešiu zónu s funkciou kultúrno - spoločenského priestoru a s vyústením k opevneniu a záveru ulice pri kaštieli Kalokagatia. (obr. 5) Zámerom je vrátiť ulici vitalitu a multifunkčný charakter. Statická doprava je premiestnená do zázemia v pozícií Dolnopotočnej ulice a Orlovskej ulice. Priestor Paulínskej dopĺňa dlažba s designom uličného mobiliáru a efektov LED svietidiel pre večerné podujatia. Idea celistvosti je viditeľná v tvarosloví a charaktere doplnkov zástavby a tiež záberom riešenia do priľahlých vnútroblokov, uličiek, dvorov a pasáží.

Obr.4: Idea dotvorenia územia a komplexný urbanistický návrh, Zdroj: archív autora;

Obr.5: Vizualizácia dotvorenia územia v polohe vyústenia Trhovej ulice na Paulínsku ulicu a v polohe vyústenia kaštieľa Kalokagatie východného uzáveru Paulínskej ulice, Zdroj: archív autora;

Záver

Sociálny potenciál v mestách priamo nadväzuje na kultúrno – spoločenský potenciál a plynule prechádza do výrazu životného štýlu obyvateľstva, s výrazom lokálnej identity. Ponuka spolupráce zástupcov mesta s kreatívnou societou a participácie lokálneho obyvateľstva môžu dynamizovať zaužívaný stereotyp územného plánovania a pretvárať verejné priestory na vitálne urbánne jadrá. Význam participácie v procesoch premien územia bol v minulosti zanedbávaný a spochybňovaný, dnes tvorí významný potenciál pre dynamické zmeny územia, zapojenie laickej i odbornej verejnosti a možnosť pozdvihnutia lokálneho zdravého sebavedomia, identity a účasti na veciach verejných. Participácia obyvateľov a účastníkov aktivít na tvorbe verejných priestorov mesta je výzvou k dynamickejšiemu životu. Dialóg o meste s tými, ktorí v ňom žijú, pracujú, relaxujú,... je znamením otvorenosti mesta. Sú to veci týkajúce sa životného štýlu, životného prostredia, všetkých artefaktov, ktoré robia to mesto kvalitným. Identita mesta sa vytvára nielen architektonicky, ale aj psychologicky. Ľudia musia prijať miesto ako novú alebo transformovanú identitu. A to sa niekedy nedá urobiť len čisto architektonickým alebo urbanistickým počínom. Musí byť na to vytvorená koncepcia, ktorá môže byť

aj strategickou víziou mesta. [13] Participanti si takto vytvárajú vzťah k miestam, v ktorých žijú. Prípadové štúdie tu predstavujú vybrané názory formou urbanisticko - architektonických štúdií, nie sú nevyhnutne spojené s výskumnými metódami, ale cielene sa sústreďujú na jednotlivých aktérov, teda na aktívnu, zúčastnenú vzorku verejnosti, v procese pochopenia témy v daných podmienkach. [14] V participatívnom procese sú samozrejme aj možné riziká ako nejasné pravidlá, programy bez komplexnosti, urýchléné závery... „Pokiaľ naše vízie stratia kontakt s realitou, nemožno ich použiť na zmenu. Na druhej strane bez vízií nemáme šancu nájsť riešenie problémov a zhodnotiť mesto novými kvalitami.“ [15]

Urbanisti majú prácou s verejnosťou väčšiu šancu zistiť potreby, námety, problémy a mapu identifikácie reálnych stanovišť. Nie je cieľom pristúpiť na všetky požiadavky participantov. Zmyslom dialógu je proces, v ktorom tvorcovia slobodne navrhujú priestorovú scénu, zohľadňujú a reflektujú idey participantov tak, aby ich výsledná argumentácia návrhu bola prevyšujúcou impulzom účastníkov. [16], [17] Participanti sa touto spoluprácou učia byť viac aktívni, učia sa kultúrnej vyspelosti a identifikácii. Diskusie, workshopy, súťaže, prípadové štúdie sú v hľadaní ideálnych projektov šancou viesť demokratický proces o území v zmysle „o nás a s nami“. Participačné procesy by sa mali týkať predovšetkým verejných priestorov, pretože práve tieto priestory by mali slúžiť primárne svojim obyvateľom. Názor súčasných a potenciálnych užívateľov je rovnako zásadný ako dobrý návrh. [18] Takýto proces je ideálnym a vitálnym predpokladom hľadania a nachádzania odpovedí na vyžívanie konkrétneho verejného priestoru.

Bibliografia

- [1] <http://pr.banm.sk/liferay/participativne-planovanie>
<http://markoandplacemakers.com/sites/default/files/01%202012%20ARCH%20Igor%20Marko.pdf>
- [2] HENDL, J.: Kvalitatívny výzkum: základní metody a aplikace. 1st ed. Praha: Portál, 2005 str.104-116
- [3] FRY, H., KETTERIDGE, MARSHALL, S. A.: Handbook for Teaching and Learning in Higher Education. London, England: Kogan Page, 1999, str.408, ISBN 10: 0-415-43463-7
- [4] YIN, R. K.: Case Study Research: Design and Methods. 4th ed. London, England: SAGE Publications, 2009, ISSN 0179-6437
- [5] CORCORAN, P. B., WALKER, K. E., WALS, A. E.: Case studies, make-your-case studies, and case stories: a critique of case-study methodology in sustainability in higher education. Environmental Education Research. 10 (1), 2004, str.7-21, ISSN 1234-5678
- [6] BAŠOVÁ, Silvia: Hodnoty a potenciály vnútorného mesta. In: Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach 2006 : konferencia, 26.-27.10.2006, Trnava, Trnavská univerzita, 2006, str.190
- [7] <http://mestskezasahy.sk/95/sk/>, <http://www.zasahy.sk/>
- [8] <http://www.trnava.zasahy.sk/projekty>
- [9] ŠIMONČIČ, J., WATZKA, J.: Dejiny Trnavy, Vydavateľstvo Obzor, 1988, str. 323
- [10] ŠIMONČIČ, J.: Moje Trnava. Trnava, B-print 1998, str. 157, ISBN 80-967935-1-9
- [11] In: Mestská pamiatková rezervácia Trnava, urbanisticko – architektonický výskum a aktualizácia zásad pamiatkovej ochrany, MPR Trnava, spracovateľ KPÚ Trnava, Cukrová 1 Trnava, 12/2012
- [12] <https://www.pamiatky.sk/Content/ZASADY/Trnava/0101-TT-text.pdf>
- [13] <http://markoandplacemakers.com/sites/default/files/01%202012%20ARCH%20Igor%20Marko>
- [14] DILLON, J., REID, A.: Issues in case-study methodology in investigating environmental and sustainability issues in higher education: towards a problem-based approach? Environmental Education Research. 10 /1, 2004, str. 23-37
- [15] STEJSKALOVÁ, Lucie: Myslet město. VŠ UMPRUM Praha, ISBN 978-80-86863-47-4, 2014, str.36, ISBN 978-80-86863-47-4
- [16] http://www.staremesto.sk/data/MediaLibrary/35/35512/Juzne_predmestie_sprava.pdf
- [17] <http://www.informacieska.sk/informacie/archiv/2014/cislo-4/pozname-vitazov-medzinarodnej-urbanistickej-sutaze-trencin-mesto-na-rieke.html>
- [18] LUKAČOVIČ, Adam, GERO, Peter: Konceptia verejných priestorov Hlohovec, Urbanita ročník 29/2017, vydáva MDV SR, 2017, str. 26, , ISSN 0139- 5912

The context of the integration of case studies and participatory planning for development programs of historic sites

Participation of the public has the ability to develop the local government, to understand the local community and its structure, relationships, desires and fears and be at the center of the creation of the new projects. Cultural heritage areas are for these procedures specific. They must be well prepared for this process and in advance offer informative database of knowledge on the cultural heritage territory understandable to the general public. These activities may be more successful if the vision for "city branding" is ready which reinforces the value of historical territory, refers to the confirmation of identity and works with the transformation of values and identity for the current situation. For this, the concept must be created in which the interested citizens should be involved in order to give the "green" to the quality progress. Strategic vision and transformation must be based also on the visual feedback. Here you should not miss the "case studies" (case studies, student visions, competitions, workshops) which offered variants of the ideas of transformation of the territory, with respect and acknowledgment of its historical values.

Keywords: participatory planning, city-creative attributes, case studies, integrity of territory

Doc. Ing. arch. Silvia BAŠOVÁ, PhD.

Faculty of Architecture STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava
basova@fa.stuba.sk

BARDKONTAKT 2017

TECHNICKÉ MOŽNOSTI PRI OBNOVE DVOJITÝCH OKENNÝCH VÝPLNÍ

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Doc. Ing. Agnes Iringová, PhD.

Stavebná fakulta, Žilinská univerzita v Žiline, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina

zgrunova@gmail.com; agnes.iringova@fstav.uniza.sk

Technické možnosti pri obnove dvojítych okenných výplní

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Doc. Ing. Agnes Iringová, PhD.

Stavebná fakulta, Žilinská univerzita v Žiline, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina

zgrunova@gmail.com; agnes.iringova@fstav.uniza.sk

Abstrakt

Autentické okenné výplne kultúrnej pamiatky patria medzi jej hodnotné architektonické prvky a ich obnove je nutné venovať náležitú pozornosť. Prvotnou voľbou metodika ochrany pamiatkového fondu je zvyčajne obnova repasovaním originálov alebo nahradenie chýbajúcich častí/celých výplní presnou kópiou. Do analýzy možností voľby ale vstupuje viac prvkov a je námetom do odbornej diskusie, ako k nim pristúpiť a akú im určiť váhu pri rozhodovaní. Príspevok na príklade možností obnovy dvojitej drevenej výplne secesnej stavby predstaví časté dilemy v procese rozhodovania.

Kľúčové slová: obnova kultúrnej pamiatky, prezentácia historickej architektúry, dvojité drevené okno, mikroklima, stavebná fyzika

1. Úvod

Okenné výplne sú dôležitou konštrukciou, podieľajúcou sa na architektonickom výraze stavby, ale ovplyvňujú výrazne aj jej vlastnosti, užívateľský komfort a nevyhnutné hygienické nároky ako preslnenie, osvetlenie, prevetrávanie, protipožiarna a protihluková ochrana, tepelná pohoda aj vizuálne spojenie s exteriérom. Zlý výber materiálu, nekvalita realizácie, nesprávne navrhnuté detaily, osadenie alebo nedostatok/absencia údržby znamená nesplnenie očakávaných nárokov aj ďalekosiahle následky pre stavebno-technický stav budovy s možným vznikom porúch až po deštrukciu konštrukcií. V procese obnovy stavby je nútených kooperovať množstvo špecialistov, pričom „technický jazyk“, ktorým hovoria je odlišný rovnako ako uhly ich pohľadu a priority, ktoré dávajú rôznym faktorom pri obnove. V dialógu nie je niekedy pre osobné črty, nedostatok času, či absenciu snahy priestor pre objasnenie, aké rôznorodé dosahy môže mať konkrétne zvolené (nariadené) riešenie. Každá pamiatka (aj historická architektúra všeobecne) je unikátna, čiže nie je možné jediné „to správne“ riešenie - každé z nich má pozitíva aj negatíva. Cieľom príspevku je analýza možností výberu výplňových konštrukcií ako z hľadiska optimalizácie ich fyzikálnych parametrov rozhodujúcich pre hygienicky prijateľnú mikroklimu, tak i z hľadiska optimalizácie investičných nákladov v zväziac prijateľné kompromisy so závermi pamiatkového výskumu.

2. Legislatíva súvisiaca s obnovou okien z hľadiska ich vplyvu na mikroklimu pracovného prostredia

Okná majú zásadný vplyv na kvalitu mikroklimy chráneného priestoru a následne na energetickú a prevádzkovú náročnosť budovy. Optimálna mikroklima priestoru je vyvážený stav prostredia, kde jeho užívatelia nepocítujú hygienický diskomfort a majú vytvorené optimálne podmienky pre svoje aktivity. Požiadavky na hygienickú kvalitu mikroklimy sú definované pre jednotlivé fyzikálne zložky prostredia – chemická a biologická čistota vzduchu, teplo, denné osvetlenie, insolácia, emisia hluku v zmysle zákona MZ SR č. 103/2015 o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia, na ktorý nadväzujú vykonávacie vyhlášky. Záväzné hygienické limity sú uvedené:

- Vyhláška č. 549/2007 Z.z. ktorou sa ustanovujú podrobnosti o prípustných hodnotách hluku, infrazvuku a vibrácií a o požiadavkách na objektivizáciu hluku, infrazvuku a vibrácií v životnom prostredí v znení vyhlášky MZ SR č. 237/2009 Z.z.
- Vyhláška č. 541/2007 Z.z. o podrobnostiach o požiadavkách na osvetlenie pri práci v znení vyhlášky MZ SR č. 206/2011 Z.z.
- Vyhláška č. 534/2007 z.z. o podrobnostiach o požiadavkách na zdroje elektromagnetického žiarenia a na limity expozície obyvateľov elektromagnetickému žiareniu v životnom prostredí.
- Vyhláška MZ SR č. 99/2016 o podrobnostiach a ochrane zdravia pred záťažou teplom a chladom pri práci.

- Nariadenie vlády č. 115/2006 Z.z. z 1. marca 2006 o minimálnych zdravotných a bezpečnostných požiadavkách na ochranu zamestnancov pred rizikami súvisiacimi s expozíciou hluku v znení Nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 555/2006 Z.z..
- Nariadenie vlády č. 416/2005 Z.z. o minimálnych zdravotných a bezpečnostných požiadavkách na ochranu zamestnancov pred rizikami súvisiacimi s expozíciou vibráciám v znení nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 629/2005 Z.z..
- Nariadenie vlády č. 209/2016 z.z. o minimálnych zdravotných a bezpečnostných požiadavkách na ochranu zamestnancov pred rizikami súvisiacimi s expozíciou elektromagnetickému poľu.

Plocha okien a ich tepelnoizolačná kvalita má okrem iného zásadný vplyv na ekonomiku prevádzky (stúpajúce ceny energií/vysoké prevádzkové náklady). Spotreba energií pre prevádzku je limitovaná požiadavkami zákona [4]. Pri historických objektoch sa priority, ktoré ovplyvňujú návrh ich obnovy vrátane výmeny okien odvíjajú predovšetkým od celospoločenskej požiadavky najmä na zachovanie autenticity. Platná legislatíva v tejto oblasti je Zákon NRSR 49/2002 o ochrane pam. fondu v znení neskorších predpisov a jeho vykonávacia Vyhláška č. 231/2014 Z. z. (mení vyhl. 253/2010 Z.z.). V intenciách tejto vyhlášky sú na základe pamiatkového výskumu (výskumov) uvedené podmienky pre spôsob a rozsah sanácie existujúcich stavebných konštrukcií a závery výskumov sú následne jedným z podkladov pre návrh a spôsob ich tepelnej ochrany. V historických budovách, ktoré sú chránené z dôvodu architektonickej alebo historickej hodnoty, alebo ako súčasť charakteristického prostredia, pri ktorých by dodržanie požiadaviek na energetickú hospodárnosť budov neprijateľne zmenilo ich charakter alebo vzhľad, nepodliehajú povinnej certifikácii v zmysle [4]. Rozsah tepelnej ochrany kultúrnych pamiatok/chránených historických budov sa rieši v pamiatkovo dovolenom limite primárne z hľadiska optimalizácie tepelnej a hygienickej stability chránených priestorov.

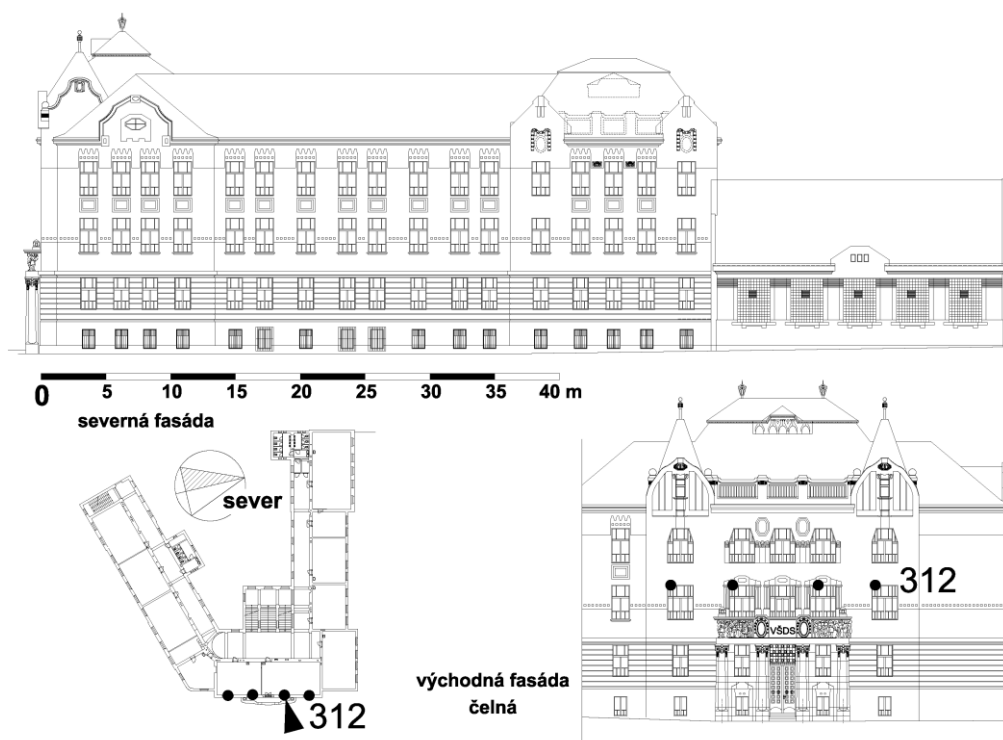
3. Secesná budova bývalej žilinskej reálky a jej okenné výplne

Historická budova „A“ v majetku Žilinskej univerzity patrí výrazom k stavbám maďarskej secesie s množstvom referencií k ľudovým motívom v štukovej výzdobe. Bola postavená v rokoch 1910-1913 podľa projektu budapeštianskych architektov Emila Somló a Ambrusa Ortha a vykazuje množstvo podobných znakov (materiál, výraz, architektonické prvky) so súdobými uhorskými školskými budovami v rámci Slovenska – napr. bývalý Učiteľský ústav v Turčianskych Tepliciach. Školské stavby z počiatku 20. storočia sú všetky reprezentatívne, bohaté na architektonické detaily (štuka, kameň, keramika či terazzo), väčšinou slúžia pôvodnému vzdelávaciemu účelu. V hľadisku okenných výplní ide najmä o veľkoplošné, dvojité drevené výplne, tzv. „kasňové“/„kastlové“ okná. Tieto sú, na rozdiel od tzv. „špaletových“ okien vybavené do ostenia vsadeným rámom, ktorý spája interiér a exteriér. krídla, oboje dnu otvárajú. Ako „špaletové“ bývajú označované vývojovo staršie okná, kde sú von otvárajú exteriérové aj dnu otvárajú interiérové. krídla vsadené do rámov, nespojených medzi sebou.

V secesnej bývalej reálke v Žiline je na každom podlaží cca 5-10 výplní do rozmeru 900x1800 mm, zvyšných cca 50 je s rozmermi 1200x1800 mm až 1400x2650 mm, niektoré s veľkým rozmerom – napr. okná telocvične 3000x3700 mm či atypické lichobežníkovým záklenkom 2050x2700 mm. Na celkovo 3 podlažiach a v čiastočne zapustenom suteréne ide spolu o cca 40 menších a vyše 200 veľkoplošných výplní, a teda rozdiely v dôsledkoch niektorých faktorov pri výbere sa prejavujú skutočne markantne na výsledných financiách v rámci obnovy aj po nej, počas priebežnej údržby.

V rámci porovnania bolo vybraté plochou väčšie okno, ktorého 4ks sú osadené na čelnej, východnej fasáde, pozri obr.1. Okenná výplň 312 (ozn. [1]) je pravouhlá, drevená dvojitá, osadená do 2x zalomeného ostenia so svetlým rozmerom v exteriéri 2010x2665 mm, v interiéri 2195x2730 mm. V súčasnosti už nie sú na stavbe okrem 1 interiérového a 4 malých exteriér. výplní osadené originálne výplne. Súčasná dvojitá výplň je z dreveného masívu, zhotovená 1950-60 ako kópia, čo sa týka členenia, nemá ale zachovaný originálny prierez (tvar, rozmer, profilácia) a samozrejme ani kovanie.

KPÚ Žilina boli odsúhlasené požiadavky pam. výskumu [1], týkajúce sa okenných výplní, ktoré je možné stručne uviesť ako nasledujúce: Originálne 3 okná aj ostatné okná z 50-60tych rokov 20. stor. (aj položka 312) umelecko-remeselne obnoviť, opatriť farebným ochranným náterom – farebnosť preveriť [2]. Obnoviť a prezentovať profiláciu detailov (zuborez priečnika, profiláciu klapačky, profiláciu drevenej parapetnej dosky). Okná položky 308 (dvojkridlové dvojité okno s klapačkou, 1ks), 309 (dvojkridlové okno s profilovaným priečnikom, 2ks) použiť ako VZOR pre obnovu. Reštaurátorský výskum [2] preukázal u okien pôvodnú farebnosť ako lomenú bielu s nádychom do okrovej.

Obr.1: Pohľad na fasády s vyznačením analyzovaných okien – celkom v počte 4 ks na čelnej fasáde.

Napriek striktnej požiadavke na obnovu (materiálová aj tvarová kópia) bol v rámci analýzy možností rozhodnutia pri obnove a zváženía dopadu rôznych faktorov zvolený širší repertoár okenných výplní:

- **Kópia z r. 1913** – prinavrátenie výrazu originálu – materiál, prierez, členenie, jednosklá hr. 4 mm. Tento variant je v analýze použitý ako východisko pre porovnanie jednotlivých faktorov.
- **Nulový variant 1950-60** – iba repasácia a ponechanie teraz osadených, existujúcich výplní z 50-60tych rokov 20. storočia.
- **Europrofil 78 dvojité** – lepený drev. profil hr. 78 mm, dvojité okno, dvojsklá, snaha o zachovanie členenia v rámci možností geometrie okna (pri dodržaní ideálne 90° otvorenia exteriér. krídel),
- **Europrofil 78 jednoduché** - drevený lepený profil hr. 78 mm, jednoduché okno, trojsklo, v rámci možností zachované členenie.

Stavebná produkcia zvyčajne ponúkne pre historické stavby dve možnosti výberu ako "kópiu" a to buď kombináciu europrofil 68 + profil 43 alebo celé dvojité drevené okno zostavené z europrofilu hr. 68 mm s osadením dvojskla 4-16-4 mm, na ktorý sú pridané niektoré detaily podľa hist. výplne, často zjednodušením podľa vzorkovníka (zuborez, pilaster a pod.). V referenciách je možné sa stretnúť takmer výlučne s týmto riešením. Keďže nie je možné dodržať subtilnosť prvkov, je zvyčajne dodržané základné členenie priečnikov okna iba s určitými ústupkami. Zasklenie nie je delené na tabuľky, priečniky sú pridané z jednej/oboch strán na plochu skla (lacnejšie, menej prácne). Rovnako nie je dodržaná originálna frézovaná profilácia okenného krídla a rámu, sú použité masovo vyrábané zaoblenia a tvary prierezov často s hliníkovými okapnicami. Lepené drevo je zvolené pre vyššiu tvarovú stabilitu a nižšiu cenu. Je ťažké až nereálne v súčasnosti zaobstarať dostatočne kvalitné, dobre vysušené masívne drevo, vhodné na výrobu presných kópií historických subtilných profilov. Výroba originálneho frézovaného profilovania by bola rovnako atypom, náročným, prácnym a výrazne finančne náročným. V europrofile 68 je možné celoobvodové tesnenie, osadené v drážke. Výrobcom udávajú pre sklo $U_g = 1,0-1,4 \text{ W/m}^2\text{K}$. Výhodou sú tak (na súčasnosť podpriemerné) tepelno-izolačné vlastnosti, no stále vyššie než u reálnej kópie z masívu bez tesnení a s jednosklami. **V realite je práve tento kompromis s lepeným profilom 68 mm pri rokovaní s pamiatkovými úradmi najčastejšie prijatý ako „tvarová a materiálová kópia originálu“**, hoci materiál nie je autentický masív, profile sú hrubšie a výrazne inak profilované, sú osadené iné hrúbky, typy skiel, nečlenených na tabuľky, konštrukcia je **viac, či menej verná vizuálna interpretácia originálu, NIE kópia**. Do porovnania bola ale ako 1. možnosť vyskladaná výplň s prierezmi podľa zachovaných okien, bez

tesnení a s použitím jednoskiel, t.j. **reálne kópia pôvodného okna z r. 1913**. Dôvodom je práve poukázanie na typické nedostatočné stavebno-fyzikálne, úžitkové vlastnosti. Zároveň je práve **toto riešenie to jediné, doslovne požadované záväzným rozhodnutím krajského pamiatkového úradu**.

3. Okenné výplne a ich vplyv na mikroklimu riešených priestorov

3.1 Vplyv okien na svetelnú pohodu pracovného prostredia – súčasný stav a požiadavky

Vzhľadom na edukačnú funkciu budovy mali výplne primárne zabezpečiť optimálne denné osvetlenie v celej ploche učební. Pomer plochy výplní z celkovej plochy obvodového plášťa je výrazný, cca $\geq 50\%$. Pre intenzitu distribúcie denného osvetlenia je rozhodujúca plocha okien a miera vonkajšieho tienenia (tu sú učebne od 2n.p., t.j. vplyv tienia okolitou zástavbou je nízky, ekvivalentný uhol tienenia je do 20°). Tu vzhľadom na hĺbku osvetľovaných priestorov je podstatná aj ich výška. Z hľadiska účinnosti výplní pre transfer svetla je rozhodujúca ich optická kvalita - závislá od pomeru plochy netransparentnej časti okna k ploche zasklenia, od optickej priepustnosti skla a prášneho znečistenia prostredia. Výsledná optická kvalita okna je definovaná súčiniteľom prechodu svetla. Súčasný drevený dvojité okná sú zasklené 2 x čírym jednoduchým zasklením. Ich výsledná svetelná priepustnosť so zohľadnením všetkých strát pri prechode svetla do priestoru je cca $0,36\%$, pričom plocha netransparentných častí je cca 50% . Z uvedeného vyplýva, že strata svetla členením okna je výrazná, t.j. zo svetla, čo dopadne na okno prejde do interiéru cca 36% . Z hľadiska udržania svetelnej pohody v učebniach je nutné pri ich výmene optimalizovať ich tvar a výber zasklenia tak, aby sa hodnota súčiniteľa prechodu svetla v princípe neznižovala.

3.2 Vplyv okien na akustickú pohodu pracovného prostredia – súčasný stav a požiadavky

Požadovanú protihlukovú ochranu okna charakterizuje veličina R_w (dB). Tá zahŕňa iba schopnosť akustickej izolácie proti šíreniu zvuku, ktorý prejde vlastným oknom. Ostatné zvuky, ktoré sa prenášajú tzv. vedľajšími cestami (murivom, stropom, podlahou...), hodnota nezahŕňa. To by malo byť zohľadnené korekciou -2 a -4 dB (v závislosti od tesnosti, spôsobu osadenia) oproti nameranej hodnote R_w , udanej výrobcom. V minulosti neplatili záväzné ustanovenia pre požiadavky na zvukovú izoláciu okien až na ojedinelé výnimky, čo sa zmenilo v 90. rokoch 20. stor.. Pre všetky stavby sa v súčasnosti požaduje splnenie určitých limitov (novely vyhl. 237/2009). Požiadavky na akustickú izoláciu okien sú premenné v závislosti od akustickej záťaže okolitého prostredia budovy. Budova sa nachádza pri križovatke dopravne veľmi frekventovaných ulíc J.M. Hurbana a Legionárskej, kde je odhadovaná emisia hluku z dopravy v zmysle údajov zo sčítania dopravy v osi komunikácii okolo 70 dB. Územie je z hľadiska emisie hluku **z cestnej dopravy** zaradené v zmysle tab. 1 vyhlášky 237/2009 v **kategorii hlukovej záťaže III**, priestor pred oknami chránených miestností školských budov, zdravotníckych zariadení a iných chránených objektov, vonkajší priestor v obytnom a rekreačnom území v okolí diaľnic, ciest I. a II. triedy, miestnych komunikácií s hromadnou dopravou, železničných dráh a letísk, mestské centrá. dovolená emisia hluku na fasáde je v dennej a večernej dobe (6:00-22:00) $laeq, g_h = 60$ dB.[5] Vzhľadom na odstup fasády od verejnej komunikácie je predpoklad, že 2m od kritických okien bude hodnota ekvivalentnej dovolenej hladiny hluku nad dovolený legislatívny limit. V závislosti od predpokladanej akustickej záťaže pred fasádou je požiadavka na akustickú izoláciu okien - stavebná vzduchová nepriezvučnosť pre pracovné prostredia počas dennej doby je vzhľadom na % presklenia z celkovej plochy obvodového plášťa cca 37 dB. Súčasný dvojité okná majú z každej strany krídlo s jednoduchým zasklením, medzi nimi je vzájomný odstup cca 100 mm s uzatvorenou vzduchovou medzerou. Výpočtová akustická izolácia súčasných dvojitých okien je vysoká cca 48 dB. Reálna akustická izolácia je závislá od miery poškodenia v mieste osadenia zasklenia do konštrukcie, tesnosti rámov a tesnosti osadenia styku okna a ostenia.

3.3 Vplyv okien na tepelnú pohodu pracovného prostredia – súčasný stav a požiadavky

Tepelnoizolačná kvalita výplňových konštrukcií má zásadný vplyv na tepelnú pohodu priestorov ako v zime tak i v lete. Parametrickou hodnotou, ktorá definuje tepelnú stratu a má zásadný vplyv na povrchovú teplotu zo strany interiéru (aj spotrebu tepla pri vykurovaní) je súčiniteľ prechodu tepla. Udáva, aké množstvo tepla prechádza cez 1 m^2 plochy staveb. konštrukcie pri jednotkovom rozdieli teplôt okolitých prostredí, tzn. medzi vonkajším a vnútorným prostredím. S klesajúcou hodnotou súčiniteľa prechodu tepla konštrukcie sa znižuje celková tepelná strata prechodom jej plochou.

V čase poslednej výmeny okien tepelná ochrana budov zodpovedala vtedajším technickým a ekonomickým možnostiam. V zásade sú všetky súčasné prvky teplo-výmenného plášťa vrátane okien z hľadiska tepelnej ochrany výrazne poddimenzované. Z hygienického hľadiska ako i tepelnej stability chránených priestorov je súčasná tepelnoizolačná kvalita obalových konštrukcií veľmi nízka. Súčasný dvojité drevené okná na budove majú teoretickú hodnotu súčiniteľa prechodu tepla **cca $U_p = 2,7 \text{ W}/(\text{m}^2 \cdot \text{K})$** . Reálna hodnota bude pre jednotlivé okná pravdepodobne odlišná, nakoľko je závislá od ich technického stavu a tesnosti v mieste styku s obvodovým plášťom. **Pri výbere okien pri ich výmene je nutné z hľadiska zimného obdobia optimalizovať ich súčiniteľ prechodu tepla na úroveň $U_{w,N} = \text{cca } 1,4 \text{ W}/(\text{m}^2 \cdot \text{K})$, čo je minimálna normová hodnota pre rekonštruované budovy.**

Pre tepelnú stabilitu priestoru v zimnom období je z hľadiska studeného sálania rozhodujúca povrchová teplota na konštrukcii okna, v princípe by nemal byť jej pokles oproti interiérovej teplote viac ako 6 K. V opačnom prípade osoby v blízkosti okien budú pociťovať teplotný diskomfort, rýchlejšie prúdenie vzduchu (pocitovo prievan). Vzhľadom na aktuálny technický stav konštrukcií, plochu ich povrchov ako i okrajové podmienky územia vrátane orientácie k svetovým stranám je hodnota povrchovej teploty v súčasnom stave pri kriticky orientovaných oknách pod dovoľeným hygienickým limitom. **V zimnom období je v kritickej miestnosti s prevládajúcou plochou výplní na sever s najväčšou ochladzovanou plochou teplo-výmenného plášťa potrebné na konci času chladnutia t preukázať pokles výslednej teploty $\Delta\theta_v(t)$. Musí platiť nerovnosť $\Delta\theta_v(t) \leq \Delta\theta_{v,N}(t)$.** Kde $\Delta\theta_{v,N}(t)$ je prípustná hodnota poklesu výslednej teploty v miestnosti v zimnom období v °C a θ_i je výpočtová vnútorná teplota podľa STN 73 0540-3.

Druhý aspekt, ktorý je z hľadiska hygienických požiadaviek v zimnom období dôležitý je obmedzenie vzniku povrchovej kondenzácie na výplniach, resp. obmedzenie tvorby plesní na osteniach, resp. ploche obvodových konštrukcií. Pôvodné drevené dvojité okná bývalej reálnej školy v Žiline majú celkovú hĺbku konštrukcie cca 230 mm, osadené sú zvyčajne cca 100-150 mm od líca fasády. Pri zmene hrúbky muriva na podlažiach o 150-180 mm podľa formátu tehál (plné pálené) sa poloha okna nemení, t.j. narastá hrúbka muriva od osadenia okna smerom do interiéru. Parapety sú v interiéri ustúpené (osadenie vykurov. telesa). Ostenia sú zalomené, ich tvar a tepelnoizolačná kvalita sa pri výmene okien pravdepodobne (pamiatková ochrana) nezmení - nebude možné dotepliť ostenia. Pre elimináciu plesní na ich povrchu bude rozhodujúca úprava relatívnej vlhkosti a teploty interiérového vzduchu, spôsob osadenia okien do obvodovej steny a ich tepelnoizolačná kvalita.

Pre povrchovú teplotu ostení musí byť dodržaná nerovnosť $\theta_{si} \geq \theta_{si,N} = \theta_{si,80} + \Delta\theta_{si}$. Pre rámy, nepriesvitné a priesvitné výplne otvorov v priestoroch s relatívnou vlhkosťou vzduchu $\varphi \leq 50 \%$ musí byť hodnota povrchovej teploty $\theta_{si,w}$, v °C nad teplotou rosného bodu θ_{dp} . Musí platiť nerovnosť: $\theta_{si,w} > \theta_{dp} + \Delta\theta_{si}$ [3], kde $\theta_{si,N}$ je najnižšia vnútorná povrchová teplota na ostení, $\theta_{si,80}$ kritická povrchová teplota na vznik plesní, zodpovedajúca 80% relatívnej vlhkosti vzduchu, θ_{dp} teplota rosného bodu a $\Delta\theta_{si}$ bezpečnostná prírážka zohľadňujúca spôsob vykurovania miestnosti, spôsob užívania miestnosti.

Pre letné obdobie je rozhodujúca účinnosť protislnenej ochrany transparentných plôch s orientáciou fasád osáľaných globálnym slnečným žiarením z juhu, juho-západu a juhovýchodu. V kritickej miestnosti s najväčšou transparentnou osáľanou plochou s kritickou orientáciou je potrebné preukázať najvyššiu teplotu vzduchu v letnom období $\theta_{ai,max}$ podľa vzťahu: $\theta_{ai,max} \leq \theta_{ai,max,N}$, kde $\theta_{ai,max,N}$ je požadovaná hodnota najvyššej dennej teploty vzduchu v miestnosti v letnom období, v °C. Proti slnečná ochrana pôvodných okien je riešená roletami umiestnenými v medzipriestore okna. Pri výmene okien by bol systém tienenia zo strany interiéru zachovaný.

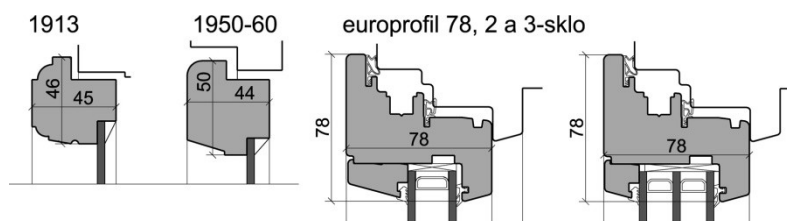
Primárnym cieľom pri výmene okien v posudzovanej stavbe je optimalizovať konštrukciu okien tak, aby boli v chránených priestoroch vytvorené podmienky pre hygienicky prijateľnú mikroklimu. Požiadavky na tepelno-vlhkostné podmienky ako i mieru znečistenia vzduchu baktériami, hubami a spórmi sú definované vo Vyhláske MZ SR č. 259/2008 s novelou 210/2016 o podrobnostiach o požiadavkách na vnútorné prostredie budov a o minimálnych požiadavkách na byty nižšieho štandardu a na ubytovacie zariadenia, ktorá je vykonávacou vyhláškou Zákona z č. 355/2007 Z. z.

3.4 Vplyv okien na energetickú bilanciu objektu súčasný stav a požiadavky

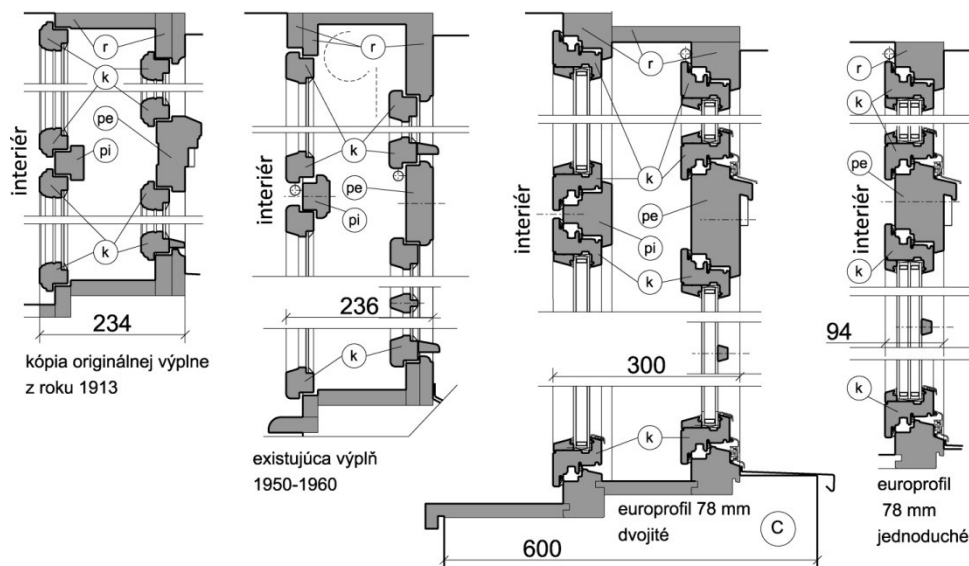
Okná sú najslabším článkom teplo-výmenného obalu z hľadiska tepelnej straty, tu sú pri ploche $\geq 50\%$ obvod. plášťa rozhodujúce pre celkovú energetickú náročnosť obnovovanej budovy. Pre tento typ budov sú ideálne okná s maximálnou tepelnou ochranou, čo naráža na obmedzenia pamiatkovej ochrany, ich tepelnoizolačná kvalita je teda optimalizovaná vzhľadom na tepelnú a hygienickú stabilitu chránených priestorov - historické objekty nepodliehajú povinnej certifikácii [4].

4. Analýza možností konštrukcií dvojitého okna

Jednotlivé možnosti majú zásadne odlišné dimenzie a tvar prierezov. Zjavná je vyššia hĺbka novodobých profilov, v ktorých dvoj, či trojsklá dosahujú hrúbky až 4-14-4-14-4 (40 mm) a v súčasnosti sa vyvíjajú dokonca systémy so štvorsklami, kde hrúbka môže dosiahnuť cca 53-54 mm(!). Historicky používané jednosklá s hr. 4 mm boli osádzané do 6-8 mm hlbkej zasklievacej poldrážky.

Obr.2: Porovnanie ploch a tvaroslovia profilov krídel pri jednotlivých variantoch. Kresba Grúňová.

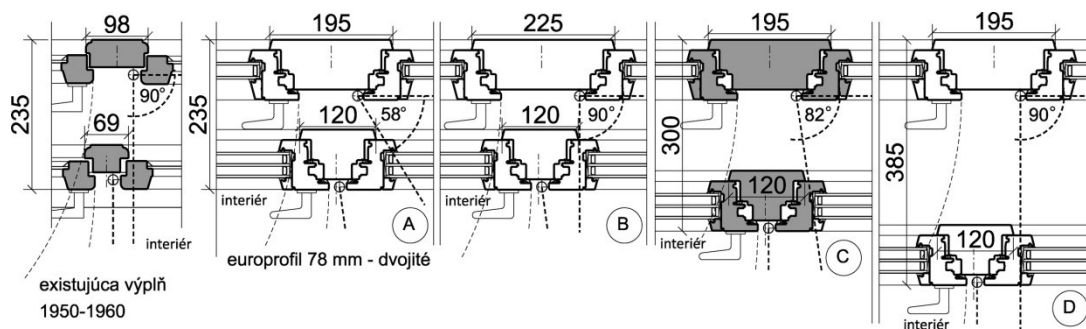

Obr.3: Porovnanie zvislých rezov vyššie uvedených variantov. k - prierez krídla, r - rám, pe - exteriérový horizontálny priečnik, pi - interiérový horizontálny priečnik. Kresba Grúňová.

Tab.1 Porovnanie % zväčšenia plochy prierezu jednotlivých prvkov z obr.3 pri analyzovaných variantoch

Profil / variant	1913	1950-60	Euro 78 + dvojsklo	Euro 78 + trojsklo
K - krídlo	1510 mm ² = 100%	116%	209%	198%
Pe - ext. priečnik	6282 mm ² = 100%	86%	233%	143%
Pi - int. priečnik	2056 mm ² = 100%	111%	193%	-

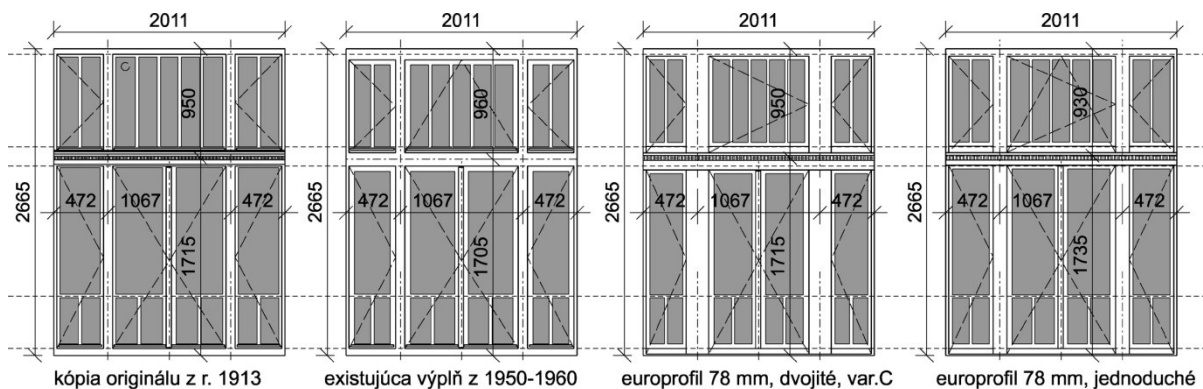
Z tab. 1 vyplýva, že striktným trvaním na požiadavke dvojitého okna zo strany KPÚ pri použití akýchkoľvek hlbších súdobých profilov vznikne konštrukčne nezmyselná okenná výplň plytvajúca materiál. Použitých je o cca 200-300% viac drevnej hmoty ako pri historickej výplni, čím sa adekvátne výrazne navýši už len cena materiálu. Ďalším praktickým problémom je geometria dvojitého okna - sú vždy zostavené tak, že sa ext. krídla dajú otvoriť o 90° smerom dnu bez kolízie s rámom interiér. krídel, ktoré sú plošne väčšie, zostavené často s miernou asymetriou. Tieto problémy sa javia tým vypuklejšie, čím masívnejší profil je použitý.

Obr.4: Vľavo riešenie existujúcej výplne z r. 1950-60, s totožným systémom spôsobu otvárania ako originál 1913. Ext. krídlo otvorené do 90° nekoliduje s int. stĺpikom. Napravo nasledujú spôsoby riešenia v systéme europrofil 78 mm od A po D. Kompromisom sa javí šedý variant C. Kresba Grúňová.

Na obr. 4. sú jasne znázornené problémy - ak je snaha o zachovanie hĺbky výplne 235 mm a dvojitej konštrukcie aj u novodobých europrofilov 78 - vzniká stiesnená, neriešiteľná situácia **A**. Okno by nebolo možné dôsledne udržiavať, čistiť/natierať. Ext. krídlo sa otvorí iba na uhol 58° (!). Je možné zväčšiť hrúbku ext. stĺpika až na 225 mm, aby bolo ext. otvárané až do 90° - var. **B**, čo je vizuálne, ekonomicky/ekologicky aj z hľadiska optických požiadaviek vylúčené. Ak je zachovaná hrúbka ext. stĺpika 195 mm (pomerné masívny profil), je nutné zvýšiť hĺbku ostenia až na nereálnych 385 mm, ozn. **D**. Zvyšuje sa tak extrémne použité množstvo dreva, je to nelogická, nevýhodná výplň, ktorá nepresvetľuje. Ako-tak vyhovujúcim riešením sa javí kompromis **C** s hĺbkou 300 mm, ktorý je možné fyzicky osadiť do hist. murív hr. 300-380 mm (3.n.p. školy). Tento variant bol zaradený do analýzy možností. **Ukazuje sa ale jasne, že nielen hrúbky, profilácie atď. novodobých prierezov (68/78 mm) nezodpovedajú úspornosti hist. konštrukcie, ale ani nie je reálne možné z nich zostaviť "kópiu".**

Nasleduje zhodnotenie vizuálneho pôsobenia jednotlivých možností z exteriér. pohľadu - vplyv konštrukcie/profilov na pomer plôch zasklenia/rámu, technické, úžitkové vlastnosti, architektonický výraz a mieru priblíženia k historickému originálu z roku 1913.

Obr.5: Exteriér. výraz. U eurookien možné doplniť spôsoby otvárania (ovplyvnená len cena). Nákras Grúňová.

Tab.2 Porovnanie % pomerov plôch rámu/zasklenia okenných výplní z obr.5 pri analyzovaných variantoch

Variant	Plocha svetlého otvoru z exteriéru	Plocha rámu/konštrukcie	Plocha zasklenia	Typ zasklenia
Kópia 1913	5,358 m ² = 100%	36,52%	63,48%	2x jednosklo 4 mm
1950-60		45,59%	54,41%	2x jednosklo 4 mm
Euro 78, dvojité		50,90%	49,10%	2x dvojsklo 4-16-4
Euro 78, jednoduchá		43,56%	56,44%	1x trojsklo 4-14-4-14-4

Z tab. 2 vyplýva, že v prípade dvojitého okna pri použití akýchkoľvek hlbších súdobých profilov vznikne výplň s podielom zasklenia iba max. 50%. Nerentabilný pomer, odporujúci hygienickým, úžitkovým požiadavkám prevádzky je ešte zvýraznený tým, že konštrukcia má ext. aj int. vrstvu, t.j. intenzita prenikajúceho žiarenia je

výrazne obmedzená. V prípade škôl sú nároky na presvetlenie veľmi vysoké a táto konštrukcia okien je neaplikovateľná. Oproti tomu, **ak je novodobý profil použitý v jednoduchom okne**, aj pri zachovaní výrazu a členenia je zjavné, že **sa jeho plocha zasklenia 56% blíži najviac k ploche zasklenia 63% u originálu z r. 1913**. Europrofil 78 v jednoduchom okne je dokonca výhodnejší, než plocha zasklenia 54% pri repasovaní exs. výplne 1950-60. Samozrejme technické vlastnosti novodobého okna z europrofilu 78 mm ďaleko prevyšujú vlastnosti okna z r. 1950-60 aj presnej kópie originálu 1913.

V neposlednom rade je zaujímavým faktorom pri rozhodovaní okrem obstarávacej ceny aj cena pravidelnej údržby. Drevené okná (masívne aj lepený profil) je nutné pravidelne a dôsledne udržiavať, čistiť, drevo ošetriť politúrou pred zimou a po zime na zacelenie trhlín v laku. Lak/krycí náter je nutné po 3-4 rokoch skontrolovať/obnoviť. Podľa druhu a výrobcu (čistič+politúra) by 1 rok údržby 250 výplní bývalej reálky stál iba materiál 12-20000 €. 1x ročne je nutné očistiť, namazať, nastaviť kovanie. Opotrebené tesnenie je potrebné vymeniť. Ak sú drevené okná ponechané bez/s nepravdivou/nesprávnou údržbou, ich životnosť prudko klesá. Vzhľadom na zvyklosti užívateľa - štátna inštitúcia - je nedostatok údržby žiaľ vysoko pravdepodobný - obmedzený rozpočet a dlhý reakčný čas v prípade poruchy alebo priamo havárie konštrukcie.

5. Závery

Na základe analýzy v predošlých kapitolách je možné vyvodiť nasledujúce závery k jednotlivým variantom okenných výplní:

Kópia z r. 1913 – nie je autentická, výraz totožný s originálom podľa fotografií a dokumentácie. Riešenie určené výskumom [1] a rozhodnutím KPÚ. Technické vlastnosti sú jednoznačne nevyhovujúce - nízky užívateľský komfort, neprimerane vysoké tepelné straty/finančne náročná prevádzka. Presnú kópiu je nereálne obstaráť (nedostatok kvalit. masívu, náročné, prácne a veľmi drahé zhotovenie) Originál výplne bývajú repasované/doplnené kópiou v prípade, kde reprezentačná funkcia, podporená dostatočným finančným zázemím vytvorí podmienky (Rosenfeldov palác v Žiline).

"Kópia" s použitím menej hlbokých europrofilov 68 mm, zvyčajne vydávaná za historické repliky je de facto neautentická materiálom, profilmi, zasklením atď. V takomto prípade je lepšie už zvoliť priamo profil s vyššou hĺbkou a tým lepšími technickými vlastnosťami, pričom pamiatkový uhol pohľadu je totožný u europrofilu 68 aj europrofilu 78 mm.

Nulový variant 1950-60 – iba repasácia a ponechanie exs. výplní z 50-60tych rokov. Nízky užívateľský komfort, výplne sú deformované, nutnosť kompletne vymeniť kovania a sú na konci doby životnosti = repasácia by bola v realite výmena. Tesnenia je možné na ne iba prilepiť (!). Variant je neekonomický a ani nereprezentuje hodnotnú stav. etapu, zachované je iba členenie a princíp dvojitej konštrukcie.

Europrofil 78 dvojité – analýza jednoznačne potvrdila, že zostaviť akékoľvek hlbšie novodobé profily do podoby historickej dvojitej konštrukcie je plynutie materiálom, zbytočné zvýšenie nákladov na obstaranie a údržbu. Ani pamiatkovo cenný architektonický výraz nie je realizovateľný (masívne hrúbky profilov). Plocha rámov môže prevýšiť plochu zasklenia - výplň nevyhovuje hygienickým, optickým požiadavkám, kladeným legislatívou ako imperatív na užívanie priestorov budovy.

Europrofil 78 jednoduché - novodobé profily je po všetkých stránkach najvýhodnejšie zostaviť tak, ako je ich navrhnutý účel, t.j. nesiliť ich do podoby dvojitého systému, ale zostaviť jednoduché okno. Europrofil 78 zrejme najpoužívanejším štandardom na Slovensku. Povrchová úprava v tomto prípade bude lomená biela a zakryje akýkoľvek vizuálny rozdiel medzi masívom a lepeným drevom. Nevýhodou je nutnosť rezignácie na uplatnenie striktných požiadaviek orgánov pamiatkovej starostlivosti na pohľadový výraz dvoch vrstiev okennej výplne. Z hľadiska možnosti pozitívnej zmeny fyzikálnych parametrov v prospech optimalizácie mikroklimy je ideálnym riešením posledný variant.

Bibliografia

- [1] Architektonicko-hist. výskum, Doc. PhDr. M. Kvasnicová, PhD., Bratislava, máj 2014.
- [2] Reštaurátorský výskum a Návrh na reštaurovanie. Mgr. Art. R. Boroš, Mgr. art. Š. Sivák, 2016.
- [3] STN 730540:2016. Tepelná ochrana budov. Časť 2: Funkčné požiadavky.
- [4] Zákon č. 300/2012 Z. z., kt. sa mení a dopĺňa zákon č. 555/2005 Z. z. o energetickej hospodárnosti budov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a kt. sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územ. plánovaní a stav. poriadku (stavebný zákon) v znení neskor. predpisov.
- [5] Vyhláška MZ SR č. 549/2007 Z.z. ktorou sa ustanovujú podrobnosti o prípustných hodnotách hluku, infrazvuku a vibrácií a o požiadavkách na objektivizáciu hluku, infrazvuku a vibrácií v životnom prostredí v znení vyhlášky MZ SR č. 237/2009 Z.z.

The renewal of double-layer casement windows - technical possibilities

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Doc. Ing. Agnes Iringová, PhD.

Faculty of Civil Engineering, University of Žilina, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina

zgrunova@gmail.com; agnes.iringova@fstav.uniza.sk

Abstract

Authentic windows of cultural monuments belong among its valuable architectural features and there is need to pay due attention to them. The primary choice of conservation methodology is usually restoration by repainting the original or replacing the missing parts (whole window) with the exact copy. However, more inputs are introduced into the choice of options, and it is the subject of expert discussion on how to approach them and how to determine their weight in decision-making. Paper presents the frequent dilemmas in the decision-making process of renewing a double-layered casement wooden windows of an Art Nouveau building from several point of view (building physics, maintenance, architectural aesthetic, monument preservation and material/construction).

Key words: restoration of cultural monuments, presentation of historical architecture, double-layer casement wooden window, microclimates, building physics

BARDKONTAKT 2017

**BOJNICE Z POHĽADU PAMIATKARA - JEDNODŇOVÉ VÝLETNÉ MESTO S BOHATÝM
POTENCIÁLOM ALE S NEJASNE USMERNENÝM ROZVOJOM.**

Ing. arch. Livia Reháková

Pamiatkový úrad SR, Krajský pamiatkový úrad Trenčín, prac. Prievidza, Nová2, 97101 Prievidza,
livia.rehakova@pamiatky.gov.sk

Bojnice z pohľadu pamiatkara.

Jednodňové výletné mesto s bohatým potenciálom ale s nejasne usmerneným rozvojom.

Ing. arch. Lívia Reháková

Pamiatkový úrad SR, Krajský pamiatkový úrad Trenčín, prac. Prievidza, Nová2, 97101 Prievidza,

livia.rehakova@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Bojnice, bývalá Pamiatková zóna, ktorej územie aj s okolím pamiatok je v súčasnosti usmerňované v rámci ochranného pásma nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok. Napriek turisticky vyhľadávanému územiu s viacerými atrakciami - kúpele, ZOO, Bojnický zámok, je to mesto hlavne jednodňových turistov. V Bojniciach je 11 národných kultúrnych pamiatok spolu s 58 pamiatkovými objektmi. Propagovaná je len časť z nich. Aj do strategického dokumentu rozvoja mesta boli pôvodne zaradené len niektoré pamiatky. Veľkým problémom na území mesta je nejednotnosť v smerovaní rozvoja obce, vplyv veľkých investorov, ktorí si vyčleňujú najatraktívnejšie oblasti mesta pre svoje mnohokrát megalomanské zámery a zle usmernený rozvoj v blízkosti najatraktívnejšej pamiatky – hradu. V jeho okolí vznikajú čierne stavby a živelne aj objekty trhových miest. Z pohľadu KPÚ Bojniciam chýba územný plán zóny i stály mestský architekt na usmernenie stavebnej a inej činnosti tak, aby bola zachovaná chránená silueta a panoráma mesta s dominantnými NKP.

Kľúčové slová: Bojnice, ochranné pásmo národných kultúrnych pamiatok, potreba mestského architekta

Bojnice, malé kúpeľné mesto v blízkosti okresného mesta Prievidza v Hornonitrianskej kotline. Krásne prostredie Strážovských vrchov, bohaté termálne pramene, kúpele, Bojnický zámok, ZOO či kúpalisko, priťahujú v letnej turistickej sezóne mnoho návštevníkov. Napriek bohatej histórii pôvodne poddanského mestečka (obr.1), ktorého osídlenie siaha do doby staršieho paleolitu, kedy toto územie obýval človek neandertálsky, ako aj mnohým národným kultúrnym pamiatkam (ďalej NKP), či bohatému potenciálu mestečka a jeho okolia, sú Bojnice hlavne jednodňové výletné miesto. Turisti a návštevníci sa tu zdržiavajú dlhšie len výnimočne. Tento príspevok má byť stručným prehľadom zámerov a problémov z pohľadu ochrany pamiatkového fondu, s ktorými sa stretáva krajský pamiatkový úrad, ale aj mesto samotné, pri rozvoji sídla. Niektoré stavebné aktivity a živelný rozvoj trhových miest v meste aj samotní návštevníci vnímajú citlivo a nie práve pozitívne.

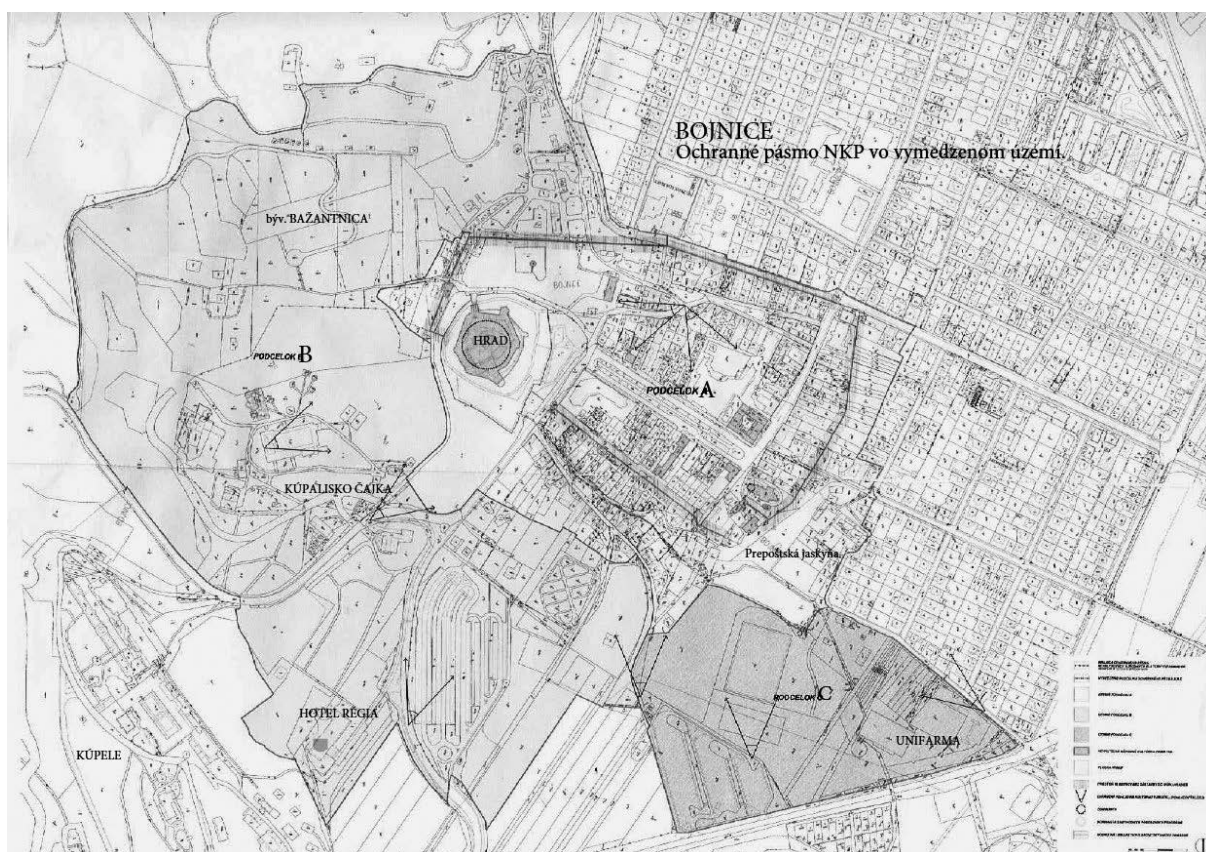

Obr.1: Historická pohľadnica Bojníc cca1.tretina 20. storočia- reprodukcia(archív KPÚ TN, prac. PD)

Zmena panorámy mesta vyplývajúca z aktualizácie územného plánu mesta z roku 2006.

Územný plán mesta (ďalej ÚPN) bol schválený v roku 1997 [1]. Začiatkom 21. storočia plánovanie obchvatu mesta Prievidza cez kataster Bojníc, rýchlostných komunikácií v okrese Prievidza, ale aj záujem investorov o túto oblasť, bol podnetom k spracovaniu a schváleniu nového doplnku č.1 ÚPN v roku 2006 [2]. V ňom sú okrem iného vytipované nové plochy na realizáciu veľkého zábavného parku v okolí rieky Nitra, zástavbu svahu pod Hotelom Régia, územia Čajky a aj bývalej Bažantnice (Bažanice) západne od Hradu. V čase schvaľovania doplnku ÚPN fungovala ešte Pamiatková zóna Bojnice (PZ Bojnice), ktorej územie obsahovalo bývalé historické jadro mesta a jej hranicu tvorili skoro kompaktné mestské hradby obkolesujúce túto časť mesta (teraz časť Podcelku A ochranného pásma). Zároveň v tom čase Pamiatkový úrad SR spracovával Návrh na vyhlásenie Ochranného pásma PZ a NKP v Bojniciach (obr.2), ktoré bolo vyhlásené rozhodnutím Pamiatkového úradu SR v roku 2007 [3].

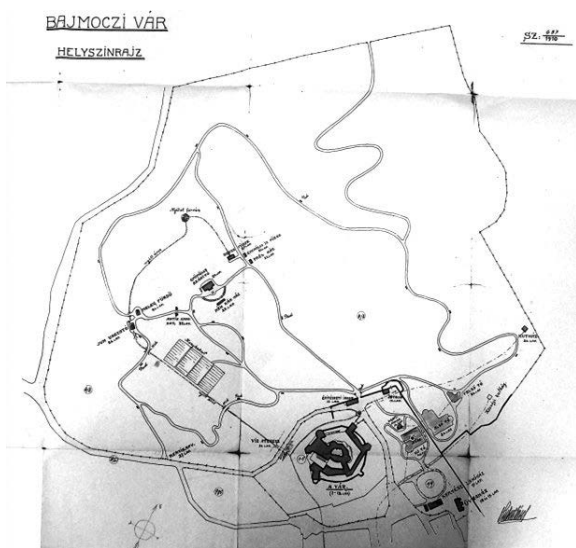

Obr.2: Hranica OP s jednotlivými podcelkami. Archív KPÚ Trenčín, prac. PD

Pamiatková zóna bola zrušená rozhodnutím Ministerstva kultúry SR v roku 2011 [5]. Okolie pamiatok ostalo z pohľadu pamiatkového fondu usmerňované len Ochranným pásmom národných kultúrnych pamiatok na vymedzenom území [6]. Ochranné pásmo (ďalej OP NKP) je členené na tri podcelky, v ktorých je miera usmernenia prispôbená charakteru územia, koncentracii pamiatok a chráneným pohľadom v sídle, či v krajine. **Ochranné pásmo** bolo vyhlásené s cieľom vytvorenia legislatívnych podmienok na zachovanie a ochranu architektonických, urbanistických a krajinárskych hodnôt areálu Bojnického hradu a jeho zázemia, ktoré tvorí najmä historické jadro (býv. pamiatková zóna) a parkové, resp. prírodno-krajinárske prostredie a časť extravilánu sídla Bojnice. **Účelom vyhlásenia je zabezpečiť vo verejnom záujme ochranu a usmerniť rozvoj prostredia, kde sa nachádzajú a v ktorom dominujú výrazné národné kultúrne pamiatky (ďalej NKP).** Predmetom ochrany sú najmä urbanistické vzťahy a historická štruktúra mestského sídla so vzťahom k hlavným dominantným a tiež ostatným NKP. Podstatným prvkom je tiež panoráma s dominantnými kultúrnymi pamiatkami v intraviláne, extraviláne sídla i v širších krajinárskych vzťahoch [6]. Podcelok A je vymedzený územím bývalej pamiatkovej zóny so širším historickým centrom. Podcelok B na južnej a západnej strane sídla vymedzuje územie hlavne bývalej Bažantnice západne od Hradu a okolie od historického jadra k

Hotelu Régia. Podcelok C sa nachádza v zníženine pod areálom farského kostola a Prepoštskou jaskyňou - v okolí Unifarmy.

Hlavným rozvojovým územím v meste pre komerčné a rekreačné aktivity sa stalo územie bývalej Bažantnice a Čajky v Podcelku B ochranného pásma, ktoré pôvodne patrilo k hradu. V Návrhu na vyhlásenie ochranného pásma [7] je toto územie charakterizované ako prostredie parkového, prípadne lúčneho charakteru, v ktorom sú sústredené zariadenia a plochy naplňajúce potreby cestovného ruchu a rekreácie (napr.: Kúpalisko Čajka, Hotel Régia, parkovacie plochy, Kolonáda, areál ZOO a lúčnatá lokalita – Bažantnica). Podľa historického plánu od architekta romantickej prestavby hradu - Huberta z roku 1910 [8], bolo toto územie využívané ako park s romantizujúcimi stavbami aj ako ovocný sad i úžitková záhrada (obr.3). V časti zeleninovej záhrady s prameňom, vyrástlo Kúpalisko Čajka. Vedľa neho je doteraz zachovaná romantická kamenná brána. Stavby sušiarne ovocia a pálenice sú v ruinách a zarastené.

Obr.3: časť plánu parku a záhrady hradu, 1910. [8]

Obr.4: Doplnok č.1 ÚPN 2006- výrez, [2]

Zmena ÚPN z r. 2006, priniesla aj nejasné grafické vyznačenie funkcií práve tohto územia - farebnými tvarmi objektov, namiesto zaužívaného spôsobu zafarbených a vyšrafovaných urbanisticky vymedzených plôch, čo mnohokrát znejasňuje posudzovanie súladu stavebných zámerov s ÚPN, hlavne v okolí hradu (obr. 4). V oblasti pod Hotelom Régia je priestor pre individuálne formy bývania [2]. V rokoch 2014-2017 tu boli vybudované štyri objekty apartmánového bývania, ktorých výstavba bola schvaľovaná ešte v roku 2006-2007. Práve tieto objekty, na hranici a pod hranicou súčasného ochranného pásma, viditeľne menia siluetu a panorámu Bojníc. Sú začiatkom vzniku ďalšieho zastavaného územia v Bojniciach, čím sa zástavba sídla posúva aj južným smerom. Výška tejto zástavy sa ale stále pohybuje v takých medziach, aby hrad ostal dominantou územia (obr. 5 a 6) aj v diaľkových pohľadoch.

Obr.5: diaľkový pohľad 2006

Obr.6: diaľkový pohľad 2017, zástavba okolo Régie

Nové zámery rozvoja podľa investorov.

Príliv silných investorov do oblasti Bojníc a ich zámery v tejto oblasti, sú mnohokrát megalomanskými plánmi na úkor potlačenia kultúrno-historických hodnôt územia.

Na území Kúpaliska Čajka je plánované vybudovanie aquacentra, výstavba cca 800 miestneho hotela s Wellnes. Po mnohých rokoch a prepracovaní prvotného zámeru KPÚ Trenčín súhlasil so zámerom výstavby maximálne 400 miestneho Wellnes Hotela, s podmienkami pre podcelok B ochranného pásma. Ďalším zámerom investora je aj **výstavba 60 metrovej vyhladkovej veže nad Bojnícami** podľa vzoru „Stesky v oblaciach“ nachádzajúcej sa na Morave. V prípade Bojníc vyhladková veža s 3 m širokými rampami vedúcimi na vrcholovú plošinu, by presahovala cca 30 metrov nad vrcholky stromov (obr.7). S vyhladkovou vežou vysokou maximálne 30m, ktorú KPÚ akceptuje lebo by sa nestala dominantou územia, nie je investor stotožnený.

Obr.7: navrhnutá vyhladková veža [9]

Obr.8: jedna z verzii 400 miestneho wellness hotela[9]

Wellnes hotel je len časťou celkového zámeru aquacentra na území termálneho kúpaliska. Kúpalisko Čajka je exponované miesto, kde neuváženou výstavbou objemovo a výškovo náročných stavieb môže dôjsť k úplnému potlačeniu charakteristickej panorámy Bojníc, ktorá už v súčasnosti mení svoju tvár postupnou zástavbou objektov v okolí Hotela Régia (obr.5 a 6). Otázne je, či Bojnice ako také, sú kapacitne pripravené na také množstvo návštevníkov s akými sa počíta v predkladaných zámeroch.

S ďalším prílivom hostí sa ráta pri vybudovaní veľkého zábavného parku pri rieke Nitre v katastri Bojníc a Prievidze.

Ďalšími rozvojovými aktivitami a zámermi sú **výstavba hotela a objektov apartmánového bývania na území bývalej Bažantnice**, ku ktorým bolo predložených viacero variant. Historicky do tohto územia najviac zapadá snaha vybudovať tu skleník a botanickú záhradu sukulntov. V časti bývalej lúky Bažantnice, kde bol sad, pálenica a sušiareň ovocia, sa nachádzajú ešte ruiny týchto stavieb. V tejto svahovitej lúke s pozostatkami ovocných stromov, ktorá tvorí prírodné pozadie hradu, bude vyrastať zástavba apartmánových jedno až dvojpodlažných domov, v závere lokality možno aj hotelový komplex aj s komunikáciou vedúcou k objektom. Forma zástavby penziónového typu je pomenovaná v schválenom UPN z 2006 roku, pričom lokalita je určená aj pre zábavné aktivity, parkovú zeleň s oddychovými vychádzkovými trasami s priamym peším napojením na areál kúpeľnej liečby a CMZ. Architektonický prístup a návrh objektov na území bývalej Bažantnice je úplne iný, než architektúra stavieb na území termálneho kúpaliska a kúpeľov. Stretá sa tu moderná architektúra objektov s rovnými strechami s architektúrou striech s vežičkami.

Mnohokrát megalomanské zámery na tak malom území, by z pohľadu ochrany pamiatkového fondu priniesli obrovskú zmenu, vytvorenie nových dominant výškových či pôdorysných. Samotný charakter mesta s jeho poznávacím znamením - hradom, by bol novou výstavbou potlačený. Je otázne, či realizovanie všetkých týchto zámerov je naozaj pozitívny počin pre Bojnice ako také. Bojnice tým stratia svoj komorný charakter malého kúpeľného sídla v blízkosti okresného mesta a stanú sa bežným zábavným centrom.

Potreba koordinácie a usmernenia rozvoja.

Schválenie doplnku č.1 ÚPN v roku 2006 prinieslo možnosti investorom meniť tvár krajiny, mesta i životov ľudí. Usmerňovať výstavbu a realizovanie mnohých zámerov podľa platnej ÚPN nestačí. Príliv silných investorov a korigovanie ich veľkých zámerov mnohokrát ostal na pleciach pamiatkárov. Mesto ako také malo zmluvného

architekta s poradným hlasom pri väčších zámeroch. Rozhodovacie právo má ale mestské zastupiteľstvo a stavebná komisia, ktorú tvoria poslanci mesta.

Žiaľ na škodu rozvoja mesta ani oni nenašli spoločné smerovanie v zásadných otázkach rozvoja mesta. Niektorí ani nevedia v akom prostredí sa pohybujú, aký historický a kultúrny potenciál má mesto, aké národné kultúrne pamiatky sa v meste nachádzajú a ani to, že je tu vyhlásené Ochranné pásmo NKP na ochranu a usmernený rozvoj prostredia alebo okolia jednotlivých NKP.

Pri posudzovaní strategického dokumentu: „Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta Bojnice na roky 2015-2020“, boli v dokumente uvedené len všeobecne známe pamiatky ako Hrad s Lipou Kráľa Mateja, farský kostol, ZOO, kúpele a termálne Kúpalisko Čajka. Hrad či farský kostol, netvorí jedinú pamiatku mesta. Mesto má ako jedno z mála skoro kompletne zachované mestské opevnenie z polovice 17. storočia. Okrem východnej línie, ktorá prechádza súkromnými záhradami, je prístupné skoro v celej svojej dĺžke. Opevnenie sa stalo nechceným vlastníctvom dvoch subjektov – štátu v správe SNM a mesta Bojnice, ktoré vlastní len jeho malú časť. Baroková kalvária, meštianske domy, pôvodný mestský dom, či zájazdny hostinec (tzv. Pivár), exteriérové sochy a iné pamiatky ostávajú málo poznané. Mesto má 11 národných kultúrnych pamiatok spolu s 58 pamiatkovými objektmi, z toho areál hradu tvorí 37 pamiatkových objektov.

Žiaľ ochranné pásmo nie je pamiatkové územie a tak aj zákonné možnosti zastavenia nepovolenej činnosti, či odstránenia nevhodných stavieb v OP NKP, vychádzajúce zo zákona č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov - sú menšie a ostáva to hlavne na pleciach stavebného úradu. Práve táto situácia mnohokrát spôsobuje, že vznikajú čierne stavby (obr.9). Schvaľovanie trhových miest v blízkosti hradu a v jeho okolí (Čajka, Bažantnica) bez väčších obmedzení, prinieslo výstavbu drevených, šiatrových či iných predajných stánkov bez usmernenia. Vznikajú nové uličky trhovísk, ktoré ani návštevníci nevnímajú pozitívne a preto aj samotné mesto začalo hľadať možnosti ako túto situáciu riešiť. Dlhodobá požiadavka pamiatkárov vypracovať Územný plán zóny, prípadne aspoň podkladového materiálu na usmernenie rozvoja v najexponovanejšom území okolo Hradu Bojnice, ostala bez odozvy. Ani KPÚ Trenčín sa nedarí túto činnosť ovplyvniť a posunúť správnym smerom. Usmerniť vzhľad a charakter stánkov či predajných miest v ochrannom pásme sa podarí až pri jasnej predstave ktoré plochy sú na to vhodné aj z dlhodobého hľadiska rozvoja tejto lokality. Tým, že so schválením trhových miest neboli všetci žiadatelia priamo usmernení, či je predaj možný v stánkoch, alebo len v rozkladacích predajných stoloch, začali stánky vznikať na povolených trhových miestach aj živelne a nekoordinovane (obr.10). V tomto roku bola snaha o ich usmernenie aj v rámci novo vyhlásených pamätihodností mesta, do ktorých spadajú aj kritické miesta na území Bažantnice, Kúpaliska Čajka, či aleje vedúcej z hradu do kúpeľov. Uplatniť však snahu o zachovanie a estetický vzhľad pamätihodností bude reálne možné až od budúceho roku. Je na to potrebná vzájomná spolupráca a jednotný postup samosprávy, pamiatkárov a aj stavebného úradu.

Obr.9: stánky a čierne stavby na Bažantnici [9]

Obr.10: stánky a čierne stavby pri chodníku na Čajku[9]

Rozparcelovanie plôch bývalej Bažantnice a územia Čajky pre súkromných investorov, ako aj snaha o vybudovanie aquacentra či iných zámerov vyplývajúcich z aktualizácie ÚPN v roku 2006, si vyžaduje lepšie usmernenie rámci výškových, objemových limit, zastavanosti územia a celkového riešenia, než je v platnom ÚPN. Doteraz sa nič neuskutočnilo a ani mesto samotné pravdepodobne nemá ucelený prehľad kde a aké stavby sú povoľované v celkovom kontexte zástavby mesta a jeho urbanistického riešenia. Spracovanie ÚPN zóny, je pre obec značne finančne aj časovo náročné. Bez jasného a kvalitného usmernenia však vznikajú návrhy

rôznych architektonických štýlov na najatraktívnejšom území mesta bez vzájomného súvisu a prepojenia. Tým hrozí, že Bojnice stratia punc historického mesta s dominantným postavením hradu a stanú sa len akousi púťovou atrakciou, kde história a korene mesta postupne zaniknú.

Kúpeľné mesto s veľkým potenciálom, históriou a existujúcimi lákadlami potrebuje stáleho mestského architekta, prípadne útvar hlavného architekta na usmernenie novej stavebnej činnosti, nakoľko táto závažným spôsobom zmení tvár mesta. Nie je úlohou pamiatkového úradu detailne architektonicky či urbanisticky usmerňovať a korigovať stavebné zámery v meste, či posudzovať ich súlad s platnou ÚPN. Našou snahou je v rámci ochranného pásma a vo vzťahu k pamiatkam mesta hlavne výškovo a hmotovo usmerniť stavebné zámery v rámci jednotlivých podcelkov OP NKP aby ostali zachované pamiatkové hodnoty jednotlivých pamiatok, dominantné postavenie hradu, či farského kostola, zachované dôležité priehľady a pohľady v sídle a aby ostala zachovaná panoráma mesta s dominantnými pamiatkami ako kultúrne dedičstvo nás všetkých.

Aj zástupcovia mesta isto pociťujú absenciu akéhosi koordinátora týchto plánov, aby sa schválené zámery stali pozitívnym príkladom rozvoja kúpeľného mesta. Ich citlivým zasadením do prostredia s rešpektovaním kultúrne - historických a prírodných daností územia je možné vytvoriť aj pozitívny príklad rozvoja sídla akými sú Bojnice. Je to však dlhá cesta hľadania správnej miery architektonického a urbanistického rozvoja pri zachovaní kultúrneho dedičstva.

Bibliografia

- [1]- ING.ARCH. IVAN MURANICA a kol.: Územný plan sídelného útvaru kúpeľného miesta Bojnice, Bratislava 1997 (schválený 1997)
- [2] - VZN č. 15/2006 k územnoplánovacej dokumentácii „zmeny a doplnky č. 1 ÚPN – SÚ kúpeľného miesta Bojnice“ /Aktualizácia 2006/, ktorým sa vyhlasujú jeho záväzné časti + Grafická príloha k VZN č. 15/2006. (Zdroj: <http://www.bojnice.sk/uzemny-plan-mesta.phtml?id5=27181>)
- [3] - Rozhodnutie Pamiatkového úradu SR, č.: PÚ-07/554-7/4427/KOW, zo dňa 13.6.2007o vyhlásení OP PZ a NKP. Archív KPÚ Trenčín, prac. PD
- [4] – Výrez z mapy Ochranného pásma NKP v Bojniciach (T. Kowalski 2014) s doplnením popisiek Ing. L. Reháková 2017. Archív KPÚ TN, prac. PD
- [5] - Rozhodnutie Ministerstva kultúry SR č.. MK—6/2011-51/1564 zo dňa 2.2.2011 o zrušení PZ Bonice. Archív KPÚ TN, prac. PD
- [6] – Rozhonutie PUSR – 2014/00106-2/06344 zo dňa 31.1.2014, ktorým sa mení názov OP NKP. Archív KPÚ TN, prac. PD
- [7]-Kowalski, T.: Návrh na vyhlásenie ochranného pásma Pamiatkovej zóny Bojnice a nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok. PUSR Bratislava, marec 2007. Archív KPÚ TN, prac. PD
- [8]- Fotokópia časti historického plánu z 1910. KPÚ TN, prac. PD. (Originál - Štátny archív v Nitre, pobočka Bojnice)
- [9]- Jurtinus, S.: Slavomír Eliaš: Bojnice sa môžu stať špičkou v cestovnom ruchu v strednej Európe.In.: My Prievidza, 27.6.2017. Zdroj: <https://myprievidza.sme.sk/c/20570355/slavomir-elias-bojnice-sa-mozu-stat-spickou-v-cestovnom-ruchu-v-strednej-europe.html>
- [10]- Reháková, L.: Fotodokumentácia 2017, z archívu KPÚ TN, prac. PD

City Bojnice from the view of monuments man – one-day trip city with rich potential but with no clear urban development

Ing. arch. Lívia Reháková

Pamiatkový úrad SR, Krajský pamiatkový úrad Trenčín, prac. Prievdza, Nová2, 97101 Prievdza,
livia.rehakova@pamiatky.gov.sk

Abstract (Calibri 11 pt bold)

City Bojnice, ex monument zone, is now protected by protective zone of national culture monuments only. City is attractive for tourists with many attractions (baths, ZOO, Bojnice castle, etc.), it still city mainly of one day tourists and visitors. In Bojnice we have 11 national culture monuments, together with 59 monuments objects. But only third of 58 objects is known for public. City management to the strategic plan of the city included only few of national culture monuments. Big problem of Bojnice is the disunity development of the city, influence of big investors – they want the most beautiful places for their, mostly megalomaniac, buildings and bad regulated development around the most attractive monument – Bojnice castle. Around castle are built buildings without permission. From our view is missing plan for the city development to the future and city architect who could regulated new buildings around monuments in Bojnice.

Key words: Bojnice, protective zone of national culture monuments, the need for an urban architect

BARDKONTAKT 2017

**ÚLOHA AUTORIZOVANÉHO GEODETA PRI ZAMERANÍ SKUTKOVÉHO STAVU PAMIA TKY
METÓDOU BIM PRE PROJEKT REKONŠTRUKCIE.**

Bc. Ferdinand Ornth

ORNTH sro, Trieda SNP 82, Banská Bystrica ,
ornth@ornth.sk

Úloha autorizovaného geodeta pri zameraní skutkového stavu pamiatky metódou BIM pre projekt rekonštrukcie.

Bc. Ferdinand Ornth

ORNTH sro, Trieda SNP 82, Banská Bystrica , ornth@ornth.sk

Abstrakt

Projektovanie pomocou metodiky BIM sa pomaly presadzuje aj pri projektovaní rekonštrukcií historických pamiatok. Tento trend kladie pred geodetov nové výzvy nielen v zbere dát, ale aj v ich spracovaní. Na vyhotovenie podrobného modelu už nepostačuje pásma, totálna stanica a GNSS prijímač. Je potrebné siahnuť po laserovom skenovaní a fotogrametrii. Tieto metódy poskytujú dostatok podkladov na to, aby sa dala dosiahnuť potrebná podrobnosť a presnosť modelu. Len tieto technológie poskytnú výstupy z ktorých je možné relatívne jednoducho, efektívne a hlavne dostatočne presne modelovať inteligentné BIM modely.

Kľúčové slová: BIM, laserové skenovanie, fotogrametria, geodézia, zameranie skutkového stavu

1. Úvod

Skratku BIM (building information model) pravdepodobne veľa z vás už počulo. Cieľom tohoto článku nie je vysvetlenie projektovania pomocou metodiky BIM, ale poukázanie na úlohy geodeta v tomto procese. BIM kladie väčšie nároky na všetkých zúčastnených v procese tvorby projektu. To sa týka samozrejme aj geodetických prác, ktoré sa menia úplne diametrálne. Geodetické činnosti si vyžadujú iné metódy merania, iný filozofický prístup a dosť výraznú zmenu myslenia. Presnosť prestáva byť kľúčová, moderné metódy vedú zabezpečiť dostatočnú presnosť takmer automaticky, oveľa dôležitejšie je však interdisciplinárne myslenie a prepojenie s ostatnými profesiami – výstup v tvare BIM modelu musí spĺňať požiadavky jeho budúcich užívateľov.

Pri BIM projektovaní sa chyby, nepresnosti a nedostatočne spracované detaily skrývajú ťažšie, než pri klasickom 2D projektovaní. Odmenou za to je zníženie nákladov pri realizácii, výrazne jednoduchšie riadenie stavby, odstránenie nedorozumení s rôznymi verziami projektu a podobne. "Chirurgická" presnosť modelu vyžaduje skutočne presné a podrobné podklady, ktoré by autorizovaný geodet mal byť schopný pomocou moderných metód zabezpečiť. A to v celom procese využitia od zamerania existujúceho stavu tak, aby bolo možné projekt úspešne realizovať až po kvalitné porealizačné zameranie.

2. Čo je to vlastne BIM

Skratka BIM znamená Building Information Model. Preložiť by sa to dalo ako informačný model budovy. BIM nie je software ani nejaký 3D model. Je to databáza informácií o objekte. Časť informácií je geometrická a pri rekonštrukciách je ich potrebné získať, zamerať, priamo na stavbe. Táto časť je priestor pre prácu geodeta.

Spojenie „model v BIM“ neznamená 3D model. Model je súhrn všetkých informácií. Niektoré môžu byť reprezentované aj 3D modelom. 3D model bol zvolený ako forma prezentácie dát kvôli prehľadnosti a pochopiteľnosti.

BIM model je 5 rozmerový model. Štvrtá dimenzia je čas. Vďaka kvalitnému modelu je možné simulovať priebeh výstavby alebo rekonštrukcie v čase a tým predísť kolíziám. Umožní nám precíznejšiu správu materiálu, ľudských zdrojov a mechanizácie.

Piatu dimenziu sú peniaze. Vďaka podrobnosti BIM modelu je možné urobiť presné rozpočty materiálu, výkopov a podobne. Dalo by sa povedať, že až na tehlu presne. Vo fáze užívania budovy zas výrazne šetrí prostriedky aktuálny model pri akejkoľvek rekonštrukcii.

Výhodou BIM modelu je jeho schopnosť reagovať na zmeny a analyzovať ich od stavby až po správu budovy a tým odstrániť prípadné chyby a ušetriť nemalé prostriedky

2.1 Úroveň podrobnosti (LOD) v BIM

V projektovaní pomocou metodiky BIM máme definované rôzne úrovne detailu, respektíve vývoja (development). Používame na to skratku LOD (level of detail / development).

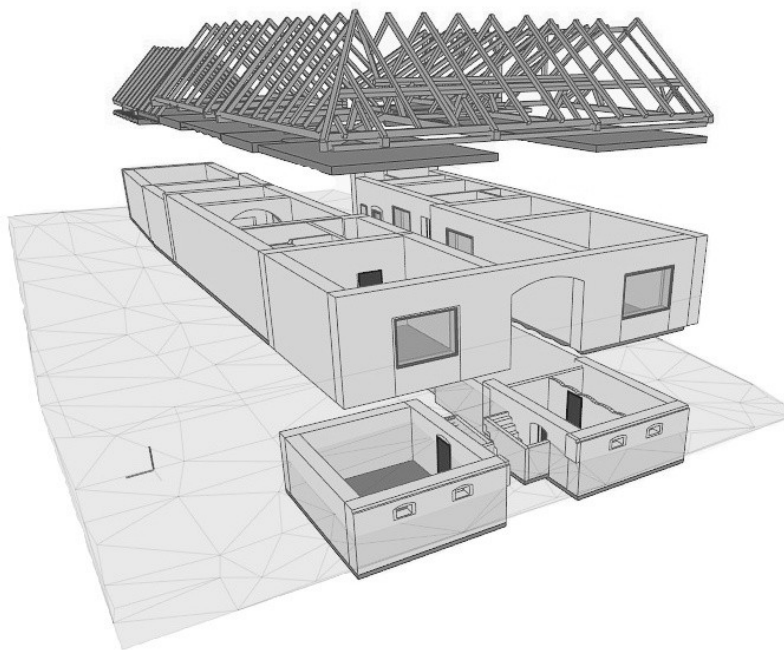
Úrovně LOD100 a LOD200 sú koncepčné a schematické modely a nie je potrebná geometrická presnosť. Geodetické činnosti sa začínajú na úrovni LOD300 – to je už presný model. Mal by byť geometricky verný, mal by obsahovať objekty ktoré majú skutočný tvar aj umiestnenie. Tento model by mal umožniť robiť merania priamo na modeli bez potreby externých údajov. V tomto stupni sa vyžaduje obvykle zameranie objektu a okolia, označované aj ako predprojektová dokumentácia. Úloha geodeta je vytvorenie takéhoto modelu, prípadne dodanie podkladov potrebných na vytvorenie modelu takejto podrobnosti. Úrovně LOD350 a LOD400 sú projektová dokumentácia a samotná realizácia. Sú to výstupy z procesov vo fáze projektovania.

Geodet sa dostáva k slovu v poslednej úrovni, a tou je LOD500 - porealizačná fáza. Podklady na vyhotovenie modelu v podobe, v akej bola stavba naozaj realizovaná, vznikajú priebežne počas kontrolných meraní.

2.2 Vytvorenie predrealizačného BIM modelu (LOD300)

V tejto fáze sa väčšinou začína s modelovaním na základe staršej dokumentácie. Je to núdzové riešenie, lebo mnohokrát nesedí ani len počet okien. Historické stavby buď dokumentáciu nemajú vôbec, alebo je tak stará, že budova prešla už desiatkami prestavieb, ktoré neboli zanesené do dokumentácie. Výroba BIM modelu zo starej dokumentácie je tiež geodetická činnosť. Je potrebné urobiť aspoň niekoľko overovacích meraní, aby sa objavili prípadné nepresnosti v starej dokumentácii. Samozrejme najistejšia cesta je urobiť hneď nové meranie. Mnohokrát je to aj lacnejšie než tvorba modelu podľa starej dokumentácie a po odhalení závažných nepresností opätovná tvorba modelu podľa nového zamerania.

V tejto fáze sa do modelu môžu pridávať aj mnohé "nie 3D" informácie. Informácie o vedeniach, popisné informácie o stavebných prvkoch, fotografie detailov a podobne.

Obr.1: Zameranie skutkového stavu. BIM model spracovaný podľa mračna bodov LOD300.

2.3 Priebežné meranie počas stavby, porealizačné zameranie (LOD500)

V ponímaní BIM je porealizačné zameranie LOD500 myslené ako skutočný model vyhotovenia. Priebežnými kontrolnými meraniami vlastne postupne vzniká porealizačné zameranie. Takže geodet by mal byť na stavbe prítomný aj počas stavby. Mal by robiť priebežné merania a porovnávať ich s BIM modelom. Niektoré odchýlky je možné ešte počas stavby opraviť, neodstrániteľné zmeny je potrebné zdokumentovať, aby po ukončení stavby a odovzdaní do užívania dostal investor aktuálny BIM model a mohol ho úspešne používať pri správe budovy. Takto spracovaný BIM model sa po kolaudácii posúva do druhej fázy svojho života – do fázy správy realizovanej stavby jej správcom či investorom.

Obr.2: Modelovanie krovu podľa mračna bodov.

3. Nároky na geodeta

Geodet musí zmeniť filozofiu, technológiu aj pracovné postupy. Vývoj meracej techniky v posledných rokoch prešiel úžasnou cestou. Meracia technika výrazne zlacnela a zjednodušila sa jej obsluha. To núti geodetov hľadať iné miesta uplatnenia. Geodet by nemal degradovať na obsluhu meracieho zariadenia. Mal by si rozširovať svoje znalosti z ďalších oblastí, hlavne v oblastiach počítačového spracovania dát, analýzy chýb a v prípade dokumentovania stavieb, z oblasti architektúry.

3.1 Zber dát

Zber dát sa čím ďalej tým viac automatizuje a zrýchľuje. Na väčšinu prác postačujú osoby zaškolené na obsluhu prístrojov bez potreby znalostí z oblasti geodézie. Geodet je potrebný na zvolenie správneho postupu a určenie vhodnej technológie, ale na samotný výkon terénnych prác nie je potrebný. Meranie laserovým skenerom nie je náročný proces a pri dodržaní správneho pracovného postupu má spôsoby na opravenie prípadnej chyby. Tak isto zber dát pre fotogrametriu vyžaduje správne zaškoleného fotografa, prípadne operátora bezpilotného lietadla (UAV) a nie človeka s geodetickým vzdelaním.

Obr.3: Zber dát v teréne pomocou laserového skenera.

3.2 Spracovanie nameraných dát

Geodetická práca v pravom slova zmysle nastupuje pri registrácii dát z terénu. Ich vzájomné skladanie a prepájanie. Vyčísľovanie rôznych chýb a v prípade prekročenia odchýlok navrhovaní postupu ako s chybami naložiť, ako ich odstrániť.

Práca, kde je automatizácia len v plienkach, je samotná interpretácia nameraných dát. Mnoho programov má viac alebo menej rozvinutý systém podporných nástrojov, ale bez ľudského pričinenia zatiaľ nie je možné pretvoriť mračno bodov na BIM model. V tejto fáze potrebuje geodet znalosti z oblasti architektúry.

4. Interpretácia nameraných dát

Pri vytváraní BIM modelu je potrebné zmeniť myslenie z 2D na 3D a začať pracovať s priestorom. Pochopiť, že zameraním stavby týmito technológiami mám všetky potrebné údaje u seba v počítači. Potrebujem rez? Proste si prerežem mračno bodov v požadovanom mieste. Potrebujem preskúmať detail na fasáde? Mám k dispozícii veľké množstvo podrobných fotografií, prípadne texturovaný mesh (trojuholníková sieť) model. 2D výkresy nedokážu dodať tie informácie navyše, ktoré sú automaticky zbierané pri laserovom skenovaní a fotogrametrii. Na vyhotovenie samotného BIM modelu používame rôzne interpretácie nameraných dát.

4.1 2D Výkresy v CAD programe

Ak geodet vytvára 3D model priamo z nameraných dát (mračno bodov), tak tvorba 2D dokumentácie opäť z nameraných dát by bola duplicitná robota. Preto sa 2D výkresy odvodzujú z existujúceho 3D modelu. V prípade, že 3D model modeluje niekto iný tak 2D dokumentácia vyhotovená z nameraných dát je nevyhnutná.

4.2 Fotoplány

Fotogrametria má tendenciu zaoblovať hrany a laserový skener nezachytí detail. Ak ich však spojíme, tak skener zachytí presný priebeh hrán a fotogrametria dodá potrebnú podrobnosť. Na takto získanom fotopláne vieme ísť do úžasných podrobností. Detail pohľadu na ornament dokážeme spraviť v rozlíšení 1mm na 1 pixel. Podobne vieme zdokumentovať okná, dvere. Nie vždy je potrebné na BIM modeli podrobne modelovať výplne okien a dverí. Niekedy postačuje podrobný fotoplán ako doplňujúca informácia k jednoduchšiemu modelu.

Fotoplán by mal byť samozrejme vyhotovený v mierke, a tým pádom je to veľmi hodnotný podklad pri modelovaní BIM modelu. Rôzne vektorové rezy vyhotovené v 2D sú nepomerne prácnejšie ako vytvorenie rezu z mračna bodov, prípadne mesh modelu vo formáte obrázku – fotoplánu. Vysoká ekonomická výhodnosť bez výraznej straty informácii robí z fotoplánu úžasný podklad pri vytváraní presných BIM modeloch.

Obr.4: Fotoplán fasády historickej budovy a detail jedného okna

4.3 Mračno bodov

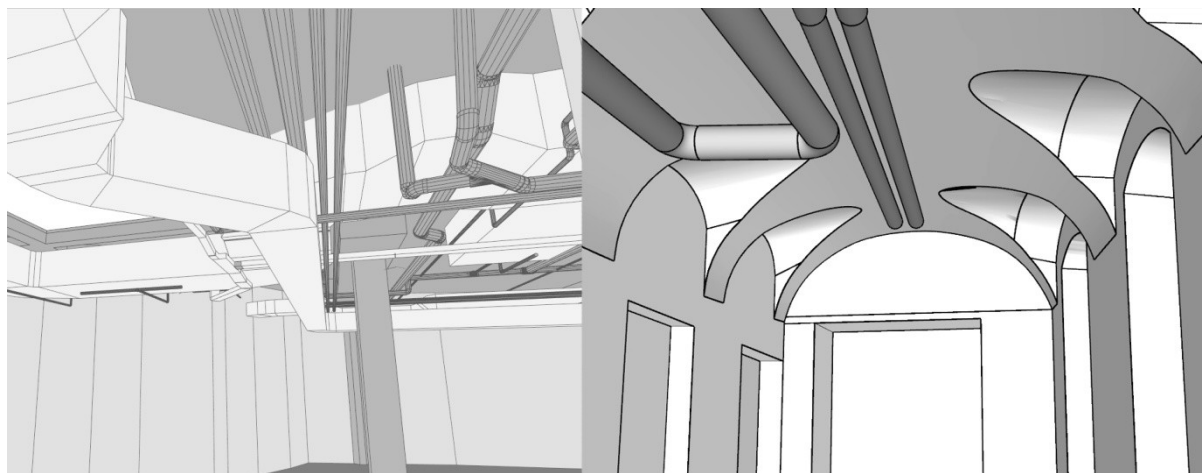
Najzákladnejšou interpretáciou nameraných dát je mračno bodov. Je to výstup, ktorý automaticky vytvára každý program na spracovanie fotogrametrie a meraní pomocou laserového skenera. V takomto "surovom" tvare je väčšinou nevhodné na prácu. Je potrebné ho zmenšiť, zjednotiť hustotu. Pre väčšinu prác postačuje rozlíšenie mračna bodov cca 5 mm niekedy dokonca stačí 10 mm. Pri takomto rozlíšení sa množstvo bodov redukuje na cca 10%, čo je veľmi výrazná úspora. Mračno bodov je tvrdý oriešok aj pre výkonné počítače a preto je veľmi vhodné ho rozdeliť na menšie časti. Napríklad po podlažiach, oddeliť exteriér od interiéru, prípadne porozdeľovať podlažie ešte na trakty. Rozdelenie by malo byť logické, aby sa s ním ľahko pracovalo. Skúsenosťami sa ukázalo že je zbytočné mračno čistiť od rôzneho šumu ako ľudí, nábytku, rôznych odrazov a podobne. Je to veľmi prácne a ušetrí to minimum práce pri ďalšom používaní.

Práca s mračnom je veľmi náročná. Vyžaduje od geodeta veľkú zručnosť s prácou v 3D priestore, ale obsahuje skoro všetky informácie potrebné k tvorbe BIM modelu.

4.4 3D model

Pri modelovaní BIM modelu si vieme pomôcť dielčimi 3D modelmi. Zložité ornamenty, hlavice stĺpov a podobne, vieme doplniť do parametrického BIM modelu ako trojuholníkovú sieť - mesh. Takýmto spôsobom vieme zapracovať do BIM modelu aj veľmi zložité tvary.

V externých programoch vieme automatizovane, alebo poloautomatizovane vyhľadávať rôzne tvary. Hranoly alebo rôzne oceľové profily. Vďaka tomu dokážeme rýchlo vymodelovať 3D model krovu. Modelovanie rôznych potrubí a podobne zvládne modul určený na "piping". S jeho asistenciou je detekcia potrubí na mračne bodov jednoduchá a rýchla. Takto pripravený medzimodel vložíme priamo do programu na tvorbu BIM modelu. Tak isto aj pri klenbách. V externom programe na modelovanie organických tvarov vymodelujeme presne podľa mračna bodov aj zložitý klenbový strop a vložíme ho do BIM modelu. Kompatibilita je samozrejme trochu horšia. Organické tvary nieje možné upravovať priamo v projekčnom programe ale pri zmene opäť v externom modelovacom programe.

Obr.5: Ukážky 3D modelu. Hustá sieť technológií (na ľavo). Klenbový strop a vzduchotechnika (na pravo).

4.5 Virtuálna prehliadka s možnosťou merania

Ďalšou významnou interpretáciou dát meraných laserovým skenerom je virtuálna prehliadka objektu. Každé stanovisko skenera je znázornené ako 360° panoráma. Samozrejme, na pozadí majú všetky body xyz súradnice a tak je možné priamo na panoráme merať rôzne dĺžky. Architekt, projektant alebo samotný geodet dostáva do rúk silný nástroj, vďaka ktorému má stavbu u seba v počítači. Dokáže identifikovať podrobnosti a súvislosti ktoré môže byť problematické vidieť na mračne bodov. Ak sa potrebuje po stavbe porozhliadnuť nemusí vycestovať, stačí mu prechádzať virtuálnou prehliadkou a vidí tvary, povrchy a v prípade farebného skenu aj farby.

5. Záver

Nároky na geodeta sa v poslednej dobe veľmi rýchlo a prudko zvyšujú. Už nestačia len vedomosti z geodézie samotnej, ale je potrebné aby sa geodet venujúci sa dokumentácií stavieb intenzívne vzdelával aj v iných oblastiach. Architektúra, história, udržiaval si prehľad o moderných trendoch, ako napríklad BIM, pilotoval UAV dron, zvládal modelovanie v rôznych 3D modelovacích programoch a podobne. Mnohokrát je jedinou cestou špecializácia členov početnejšieho tímu. Na vrchole ale stále ostáva autorizovaný geodet, ktorý na celý proces dohliada a na konci autorizuje, a tým ručí za kvalitu odvedenej práce.

Role of the authorised surveyor in as-built documentation for reconstruction by BIM methodology

Bc. Ferdinand Ornth

ORNTH sro, Trieda SNP 82, Banská Bystrica, ornth@ornth.sk

Abstract

Designing with the BIM methodology is being slowly promoted also by designing reconstructions of historical monuments. This trend puts new challenges ahead of surveyors not only in data collection but also in its processing. A measuring-tape, a total station and GNSS receiver are no longer sufficient to produce a detailed model. It is necessary to choose laser scanning and photogrammetry. These methods provide sufficient data to achieve the necessary detail and accuracy of the model. Only these technologies will provide outputs from which is possible relatively simple, efficient and, in particular, accurately modeling intelligent BIM models.

Key words: BIM, Laser scanning, Photogrammetry, Surveying, As-Built Survey

BARDKONTAKT 2017

PROJEKT RENOVÁCIE POŽIARNYCH HYDRANTOV V UŽHORODE

Bc. Oleg Olashyn

Uzhhorod Modernism, Užhorod, Ukrajina,

oleg.olashin@gmail.com

Projekt renovácie požiarnych hydrantov v Užhorode

Bc. Oleg Olashyn

Uzhhorod Modernism, Užhorod, Ukrajina, oleg.olashin@gmail.com

Abstrakt

Pražské požiarne hydranty sa objavili na uliciach Užhorodu súčasne s výstavbou vodovodu v roku 1930, teda v čase, keď Podkarpatská Rus bola súčasťou Československej republiky. V dnešnej dobe predstavujú kultúrnu hodnotu ako pamiatky technického dedičstva a neoddeliteľná časť historického prostredia. V čase inštalácie bolo v Užhorode asi tristo hydrantov. Teraz je ich iba 69, lebo každoročne boli komunálnou službou demontované kvôli nepochopeniu ich historickej hodnoty. Veľa zo zachovaných hydrantov bolo mechanicky poškodených a chýbali im jednotlivé diely, časť hydrantov stratila svoju funkčnosť.

S cieľom riešiť vyššie spomenuté problémy bola spustená občianska iniciatíva — projekt s názvom "1930". V rámci tohto projektu bola preskúmaná história inštalácie hydrantov v Užhorode, bol uskutočnený ich inventárny súpis a kontrola technického stavu. S vedením mesta bolo dohodnuté financovanie projektu obnovy hydrantov. Prostredníctvom miestneho priemyselného podniku je naplánované odliat chýbajúce alebo poškodené súčiastky hydrantov. V rámci projektu boli deklarované tiež zábery obnovy (reštaurovania) budovy správy vodovodu, ktorá bola postavená roku 1931 podľa návrhu Ľudovíta Oelschlägera.

Kľúčové slová: požiarne hydranty, 1930, Užhorod, technické dedičstvo, obnova

1. Úvod

V roku 1919 po pripojení Podkarpatskej Rusi k územiu Československa sa Užhorod stal hlavným mestom kraja. Vďaka tejto udalosti získalo mesto silný impulz pre rozvoj: boli vystavané nové administratívne a obytné mestské štvrte, založené priemyselné podniky a zlepšená mestská infraštruktúra. Mesto získalo moderný vodovod, kanalizáciu a ich rozvody [2][3]. V krátkom čase sa Užhorod zmenil na ojazdené európske mesto s modernými budovami a komunikáciami. Súčasne mesto získalo sieť pozemných požiarnych hydrantov. Za takmer 90 rokov sa hydranty stali neoddeliteľnou súčasťou historického prostredia Užhorodu, ktoré predstavuje československé obdobie spolu s modernistickými stavbami, dláždenými chodníkmi a sakurami.

Problém zachovania historických hydrantov má veľký význam pre rozvoj Užhorodu, lebo umožní zachovať tradičné historické prostredie a zvýšiť jeho vizuálnu atraktivnosť, podporovať rozvoj miestneho patriotizmu, mestskú sebaidentifikáciu a kultúrnu jedinečnosť mesta. Súčasne propagácia obnovených hydrantov ako turistického objektu zvýši príjmy do miestneho rozpočtu. Zachovanie a obnova funkčnosti hydrantov sú vhodnejšie aj z ekonomického hľadiska, pretože náklady na obnovu jednotlivého hydrantu sú oveľa nižšie ako náklady na obstaranie nového a moderného.

2. Prieskum histórie užhorodských hydrantov

Pražské požiarne hydranty sa objavil na uliciach Užhorodu v roku 1930. História týchto mestských artefaktov je neoddeliteľne spojená s históriou mestského vodovodu a podnikom Jaroslava Matičku — výrobcom hydrantov z Prahy [1].

2.1. História výstavby mestského vodovodu v Užhorode

Projekt mestského vodovodu bol vypracovaný akciovou spoločnosťou G.Rumpel z mesta Teplice [5]. Základný kameň pre výstavbu vodovodu bol slávnostne položený 7. marca 1930 — v deň 80. výročia narodenia prezidenta Československej republiky Tomáša Garrigua Masaryka [1][3]. V skutočnosti výstavba začala v apríli 1930 prostredníctvom firmy Ing. Jaroslava Matičku, sídlacej v Prahe v Karlíne. Matičkov podnik staval vodovodnú sieť, čerpacie stanice a inštaloval požiarne hydranty. Výstavbu odberného objektu a tlakových

vodojemov realizovala firma Ing. Václava a J. Vojáček z Moravskej Ostravy [1][2]. Celková dĺžka potrubia bola 39 400 metrov. Rozpočet výstavby vodovodu sa stanovil na 8 miliónov korún [1].

Pre zabezpečenie mesta vodou bolo na predmestí Užhorodu vyvrtaných niekoľko vrtov s prietokom 15 l/s a tri vrty s prietokom 45 l/s. Strojovňa odberového objektu bola vybavená dvoma vysokotlakovými odstredivými čerpadlami s výkonom 33,5 l/s, ktoré sa spúšťali elektrickým motorom s výkonom 68 koňov. Prívod elektriny sa zabezpečoval prostredníctvom vlastnej transformácie s výkonom 150 kVA a elektrina sa dodávala 6000 kW elektrickým vedením z mestskej energetickej spoločnosti Podkarpatoruské elektrárne, a.s. Voda bola z odberového objektu dodávaná do dvoch železobetónových tlakových nádrží na kopci Kalvária s objemom 2000 m³. Odtiaľ bola voda rozvádzaná vodovom po celom meste, zabezpečujúc aj hydranty [1].

2.2 Požiarne hydranty

Pozemné požiarne hydranty boli pre Užhorod vyrobené podnikom Ing. Jaroslava Matičku z Prahy [4]. V prednej časti hydrantu je uvedený rok výroby — 1930 (obr.1), a na zadnej strane — skratka IJM, ktorá zodpovedá iniciálam výrobcu. Taktiež na zadnej strane je pod skratkou uvedený artikel daného výrobku — 2013.

Obr.1: Užhorodský požiarny hydrant: a) čelný pohľad; b) pohľad zhora. (Foto: autor)

Hydranty sa umiestňovali prevažne na chodníkoch ulíc vo vzdialenosti asi 75 metrov od seba, čím vytvárali hustú protipožiarnu sieť [6]. Dodatočné hydranty sa nachádzali v blízkosti veľkých verejných budov: na nádvorí bývalého župného domu, pri vojenskej kasárni, nemocnici atď.

Celkovo počas výstavby vodovodu v Užhorode boli nainštalovaných 300 pozemných požiarnych hydrantov, 10 podzemných hydrantov v úzkych uličkách a 380 príklopov, pod ktorými boli skryté uzatváracie posúvače. Na uliciach bolo inštalovaných tiež 26 púmp pre verejné použitie [1][6].

2.3 Podnik Ing. Jaroslava Matičku

Podnik na výrobu hydrantov bol založený v Karlíne v roku 1905. V roku 1912 firmu kúpil a reorganizoval stavebný inžinier a konštruktér Jaroslav Matička — zástupca profesora Ústavu vodárenstva a odvodnenia

Českého vysokého učení technického v Prahe. Matičkova spoločnosť podnikala v troch oblastiach: výroba vodných čerpadiel a armatúry potrubia; inžinierske projektovanie vodných stavieb; inštalácia domových vodovodov a kanalizácie [7].

V roku 1920 sa vedenia podniku ujal obchodný partner Matičku — stavebný inžinier, doktor technických vied, Eduard Zejda. Za podpory Legiobanky pokračoval v obnove predvojnového rozsahu výroby [7].

V 20. rokoch 20. storočia vypracovala spoločnosť Jaroslava Matičku viac ako 100 projektov vodovodných a kanalizačných systémov a postavila asi 100 vodných stavieb v celkovom náklade 97 miliónov Kčs.

Najvýznamnejšie Matičkove projekty z tohto obdobia boli:

- vodovod českého mesta Mohelno (7 mln korún);
- vodovod obce Bor v blízkosti Žďáru nad Sázavou (9 mln korún);
- vodovod mesta Užhorod (8 mln korún);
- zásobovanie vodou železiarne Poldi v meste Kladno (10 mln korún);
- vodovod a kanalizácia českého mesta Humpolec (10 mln korún) [7].

V rokoch 1920-1939 boli otvorené pobočky v meste Uherské Hradiště a Bratislava, spustené nové lejárstvo v meste Pečky okres Kolín. Počas druhej svetovej vojny zažívala Matičkova firma, rovnako ako ostatné podniky obsadeného Československa, ťažké časy. Dňa 27. júna 1948 bola spoločnosť Jaroslava Matičku znárodnená na základe rozkazu ministra priemyslu ČSR v súlade so zákonom 114/1948 Zb. [8].

3. Prieskum súčasného stavu

Dnes zostalo v Užhorode z pôvodných 300 pražských hydrantov iba 69. Každoročne boli jednotlivé hydranty demontované komunálnou službou kvôli nepochopeniu ich historickej hodnoty a kvôli nedostatočnej hmotnej a technickej základne pre ich obnovu. Hlavným problémom spojeným s údržbou hydrantov je nedostatok súčiastok (zátky ventilov, ochranné príklopy, uzávery na hrdlá), chybný technický stav, mechanické poškodenia a deformácie v dôsledku nesprávnej prevádzky a vandalizmu, znížená úroveň osadenia podzemnej časti hydrantov oproti úrovni terénu.

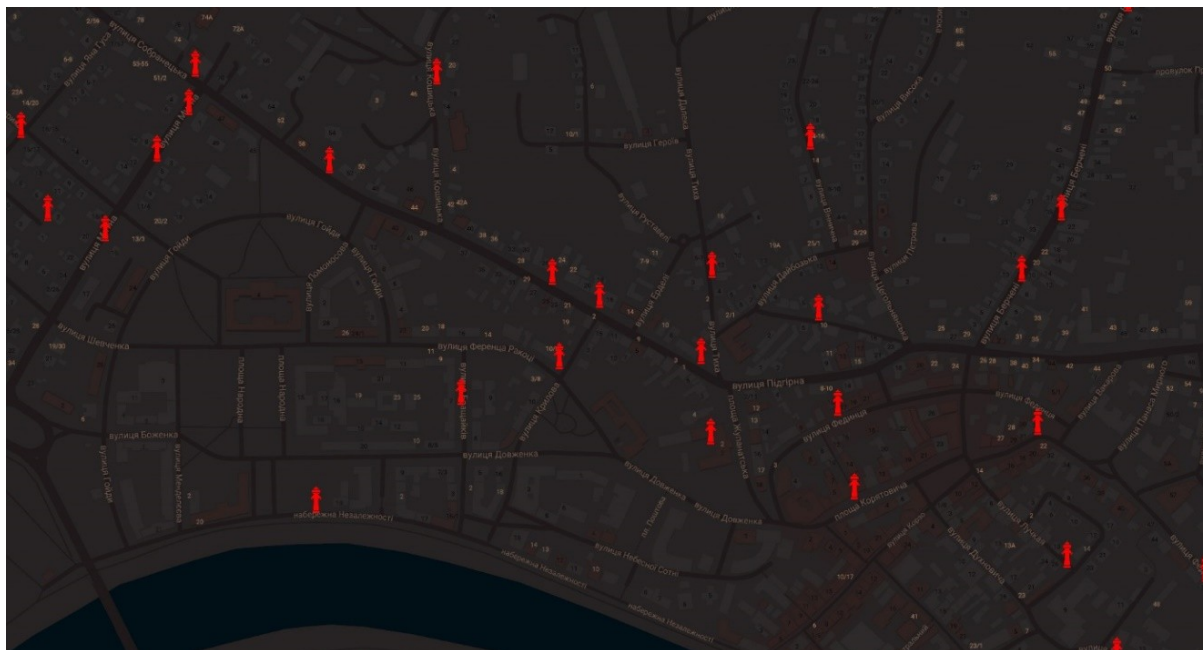
Za účelom prevziať kontrolu nad situáciou a sledovať zmeny množstva hydrantov ako aj ich skompletizovania boli realizované opatrenia zamerané na identifikáciu celej siete zachovaných hydrantov, ich mapovanie a fotodokumentáciu.

3.1 Hľadanie a objavovanie nových hydrantov

Pred niekoľkými rokmi ešte nebol známy presný počet zachovaných hydrantov a ich umiestnenie. Touto informáciou nedisponovali ani Užhorodská mestská rada, ani hasičská služba, ani komunálny podnik, ktorý obsluhuje mestský vodovod. V roku 2015 boli realizované vyhľadávacie opatrenia. Za týmto účelom boli použité on-line nástroje ako Google Street View, taktiež bol uskutočnený terénny výskum v tejto lokalite, prieskum obyvateľov, analýza archívnych výkresov vodovodov atď. Hľadanie sa komplikovalo tým, že úroveň terénu z obdobia inštalácie hydrantov sa v niektorých častiach mesta zvýšila niekde o viac ako 0,5 m. Táto skutočnosť spôsobila to, že jednotlivé hydranty boli takmer úplne ponorené do terénu. Výsledkom prieskumných prác bol objav asi 10 nových hydrantov.

3.2 Fotografická dokumentácia a mapovanie

V priebehu roka 2015 bola vykonaná detailná fotografická dokumentácia všetkých zachovaných hydrantov, čo v budúcnosti umožní sledovať ich vizuálne zmeny, stav a vybavenie. S cieľom uľahčiť hľadanie a evidovanie hydrantov bola vypracovaná interaktívna mapa (obr.2), kde bolo označené umiestnenie jednotlivých hydrantov a pripojené ich fotografie. Následne mapa dostala verejný štatút a bola integrovaná do webovej stránky venovanej užhorodským hydrantom. Premenila sa z pracovného nástroja na službu, ktorá môže pomôcť návštevníkom nájsť hydranty v Užhorode.

Obr.2: Fragment interaktívnej mapy hydrantov

5. Projekt obnovy siete hydrantov

V roku 2016 skupina nadšencov z Užhorodu založila občiansku iniciatívu "1930". Programom občianskeho združenia sa stal projekt obnovy požiarnych hydrantov: nielen ich vonkajšieho vzhľadu — pomocou doplnenia chýbajúcich prvkov, ale aj obnovy ich funkčnosti. Prípravnou fázou projektu bola informačná kampaň na popularizáciu hydrantov a pritiahnutie pozornosti miestnych orgánov a verejnosti k problému ich zachovania. Po uverejnení niekoľkých článkov v novinách a časopisoch, televíznych rozhovoroch, aktívnej kampani na sociálnych sieťach a po tom, ako boli vytlačené propagačné materiály začali sa rokovania s vedením mesta a komunálnym podnikom „Vodokanal mesta Užhorod“ o možnosti realizácie projektu. Došlo k vzájomnému porozumeniu a odsúhlaseniu financovania prác spojených s obnovou hydrantov.

5.1 Inventarizácia a posúdenie technického stavu hydrantov

Prvou fázou projektu obnovy hydrantov bola kontrola siete hydrantov, ktoré sa zachovali. Každý hydrant dostal individuálne inventárne číslo a ku každému hydrantu bol vypracovaný prieskum, v ktorom sa uvádzali prevádzkyschopnosť hydrantu a jeho zachovalosť, aktuálny stav a popis poškodení každého jedného prvku, ako aj poloha podzemnej časti hydrantu so zreteľom na niveletu povrchu ulice. Výsledky prieskumu tvorili základ pre rozpočet projektu obnovy hydrantov.

5.2 Obnova funkčnosti

Fáza obnovy funkčnosti hydrantov predpokladala opravu alebo kompletnú výmenu podzemnej časti hydrantu, ako aj opravu uzlov zaistovacieho mechanizmu vnútri podzemnej časti hydrantu. V prípadoch, že podzemná časť hydrantu bola na zreteľne nižšej úrovni, ako úroveň povrchu ulice, bolo nevyhnutné navýšiť výšku podzemnej časti.

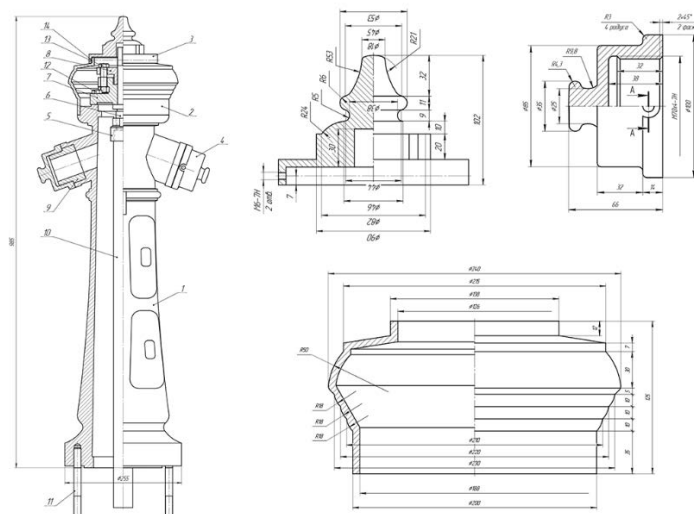
V júni 2017 z iniciatívy súkromného podniku mesta, v blízkosti ktorého sa nachádzalo viacero hydrantov, bol vykonaný celý rad prác na obnovu funkčnosti dvoch hydrantov, a tiež bola čiastočne obnovená kompletizácia podzemnej časti (obr.3).

Obr.3: Proces obnovy funkčnosti hydrantu: a) požiarny hydrant pred obnovou; b) stav ventilu demontovaného hydrantu; c) ventily po oprave; d) liatinové teleso hydrantu po pieskovacích prácach; e) nový uzáver závitového hrdla, vyhotovený z ocele pomocou obrábania kovov; f) inštalácia obnoveného hydrantu. (Foto Jevhenija Kovaľčuka)

5.3 Vyhotovenie a výmena stratených dielov

Najzložitejšou fázou projektu bol proces výroby stratených liatinových dielov hydrantov. V roku 2016 bola dosiahnutá dohoda o spolupráci s lokálnym strojárskym podnikom *Užhorodskij Turbohaz*, ktorý má k dispozícii nevyhnutnú technologickú základňu a tiež má lejárňu liatiny. Ďalším krokom bola demontáž jedného z hydrantov, z ktorého sa zistili presné rozmery a bol vyhotovený výkres jednotlivých dielov (obr.4). Výkresy budú použité na výrobu modelového príslušenstva — sady foriem na odlievanie stratených alebo poškodených dielov z liatiny.

Obr.4: Fragments výkresu užhorodského hydrantu. (Výkres VAS Užhorodskij Turbohaz)

6. Projekt obnovy budovy vodovodu

Požiarné hydranty sú tesne spojené s kultúrnym dedičstvom medzivojnového obdobia, preto v rámci iniciatívy „1930“ bol projekt rozšírený tiež o obnovu/reštaurovanie budovy vodojemu mesta Užhorod. Funkcionalistická stavba s prvkami slohu art deko bola postavená v roku 1931 podľa návrhu košického architekta Ľudovíta Oelschlägera [1]. Pretože dekoratívne prvky fasády budovy boli zhotovené technológiou „umelý kameň“ so zárezmi (obr.5), ktorého technológia vyhotovenia nie je pre ukrajinskú školu reštaurovania známa, projekt bude vyžadovať osobitný pozorný reštaurátorský prístup pri opravných prácach.

Obr.5: Súčasný stav budovy vodojemu: a) celkový pohľad; b) prvok fasády s erbom Užhorodu. (Foto: Lina Dehtáreva)

7. Záver

Výsledkom činnosti skupiny nadšencov a odštartovania občianskej iniciatívy "1930" sa dosiahlo pritiahnutie pozornosti k problému zachovania pražských požiarnych hydrantov a začiatok realizácie projektu obnovy siete hydrantov. Mestské orgány začali zodpovednejšie zaobchádzať so zachovanými pražskými hydrantmi po ich vyhlásení za objekty kultúrneho dedičstva. Tendencia každoročného znížovania počtu hydrantov bola úplne zastavená a začal proces ich regenerácie.

Bibliografia

- [1] KAŠPAR, Miloš: *Vodovod města Užhorodu*. In: MUSIL, Jaromír [red.] *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919-1933*. Užhorod: Odbor Spolku československých inženýrů v Užhorodě, 1933. s.113–116
- [2] BIANCHI, Gustav [red.]: *Publikace pro zem Podkarpatská Rus 1919-1932*. Banská Bystrica : Slovan, 1932. s.101
- [3] SOVA, Petr: *Užhorod: průvodce hlavním městem Podkarpatské Rusi*. Užhorod: Škol'naja pomošč, 1935. s.45–46
- [4] Державний архів Закарпатської області (DAZO). Fond 93. Popis 1. Zpráva 318.
- [5] DAZO. Fond 93. Popis 1. Zpráva 1343.
- [6] DAZO. Fond 93. Popis 1. Zpráva 2093.
- [7] *Z vývoje české technické tvorby: sborník vydaný k 75. výročí založení Spolku českých inženýrů v Praze*. Praha: Nakl. Spolku Českých Inženýrů, 1940. s.361
- [8] Vyhláška ministra průmyslu ze dne 27. června 1948, o znárodnění podniků podle zákona č. 114/1948 Sb.

The Project of Fire Hydrants Renovation in Uzhgorod

Bc. Oleg Olashyn

Uzhhorod Modernism, Uzhhorod, Ukraine, oleg.olashin@gmail.com

Abstract

Prague fire hydrants appeared on the streets of Uzhhorod simultaneously with the construction of the city water supply in the year 1930, when Carpathian Ruthenia was part of the First Czechoslovak Republic. Nowadays, they have cultural value as monuments of technical heritage and integral elements of the historical environment. At the time of installation there were approximately three hundred fire hydrants in Uzhhorod, but now only 69 of them remain. They were thoughtlessly dismantled every year because of municipal services' lack of understanding of their value. A significant amount of saved fire hydrants had mechanical damage and were missing some of their parts, and a portion of the fire hydrants lost their functionality.

For the purpose of solving the abovementioned problems a public initiative has been launched: Project "1930". The history of the fire hydrants' appearance in Uzhhorod was investigated, an inventory of remaining hydrants was made and an inspection of their technical condition was carried out within this project. Agreements were reached with city authorities on financing the fire hydrants' renovation and missing or damaged parts of fire hydrants are planned to be reproduced out of cast iron by a local industrial enterprise. Also within the framework of the project, the intention to restore the city water supply building, constructed in 1931 under the direction of Ľudovít Oelschläger, was announced.

Key words: the fire hydrants, 1930, Uzhhorod, technical heritage, renovation

BARDKONTAKT 2017

NÁVRH OBNOVY MESTSKÉHO KINA V UŽHORODE

Mgr. art. Lina Dehtyaryova, Bc. Oleg Olashyn,
Uzhhorod Modernism, Uzhhorod, Ukrajina,
lina.degtiarova@gmail.com

Návrh obnovy mestského kina v Užhorode

Mgr. art. Lina Dehtyaryova, Bc. Oleg Olashyn,

Uzhhorod Modernism, Užhorod, Ukrajina,

lina.degtiarova@gmail.com

Abstrakt

Bežným problémom v sfére ochrany pamiatok na Ukrajine, ako aj v Zakarpatí, je prechod pamiatky do súkromného vlastníctva. Často stavebník vníma objekt iba ako pozemok v areáli historického centra mesta, a nie ako architektonickú pamiatku chránenú zákonom. Takéto vnímanie spolu so sociálnou nezodpovednosťou a nedostatkom vedomostí v oblasti architektonickej histórie môže viesť k úplnému zničeniu objektu. Mestská rada, ktorá zo zákona má na starosti kontrolu procesu historickej rekonštrukcie, často je pasívna. Práve v takejto nebezpečnej situácii sa nachádza niekdajšie mestské kino v Užhorode, postavené v roku 1932 podľa projektu Ľudovíta Oelschlägera. Interiér je už zničený. Otázkou zostáva zachovanie fasády v historickom centre. Naše združenie Uzhhorod Modernism preskúmalo históriu architektonickej pamiatky, zverejnili sme štúdie a pripúťali pozornosť verejnosti k tejto problematike. Na základe archívnych dokumentov sme vytvorili úplnú vizualizáciu pôvodného vzhľadu fasády a ponúkli novému majiteľovi dialóg. Mestská rada v Užhorode má v plánoch na rok 201 rekonštrukcie fasád a opravy komunikácií v historickom jadre, pretože turizmus je jednou z priorit rozvoja kraja. Kvalitná obnova fasády mestského kina by tak práve zapadala do koncepcie rozvoja mesta.

Kľúčové slová: pamiatkový zákon, obnova, pamiatkový výskum, mestské kino, Ľudovít Oelschläger.

1. Úvod

V roku 1919 v súlade so Saintgermainskou zmluvou bolo územie Podkarpatskej Rusi pripojené k prvej Československej republike. Užhorod sa stal administratívnym centrom, a preto potreboval novú modernú infraštruktúru. Za účelom realizácie rozsiahlej výstavby prišlo do krajského mesta veľké množstvo československých stavebníkov, podnikateľov a stavebných odborníkov. V tejto dobe sa po prvýkrát v histórii mesta uskutočnila analýza a výstavba stavebných celkov. Architekt Adolf Liebscher vypracoval parciálny regulačný plán častí mesta, v tom aj projekt administratívno-obytnej mestskej štvrte Malý Galagov [1]. V tom čase začali v Užhorode vyrastať zástavby rodinných domov a viacposchodových bytových domov pre úradníkov [2], budovy verejných úradov, bánk, zakladať sa nové nemocnice, školy a veľké priemyselné podniky, najmä elektrárne, vodná elektrárňa, závod Keramos [3] a letisko. Bola uskutočnená úprava koryta rieky Už, vytvorené nábrevia pre príjemné trávenie voľného času. V priebehu prvých 12 rokov stavebného boomu sa počet domov zvýšil celkovo o 75% [4].

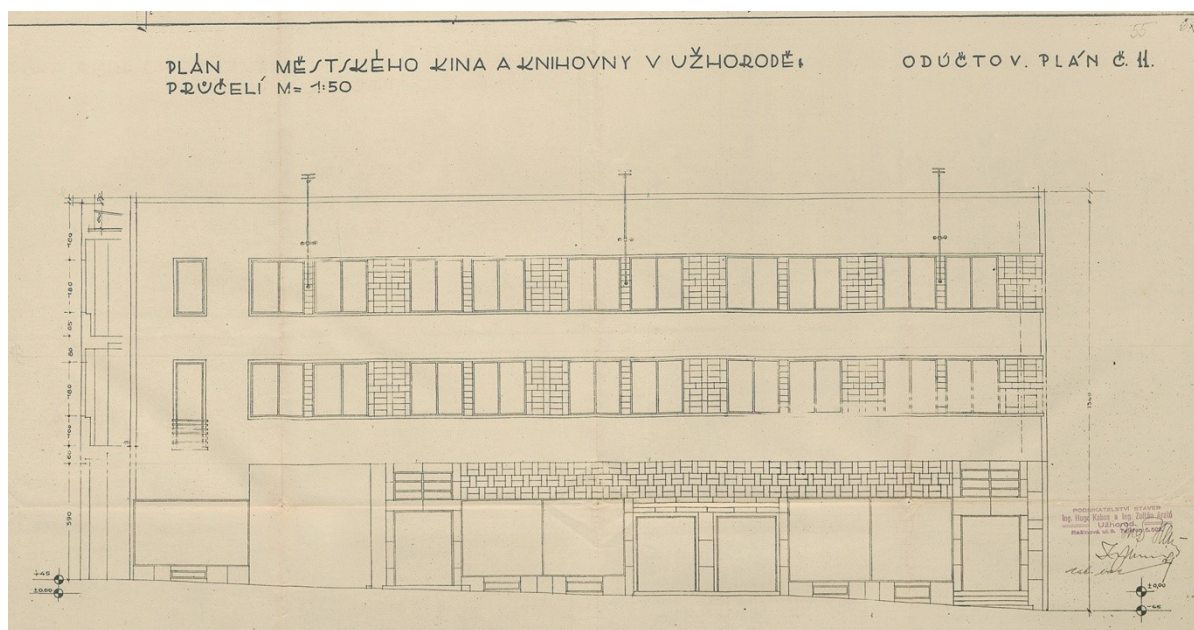
2. Dejiny výstavby mestského kina. Vypracovanie návrhu.

V súvislosti s celkovou výstavbou infraštruktúry sa vystavali aj miesta pre rekreáciu a zábavu, vrátane moderného mestského bazéna a kina. Pre výstavbu nového mestského kina vybrali plochu v historickom jadre Užhorodu na Rákócziho ulici (dnes ulica Augustina Vološína). Na vypracovanie projektu bol objednaný uznávaný košický architekt Ľudovít Oelschläger. V tej dobe bolo už podľa jeho návrhov vystavaných niekoľko budov mestských kín v Košiciach, Michalovciach, Mukačeve a Prešove. Takmer všetky kiná podľa projektov Ľ. Oelschlägera boli polyfunkčné [5]. Okrem priameho využitia sa budova užhorodského kina používala na verejné stretnutia, koncerty a konferencie. Hľadisko malo výborné akustické vlastnosti.

O ďalších kinách je známe, že architekt bol často aj ich spolumajiteľom [6]. Avšak, v súčasnosti nie sú prístupné informácie, či bol spoluvlastníkom aj užhorodského kina.

V súlade s konečným návrhom mestské kino spolu s mestskou knižnicou vytvárali jeden celok. Tieto dva objekty majú spoločné priečelie so strany Vološinovej ulice, kde sa nachádza aj vstup do kina. Vstup do knižnice je vedľa v Baťovej pasáži. Priamy prechod cez budovu sa spájal s Baťovou pasážou, ktorá končila Baťovým palácom na Teatrálnom námestí. Projekt paláca bol dielom Jozefa Gočara.

Ľudovít Oelschläger začal pracovať na projektovaní kina v roku 1930. Konečný návrh nadobudol riešenie charakteristické pre funkcionalizmus — plochú strechu, symetrickú kompozíciu, dodatočný rad pásových okien atď (obr.1).

Obr.1: Konečný variant fasády mestského kina v Užhorode, 1932 (Zdroj: Štátny archív Zakarpatskej oblasti [7])

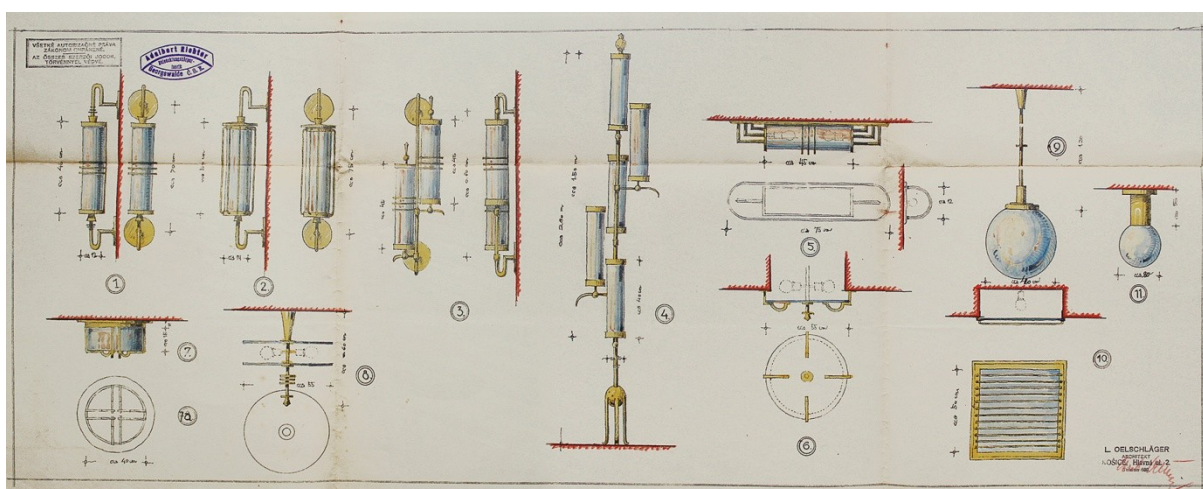
3.1. Prieskum prác dodávateľov v projekte mestského kina pre vypracovanie návrhu obnovy fasády a prvkov interiéru

Výstavba kina a knižnice sa začala v roku 1931 na základe zákazky magistrátu mesta Užhorod a bola dokončená v roku 1932. Celkový rozpočet výstavby predstavoval 5,3 mil. českých korún.

Hlavným dodávateľom bola stavebná firma inžinierov Ing. Huga Kaboša a Ing. Zoltána Arató. Košická firma Huga Kaboša bola dlhoročným partnerom architekta Ľ. Oelschlägera, s ktorým mala realizovanú väčšinu jeho projektov na území Československej republiky [8].

Stolárske práce, výroba okien a dverí, kovanie a zámky, ako aj zasklenie vykonávala spoločnosť Simon Spira z Mukačeva. Kovové dvere a okná boli vyrobené z niklového bronzu.

Všetky elektroinštalačné práce, výrobu neónovej vývesnej tabule, vonkajšieho neónového osvetlenia a interiérových systémov osvetlenia realizovala továreň Adalberta Richtera Beleuchtungskörperfabrik z mesta Jiříkov.

Obr.2: Náčrty svietidiel pre kino. (Zdroj: Štátny archív Zakarpatskej oblasti [9])

Lampy sa vyrábali podľa individuálnych náčrtov projektov L. Oelschlägera (obr.2). Tienidlá lamp boli vyrobené z alabastrového skla a opálového skla, ktoré bolo vyhotovené z kryolitu. Koeficient priepustnosti svetla bol 92%. Podľa dohody mal byť vývesný štít s nápisom KINO vyrobený z namontovaných neónových trubíc, ktoré vyžarujú modré alebo červené svetlo. Výška písmen v nápisu bola 100 cm.

Pozdĺž spodnej časti rímsy dvoch horných poschodí bolo v špeciálnom žľabe položené páskové neónové osvetlenie v celkovej dĺžke 21,5 m. Farba bola plánovaná taktiež buď modrá alebo červená.

Takisto bola v zmluve s továrňou Adalberta Richtera bola dohodnutá výroba 4 nástenných hodín s ciferníkom v priemere 25 cm (3 hodiny pre kino a jedny pre knižnicu). Ďalšie väčšie hodiny s priemerom 40 cm sa plánovali nainštalovať na priečelí prvého poschodia kina [9].

3.2. Materiály a funkčné prvky zdobenía fasády

Obr.3: Dobove pohľadnice s výhľadom na kino na Rákócziho ulici, 1930-té roky . (Zdroj: Zempléni Múzeum)

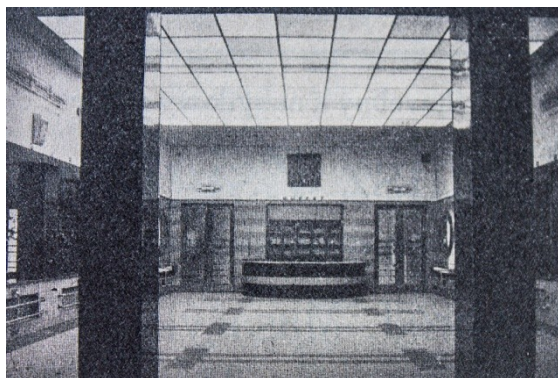
Používajúc opaxitové pásy čiernej a šedo-fialovej farby Ľudovít Oelschläger pridal luxusnosť a eleganciu fasáde trojposchodovej budovy užhorodského mestského kina. Sokel, stĺpy a portál budovy sú zo slovenského travertínu z Bešeňovej. Štýlové umelecké prvky — polkruhový balkón, kovové stožiare, bronzové dvere atď. — dopĺňajú premyslený architektonický celok (obr.3).

Všetky nárožia budovy a tvaroslovné prvky fasády kina sú realizované technológiou «umelý kameň» s povrchovou úpravou «štokovaním», t.j. zásekmi/zdrsnením po obvode, urobenými ručne.

3.3. Interier

Interiér budovy bol riešený v slohu art deco. Vstupná hala kina a čiastočne hľadisko sú dekorované sklenenými opaxitovými [10] obkladačkami značky Chodopak hrúbky 7 mm. V hale je použitá kombinácia opaxitu zeleného a šedo-fialového zafarbenia, ktorý sa strieda vo vodorovných pásoch (obr.4). Pódium hľadiska je zdobené opaxitovými pásmi čiernej a šedo-fialovej farby.

Podlaha užhorodského kina a knižnice je vydláždená cementovými (typu terrazzo) dlaždicami RAKO. V jeho vstupnej hale bola použitá kombinácia čiernych a šedých dlaždíc, ktoré vytvárali geometrický vzor charakteristický pre sloh art deco. Stropy predsáňa a vestibulu boli zdobené reliéfnymi geometrickými vzormi zhotovenými v omietke — svojráznou vizitkou Oelschlägera.

Obr.4: 1. a) Interiér predsáľia mestského kina v Užhorode na dobovej reklame firmy Ing. Zoltana Arato (Zdroj: Publikace pro zem Podkarpatska Rus, 1932 [11]). b) Jedna z dvoch tabúľ z čierneho opaxitu s menom architekta, ktoré boli namontované na stenách predsáľia kina, 2014 (Zdroj: foto z facebook stranky)

4. Doba zániku a ničenia

K nepriaznivým zmenám v budove mestského kina začalo dochádzať počas sovietskej doby. Najväčšie straty — takmer úplné zmiznutie vycibrenej výzdoby z opaxitu z medziokenných pilierov fasády, náhrada elegantného kovového prístrešku vstupného portálu nepodarenou betónovou kópiou, ktorá sa dávno rúca.

V roku 2007 mestská rada previedla budovu kina do súkromného vlastníctva. V marci roku 2017 túto havarijnú stavbu kúpil nový majiteľ. Ihneď potom boli úplne zničené obklady opaxitovej výzdoby a ďalšie detaily v interiéri budovy. V súčasnej dobe prebiehajú vo vnútri budovy stavebné práce, ale verejnosť nie je informovaná o stavebnom projekte. Neznámymi pre verejnosť zostali tiež plány stavebníka ohľadom fasády.

5. Projekt rekonštrukcie pôvodného vzhľadu

Obr.5: Vypracovanie úvodného projektu obnovy fasády mestského kina v Užhorode, 2017
(autor: Oleg Olashyn)

Občianske združenie Uzhhorod Modernism vďaka zhromaždeným a spracovaným archívnym materiálom, originálom výkresov a dobovým fotografiám budovy dokázalo zrekonštruovať pôvodný vzhľad fasády kina a vytvoriť jeho trojrozmerný model. Podrobná vizualizácia demonštruje, ako vyzerala budova pred sovietskymi prestavbami a jeho ničením v súčasnosti (obr. 5, 6).

Obr.6 : Vypracovanie úvodného projektu obnovy fasády mestského kina v Užhorode, 2017
(autor: Oleg Olashyn)

6. Verejná činnosť zameraná na zachovanie a obnovu mestského kina

Je potrebné poznamenať, že kino je súčasťou zástavby Hradného kopca, ktorý má štatút pamiatky miestneho významu. Taktiež v súlade so schváleným historicko-architektonickým hlavným plánom mesta Užhorod budova kina je novoobjavenou pamiatkou architektúry a nachádza sa v historickej časti mesta.

Združenie Uzhhorod Modernism spolu s umeleckým centrom Kublo usporiadali uličnú výstavu (obr.7, a, b), počas ktorej prezentovali históriu budovy a ponúkli novým majiteľom jej historickú rekonštrukciu. Táto udalosť vyvolala ohlas v tlači a pripútala pozornosť verejnosti. Lebo dokonca aj tí Užhorodčania, ktorí vizuálne nevnímajú pamiatku modernizmu ako objekt kultúrneho dedičstva, majú nostalgické spomienky na toto kino a uznávajú, že objekt by mal aj naďalej plniť pôvodné funkcie a že zachovanie pôvodného výrazu by bolo obohatením mesta.

Obr.7: Fotografie z akcie a pouličnej výstavy #SaveUzhhorod na Vološinovej ulici pred budovou kina v Užhorode (Zdroj: korzone.info)

7. Záver

Občianske združenie nielen vypracovalo vizuálne riešenie pre obnovu hlavnej fasády (obr. 5, 6), ale navrhlo aj konceptuálne pokračovanie historického významu objektu. Polyfunkčnosť ako jeden zo súčasných trendov v architektúre by sa teraz stal vhodný pre objekt, ktorý bol takto koncipovaný jeho projektantom a stavebníkom. Mesto potrebuje konferenčnú sálu pre verejné podujatia, tvorivé dielne a fóra. Mestské kino by sa mohlo stať priestorom pre konanie výstav, koncertov, filmových festivalov a festivalov rôznych umení. Okrem toho v súčasnosti sa v centre mesta nenachádza žiadne kino. Kultúrne centrum mestskej rady má obmedzené

technické možnosti. Stavba podobnej kvality v architektonickom celku historického jadra mohla by byť atrakciou pre odborníkov aj turistov. V tejto fáze však ani predstavitelia mesta, ani noví majitelia nepodporili návrh obnoviť aspoň pôvodný vzhľad fasády kina. Avšak spomínané aktivity vytvorili mediálny zverejnenie, získali podporu regionálnej a celoštátnej tlače, výsledkom toho väčšina občanov mesta už pozná hodnotu bývalého mestského kina L. Oelschlägera. Predstavené projektové vypracovania umožnia obnovu stavby kina v budúcnosti.

Bibliografia

- [1] KROHA, J., SVRČEK, J. B.: Horizont, č 1-10, 1927, vydavateľ: Václav Roštlapil - Brno s.153-155.
- [2] FIALOVÁ, R., dizertačná práca Medzivojnová architektúra obytných budov Užhorodu, Slovenská Technická Univerzita v Bratislave, 2015, FA-10812-39927.
- [3] KOBAL, J.: Užhorod vidomyj ta nevidomyj, vydavateľstvo: Svit, L'viv, 2008. ISBN 978-966-603-555-7.
- [4] MUSIL, J. [red.]: Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919-1933, vydavateľ: Odbor spolku československých inženyrov v Užhorodě, Užhorod, 1933, s. 63
- [5] PRIATKOVÁ, A., PÁSZTOR, P.: Oelschläger - Őry, vydavateľstvo: Agentúra SÁŠA. Košice s.r.o. 2012, s. 91-105, kapitola: Kino Forum (Slovan), Košice (SK), Hlavná 59, ISBN 978-80-969537-9-0.
- [6] PRIATKOVÁ, A., PÁSZTOR P.: Oelschläger - Őry, vydavateľstvo: Agentúra SÁŠA. Košice s.r.o. 2012, s. 107-109, kapitola: Kino Capitol (Mier), Michalovce (SK), Gorkého 4, nárožie Obchodnej ulice, ISBN 978-80-969537-9-0.
- [7] Štátny archív Zakarpatskoj oblasti, nam. Gerojiv 4a, korpus 2, Berehovo, 902 00, fond 93, opys 1, dielo 1512.
- [8] PRIATKOVÁ, A.: Oelschlägerove kiná, "Náš kalendár" vydávatel' Česko-Slovenský polok v Užhorode, Užhorod, 2015.
- [9] Štátny archív Zakarpatskoj oblasti, nam. Gerojiv 4a, korpus 2, Berehovo, 902 00, fond 93, opys 1, dielo 1715.
- [10] PRIATKOVÁ, A.: Architekt Oelschläger-Őry ako projektant, spolumajiteľ a majiteľ kín, vydavateľ: Náš kultúrno-historický kalendár, 2015. Užhorod : USS, 2015 S. 95-107.
- [11] BIANCHI, G. [red.], Publikace pro zem Podkarpatská Rus 1919-1932, vydavateľstvo: Slovan, Bánska Bystrica, 1932

The project of renovation of the city cinema in Uzhhorod

Mgr. art Lina Dehtyaryova, Bc. Oleg Olashyn,

Uzhhorod Modernism, Uzhhorod, Ukraine, lina.degtiarova@gmail.com

Abstract

A common problem in the field of landmarks preservation in Ukraine, and in Transcarpathia in particular, is the transfer of these landmarks to private property. A property developer often thinks of a building as nothing more than a plot of land in the historical center of town, and not as an architectural monument protected by law. This perception, along with social irresponsibility and lack of knowledge of the history of architecture, can lead to the complete destruction of a landmark building. The city government, which by law is supposed to control the reconstruction process, is often passive. The former Uzhhorod city cinema, built in 1932 under the direction of Ľudovít Oelschläger, is now in such a dangerous situation. The interior has already been destroyed and now there is the question of preserving its facade in the historic center. Uzhhorod Modernism community have researched the history of the architecture of this landmark, published the research and attracted the public's attention to this issue. We have also recreated a full visualization of the original appearance of the facade according to archival documents, and offered to have a dialogue with its new owner. The city council of Uzhhorod plans to renovate the facades and repair communications in the city center in 2018, because tourism is one of the priority directions of the region's development. A qualitative restoration of the facade of the city cinema should be dominant element in the city development concept.

Key words: conservation law, renovation, research of monuments, city cinema, Ľudovít Oelschläger.

BARDKONTAKT 2017

HISTORICKÉ SÝPKY V ROZVOJOVÝCH PROGRAMOCH OBCÍ A REGIÓNOV

Ing. arch. Vladimír Hain, PhD.

Fakulta architektúry STU BA, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava,

vladimirhain@gmail.com

Historické sýpky v rozvojových programoch obcí a regiónov

Ing. arch. Vladimír Hain, PhD.

Fakulta architektúry STU BA, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, vladimirhain@gmail.com

Abstrakt

Historické sýpky predstavujú významnú súčasť nášho stavebného fondu. Hoci sa jedná primárne o úžitkové stavby zriedkavo vyhlásené za pamiatkovo chránené objekty, majú dochované sýpky často aj výrazné architektonicko-urbanistické hodnoty. Vzhľadom na vývoj skladovania obilia dnes sýpky nájdeme nielen na niekdajších panských sídlach či hospodárskych dvoroch, ale aj ako osamotene stojace stavby vo viacerých slovenských obciach. Ich špecifická stavebná podoba a často aj kontext ich umiestnenia tvoria základný predpoklad ich obnovy a nového využívania v rámci rozvojových programov obcí a regiónov. Cieľom by malo byť nielen zachovanie ich hmotnej podstaty, ale aj zapojenie do súčasného života spoločnosti, t.j. priradenie adekvátnej funkcie. Vybrané príklady ilustrujú, že aj na Slovensku sa už úspešne etablovalo viacero podnetných konceptov nového využitia historických sýpok, ktoré sú svojimi aktivitami zamerané na rozvojový program obcí v duchu lokálnej kultúrnej diverzity.

Kľúčové slová: historické sýpky, priemyselné dedičstvo, systematická obnova, komplexný prístup, multidisciplinárna spolupráca.

1. Úvod

Nevyužívané objekty a areály historických sýpok, ktoré stratili svoju pôvodnú funkciu, predstavujú v súčasnosti jednu z foriem priemyselného dedičstva resp. brownfieldov v slovenských mestách a obciach. Často je problematické nájsť ich nové funkčné využitie. Jedni ich považujú za škodlivý a neestetický balast v životnom prostredí, iní v nich vidia využiteľné kapacity pre rozvoj obcí a regiónov. S brownfieldami sa vo väčšine rozvojových programov ráta len ako s plochami perspektívne uvoľnenými pre novú výstavbu. Pravidelne vznikajú nové a nové kauzy búrania historických priemyselných objektov a pamiatok, ktoré by mohli slúžiť novým funkciám. Dlhodobým cieľom je vytvoriť nový, funkčný verejný priestor v organizme vidieckeho sídla a odhaliť ich potenciál udržateľného rozvoja. [1]

2. Aktuálny stav

Na Slovensku je v Ústrednom zozname pamiatkového fondu evidovaných 132 objektov typu sýpka, prevažná väčšina z nich sú objekty ľudového staviteľstva, zvyčajne súčasť zástavby roľníckeho dvora, drobnejšie svojou hmotou a najmä budované z dreva. Existujú tu však aj väčšie objekty, ktoré sa u nás vyskytovali ako súčasť panských alebo cirkevných (súčasť kláštorov alebo cirkevných letných sídiel) hospodárstiev, v rámci hospodárskeho zázemia kaštieľov a kláštorov. Nie vždy sú tieto objekty vo vlastníctve municipalít a len zriedka sú vyhlásené čo i len za pamätihodnosť obce. V súčasnosti, v dôsledku uplatňovania jednostranne (špekulatívne) ponímaných developerských projektov, dochádza k častej demolácii takýchto typov objektov, a to bez hlbšieho vyhodnotenia možnosti ich ďalšieho využitia, či posúdenia ich prípadného celospoločenského významu. Prečo je tomu tak? Čo to spôsobuje? Jedna skúsenosť učí: „*Ak ľudia vedia o niečom málo, tak sa o to nezaujímajú.*“ [2]

„Názory odbornej, ale i laickej verejnosti na to, čo je v „záujme spoločnosti“, sú už nejednotné nielen v tom, čo treba chrániť a zachovať, ale aj v tom, ako chrániť a obnovovať hodnoty historickej architektúry.“ [3]

Susedná Česká republika zaznamenala vzostup snahy pamiatkovej starostlivosti v oblasti obnovy a ochrany sýpok. Zaujímavý pohľad ponúka jedna z najnovších štúdií Českého Pamiatkového Ústavu – ktorú prezentovali v roku 2011 na konferencii v Prahe – „*Průmyslové dědictví na hrane*“. Ako hodnotiace kritérium pri posudzovaní primárne nezvolili architektúru, ale technické riešenie a následnú postupnosť:

1. Typologická významnosť – technické a prevádzkové riešenie v danom odvetví

2. Technologický tok – návaznosti výroby a komodít vo väzbe na zachované objekty

3. Autenticita – pravosť, pôvodnosť, vierohodnosť prostredia, opakovateľnosť, resp. neopakovateľnosť

4. Architektonická kvalita – ako doplnkové kritérium – pomocné, ktoré pomáha pri výbere, resp. voľbe vhodných stavebných postupov

Takéto viacstupňové nazeranie na teóriu obnovy prináša nové možnosti a podnety, ktoré môžu mať v konečnom dôsledku nezanedbateľný vplyv na architektonickú tvorbu pri riešení konverzií priemyselného dedičstva i sýpok v praxi. [4]

Pri riešení úloh v procese starostlivosti o historické sýpky sa projektanti len zriedka stretávajú s jedným nezávislým problémom. Väčšinou ide o dynamické situácie, ktoré sa skladajú z komplexných systémov permanentne sa meniacich problémov, ktoré na seba vzájomne pôsobia. Túto problematiku jasne dokumentuje napríklad známa holandská štúdia z deväťdesiatych rokov:

Municipal Building Commission Utrecht - "7 Thesis of Monuments vs. Townplanning" [5]:

- 1) Nielen budovy sú pamiatky
- 2) Budova je pamiatkou v súvislosti s jej prostredím
- 3) Pamiatka je súčasťou života a neustále sa meniacej spoločnosti
- 4) Nielen chránenú pamiatku stojí za to udržiavať
- 5) Rešpektovanie kultúrnej histórie nie je možné bez širšej verejnej podpory
- 6) Kultúrne dedičstvo je príliš zraniteľné aby malo byť závislé na otázke kompetencií
- 7) Strata historického kontextu, v prípade mestského plánovania nie je vo všeobecnosti spôsobená neochotou plánovačov, ale nedostatkom vedomostí a komunikácie

Nové využitie sýpok by malo rešpektovať a sledovať schému pôvodnej prevádzky a činnosti v areáli - tzv. technologický tok, ktorý by mal byť aj v novom návrhu hoci len náznakovito čitateľný. Fyzické zásahy by mali byť reverzibilné, rešpektovať hodnotu veku a sledovať významy alebo stopy minulosti kdekoľvek je to možné. Aj keď v prípade sýpok, ktoré neobsahovali veľké množstvo strojov tento technologický tok nie je až tak čitateľný, analýzu resp. vyhodnotenie potenciálneho využitia by v zmysle ICOMOS - TICCIH zásad pre obnovu lokalít, štruktúr, území a krajiny industriálneho dedičstva projekt revitalizácie obsahovať mal. [6]

Vhodných príkladov pre propagáciu konverzií sýpok v SR je pomerne málo a aj tie, ktoré sú, uspeli bez výraznej podpory širokej verejnosti iba na základe iniciatívy jednotlivcov, resp. úzkej skupiny ľudí. Sčasti je to preto, lebo samotní investori sú zároveň odborníkmi – architektmi, ktorí vidia skryté hodnoty. Sčasti je to zásluha nadšencov, ktorí majú k historickým sýpkam osobný vzťah a vedeli presvedčiť aj tých, ktorí sa podieľajú na rozvojových programoch obcí a regiónov. Hlavným kritériom pre výber metód multidisciplinárnej spolupráce pri získavaní informácií o konkrétnom objekte, je uznanie a rešpektovanie jeho hodnôt, bez ohľadu na to, či je alebo nie je chránené legislatívne. [7]

Skutočnosť, že sa týmito aspektmi na Slovensku nezaobráame, nám znemožňuje identifikovať argumenty ochrany, s ktorými by spoločnosť mohla vo väčšej miere rezonovať. Konflikty, ktorých sme v súvislosti s ochranou priemyselného dedičstva i sýpok často svedkom, odzrkadľujú priepasť v názoroch odborníkov a veľkou časťou spoločnosti. Spôsob, akým sa záujmy pamiatkovej ochrany stavajú nad ďalšie – hoc aj ekonomické záujmy – túto priepasť preklenúť nepomáha.“ [8]

3. Architektonické prístupy k objektom s ukončenou pôvodnou funkciou

Medzi často sa vyskytujúce koncepčné prístupy tvorcov konverzií patria tieto zásahy a ich kombinácia:

- dôsledná ochrana a zachovanie historického charakteru budovy, prostredie, konzervácia a prezentácia prvkov pôvodného alebo originálne použitého tvaroslovía
- vyhodnotenie kapacitných možností pôvodnej stavby a pozemku vo vzťahu k účelu využitia
- možnosť zmeny architektonickej koncepcie budovy a nová interpretácia pôvodných architektonických riešení
- možná nová interpretácia prvkov stavby, odhalených pri búraní alebo vzniknutých zámerným vybúraním stavebnej podstaty

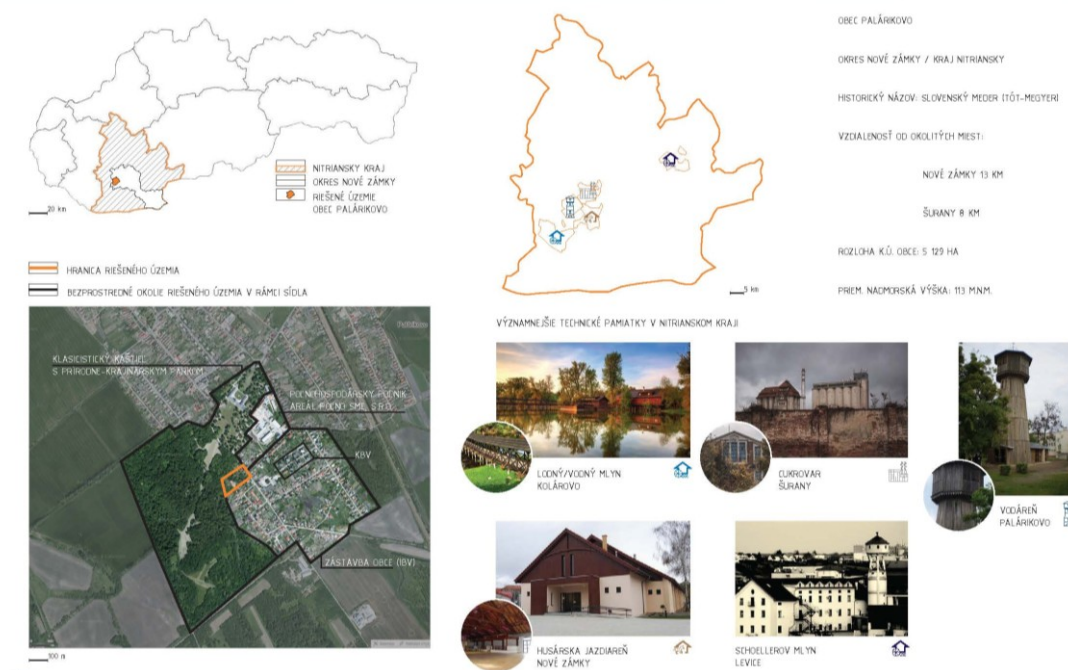

- riešenie založené na kontraste novej architektonickej tvorby v stávajúcom sa architektonickom prostredí
- rozšírenie priestorovej ponuky pôvodnej stavby o nové architektonické objemy (prístavby, dostavby, nadstavby)

Vo všetkých týchto prípadoch dominuje rešpekt k architektúre, k histórii a ku konštrukčnej logike budovy. Konverzia dnes predstavuje významný krok, ktorého kultúrny a ekonomický vklad nemôže byť ignorovaný ani architektmi, ani realizátormi. [9]

Príklad č.1: Sýpka v Palárikove

Nachádza sa v obci Palárikovo a jej umiestnenie je v centrálnej časti v priamej nadväznosti na obytnú zónu aj areál klasicistického kaštieľa s prírodno-krajinárskym parkom. Budove sýpky bola pridelená nová funkcia – objekt kultúrno-umeleckej činnosti a jej okolie má okrem rekreačnej funkcie aj estetické poslanie, ktoré dopĺňa umelecký ráz architektonickej stavby. Historická hodnota sýpky, ktorá mala v minulosti svoj dôležitý a nenahraditeľný význam pre poľnohospodársky charakter obce, je premietnutá v použitých vegetačných a aj technických prvkoch. V súčasnosti je tento priestor nevyužívaný, hoci údržba vegetačných prvkov je na úrovni nutných úprav, aby nedošlo k úplnému „zalesneniu“ územia. Obyvatelia mladšej generácie iba tušia, čo sa skrýva za zelenou „hmotou“ stromov, ktoré majestátnu stavbu zakrývajú a areál žije iba v spomienkach pamätníkov, ktorí si na sýpku rozpomätávajú v rokoch jej zašlej slávy, kedy v nej mali svoju prácu.

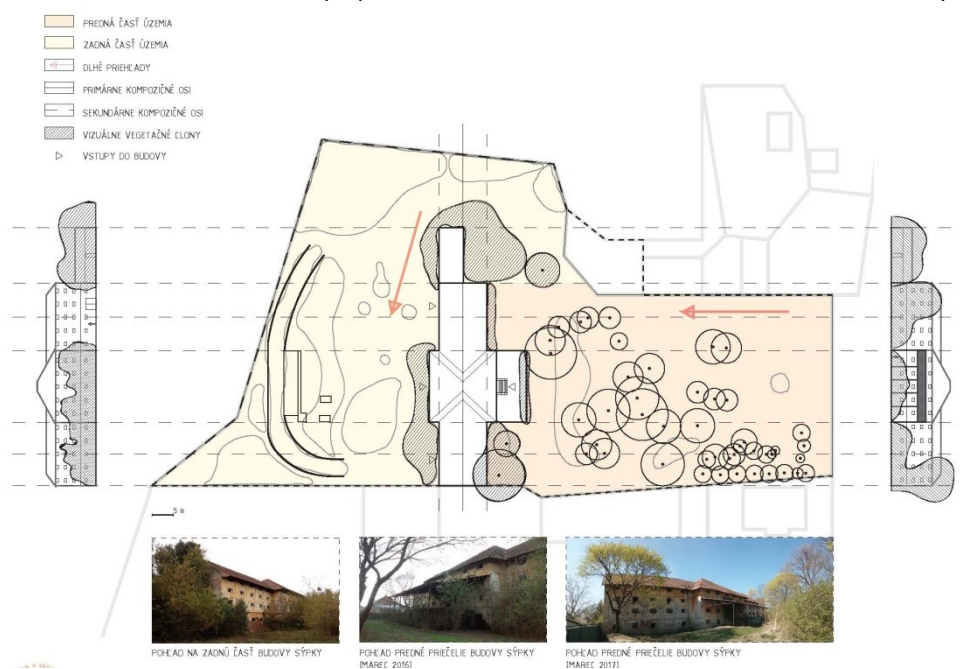

Obr. 1.: Sýpka v Palárikove - širšie vzťahy. Zdroj: Výstup z diplomovej práce Bc. Beáty Rybanskej - Návrh revitalizácie areálu historickej sýpky v Palárikove, vedúci práce Ing. Attila Tóth, PhD., FZKI/KZKA SPU Nitra, 2017

Analýzy súčasného stavu nám dali základ pre určenie hlavných problémov riešeného územia a základnou myšlienkou revitalizácie je eliminovať problémové prvky priestoru, skvalitniť jeho stav a obnoviť funkčnú, priestorovú a estetickú štruktúru. Cieľom bolo tiež zvýšiť estetické a funkčné hodnoty vegetačných, ale aj technických prvkov a navrhnuť priestor pre návštevníkov dostatočne atraktívny pre budovanie sociálnych vzťahov a trávenie voľného času. Sekundárna myšlienka revitalizácie je koncepčne sfunkčniť v súčasnosti nevyužitý architektonický objekt v území a začleniť do okolitého územia tak, aby pôsobil prirodzene a svojimi funkciami dopĺňal verejný priestor. Cieľom je ukázať, že aj opustené a zdevastované areály je možné zaradiť do bežného obrazu obcí bez narušenia ich pôvodného výrazu a dať im nový význam dôležitý pre život obyvateľov v mestách a dedinách, ktorý potrebujú pre sociálne a rekreačné vyžitie. [10]

Architektonicko-krajinárske riešenie

Počiatkové analýzy riešeného územia boli vypracované na základe súčasného stavu a súvisia s funkčnými, estetickými, ale aj kompozičnými požiadavkami na priestor. Tieto sa stali podkladom pre riešenie architektonického návrhu, ktorý vytvára čo možno najvyhovujúcejšie verejné priestranstvo prístupné a vhodné pre všetkých návštevníkov nevyhnutným vek, sociálne postavenie v spoločnosti alebo záujmy a zamerania. V koncepte návrhu sa zameriavame aj na architektonické funkčné využitie stavebného objektu historickej sýpky. Stanovená je jej funkčná náplň ako umelecko-kultúrne centrum, kde by bolo vhodné umiestniť aj výtvarné ateliéry, hudobné štúdiá a tanečné sály s prihliadnutím na štrukturálne členenie interiéru stavby.

Obr. 2.: Sýpka v Palárikove - kompozičná analýza. Zdroj: Výstup z diplomovej práce Bc. B. Rybanskej - Návrh revitalizácie areálu historickej sýpky v Palárikove, vedúci práce Ing. A. Tóth, PhD., FZKI/KZKA SPU Nitra, 2017

Vzhľadom k jej pôvodnému využitiu a súčasnému zdevastovanému stavu bola inšpiráciou publikácia Tvořit ve vytvořeném, kde Zemánková (2003) uvádza množstvo príkladov konverzií chátrajúcich stavieb nielen ako pozostatok priemyselného dedičstva na staré/nové objekty využiteľné na nové funkcie veľakrát diametrálne odlišné od pôvodných. Architektonický návrh je zameraný na geometriu a hlavným prvkom územia je pravouhlost. Štruktúra plôch, spevnených aj nespevnených, vychádza z kompozičných princípov, ktorými disponuje stavebný objekt a tým naň nadväzuje. Vytvorenie prepojenia stavebných, technických a vegetačných prvkov bolo východiskom návrhu, aby žiaden priestor nepôsobil nadradene nad ostatné, ale aby spolupracovali a navzájom sa esteticky a funkčne dopĺňali. [10]

Príklad č.2: Sýpka v Radošine

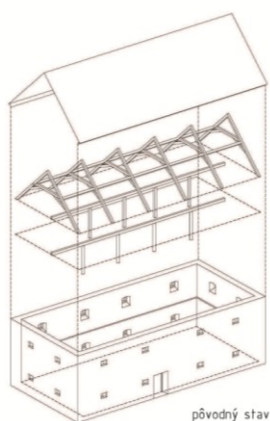
Obec Radošina leží v okrese Topoľčany. Radošina vznikla na komunikačne veľmi exponovanom mieste, v jej chotári sa už vo včasnom stredoveku križovali dôležité diaľkové cesty. Aj z toho dôvodu tu počas 18. storočia sa v Radošine vybudovali viaceré dôležité stavby - pánsky hostinec, xenodochium (chudobinec), dom radošinského chirurga, panský pivovar, pálenicu, mäsiarstvo, tehelňu, kováčsku vyhňu i sýpku. Okrem toho má obec bohatú históriu a tradíciu aj v oblasti pestovania vína a divadelníctva. Je po nej pomenované Radošinské naivné divadlo RND. Samotný objekt sýpky pochádza z pôvodnej urbanistickej štruktúry vystavanej súčasne s hospodárskou časťou areálu Radošinského kaštieľa v rokoch 1777-1778, kedy sa na tomto mieste podľa archívnych prameňov Nitrianskeho biskupstva uskutočnila rozsiahla výstavba.

Obr. 3.: Sýpka v Radošine - Fotografia súčasného stavu bez akéhokoľvek funkčného využitia- súkromný majiteľ sa tu rozhodli vytvoriť umelecko-kultúrne centrum obce.
(Zdroj: archív autora, 2015)

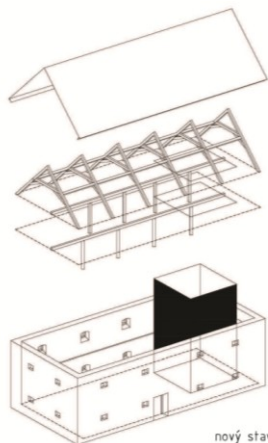
Vzhľadom na to, že objekt je evidovaný ako pamätihodnosť obce, koncept návrhu riešenia architektonickej štúdie spočíva v rešpektovaní a zachovaní pôvodnej konštrukcie sýpky s doplnenou novou, reverzibilnou hmotou uprostred. Nová konštrukcia nevyžaduje výrazné zásahy do drevených konštrukcií. Pozostáva z ľahkých sendvičových panelov montovaných in situ a integruje najmä prevádzkovo-hygienické ako aj technicko-inštalácie funkcie. Asymetrická poloha umožňuje členiť vnútorný priestor na jednotlivých poschodiach na hlavnú multifukčnú časť a komunikačné medzipriestory. V medzipriestoroch sú umiestnené nové vložené vertikálne komunikácie a vstupy do hygienických zariadení. Projekt konverzie sýpky na novú funkciu je navrhnutý ako bezbariérový, pričom rešpektuje aktuálne bezpečnostné, požiarne i hygienické normy. [11]

koncept riešenia

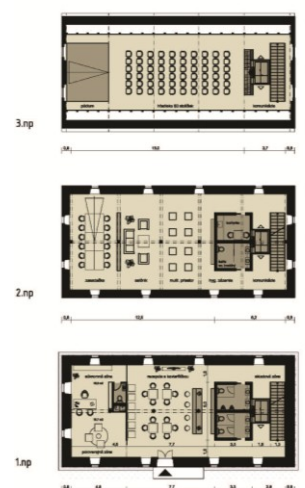

pôvodný stav

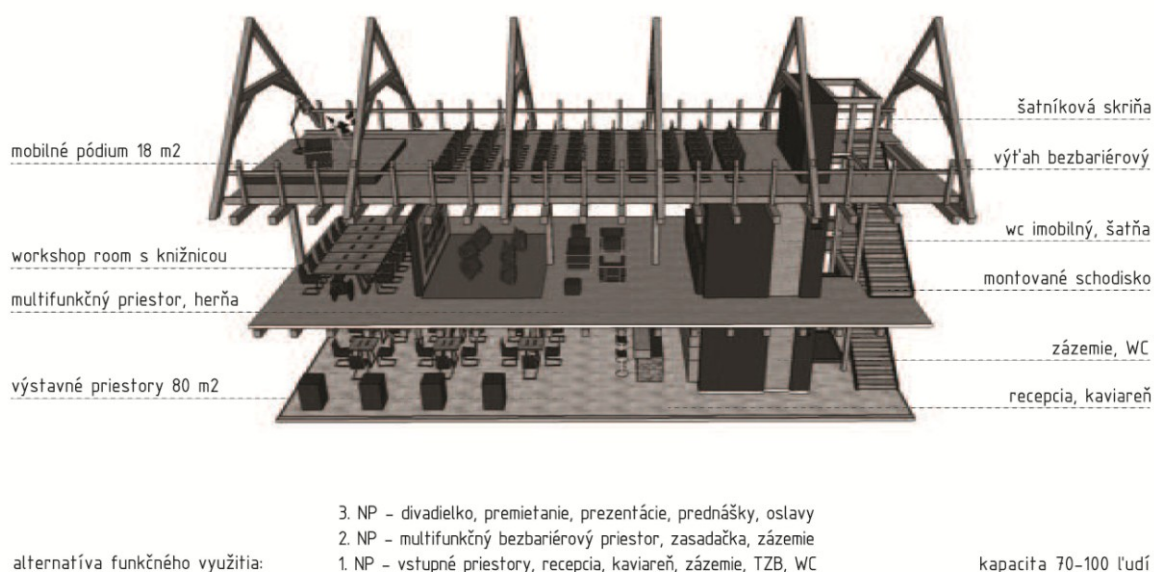
schéma

nový stav

Obr. 4.: Sýpka v Radošine - Schéma konceptu riešenia funkčnej náplne v rámci architektonickej štúdie,
(Zdroj: Vladimír Hain, Marek Harčarik, 2015)

Obr. 5.: Sýpka v Radošine - Schéma vnútorného členenia priestorov v rámci architektonickej štúdie, (Zdroj:Vladimír Hain, Marek Harčarik, 2015)

Príklad č.3: Sýpka vo Vinnom

Budova vínnej pivnice/sýpky sa nachádza v obci Vinné na východe slovenska v blízkosti Zemplínskej šíravy a Vihorlatských vrchov. Obec je už podľa názvu známa najmä pestovaním Viniča. Pozemok na ktorom sa objekt nachádza je veľkorysý. Umožňuje vytvoriť zónu s posedením a vytvorením letného kina (premietacie plátno je umiestnené na vonkajšie fasáde Objektu), menšie detské ihrisko a niekoľko parkovacích miest. Pri vstupe do podzemného podlažia je potrebná úprava terénu. Podzemné posadenie, ktoré je v súčasnosti vo veľmi dobrom technickom stave a je určené na priestory múzea resp. ochutnávku, uskladnenie a reprezentáciu vína prevažne domácich Vinárov. V súčasnosti je potrebná rekonštrukcia schodiska. Inetrier, ktorý bol v minulosti využívaný ako sýpka, vytvára atmosféru múzea vinárstva a vinohradníctva. Vystavené exponáty v múzeu môžu poskytnúť obyvatelia obce Vinné. V Návrhu je interiér dplnený o menšie premietacie plátno, ktoré slúži na premietanie krátkych filmov a informácii k výstave v múzeu.

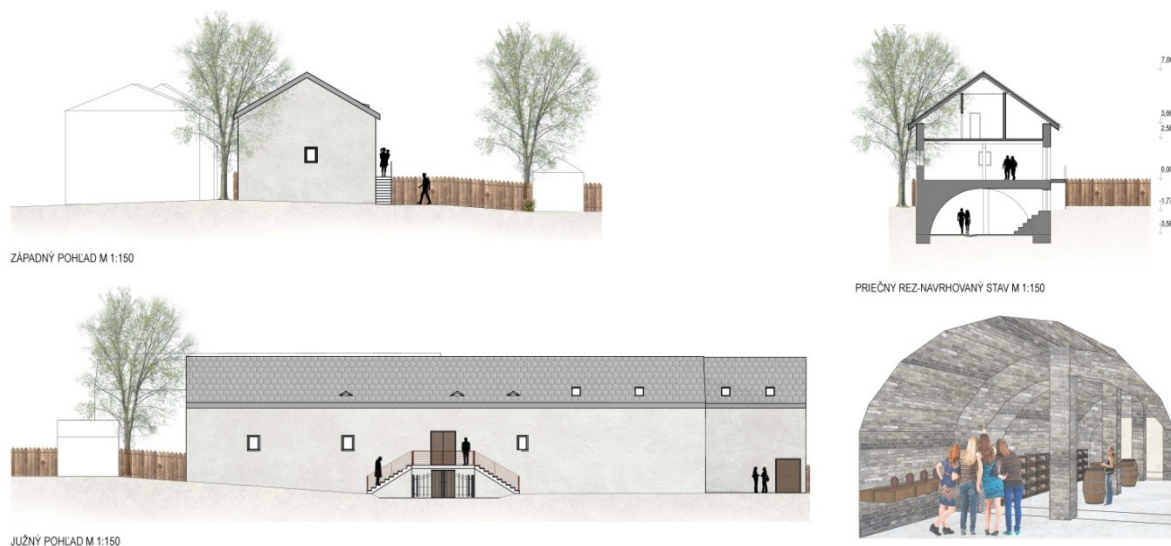

Obr. 6.: Sýpka vo Vinnom - historická analýza a súčasný stav. Zdroj: Výstup z ateliérovej práce Moniky Brachňákovovej, vedúci práce doc. Ing. Eva Kráľová, PhD., FA STU, Bratislava, 2017

V jednej z častí objektu sú zachované pôvodné trámy, avšak v druhej časti je otvorený priestor, čím priestor múzea pôsobí na návštevníka veľkolepejšie. Na základe nevyhovujúceho technického stanu pokrovia, je nevyhnutné zmeniť krov na hambáľkový a využiť interér pokrovia napríklad na pre-chodné ubytovanie. Jeden z

návrhov interiéru tvoria 4 ubytovacie jednotky. Každá z nich má vlastnú hygienu. Presvetlenie objektu zabezpečujú strešné okná a vetráky. Prechodné ubytovanie zabezpečuje ekonomicke návratnosť pre obec. Objekt je pripojený na všetky už existujúce siete. Priestory múzea a prechodného bývania sú napojené na geotermálnu energiu, ktorú využíva na ohrev vody a vykurovanie pretože na Pozemku sa nachádza studňa s horúcim prameňom. [12]

Obr. 7.: Sýpka vo Vinnom - návrh alternatívy využitia. Zdroj: Výstup z ateliérovej práce Moniky Brachňákovskej, vedúci práce doc. Ing. Eva Kráľová, PhD., FA STU, Bratislava, 2017

Záver

Obnova areálov, ktorých súčasťou je historický objekt sýpok je pomerne problematická a v súčasnosti sa k ich revitalizácii pristupuje buď len veľmi opatrne alebo vôbec. K všeobecným princípom rekonštrukcií stavebných objektov a aj úpravy jeho okolia je potrebné prihliadať aj v súvislosti s pôvodným funkčným zameraním a históriou krajiny a daného záujmového územia. Podstatným aspektom, s ktorým by mal projektant, ale aj záhradný architekt počítať je budúci vzhľad, zameranie a charakter verejného priestranstva no pri tom zachovanie autenticity, minimalizovanie zásahov do integrity objektu, kompatibilita t.j. priaznivé vzájomné spolupôsobenie zásahov a reverzibilita, t.j. vratnosť zásahov do pôvodného stavu. [13]. Stretáva sa tu historická zložka minulosti s abstraktným vzhľadom s použitím moderných prvkov, ktoré by však nemali pôsobiť rušivo. Je oprávnený predpoklad, že využitím multidisciplinárneho, interdisciplinárneho výskumu, participatívneho plánovania je možné vhodne zadefinovať proces obnovy priemyselného či kultúrneho dedičstva historických sýpok. Týmto spôsobom je možné maximalizovať efektívnosť a prínos jeho návrhu, ako aj minimalizovať zlyhanie ľudského faktora v rámci návrhových procesov rozvojových programov obcí a regiónov.

Bibliografia

- [1] TÓTH, Attila, Gabriel KUCZMAN a Ľubica FERIANCOVÁ. Species Composition and Diversity of Non-Forest Woody Vegetation along Roads in the Agricultural Landscape. *Forestry Journal* [online]. 2016, 2016(62), 6 [cit. 2017-04-19].
- [2] MIHELIČ, Breda. *DEKD - The European Heritage Days*. Ljubljana : Insitute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia, 2002, 8.s.
- [3] GREGOR, Pavel. Vývoj teórie a praxe obnovy architektonického dedičstva. In *Obnova pamiatok*. Bratislava : Perfekt, 2008. ISBN 978-80-8046-405-9. str. 5.
- [4] Průmyslové dědictví na hrane . Konferencia zameraná na Architektúru konverzií - zmysel, možnosti a limity nových intervencií - Alternatívne projekty využitia priemyselného dedičstva. (14-16. 10. 2011). Organizátori: Katedra architektury FS v ČVUT a Výzkumné centrum průmyslového dědictví FA ČVUT.
- [5] HAIN, Vladimír: Industrial Heritage and Educational Polygon - dissertation thesis. Faculty of Architecture STU. Bratislava, 2014. p. 158., 250 p. FA-10812-27763
- [6] Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes, The Dublin Principles:[online]. Paris, 2011. [cit. 2013-05-25] Dostupné na internete: <http://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf>
- [7] HAIN, Vladimír. Problémy zdieľania informácií v rámci multidisciplinárnej spolupráce pri ochrane architektonického dedičstva. In *Vybudovanie základne pre interdisciplinárny transfer výsledkov výskumu architektonického dedičstva*. Bratislava : Vydavateľstvo STU, 2014. ISBN 978-80-227-4133-0. s. 73-86.
- [8] BARTOŠOVÁ, Nina. Priemyselné dedičstvo dynamiky verus tradičná pamiatková ochrana. Aktualizovanie teoretických východísk. In: *Architektúra a urbanizmus* 48, 2014, 3–4, s. 170–191. ISSN 0044-8680. s. 229.
- [9] ZEMÁNKOVÁ, Helena. Tvořit ve vytvořeném. Brno: Vysoké učení technické v Brne, Akademické nakladatelství CERM, 2003. ISBN 802142365X.
- [10] RYBANSKÁ, Beáta: Návrh revitalizácie areálu historickej sýpky v Palárikove - diplomová práca. Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva SPU. Nitra, 2017. p. 55., FZKI-5712-62725
- [11] HAIN, Vladimír, HARČARÍK, Marek: Konverzia sýpky v Radošine - architektonická štúdia. Faculty of Architecture STU. Bratislava, 2015. FA STU
- [12] BRACHŇÁKOVÁ, Monika, KRÁĽOVÁ, Eva: Malý ateliér-Rekonštrukcia budovy vínnej pivnice - ateliérová práca. Faculty of Architecture STU. Bratislava, 2017. FA STU
- [13] GANOBJAK, Michal. – KRÁĽOVÁ, Eva. Aerogel insulation in refurbishment. In *Energy forum - 10th Conference on Advanced Building Skins : conference proceedings*. 3-4th November 2015, Bern, Switzerland

Historical granaries in development programs of municipalities and regions

Ing. arch. Vladimír Hain, PhD.

Faculty of Architecture STU BA, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava,

vladimirhain@gmail.com

Abstract

Historical granaries are an important part of our building fund. Although it is primarily about utility buildings (rarely declared as a monuments), preserved granaries often have significant architectural and urban values. Due to the development of grain storage today, we find the granaries not only at former manor houses, but also as single-storey buildings in several Slovak municipalities. Their specific construction form and often the context of their placement constitute are a basic prerequisite for their renewal and re-use within the development programs of municipalities and regions. Our aim should be not only to preserve their material essence but also how to involve them in the present life of society - to assign an adequate function. Selected examples illustrate that even in Slovakia a several of inspiring concepts of new use of historical granaries (which are focused on the development in the spirit of local cultural diversity), have already been successfully established.

Key words: historical granaries, industrial heritage, systematic recovery, comprehensive approach, multidisciplinary collaboration.

BARDKONTAKT 2017

LETNÉ SEDENIA V PAMIATKOVÝCH ÚZEMIACH KOŠICKÉHO KRAJA.

Ing. Kristína Markušová

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, 040 01 Košice,

kristina.markusova@pamiatky.gov.sk

Letné sedenia v pamiatkových územiach Košického kraja.

Ing. Kristína Markušová

Krajský pamiatkový úrad Košice, Hlavná 25, 040 01 Košice,
kristina.markusova@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Problematika sezónnych (tzv. letných) sedení v historickom jadre sídla – pokiaľ je v ňom vyhlásené pamiatkové územie – istým spôsobom odzrkadľuje činnosť miestnej samosprávy a jej spoluprácu s krajským pamiatkovým úradom. Za vzhľad pamiatkovej rezervácie či pamiatkovej zóny verejnosť zvyčajne volá na zodpovednosť pamiatkarov – a už menej vlastnú volenú samosprávu, ktorá spravuje verejné priestranstvá. Preto považujeme konferenciu Bardkontakt za vhodnú platformu na prezentáciu našich skúseností – dobrých i menej dobrých – s týmto javom. Úspešný príbeh: pamiatková rezervácia Košice, kde sa táto problematika v úzkej spolupráci s hlavným architektom mesta riešila postupne už od roku 2005, a kde vďaka tejto spolupráci a snahe magistrátu od roku 2010 masívne prístrešky s pódiami a mohutnými strechami nahradili len stoličky a stolíky s individuálnymi slnečníkmi v redukovaných rozmeroch, ktoré umožňujú vnímanie okolitej architektúry. Výhľad do budúcnosti: pamiatkové zóny Spišská Nová Ves a Rožňava, kde sa takáto spolupráca zatiaľ len začína a masívne letné sedenia ešte predstavujú nežiaduce vizuálne bariéry.

Kľúčové slová: letné sedenie, pamiatkové územie, zásady ochrany pamiatkového územia, verejné priestranstvo,

Aj letné sedenia majú svoje dejiny. Najstaršia známa zmienka o povolení letnej záhrady – kaviarne na viedenskom Grabene, ktorú otvoril Johann Jakub Taroni, je z roku 1754 [1]. Na našom území nepoznáme údaje o tom, kedy a kto mal povolené zriadiť pred svojím podnikom letnú záhradku. Na fotografiách našich miest zo začiatku 20. storočia sa vyskytujú vonkajšie sedenia len výnimočne, v tom období patrili takéto sezónne objekty skôr k výbave rekreačných horských destinácií či kúpeľov. Na historických pohľadniciach Košíc sú dokumentované dve letné sedenia zo začiatku 20. storočia: pred hotelom Schalkház na začiatku Hlavnej a pri hoteli Európa na rohu Mlynskej a dnešnej ulice Protifašistických bojovníkov. V druhej polovici 20. storočia už na pohľadniciach Košíc žiadne sedenia nevidno. Zdá sa, že v období socializmu režim nepodporoval verejnú prezentáciu vysedávania na ulici, ktorá by mohla naznačovať, že niektorí ľudia vysedávajú, lebo v pracovnej dobe nemajú čo robiť, alebo iní po odchode z pracoviska namiesto zdravého „aktívneho odpočinku pracujúceho ľudu“ sa len tak považujú na ulici ... a letné sedenia ostali u nás naďalej doménou horských či kúpeľných rekreačných areálov. Zato na letných dovolenkách, najmä prímorských, sme si ich vyskúšať mohli. Stredomorské letoviská oddávna lákali na posedenie pozdĺž pobrežia s výhľadom na more všetkých, ktorí si to mohli dovoliť.

Je tu aj ďalšia okolnosť: najviac rozmerných letných sedení nájdeme tam, kde nie je premávka vozidiel, alebo kde je výrazne obmedzená. Výfuky z áut asi nepodporujú chuť do jedla ... A aj keď v Košiciach už od roku 1986 bola väčšia časť Hlavnej ulice pešou zónou, a bolo tu už aj vtedy viacero reštaurácií, kaviarní i cukrární, ich stoličky na ulicu ešte dlho nevykročili.

Začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia sa po dlhšej pauze začalo rozvíjať súkromné podnikanie. Objavili sa prvé košické pokusy o sezónne sedenie na verejnom priestranstve pešej zóny, ktoré však prerušila komplexná obnova Hlavnej ulice v rokoch 1995-96, ktorá priniesla aj novú dlažbu a zjednotenie úrovne celej komunikácie bez obrubníkov. Projektová dokumentácia víťazného ateliéru Lami a kol. obsahovala už aj perspektívnu tzv. zónu aktivít: plochu na širších úsekoch Hlavnej medzi chodníkom pre peších a cyklistickou trasou, kde autori projektu predpokladali možnosť zriadenia letných terás. Na ostatných úsekoch pešej zóny (časť Mlynskej a Alžbetinej ulice) sa takéto zóny aktivít nepredpokladali.

Mesto Košice po renovácii centra začalo od letnej sezóny v roku 1997 prenajímať podnikateľom plochu verejného priestranstva na Hlavnej ulici bez podrobných pravidiel, len so štandardnými podmienkami na tzv. zaujatie verejného priestranstva, na ochranu bezpečnosti a zdravia, na udržiavanie čistoty a na uvedenie komunikácie do predchádzajúceho stavu po ukončení zaujatia. V tom čase Pamiatkový ústav, Regionálne stredisko Košice nebol štátnou správou, vydával len odborné podklady pre záväzné stanoviská odboru kultúry

okresného úradu, a pre takéto dočasné (sezónne) stavby v rámci zaujatia verejného priestranstva úrady ani žiadne vyjadrenie pamiatkarov, a ani okresného úradu nevyžadovali. Po prvom pokuse, keď starosta mestskej časti Staré mesto náhodou videl, ako vietor zvalil cukrárenský slnečník pri mamičke s dieťaťom, prerokoval možnosti s hlavným architektom, a ten navrhol, aby mestská časť Staré mesto, ktorá vtedy rozhodovala o prenájme verejného priestranstva na Hlavnej ulici, požadovala zriadenie bezpečného a jasne ohradeného sedenia so stabilnou podlahou, ktoré s pevnou strechou odolá náporu vetra, a ktoré ale bude odsadené od fasád domoradia na vzdialenosť 4 metre v užších častiach ulice a 5 metrov v jej širších častiach. Toto usmernenie sa rýchlo ujalo. (Obr. 1 a 2)

Obr.1: Pohľad na časť Hlavnej ulice v Košiciach v roku 2003 s maringotkami letných sedení.

Obr.2: Kontrast historickej fasády s prístreškom Topvar (plachtová strecha, rákosový parapet)

Na novovydláždenej ulici letné terasy vyrástli veľmi rýchlo. Boli to masívne drevené, kovové či kombinované konštrukcie s pódium, výrazne zvýšeným nad úroveň dlažby, zakryté spravidla pevne ukotvenou plachtou, väčšinou v tvare sedlovej strechy alebo zaobleného segmentu. Vo vnútri bolo drevené pódium prikryté kobercom, interiér chránili pevne ukotvené parapety, niekedy ozdobené kvetináčmi. Rôzne tvary striech, všelijaké high-tech alebo chalupárske variácie parapetov, výmalby či výzdoby odzrkadľovali vkus jednotlivých investorov. K stolíkom a stoličkám sa okrem svietidiel postupne prisťahovali z vnútornej prevádzky aj pivárske čapovacie pulty, chladničky s nápojmi a mrazničky so zmrzlinou, všetko s výraznými reklamnými polepmi. Hlavná ulica sa začala podobať na niekoľkomesačný jarmok.

Aj keď mestská časť i prevádzkovatelia odôvodňovali nevyhnutnosť masívnej konštrukcie s pevným pódium a pevnou strechou známym košickým severným vetrom, ktorý by drobný mobiliár prevrhol – veľmi podobný vývoj nastával aj v iných mestách Slovenska, kde miestny vietor nebol argumentom. (Pritom však je potrebné poznamenať, že ak u nás začal severák duť, košické sedenia sa aj tak vyprázdnil, a návštevníci – domáci i turisti – si radšej sadli vo vnútri.) Z Hlavnej ulice sa zatiaľ nebadane vytrácali obchody s bežným spotrebným tovarom a množila sa gastronómia, a tak rôznorodo vytvarované a vyzdobené sezónne terasy pred jednotlivými prevádzkami na niektorých úsekoch Hlavnej takmer splynuli a vytvorili dojem maringotiek či vagónov „intercity vlaku“.

Tieto masívne terasy, používané sezónne od apríla do septembra, často spojené so svojou „materskou“ prevádzkou elektrokáblami a neraz i hadicou pre vodu na oplachovanie pohárov, vytvárali vizuálnu i komunikačnú bariéru na oboch stranách ulice. Mesto trvalo síce na tom, že medzi fasádami domov a konštrukciou terás sa mal zachovať priestor pre chodcov, avšak chodci sa museli pohybovať v „tuneli“ medzi budovami a letnými terasami, na niektorých úsekoch bez možnosti pohľadu či prechodu na druhú stranu ulice. Aj čistenie ulice bolo na niektorých úsekoch problematické a pri prudkom lejaku sa voda liala prúdom po

dlažbe, pretože zberný kanál bol poprekryvaný pódiami. Vzhľad objektov ovplyvnila aj snaha prevádzkovateľov pohostinstiev ušetriť náklady na zhotovenie terás, a preto uvítali ponuky výrobcov (najmä výrobcov hotových nápojov), ktorí im radi zadarmo poskytli strešnú plachtu s reklamou svojich výrobkov (alebo aspoň „skoro zadarmo“). Návštevník vyhlídky zo severnej veže Dómu sv. Alžbety si mohol zhora naštudovať „nápojový lístok“ na strechách letných sedení.

V roku 2002 vstúpil do platnosti nový zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu, v zmysle ktorého sa zo zamestnancov Pamiatkového ústavu stali úradníci Pamiatkového úradu a krajských pamiatkových úradov s jasne určenými kompetenciami a povinnosťami špecializovanej štátnej správy. Nový zákon priniesol mnoho novinek – v súvislosti s letnými sedeniami v sídlach, kde je evidované pamiatkové územie (pamiatková rezervácia alebo pamiatková zóna), je žiaduce spomenúť, že v zmysle § 29 tohto zákona krajský pamiatkový úrad spracúva **zásady ochrany pamiatkového územia**, a tieto zásady sú verejne prístupné na webovej stránke Pamiatkového úradu SR. [2] Každé pamiatkové územie na Slovensku má teda z hľadiska ochrany pamiatkového fondu jasne definované individuálne **požiadavky**: *na primerané funkčné využitie územia, na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, materiálnej a objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, architektonického výrazu, prvkov uličného interiéru a uličného parteru, historickej zelene, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk, prípadne ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia*. [3]

Pri spracovávaní Zásad ochrany pamiatkovej rezervácie Košice v rokoch 2003-2004 sme si v súvislosti s letnými sedeniami uvedomili, že pamiatkový zákon nepozná pojem „sezónna“ alebo „dočasná stavba“, a teda aj na dočasné či sezónne prvky, umiestňované na verejné priestranstvo v pamiatkovom území, je žiaduce uplatniť rovnaké požiadavky, ako na hocikaký iný stavebný objekt. A teraz si pozrime trochu štatistiky: pamiatkových území nie je na Slovensku veľa: máme vyhlásených 28 pamiatkových rezervácií a 81 pamiatkových zón, pričom v Slovenskej republike jestvuje spolu 2890 evidovaných sídiel (obcí a miest), a teda len menej ako 4 percentá sídiel v krajine má vyhlásené pamiatkové územie – môže to byť mestský urbanizmus, ľudová architektúra, alebo to je iný druh chráneného územia. Z toho vyplýva, že pamiatkové územie je naozaj výberová kategória, ktorú majú len výnimočne zachované sídelné útvary.

Košická mestská pamiatková rezervácia je z rezervácií na Slovensku plošne najväčšia, obsahuje vyše tisíc budov, a napriek týmto skutočnostiam predstavuje menej ako jedno percento zastavaného územia mesta Košice. A táto „nepatrná“ časť musí splniť obrovské očakávania: predstavuje imidž celého mesta, vytvára identitu sídla, dáva mu tvár, láka turistov – nuž a preto je našou povinnosťou nielen ju zachovať pre ďalšie generácie, ale už dnes správne prezentovať jej pamiatkové hodnoty a tejto snahe podriaďovať akékoľvek krátkodobé komerčné aktivity. Nestačí však, aby sa o to usilovali pamiatkové úrady, kľúčové je rozhodnutie orgánov samosprávy pre reguláciu využívania verejného priestranstva.

Podľa Zásad ochrany pamiatkovej rezervácie Košice [4] verejné priestranstvá v rámci mestského urbanizmu slúžili - a aj naďalej malú slúžiť - v prvom rade na komunikáciu: dopravu a zhromažďovanie ľudí, obsluhu tu bývajúcich a tu prevádzkovaných zariadení, a s tým súvisiaci transport materiálu a tovaru, a táto funkcia sa má v rezervácii naďalej zachovať. Verejné priestranstvá - ulice a námestia - nie sú stavebné pozemky, ktoré je prípustné využívať ako voľné parcely. Na verejných priestranstvách nemajú vznikať paralelné „domoradia“, a to ani sezónneho charakteru, pretože potom sa stráca čitateľnosť historického urbanizmu, vytráca sa prezentácia pamiatkových hodnôt jednotlivých historických nehnuteľností, o problémoch napríklad s nedostatkom parkovacích miest už ani nehovoriac. So stavom a vzhľadom Hlavnej ulice v letnej sezóne sme začiatkom nového tisícročia neboli spokojní ani my pamiatkari, ani hlavný architekt, ba ani Košičania, a nespokojnosť verejnosti sa prejavovala aj ústnymi i písomnými podnetmi. Túto tému, ktorá má veľmi veľa aspektov, sme preto pri spracovaní Zásad podrobne prerokovali s Útvárom hlavného architekta mesta Košice a dohodli sme sa na spoločnom postupe s orgánmi samosprávy.

Všetkým nám bolo jasné, že „maringotky“ letných sedení by mali z historického jadra zmiznúť. V tom čase sa už hlásili na magistráte aj prevádzkovatelia menších kaviarní v bočných uličkách centra mesta, kde mali snahu v peknom počasí vyložiť popri svojej fasáde niekoľko stoličiek a stolíkov bez akéhokoľvek pódia. V noci a v čase, kedy prevádzka v budove nebola otvorená, a v nepriaznivom počasí cez deň plánovali stoly a stoličky poskladať, aby nezaberali zbytočne na ulici miesto. Takýto spôsob využitia letných sedení sme si vedeli predstaviť aj na Hlavnej ulici. Bolo však slušné zohľadniť aj skutočnosť, že vlastníci prevádzok investovali nemalé sumy na výrobu svojich maringotkových konštrukcií. Boli to montovateľné objekty, ktoré sa mali niekoľko letných sezón stavať a na zimu demontovať. Dohodli sme sa teda s Útvárom hlavného architekta, že budeme rešpektovať akési prechodné obdobie: od účinnosti našich Zásad ochrany pamiatkovej rezervácie Košice dňom 1.9.2005 sme do príslušných rozhodnutí či záväzných stanovísk k letným sedeniam písali upozornenie, že

masívne konštrukcie s pódium a pevnou strechou bude prípustné používať len do konca roka 2009, a od roka 2010 sa budú povoľovať už len letné sedenia podľa štandardov, ktoré vypracuje Útvar hlavného architekta mesta v súlade so Zásadami, a to s takýmito požiadavkami pre letné sedenia na verejných komunikáciách: [5]

1. Na celom území Mestskej pamiatkovej rezervácie Košice je žiadúce rešpektovať historickú parceláciu objektov, tj. nerealizovať súvislé rozsiahle sedenia halového typu, presahujúce parter historickej parcely.
2. Zachovať voľné prístupy k hlavným vstupom do objektov, k prejazdom a priechodom objektov, zachovať profil historických chodníkov pozdĺž parterov - zachovať odstup od hmoty historickej architektúry, neprekrývať tvaroslovie parteru.
3. S ohľadom na konštrukčné možnosti je žiadúce minimalizovať výšku pódii, zachovať bezbariérový prístup.
4. Na Hlavnej ulici je možné realizovať sedenia s ľahkou (transparentnou, prenosnou) konštrukciou ohrady, alebo bez nej – výlučne však v tzv. zóne aktivít, určenej Útvaram hlavného architekta mesta Košice. Pri posudzovaní budú originálne výtvarné a dizajnérske návrhy uprednostnené pred katalógovými prvkami.
5. Chrániť zeleň, stromoradie v ulici vrátane ochranných mriežok neprekrývať, rešpektovať potrebu prístupu pracovníkov a techniky pre údržbu porastu a zalievanie, ako aj ošetrovanie koruny stromov.
6. Nad letným sedením uprednostniť plátene samonavíjacie rolety, (tieto sa tradične používali v minulosti na území Mestskej pamiatkovej rezervácie v Košiciach nad výkladmi obchodov). V zásade vylúčiť veľkoplošné reklamy a obchodné značky výrobkov. Je žiadúce aplikovať individuálne označenie príslušnej prevádzky. Nie je prípustné prepájať (roletou či strechou) plochu sedenia s fasádou objektu ponad profil chodníka.
7. Vylúčiť sezónne vzdušné elektrické káblové vedenie i akékoľvek iné technické zariadenia – chladiace boxy, výčapné pulty priestoroch ulice. Uprednostniť ich umiestnenie priamo v stá-lej prevádzke, resp. v prejazde, ktorý tradične slúžil na podobné sezónne účely.
8. Každý návrh letného sedenia na území MPR a jej ochranného pásma bude posudzovaný individuálne, v súvislosti s prostredím, do ktorého sa má umiestniť.

Rovnaké upozornenie o „prechodnom období“ písali od roku 2005 aj mestské orgány do povolení o zaujatí verejného priestranstva, a teda každý podnikateľ – nájomca sa mohol včas s očakávanou zmenou oboznámiť a pripraviť sa. Útvar hlavného architekta vydal tzv. štandardy letného sedenia, účinné od roku 2010, kde zohľadnil požiadavky, spracované v Zásadách ochrany pamiatkovej rezervácie.

Košický príbeh má úspešný koniec – podnikatelia vzali nové požiadavky na vedomie a prispôbili sa im. V prvom roku uplatňovania nových pravidiel sa v sezóne 2010 ešte dve „maringotky“ objavili, ale v ďalšej sezóne zmizli aj tie a z košickej Hlavnej ulice sa odvtedy v lete stáva jedna veľká „obývačka“. Podľa nového poriadku sa tu zmestí oveľa viac stoličiek a stolíkov, výrazne menšie slnečníky nezacláňajú pohľad na historické fasády, ani neprekážajú vetvám stromov. Slnečníky nad stolíkmi sú vždy nižšie ako horný okraj výkladov, dverí či okien prízemí budovy, a vďaka tomu letné sedenie naozaj budí dojem nábytku – mobiliáru, okolo ktorého tvorí kulisu okolitá architektúra. Slnečníky sú spravidla otvorené a vysunuté len dovtedy, kým na konkrétne miesto svieti slnko, večer po zotmení bývajú väčšinou poskladané, a tým odpadá i problém dodatočných svietidiel – návštevníkom stačí verejné osvetlenie pešej zóny. Väčšina slnečníkov je dnes už bez akejkoľvek reklamy a hranice jednotlivých prevádzok sú vyznačené nanajvýš kvetináčom, nie plôtikmi či balustrádami, ako predtým. Nábytok býva po záverečnej nastohovaní pod plachtou na malej ploche chodníka, čo uľahčuje aj upratovanie verejného priestranstva v ranných hodinách. Všetky výčapy, boxy so zmrzlinou a oplachovacie drezy sa už znovu presťahovali do vnútra budov.

V prvých rokoch po zmene pravidiel sme zaznamenali pochvaly aj od návštevníkov zo zahraničia, ktorí prichádzali do Košíc po niekoľkých rokoch: zmena ich príjemne prekvapila a priateľská atmosféra otvoreného priestranstva sa im páčila. Mesto sa pružne prispôbilo aj záujmu ďalších prevádzkovateľov: na Hlavnej ulici naďalej požaduje pri prenájme verejného priestranstva dodržať vzdialenosť od priečelia budov 4 až 4,5 metra, aby ostal priechod pre chodcov popred výklady obchodov, avšak v bočných uličkách, kde nie sú plochy pre „aktivity“, a kde je popri užšom chodníku aj funkčná vozovka pre autá, umožňuje Mesto redukovaný sezónny prenájom pre vyloženie niekoľkých stolíkov a stoličiek pozdĺž fasády príslušnej prevádzky. Tieto sa však v čase mimo prevádzky musia stohovať vo vnútri, aby nezaberali chodník zbytočne. (Obr. 3)

Obr. 3: Letné sedenia na Hlavnej ulici po roku 2010 – fotografia z júla 2017

Pre pamiatkovú zónu Spišská Nová Ves, vyhlásenú v roku 1992, sme aktualizovali Zásady ochrany pamiatkovej zóny s účinnosťou od začiatku roka 2016, a tieto sú zverejnené na stránke Pamiatkového úradu SR [6] a aj na stránke mesta Spišská Nová Ves. Na stranách 114-115 tohto dokumentu sú uvedené požiadavky na letné sedenia v pamiatkovej zóne z hľadiska záujmov ochrany a prezentácie pamiatkového územia, ktoré sú obsahovo analogické ako v prípade košických Zásad. Po predchádzajúcich konzultáciách so zástupcami mesta Spišská Nová Ves sme tu v požiadavke č. 10 uviedli: „*Návrhy letných sedení v PZ budú v súlade s podrobnými požiadavkami, ktoré vydá Mesto SNV vo forme VZN - technické štandardy letných sedení.*“ Zatiaľ však mesto takéto štandardy nevydalo, a aj keď z masívnych objektov rôznych rozmerov a dekorácií vymizli vzdušne ťahané káble elektriny, letné sedenie v súlade so Zásadami (stoličky a stolíky s malými slnečníkmi, voľne uložené na dlažbe, bez pódia a spoločnej pevnej strechy) je zatiaľ v centre v Spišskej Novej Vsi len jediné. Teraz sme v štádiu dohody s Mestským úradom o tom, aké trvanie bude mať prechodné obdobie, v ktorom ešte pripustíme „maringotky“, a teda od ktorého roku už nebude ani mesto ako vlastník verejného priestranstva, a ani Krajský pamiatkový úrad Košice súhlasí s montážou týchto vizuálne rušivých chalupárskych objektov v pamiatkovej zóne. Skutkový stav je dnes takýto: už viacero sezón stojí na Letnej ulici niekoľko „letných sedení“ vedľa seba, s výraznými reklamami, výčapnými pultmi, kobercami, parapetmi, niektoré s kvetinovou výzdobou, niektoré s priehľadnými fóliami proti vetru a dažďu. Prekrývajú pohľad z parku v strede vretenovitého námestia na reštaurované fasády Letnej ulice. Svojou pestrou farebnosťou sa snažia dominovať nad svojim okolím – a vďaka výrazným reklamám nápojového sortimentu na ich streche a záclonách sa im to celkom darí.

Spišská Nová Ves, ktorá bola stáročia v tieni bohatej Levoče, dnes profituje nielen z napojenia na medzinárodnú železničnú dopravu, ale predstavuje významné ekonomické i kultúrne stredisko pre rozsiahly región. Pred dvoma rokmi samospráva vydala úctyhodnú monografiu mesta Spišská Nová Ves, pred rokom mesto vyhralo verejné hlasovanie o najkrajšie mesto Slovenska – z toho vyplýva, že lokálpatriotizmus Novovešťanom nie je cudzí. Aj preto dúfame, že v spolupráci so samosprávnymi orgánmi mesta sa časom podarí zariadiť útulnú „obývačku“ aj v Spišskej Novej Vsi.

Rožňava má pamiatkovú zónu, vyhlásenú od r. 1991, aktualizované Zásady ochrany pamiatkovej zóny sú zverejnené na stránke Pamiatkového úradu SR od r. 2015. [7] Na strane 38 tohto dokumentu sú v časti G.1.4.8. uvedené *požiadavky pre vybavenie pamiatkového územia sezónnymi terasami a sedeniami*. Sú veľmi stručné: 1. *Situovanie sezónnych terás a sedení je viazané na letnú sezónu.* 2. *Kryté letné terasy je možné riešiť*

formou ľahkej demontovateľnej konštrukcie v primeranom objeme a hmote. Prekrytie letnej terasy je nutné minimalizovať. 3. Osadenie letného sedenia a terás nesmie znehodnotiť povrch verejných komunikácií a priestranstiev. 4. Letné sedenia riešiť na vysokej dizajnerskej úrovni, bez nadbytočných rušivých a reklamných prvkov.

Pamiatková zóna v Rožňave je rozlohou veľmi skromná, len nepatrne presahuje veľmi rozsiahle námestie. Mesto Rožňava nemá problémy s tým, ako umiestniť množstvo stoličiek na námestie, alebo ako vyhovieť všetkým záujemcom o zriadenie letného sedenia – vôbec tu nie je nedostatok miesta pre návštevníkov, je tu skôr problém úpadku sídla (najmä v dôsledku ukončenia baníckych činností v celom regióne – masívneho nárastu nezamestnanosti), nedostatku investícií a všeobecne vysokého percenta dlhodobu nezamestnaných. Nemusíme sa boriť so žiadosťami o povolenie sezónnych sedení, lebo žiadne nové sa na námestí nezriaďujú. Na celom námestí stojí už viacero rokov päť trvalých (nie sezónnych) drevených prílepkov na drevenom pódiu, prisatých k fasáde prízemia, prekrytých rôznymi plachtami. Šiesta terasa je klasická pódiová, je umiestnená ako solitérna stavba medzi chodníkom a vozovkou, ponad parkovisko a pásik trávniku. Prístrešky, opreté o fasády, sú prístupné schodíkmi z chodníka, niektoré majú drevené parapety ovenčené muškátmi (cukráreň na severnej strane), prílepek v juhozápadnom kúte sa tvári tajomne za reflexnou fóliou (na západnej strane námestia). Sú to drevené provízorne trvalé prístavby, ktorých účel je najmä pôdorysné rozšírenie interiérovej prevádzky, a to počas celého roka. Masívne drevené prvky ich konštrukcií vytvárajú pomerne vernakulárny charakter, neúčtivý voči historickým meštianskym domom rožňavského námestia. Stoja tu už dlhé roky bezo zmien, len plachty s reklamnými nápismi sa na nich časom striedajú. Podľa Zásad ochrany pamiatkového územia žiadne takéto prístavby nemajú byť prilepené k historickým fasádam – a ani neevidujeme, kedy a na základe akých povolení ich v minulosti zriadili. Očakávame, že po „dožití“ sa už nebudú obnovovať a v prípade novozriaďovaných letných sedení budeme postupovať už podľa platných Zásad.

Ďalšie pamiatkové zóny v mestách v Košickom kraji zatiaľ nepotrebuje riešiť letné sedenia, na ich území nie je ani záujem domácich využívať v letnej sezóne tento druh konzumácie či spoločenského styku, a ani prílev návštevníkov – turistov tu nie je rozhodujúci. Spišské Vlachy, Gelnica, Smolník a Štítnik majú pred sebou ešte dlhú cestu k zveľaďovaniu verejného priestranstva aj bez letných terás.

Bibliografia

- [1] https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Caf%C3%A9_Taroni
- [2] <http://www.pamiatky.sk/sk/page/na-stiahnutie>
- [3] § 29 odsek 3 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov
- [4] v rozšírenom znení: http://www.kosice.sk/img/publikacia/Historia_Kosic.pdf, vydané knižne v roku 2005 Magistrátom mesta Košice: Kol.: Zásady ochrany pamiatkovej rezervácie, 132 str., ISBN 80-89089-42-9
- [5] str. 114-115 z dokumentu podľa odkazu č. [4]
- [6] <http://www.pamiatky.sk/sk/page/zasady-ochrany-pz-spisska-nova-ves>
- [7] <http://www.pamiatky.sk/sk/page/zasady-ochrany-pz-roznava>

Outdoor-terrace issues in historic zones of the Košice Region

Ing. Kristína MARKUŠOVÁ

Krajský pamiatkový úrad Košice, kristina.markusova@pamiatky.gov.sk

Abstract

Issues about outdoor terraces (so-called summer-terraces) in historic centres – if the centre of the settlement is declared a preserved historic site – some-how reflects the activity of the local self-government and its cooperation with the regional monuments board. In the public eye usually the heritage authorities are in charge of the appearance of the historic reserve or historic zone – there is less call from public awareness for responsibility of the local self-government. Therefore the Bardkontakt Conference could be an appropriate stage to present our experience with different approaches from the local authorities and experience with different types and sizes of summer terraces in historical surrounding – the good and the bad ones.

Case studies presented: we have a success-story in the historic reserve Košice, where the regulations of seasonal outdoor terraces had been prepared carefully since 2005 in cooperation of the Regional Monuments Board and the the Main Architect Office of Košice. A transition period of five years was declared to adapt the outdoor furniture from the existing massiv wagon-like chalets in the Main street to foldable open-air sitting-equipment. Due to this cooperation and the efforts of the Municipality since 2010 there are only single chairs and tables with modest individual sun-shields used in the summer season in the public space of the historic reserve in Košice. The street furniture is located on the street-pavement, with an open panorama of the surrounding historic architecture. The cases of the historic zones in Spišská Nová Ves and Rožňava are different, we are now just beginning the cooperation with the municipalities – our goal is to replace the existing temporary seasonal caravan-like hoods for simple street furniture, with open prospects of the historic facades.

Key words: outdoor terraces, street furniture, public spa

BARDKONTAKT 2017

ARCHITEKTONICKO-URBANISTICKÉ HODNOTY PRIEMYSELNÝCH AREÁLOV AKO VÝCHODISKO ICH KONVERZIE PRE VÍZIE ROZVOJA MESTA -PRÍKLAD OLD HEROLD TRENČÍN

Ing. arch. Michaela Sýkorová ¹

Ing. arch. Michaela Žáková ²

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc ³

Ing. arch. Beata Polomová, PhD. ⁴

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 10, 812 45 Bratislava

e-mail1: misehele@gmail.com ; e-mail2: zakovamichel@gmail.com

e-mail3: kralova@fa.stuba.sk; e-mail4: polomova@fa.stuba.sk

Architektonicko-urbanistické hodnoty priemyselných areálov ako východisko ich konverzie pre vízie rozvoja mesta – príklad OLD HEROLD Trenčín

Ing. arch. Michaela Sýkorová ¹

Ing. arch. Michaela Žáková ²

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc ³

Ing. arch. Beata Polomová, PhD. ⁴

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 10, 812 45 Bratislava

e-mail1: misehele@gmail.com ; e-mail2: zakovamichel@gmail.com

e-mail3: kralova@fa.stuba.sk; e-mail4: polomova@fa.stuba.sk

Abstrakt

V ostatnom období vo svete silnie trend zachovania a opätovného využívania starších, produkčne opustených priemyselných objektov. Ide o zužitkovanie ich plôch a priestorov, ktoré po primeranej obnove môžu slúžiť novej funkcii. Z pohľadu rozvoja a perspektív obcí a regiónov predstavuje disponibilný potenciál s citeľnými ekonomickými, ekologickými aj kultúrnymi prínosmi.

Medzinárodná súťaž Trenčín - mesto na rieke (2014) sa svojim zámerom dotýkala aj územia výrobného areálu Old Herold (ďalej skratka OH) v mestskej časti Zámotie. Industriálny areál ako územie, ani budovy samostatne, nie sú zapísané v ústrednom zozname NKP. Väčšina súťažných kolektívov pristupovala k nemu ako k voľnej stavebnej ploche napriek tomu, že ide o živý industriálny areál. Nastupuje otázka, či a za akých podmienok je možná udržateľnosť zástavby areálu, ktorá by bola prospešná pre rozvoj mesta i výroby. Cesty a možnosti, ako využiť na prvý pohľad neatraktívny potenciál bývalého priemyselného areálu na oživenie a zatraktívniť miesto (pre vlastných obyvateľov a zamestnancov) aj mesto (pre širšie teritoriálne územie) predkladá príspevok - ako možné perspektívy areálu Old Herold v Trenčíne.

Príspevok predstavuje výsledky výskumnej a návrhovej práce zameranej na revitalizáciu upadajúceho územia priemyselného areálu Old Herold v Trenčíne a jeho architektúry. Overovali sa možnosti jeho nového aktívnejšieho využitia na základe analýzy a zachovania dosiaľ zachovaných architektonicko-urbanistických hodnôt.

Úlohou bolo overiť možnosť zachovania areálu pre kombináciu výroby a nového verejného využitia v prospech mestských funkcií v rôznej miere. Základným prístupom k revitalizácii bolo zhromaždiť všetky dostupné informácie o areáli, jeho architektúre aj výrobe (archív firmy Old Herold, Štátny archív v Trenčíne, KPÚ Trenčín, Útvár hlavného architekta mesta Trenčín, zameranie, fotodokumentácia vlastná a historická, iné zdroje) a stanovenie cieľov a stratégie overenia. Výstupom úlohy boli tri varianty overovacích štúdií, vychádzajúce zo spoločných analýz, vyhodnotení a determinantov. Odlišujú sa v miere zachovania pôvodnej výroby v areáli: čiastočne ponechaná v doterajších priestoroch, čiastočne zachovaná v priestorovo optimalizovanom menšom kompaktnom bloku v časti areálu a tretí variant bez výroby. Všetky počítajú s transformáciou územia postupne. Každý z návrhov preveruje rozdielne kombinácie funkcií a prevádzkových riešení pri rozdielnom urbanistickom prístupe k areálu ako celku.

Záver poukazuje na vysoký potenciál využiteľnosti areálu v súlade s rozvojovými víziami mesta, a to aj pri zachovaní väčšej časti hmotovo-priestorovej štruktúry a pri zachovaní jeho industriálnej identity.

Kľúčové slová: industriálne dedičstvo, konverzia, pamiatková obnova, územný plán, Trenčín

1. Úvod

V poslednom období sa aj nás rozširuje trend zachovávaní priemyselných areálov a samostatne stojacich priemyselných stavieb konverziou na iné, ne-industriálne funkcie. Industriálny dizajn začal byť pre ľudí rôznych vekových kategórií príťažlivý. Ľudia objavili pre verejnosť neznámy svet výrobných priestorov a areálov a začali vnímať špecifický dizajn výrobných zariadení a ich doplnkov, obdivovať surovosť jeho priestorov, objemnosť miestností, pravidelnosť fasád a mnoho iných vecí, ktoré sú pre tento druh stavieb charakteristické. Okrem fyzických architektonických a urbanistických kvalít sú dokladom jednotlivých výrobných procesov a dokladom pokroku ľudského poznania. Napriek svojej utilitárnej funkcii ponúkajú nekonečné množstvo poznatkov z rôznych oblastí, od vývoja výroby daného produktu, po zmenu prevádzky a rozvoj technológií. [1] S tým úzko súvisí aj oblasť architektúry, ktorá sa musela prevádzke priestorovo aj konštrukčne prispôsobovať. Zároveň často preberala tvaroslovie z iných typologických druhov stavieb do industriálu, aby vážnosť výroby podporila aj vizuálne overenou dobovou estetikou. Problematika a význam industriálneho dedičstva teda presahuje vlastnú výrobu a dotýka sa širšieho spektra kultúrnych, sociálnych, aj ekonomických aspektov udržateľnosti.

1.1 Konverzia priemyselných areálov. Priemyselné areály sú charakteristické kvalitnými, dobovo progresívnymi riešeniami, spravidla originálnymi, aplikovanými iba pre daný areál. Vysoké počiatkové náklady na stavbu mali zabezpečiť trvácnosť a minimálne náklady na budúcu údržbu stavby, lebo ochrana objemného technologického vybavenia bola podstatná. Napriek prestavbám súvisiacim s rozvojom alebo zmenou výroby, v opustených areáloch (alebo veľkých budovách) nachádzame množstvo rôznorodých dispozičných riešení a charakterov priestorov, od veľkopriestorov výrobných hál až po komornejšie priestory administratívnych zložiek. Celkovo je možné povedať, že priemyselné dedičstvo predstavuje tak individuálne hodnoty (názov podniku/areálu, značka a logo, identita značky), ako aj širšie spoločenské významy (identita lokality, obraz areálu v rámci mesta, jedinečnosť architektúry podmienenú konkrétnou technológiou, technické fragmenty – ako sú komíny, koľaje, rozvody, sieťovody, elektrorozvodne, trafostanice, ploty, sklady a pod.).

Zo zahraničia poznáme množstvo realizácií záchrany a nového využitia (konverzie) priemyselného dedičstva. Vnímame ich ako kultúrne počiny. Aj keď legislatívna ochrana je v rôznych štátoch odlišná a nie všetky areály sú rovnako legislatívne chránené, metodický prístup ku konverzii je implicitne založený na záchrane a prezentácii hodnotných prvkov. Aj u nás sa postupne mapujú a skúmajú jednotlivé industriálne areály. Okrem pamiatkových úradov aktívne pôsobia aj mnoho občianskych iniciatív, ktoré sú dôležitým inšpirátorom záchrany takýchto areálov. Situácia je zložitá, predovšetkým s ohľadom na developerské záujmy. [2] Fakulta architektúry STU (UDTAOP) už dlhodobo venuje pozornosť výskumu architektúry priemyselného dedičstva, jej mapovaniu, aj otázkam novej konverzie. Výsledkami nielenže prehľbuje poznanie o našom industriálnom dedičstve, ale prezentuje tiež možnosti jeho ďalšieho využitia formou ideových overovacích architektonických, respektíve urbanisticko-architektonických štúdií. Realizované výskumy a identifikácia hodnôt objektov/areálov priemyselného dedičstva majú spravidla iniciálny charakter. Tak to bolo aj v prípade areálu Old Herold v Trenčíne.

1.2 Príklad areálu Old Herold v Trenčíne. Tento areál nadobudol význam pre mesto po odklonení trasy železnice na nový most, čím sa umožnilo bezpečné pešie prepojenie centra mesta so štvrtami na druhej strane rieky (Zámotie). Uvoľnený železničný most sa tak stal novým komunikačným koridorom, ktorý k mestu „pripojil“ aj architektonicky modernistický areál Old Herold. Časť pôvodných výrobných budov areálu sa v súčasnosti už nevyužíva a časť výroby pôsobí na okolie zaťažujúco (droždzie - zápach). Logicky sa ponúka **idea ich konverzie** na iné ako výrobné funkcie. Úlohou na overenie bolo **preskúmať podmienky potenciálnej konverzie** rešpektujúc kvality hmotovo-priestorovej štruktúry areálu a industriálny charakter.

1.3 Priemysel a Trenčín. Trenčín má zachovaných viacero historických priemyselných areálov na oboch brehoch rieky Váh. Väčšina z nich vznikla alebo sa začala rozvíjať s priamym železničným prepojením Trenčína s okolím Považskou železnicou okolo roku 1898. Rozvoj priemyslu ako silný impulz pre rozvoj mesta dokladuje aj zmienka z roku 1918, ktorá hovorí, že v meste fungovalo 7 priemyselných podnikov s viac ako 10 stálymi zamestnancami (Tiberghein Fils, Kornhauser a Herzka, Borovičková továreň, Hunnia). Mesto sa preslávilo hlavne vďaka odevnej, strojárскеj a potravinárskej výrobe, až neskôr začalo prevládať výstavníctvo. Priemyselná

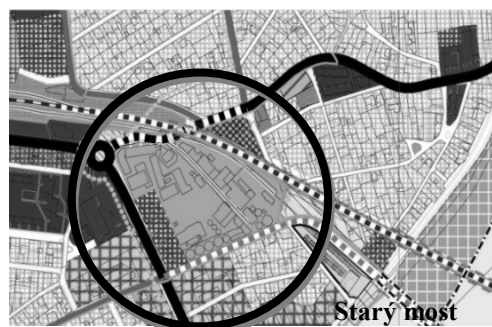
výroba tvorila významnú časť histórie a zaslúžila sa aj o rozvoj mesta naprieč 19. aj 20. storočím. [3] V rámci terénneho výskumu v r. 2010 Krajský pamiatkový úrad v Trenčíne vytipoval 10 najvýznamnejších. Nie sú však vyhlásené za pamiatky, mnohé sú súčasťou uzavretých, stále fungujúcich areálov, čo je aj prípad riešeného Old Herold-u. [4]

2. Areál OLD HEROLD

2.1 Analýza súčasného stavu. Historický priemyselný areál Old Herold (pred r. 1989 známy pod názvom SLOVLIK) vznikol okolo r. 1930 na periférii mesta pri železnici v lokalite Istebník, na druhej strane rieky Váh. Bola sem presťahovaná už hospodársky úspešná výroba z mesta. Na výrobu alkoholu a kvasníc vznikla popri železnici ako prvá veľká budova Droždiarne, v SV časti plochy. (Obr.1.) Postupne bol areál dopĺňaný ďalšími výrobnými, skladovacími a správnymi budovami a tiež rezidenčnou vilou riaditeľa závodu. Hospodársky a spoločenský význam areálu má základ v takmer nepretržitej 145 ročnej tradícii výroby liehu a kvasníc v Trenčíne, z toho vyše 85 rokov na tomto mieste. Vďaka nepretržitej výrobe, je areál stále zachovaný v takmer pôvodnom rozsahu a objeme a jednotlivé objekty sú zachované v relatívne dobrom stavebno – technickom stave, vrátane nevyužívaných.

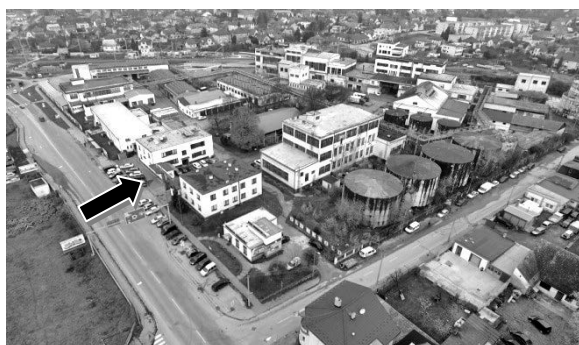
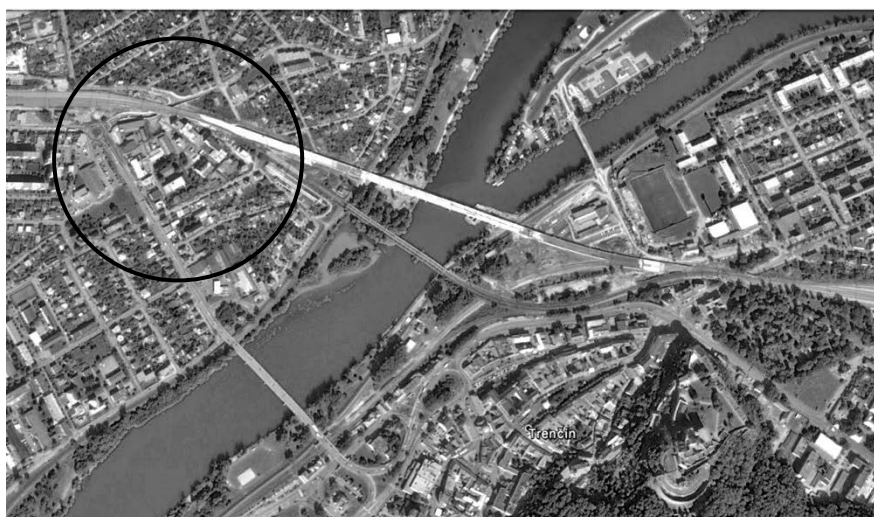
Územie sa v r. 2014 stalo a predmetom riešenia medzinárodnej súťaže **Trenčín – mesto na rieke** ktorá bola vyhlásená samosprávou mesta. V ideovej súťaži sa očakávali nápadité riešenia na využitie oboch brehov rieky Váh a ich vzájomné prepojenie cez už nefunkčný železničný most. Víziou mesta je dosiahnuť aktívnejší život na oboch brehoch rieky. Víťazné idey poskytli inšpirácie pre prebiehajúce spracovávanie nového územného plánu Trenčína, kde dôležitú úlohu majú opustené priemyselné areály. Záujem samosprávy o územie bývalého Slovlíku je vzhľadom k jeho polohe logický, viď Obr.2. Areál je však v súkromnom vlastníctve troch rozdielnych subjektov a dosiaľ intaktne funguje ako jasne ohraničený výrobný priestor, Obr.3. Stále tu prebieha hospodársky aktívna výroba dvoch subjektov: voči okoliu bezproblémová výroba liehu a liehovín (Old Herold) a okolie čiastočne obťažujúca, ale tradičná výroba droždia, ktorá produkuje neškodný, ale nepríjemný zápach.

2.2 Postup: Pre preskúmanie možnosti konverzie areálu so zachovaním jeho stavieb v rôznej miere, bolo potrebné zhromaždiť, analyzovať a vyhodnotiť dostupné podklady. (archív firmy Old Herold, Štátny archív v Trenčíne, KPÚ Trenčín, Útvár hlavného architekta mesta Trenčín, zameranie, fotodokumentácia vlastná a historická, iné verejne prístupné zdroje – katasterportál a pod.). Okrem pasportu KPÚ z r. 2010 [4], neexistuje iný výskum zameraný na jeho pamiatkové hodnoty. Preto hneď v úvode bola vykonaná náročná digitalizácia pôvodných výkresových podkladov [8] a bol vytvorený 3D model aktuálneho stavu celého areálu. Následne boli hodnotovej analýze podrobené tak urbanistické vzťahy samotného areálu a jeho okolia, ako aj boli identifikované architektonické hodnoty a kvalitné dizajnérske detaily, dobre zreteľné na nevyužívaných budovách. Tieto boli fotograficky dokumentované, priestorovo identifikované na výkresoch 2D a na modeli v 3D, ktoré spoločne predstavovali efektívny spôsob ich zobrazenia.

Obr.1a: Fotografia prvej stavby - Droždiarne, 30-te roky 20. stor., výrez, archív KPÚ Trenčín.

Obr.1b: Platný územný plán má víziu do r.2030 umiestniť zo strany Bratislavskej ulice prevažne občiansku vybavenosť (šrafovaná plocha) a postupne zmenšovať plochu výroby (sivá plocha). [5]

Obr.3: Hore - súčasný pohľad na areál, 2017. Vľavo: Hlavný vstup z Bratislavskej ul.. Vpravo, 2015: Príprava odklonu železnice, umožnil sa nástup z mosta nadol, cca 5m výškový rozdiel. Zdroj: Archív f. Old Herold.

2.3 Zachované hodnoty areálu.

K pozitívam areálu patrí najmä: Areál OH a hrad Trenčín sú vo vzájomnom vizuálnom prepojení a zároveň v pešom prepojení s minimálnymi prekážkami. (vzdialenosť medzi centrom a OH je cca do 2 km, Obr.4a). Výborná poloha v rámci mesta zabezpečuje dobrú dostupnosť k všetkým najdôležitejším bodom v meste. Napriek asanácii pôvodnej rezidenčnej vily z 30-tych rokov, areál je stále zachovaný v pôvodnom rozsahu a objeme, hoci nie všetky budovy sú dnes využívané. **Jedinečnosť** (urbanistická poloha a väzby na okolie, vnútorný urbanizmus areálu, Obr.4b) **a autentickejšť** (pôvodné architektonické prvky a dizajn industriálnej technológie, Obr.4c-n) zakladajú odôvodnené predpoklady ich pamiatkovej ochrany. K potenciálom nesporne patrí hodnota značky OLD HEROLD – ako produktov požívajúcich všeobecné uznanie.

Ohrozenia vznikajú z nových zásahov v okolí areálu. Tým, že absentovala vízia jeho premeny na občiansku vybavenosť, teoreticky možnú v akejkoľvek časti areálu, vznikli bariéry pre urbanistické napojenia. Modernizácia cestnej aj železničnej dopravy v meste spôsobili znepriístupnenie lichobežníkového územia areálu z dvoch strán: Tesný dotyk železničného telesa a novej vlečky zo SV (možné budúce cestné zásobovanie) ako aj cestný podjazd zo S, zamedzili prirodzené vstupy v rovine areálu. Zanikol jeden z hlavných dopravných vstupov do areálu a za obeť padla aj funkcionalistická rezidenčná vila. Ďalším ohrozením sú modernizácie doteraz užívaných objektov, konkrétne exteriérové zateplovanie, ktorým sa prekrýva autentické tvaroslovie pôvodných fasád: budovy strácajú autentický výraz – stráca sa pôvodná horizontálna tektonika a farebnosť. Uvedené ohrozenia sú však odborne riešiteľné tak, aby udržateľnosť hodnôt bola zabezpečená.

Hodnoty urbanistické, najmä:

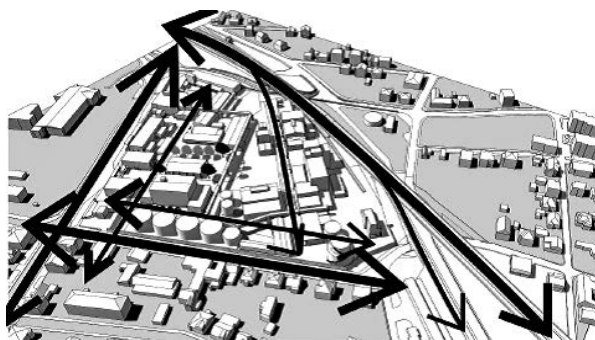
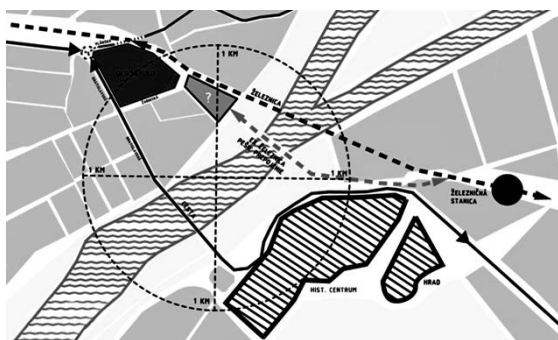
- blízka pešia väzba na centrum mesta, vizuálne väzby so širším okolím: kompozične zaujímavé priehľady na hrad z hlavnej vnútornej komunikácie, výhľady do okolia zo striech; obr.4a;
- vnútorná prevádzková komunikačná osnova vrátane parku, hmotovo-priestorová štruktúra zástavby popri komunikáciách a popri železnici, Obr. 4b, osový nástup do areálu; línia valcových skladov popri Žabinskej ulici;

Hodnoty architektonické, najmä:

- budovy z ranej fázy areálu (výrobné, skladové, administratívne, technické... z medzivojnového obdobia) vo svojej hmotovej aj tvaroslovnej modelácii nesú znaky kvalitnej funkcionalistickej architektúry: pôvodná kompozícia fasád budov, pôvodné architektonické tvaroslovie na budovách (tehla, omietka), zachované výplne okenných otvorov; rôznorodosť objemov interiérových priestorov a pod., priznané konštrukcie budov (skelety, stropy, podporné k.); ukážky na Obr. 4c-n.

Hodnotné prvky a detaily, vrátane technologických prvkov, najmä pri nevyužívaných prevádzkach:

- zachované úpravy povrchov (steny, terazzové podlahy, technické schodištia, zábradlia, ...)
- výškový líniový sieťovod v celom areáli, zachovaný kotol v 2NP v pôvodnej budove, fragmenty železničnej vlečky, fragmenty technického vybavenia (potreba kvalifikovane doskúmať);
- „doplňkové“ vybavenie: studne, plocha a „hmota“ parkovej zelene v centre areálu.

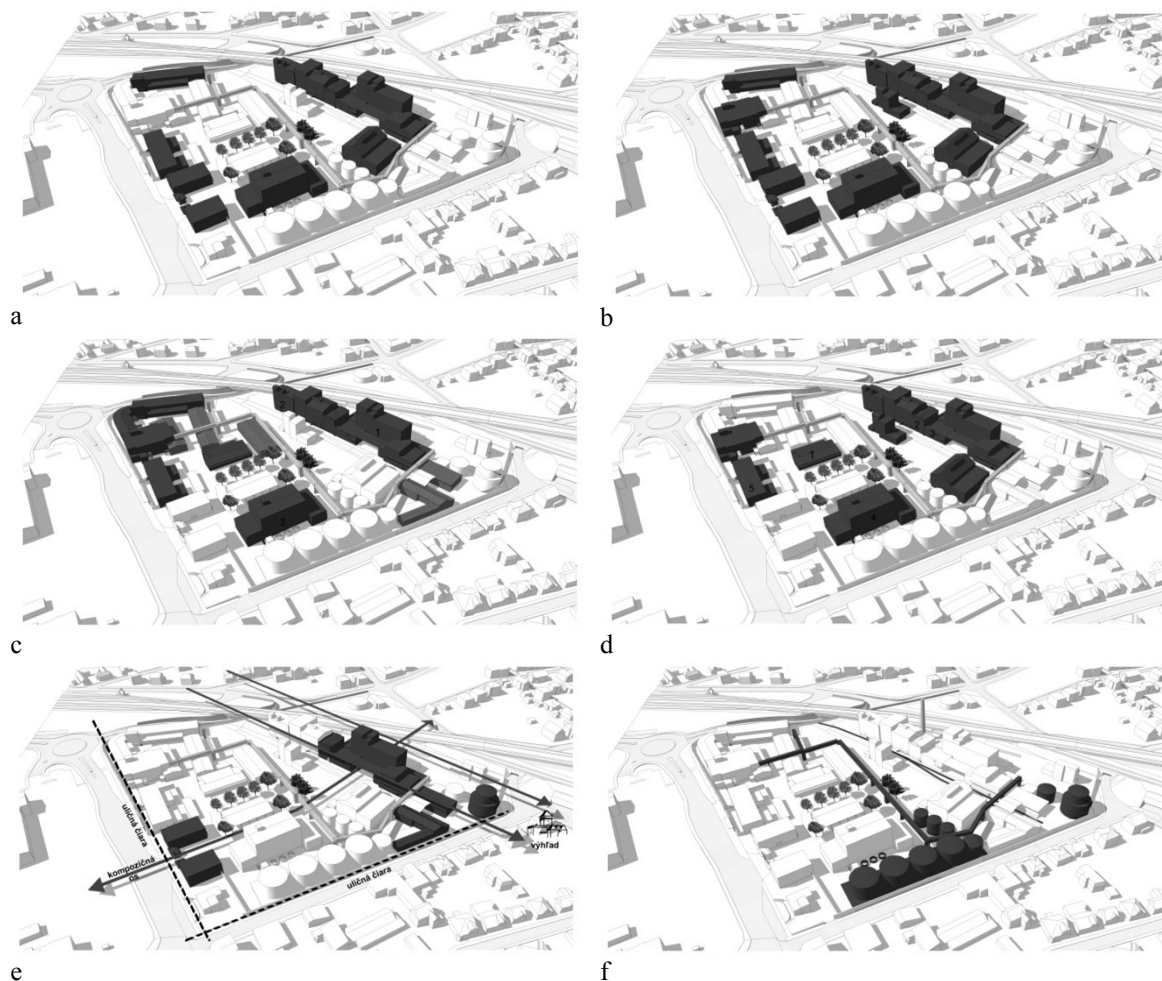

Obr. 4a: širšie vzťahy, 4b: urbanistická kompozícia usporiadania objemov a prevádzky.

Obr.4c-n: 4c:priehľad na hrad, 4d: droždiareň, 4e: tukáreň, 4f: toruľa, 4g: rok postavenia droždiarne, 4h: interiér tukárne, 4i: interiér droždiarne, 4j: interiér a technológia z droždiarne – vodáreň, 4k: technologická lávka - sieťovod, 4l: melasová nádrž, 4m: zavlečkovanie areálu, 4n: melasové nádrže popri Žabinskej ul;

Zdroj: archív autoriek, 2016-17.

Obr.5: Vyznačenie architektonických a industriálnych hodnôt v 3D modeli – posudzovanie hodnôt v rámci celého areálu a jeho všeobecných charakteristík. 5a:charakteristická farebnosť a tektonika fasády,

5b: tektonika okien, veľkosť a ich členitosť, 5c: konštrukčný systém – dimenzie nosných prvkov v závislosti na technologickom vybavení budov, 5d: špecifické detaily na fasádach objektov, architektonický detail,

5e: kompozícia areálu, 5f: industriálna hodnota;

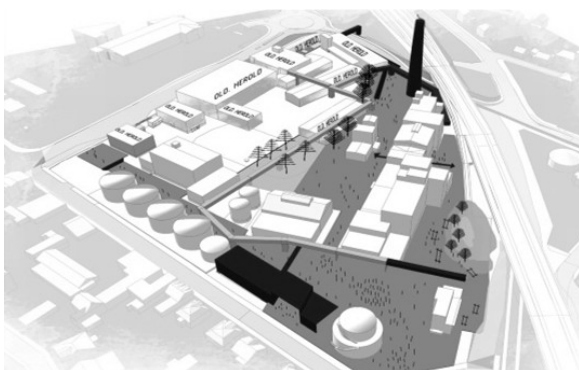
Zdroj: Ateliér navrhovania III, 2016, výňatok z prác (archív autoriek).

3 Overovacie štúdie

Zámerom overovacích štúdií bolo zistiť, či areál spĺňa predpoklady kreovania nového rozloženého –centra mesta na pravom brehu Váhu. Predkladajú tri z množstva riešení revitalizácie areálu na aktívne mestské centrum v časti Zámotie, ktoré má priame napojenie na historické centrum v primeranej pešej dostupnosti – cez starý železničný most ponad Váh. Každý z návrhov pristupuje k areálu odlišne, umiestňuje rozdielne kombinácie funkcií a odlišný pomer zachovania pôvodnej (existujúcej) výroby. Spoločný je zámer zachovať väčšinu hodnotných objektov areálu a napojiť ich na nové ideové kostry urbanistických priestorov. Cieľom je odstrániť doterajšie negatíva, nevytvárať nové, zároveň využiť „kultúrny“ potenciál miesta, zachovať „genia loci“. Prvé dva varianty zachovávajú v areáli pôvodnú výrobu liehových výrobkov a počítajú s presunom droždiarenskej výroby do priemyselného parku. Tretí návrh navodzuje víziu miesta už bez výroby, pričom prostredníctvom vybraných ponechaných industriálnych prvkov v priestore zachováva stopu industriálnej histórie miesta.

3.3.1 Variant číslo 1. Michaela Sýkorová, Obr. 6.

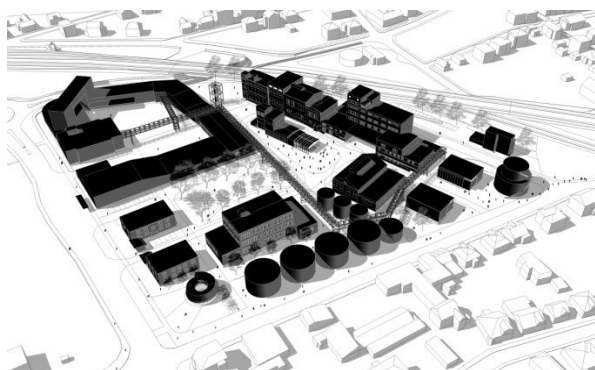
V prvej fáze revitalizácie zachováva najväčší plošný podiel pôvodnej výroby (prakticky dnešná výrobná plocha f. OLD HEROLD) a využíva tie objekty, ktoré sú nevyužívané. Overuje súbežné využívanie areálu (nezávadná výroba – vhodná vybavenosť), pri ktorom sa skĺbuje aktívna funkcia existujúcej hospodársky významnej značky s novou funkciou umiestnenou do nevyužívaných budov. Je to reakcia na aktuálne zámery vlastníka, ktorý má konkrétnu predstavu modernizácie svojej prevádzky. Architektonicko-urbanistický návrh rešpektuje potrebnú hranicu a nové navrhované funkcie pre verejnosť napája smerom na starý most. Nevylučuje sa ani iné napojenie, korešpondujúce s terajšou majetkovo-právnou situáciou. Adaptabilita nevyužívaných objektov bola overená pre funkcie, ktorým vyhovujú disponibilné priestory s ich kvalitami (šport, administratíva, kultúra...), ktoré boli zachované tak, že funkcia sa im prispôbila.

Obr.6: Zachovanie výroby Old Herold vľavo a vydelenie štruktúry pre vybavenosť; rozvinutie aktívnej ulice popri revitalizovaných objektoch. Zdroj: Preddiplomová a diplomová práca M. Sýkorová, FA STU 2016/17. Vedúci práce Ing. arch. B. Polomová.

3.3.2 Variant číslo 2. Michaela Žáková, Obr.7.

Zámerom tohto návrhu bolo zachovať výrobu Old Herold-u v areáli tak, aby sa jej výrobná plocha zefektívnila, čiže hmotovo-priestorovo skompaktnila. Z celého územia pôvodného areálu by sa potom mohlo poskytnúť viac plochy a budov pre verejný záujem. Návrh zároveň ponúka vlastníkom Old Herold-u overenie princípu, že firma sa identifikuje cez architektúru. Preto pri ceste (Bratislavská ulica) do historického centra je navrhovaný nový výrazný objekt. Uvoľnené objekty existujúceho areálu následne môžu byť plnohodnotne adaptované na iné funkcie. Návrhom sa overovala možnosť premeny nevýrobnej časti areálu na kreatívne centrum, ako dnešný trend, ktorý významne prispieva k regenerácii miest, alternatívne na hotel. Nový vstup do takto organizovaného areálu nadväzuje na „novú“ pešiu trasu cez starý železničný most (Žabinská ulica).

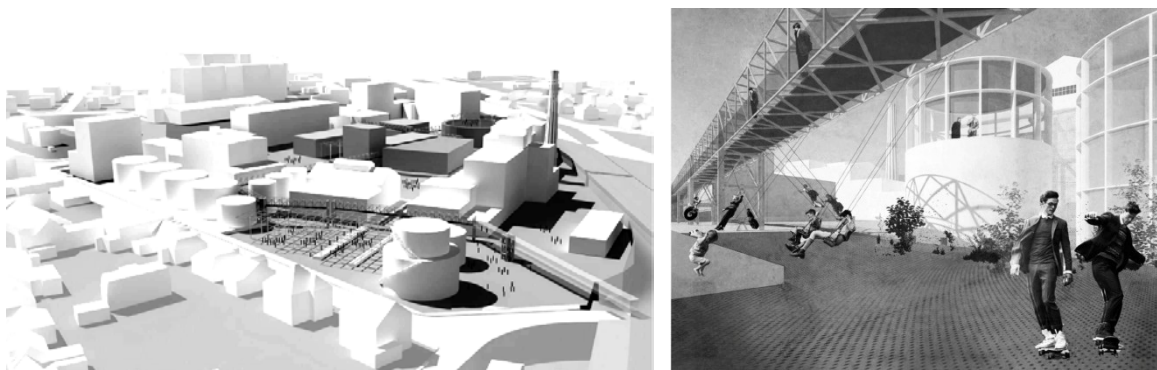

Obr.7: Skompaktnenie výroby OH na severe areálu a aktívne využitie areálu na podporu kreatívneho priemyslu v meste. Zdroj: Preddiplomová a diplomová práca M. Žáková, FA STU 2016/17. Vedúci práce doc. Ing. E. Kráľová

3.3.3 Variant číslo 3. Dorota Volfová, Obr. 8 .

Návrh akceptuje víziu mesta o vytvorení „spolucetra“ na dvoch stranách Váhu. Vychádza z pôvodného priestorového konceptu a prvotnej architektúry. Areál vníma ako jednotný funkčno-prevádzkový a esteticko-sociálny celok, ktorý by nemal byť delený medzi viacerých vlastníkov ako tomu dochádza teraz. Zároveň využíva známe industriálne prvky ako dôležitú súčasť areálu (napríklad sieťovod ako dedičný znak lokality). Snaží sa vyzdvihnúť priemyselný charakter areálu, hoci ho dopĺňa viacerými novými objektami vyhovujúcimi novým funkciám.

Obr. 8: Ťažiskové využitie sieťovodu ako industriálnej identity. Zdroj: Preddiplomová a diplomová práca D. Volfová, FA STU 2016/17, vedúci práce prof. Ing. arch. P. Vodrážka.

4. Výsledky

Analýzy, ich vyhodnotenie a overovacie štúdie ukázali, že :

- Areál má schopnosť stať sa druhým „centrom“ mesta bez toho, aby sa zmenilo vizuálne vnímanie ikony mesta – hradu a zároveň svojou architektonickou a urbanistickou jedinečnosťou má potenciál atraktivity a kapacitu aj pre verejné a spoločenské funkcie mesta.
- Minimálne v prvej pomyslenej etape konverzie môže fungovať ako viacfunkčné centrum pre časť Zámostie. Etapová realizácia transformácie na druhé mestské centrum konverzie umožní kontinuálne budovanie (lokalizovanie) nových funkcií v priestore, ktorý je vizuálne známy, spoločensky akceptovaný a ikonicky identifikovateľný.
- Potenciál pre funkčnú konverziu areálu sa vo všetkých prípadoch potvrdil. Disponibilné priestory sú kapacitne schopné pokryť potreby verejných funkcií. Zachovaný industriálny vzhľad s disponibilnými plochami a objemami v kompozícii s elegantnými hmotami a výzorom hlavných budov areálu ho predurčujú na zachovanie, nie na likvidáciu. Overilo sa ako možné spriechodnenie areálu pre peších v smere S-J, prostredníctvom technických riešení (lávka ponad podjazd).
- Areál má zachované hodnoty, ktoré môžeme označiť ako kultúrno-historické, s celoslovenským významom v oblasti industriálneho dedičstva. Napriek živej výrobe a jej niekoľkým modernizačným zásahom, má dodnes stále zachovanú schopnosť niesť identitu priemyselného areálu, a to v pôvodnej architektúre a vnútorných urbanistických väzbách. Tvorí historický doklad existencie priemyslu v Trenčíne v 20. storočí, čo je inšpirujúce pre oblasť osvetu, prezentácie dejín výroby, potenciál pre vyhlásenie za pamätihodnosť mesta a pod.
- Konverziu na nevýrobné účely je možné na ploche areálu etapizovať, čo má spoločenské výhody.

5. Závery

Previazanie ekonomických, environmentálnych a kultúrnych prístupov pri zabezpečovaní rozvoja obcí/miest a regiónov patrí k celospoločenskej zodpovednosti. Má teda zmysel chrániť také priemyselné dedičstvo, **z ktorého stále môžeme čerpať pozitíva**, hoci neslúži priamo pôvodnej výrobe. Historický areál Old Herold k nim patrí.

K tomu, aby areál začal výraznejšie prispievať k rozvojovým víziám mesta je potrebné :

- zabezpečiť systémové a podrobnejšie vyhodnotenie objektov a areálu ako celku,
- zachovanie identifikovaných architektonických, urbanistických aj krajinárskych hodnôt premietnuť do strategických rozvojových dokumentov mesta,
- pri stavebných činnostiach zabrániť devastácii dochovaných hodnôt, tak pri požiadavkách úprav z výroby ako aj čiastkovej konverzie. V prípravných fázach aktualizácie územného plánu mesta alebo zóny, by táto skutočnosť mohla zohrať úlohu limitu – na úrovni ochrany kultúrneho dedičstva. [7]

6. Bibliografia:

- [1] Charta industriálneho dedičstva. Zdroj: <https://kotp.sk/charta-industrialneho-dedicstva/>
- [2] KRÁĽOVÁ, Eva: Straty, nálezy, vízie priemyselného dedičstva. In: <https://www.asb.sk/architektura/stavby/pamiatky-brownfieldy/straty-nalezy-vizie-priemyselneho-dedicstva>.
- [3] BRABENEC, Vojtech: Priemysel v Trenčíne. In: Trenčan – Trenčanom o Trenčíne, TTT2. 01/2011. ISBN 978-80-970651-0-2. Str. 7-11.
- [4] MÚDRY, Jozef - BRUNOVSKÝ, Ferdinand: Prvá slovenská továreň na droždie, lieh a pokrmové masti, účastinná spoločnosť Trenčín (Old Herold). Terénna dokumentačná karta. Spracoval KPÚ Trenčín, 2010.
- [5] Územný plán mesta Trenčín, výsek Výkr. č. 02. Zdroj: <http://www.trencin.sk/85014>.
- [6] Situácia zástavby areálu, vzdušné snímání, fotografie a texty k vývoju výroby. Archív f. Old Herold.
- [7] „Vytvorenie podmienok pre stanovenie zásad a pravidiel územného plánovania, III.-V. etapa, 2013, AŽ Projekt. Str.88.
- [8] Pôvodná výkresová dokumentácia niektorých starších budov, scany: Štátny archív v Trenčíne: Zbierka zameraní Prvej slovenskej továrne – Slovlik.
- [9] súťaž Trenčín Si Ty: oficiálna webová stránka Trencisity: <http://www.trencinsity.sk/sk/>
- [10] bc. Michaela Sýkorová: Trenčín, areál Old Herold – revitalizácia vybraných objektov, FA STU Bratislava, diplomová práca 2016/2017. Vedúca práce: Ing. arch. B. Polomová, PhD.
- [11] bc. Michaela Žáková: Trenčín, areál Old Herold – architektonická štúdia konverzie stanovenej časti priemyselného areálu, FA STU Bratislava, diplomová práca 2016/2017. Vedúca práce: doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.
- [12] bc. Dorota Volfová: Trenčín, areál Old Herold – Adaptácia areálu likérky Old Herold v Trenčíne, revitalizácia vybraných objektov, FA STU Bratislava, diplomová práca 2016/2017. Vedúci práce: Prof. Ing. arch. Peter Vodrážka, PhD.

Architectural and urban values of industrial sites as the basis for their conversion for city development vision – example of OLD HEROLD Trenčín

Ing. arch. Michaela Sýkorová ¹

Ing. arch. Michaela Žáková ²

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc. ³

Ing. arch. Beata Polomová, PhD. ⁴

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 10, 812 45 Bratislava

e-mail1: misehele@gmail.com ; e-mail2: zakovamichel@gmail.com

e-mail3: kralova@fa.stuba.sk; e-mail4: polomova@fa.stuba.sk

Abstract

In the rest of the world, the trend of conservation and reuse of older, productively abandoned industrial sites is strong. It is the reuse of their surfaces and spaces, which after a proper renovation can serve a new function. In terms of development and perspectives of municipalities and regions, it represents the available potential with significant economic, ecologic and cultural benefits.

The international competition Trenčín-mesto na rieke /Trenčín-a city on the river, 2014, also touched upon the plans of the production complex Old Herold (OH abbreviation) in the town of Zámotie. The industrial site as a territory, or the building itself, are not listed in the NKP main list. Most of the competition teams approached it as a free building area, despite being a lively industrial complex. The question arises as to whether and under what conditions is it possible to maintain a site that would be beneficial for city and production development. The ways and the possibilities of using the unattractive potential of the former industrial complex to revitalize and make the site more attractive (for its own inhabitants and employees) as well as cities (for the wider territory) is a contribution to possible prospects of the Old Herold complex in Trenčín.

The post presents the results of the research and design work aimed at revitalizing the fall of the Old Herold industrial area in Trenčín and its architecture. The possibilities of its new, more active use have been verified on the basis of the analysis and preservation of the architectural and urban values that have been preserved.

The task was to verify the possibility of preserving the site for a combination of production and new public use in favor of urban functions to varying degrees. The basic approach to revitalization was to gather all available information about the site, its architecture and its production (Archives of Old Herold, State Archives in Trenčín, Regional Monuments Board Trenčín, Department of the Chief Architect of Trenčín, measurement, photo-documentation, own and historical, other sources) Verification strategy. Output of the task were three variants of the verification studies, based on common analyzes, evaluations and determinants. They differ in the degree of preservation of the original production on the site: partially left in the current premises, partially preserved spatially optimized to a smaller compact block in the part of the complex and the non-production variants. Everyone counts on territory transformation gradually. Each of the designs examines different combinations of functions and operating solutions with a different urban approach to the site as a whole.

The conclusions highlight the high potential of the site's usability in accordance with the developmental visions of the city, even with the maintenance of a larger part of the mass-space structure and the preservation of its industrial identity.

Key words: industrial heritage, conversion, monument restoration, territorial plan, Trenčín.

BARDKONTAKT 2017

VIRTUÁLNE PREZENTÁCIE AKO NÁSTROJ SPRÍTOMNENIA HODNÔT ZANIKNUTÝCH HISTORICKÝCH OBJEKTOV

Ing. arch. Michal Ganobjak, PhD.

Fakulta architektúry, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava,
ganobjakm@gmail.com

Virtuálne prezentácie ako nástroj sprítomnenia hodnôt zaniknutých historických objektov

Ing. arch. Michal Ganobjak, PhD.

Fakulta architektúry, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, ganobjakm@gmail.com

Abstrakt

Mnohé historické stavby už neexistujú, nezostalo po nich stopy. Niektoré sa čiastočne zachovali, iné boli nenávratne zničené, alebo boli nahradené novou výstavbou. Historické dokumenty môžu ponúknuť parciálne údaje pre virtuálnu prezentáciu zaniknutej stavby alebo pamiatky. Takáto prezentácia hypotetickej rekonštrukcie vo virtuálnej rovine môže poslúžiť ako doklad o zaniknutom kultúrnom dedičstve, prostredníctvom rôznych prezentácií aj na oboznámenie verejnosti, vyvolanie odbornej i laickej diskusie a podnietenie získavania ďalších informácií a dokumentov. Príspevok poukáže význam prezentácie virtualizovaných modelov zaniknutých historických objektov pre prezentáciu kultúrnych hodnôt, získavanie ďalších podkladov aj vzdelávanie verejnosti. Prezentovaný príspevok na príkladoch predstaví viaceré zaniknuté objekty s kultúrnymi hodnotami a rôzne spôsoby ich prezentácie. Prezentácie digitalizovaných modelov cez novodobé technológie slúžia na verejnú diskusiu, pripomenutie si zaniknutého dedičstva, a reinterpretácie ich významu pre súčasnosť a budúcnosť.

Kľúčové slová: virtuálna realita, doplnená realita, holografický model, 3D tlač

1. Úvod

K viacerým historickým stavbám, ktoré už neexistujú, sa zachovali historické fotografie alebo technické dokumenty. Niektoré stavby zostávajú v živej pamäti skorších generácií, alebo sa zachovali ich fragmenty. Niektoré boli nenávratne zničené, alebo boli nahradené novou výstavbou. Historické dokumenty a zachované časti stavby môžu ponúknuť údaje pre virtuálnu prezentáciu zaniknutej stavby alebo pamiatky. Prezentácia hypotetickej rekonštrukcie virtuálnou realitou môže poslúžiť na nové priblíženie verejnosť [1] a sumarizáciu podkladových dokumentov. Virtuálna prezentácia digitálneho modelu môže poslúžiť pre verejnosťou na uchopiteľnú prezentáciu zaniknutého kultúrneho dedičstva.

Virtuálne oživené zaniknuté objekty slúžia prostredníctvom rôznych prezentácií na oboznámenie verejnosti, vyvolanie odbornej i laickej diskusie, sumarizáciu dostupných dokumentov a podnietenie získavania ďalších informácií a dokumentov. Príspevok poukazuje význam prezentácie virtualizovaných modelov zaniknutých historických objektov pre prezentáciu kultúrnych hodnôt, získavanie ďalších podkladov aj vzdelávanie verejnosti. Príspevok predstavuje na vybraných príkladoch prezentáciu zaniknutých historických objektov a ich súčastí, ktoré boli virtuálne rekonštruované na základe historických a súčasných dostupných dokumentov prostredníctvom virtuálnej reality, doplnenej reality a nových nástrojov prezentácie.

2. Metódy

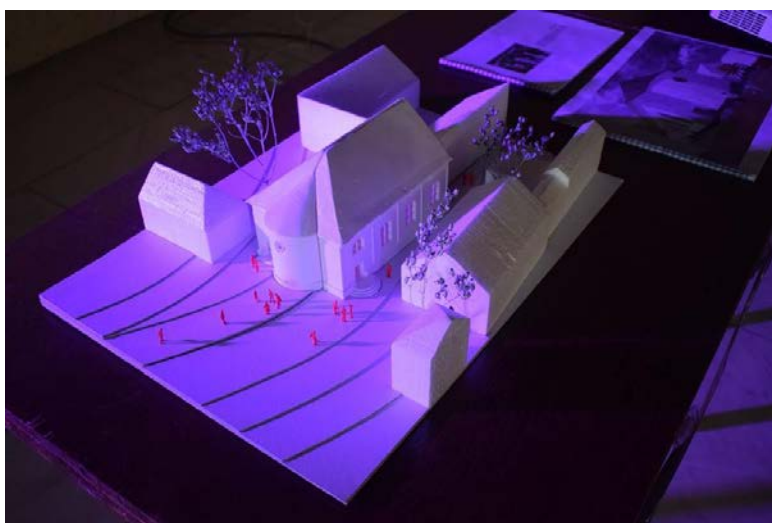
Významným zdrojom informácií bolo získané archívnym výskumom. Boli využité metódy industriálnej archeológie [2]. Obmedzené množstvo archívnych dokumentov je častou výzvou pre digitálnu rekonštrukciu budovy. Dokumentáciou a inventarizáciou súčasného stavu pozostalých častí sa získali ďalšie nevyhnutné údaje. Archívne dokumenty sú tak konfrontovateľné z dochovanou realitou. Využitá bola komparácia a analógia s dobovou architektúrou, typológiou a umeleckým tvaroslovím. Dokumenty zo skutkového stavu z miesta predstavujú relevantné dokumenty s primárnym [3] odrazom reality. Tieto boli interpretované a spracované do digitálneho modelu. Neznáme a nejasné skutočnosti boli dotvorené analogicky s podobných typologických druhov a/alebo indiferentne, tak aby dotvorili výslednú prezentáciu. Výsledná prezentácia zaniknutých objektov je vytvorená na základe zachovaných archívnych dokumentov, fotografií a súčasného stavu. Prezentácie verejnosti sú sprostredkované novými imerznými technológiami [4] [5] [6], ktoré umožňujú lepšiu „vžímavosť“ pozorovateľa, ktorý sa posúva až do polohy virtuálneho návštevníka. To je umožnené prostredníctvom technológií ako sú virtuálna realita [7], doplnená realita, holografický model, 3D tlačené hmotové alebo taktilné modely.

3. Príklady

3.1 Zaniknutá synagóga v Námestove

Synagóga v Námestove bola zbúraná po II. Svetovej vojne v programe rozširovania komunikácií mesta. Nezachovali sa fotografie synagógy. V archíve však bola dokumentácia architekta Michala Dholuckého na prestavbu synagógy z r. 1810. Zachovalo sa niekoľko fotografických snímok, ktoré parciálne zachytávajú synagógu. Fakulta architektúry predstavila 22.6.2017 v dome kultúry v Námestove výstupy svojho výskumu ako vyzerala Námestovská synagóga pri príležitosti výstavy "Žili medzi nami", ktorú organizovalo občianske združenie Pamätaj. Na základe dochovaných dokumentov bolo možné virtuálne predstaviť hypotetickú rekonštrukciu zaniknutej židovskej synagógy v Námestove. (študenti III. ročníka: Dang The Anh Dante Dang, Matúš Blažíček, vedúci práce Ing. arch. Michal Ganobjak, PhD.) Okrem fyzického 3D tlačeneho modelu a náučného videa, bolo možné synagógu vidieť a zažiť prostredníctvom Virtuálnej reality. Interiérom a exteriérom sa mohli návštevníci poprechádzať. Združenie Pamätaj si pripomenulo pamiatku Židovských rodín z Námestova, osadili sa pamätné kamene zmiznutých tzv. "Stolperstein" a prezentovala sa história židovskej komunity hornej Oravy. Zhmotnené prezentácie zaniknutej stavby pomohli pripomenúť tento zaniknutý kúsok spoločnej histórie.

Obr. 1: Tlačený 3D model digitálneho modelu v zmenšenej mierke, môže pripomenúť historický kontext osadenia stavby, jej hmotové členenie a aj koncipovanie interiéru. Je taktilný a rozoberateľný. Jednoducho a efektívne dokáže predstaviť budovu širokej verejnosti.

Obr. 2: Študenti: Dang The Anh a Matúš Blažíček predstavili projekt hypotetickej rekonštrukcie - interiéru a exteriéru zaniknutej synagógy v Námestove na podujatí Židovskej náboženskej obce „Žili medzi nami“.

Obr. 3: tlačný 3D model digitálneho modelu v kombinácii s krátkym náučným videom exteriéru a interiéru zaniknutej synagógy v Námestove doplnený textovým komentárom, v krátkej chvíli dokáže predstaviť budovu komplexne verejnosti

3.2 Hviezdoslavova obchodná kancelária a dom v Námestove

Z pôvodného plátenického domu v Námestove, kde sa nasťahoval r. 1879 Pavol Országh Hviezdoslav [10] zostalo zachované jeho urbanistické osadenie, pôdorysná stopa domu a pivnica. Jediným zachovaným pôvodným priestorom je pivnica, kde je v súčasnosti vinotéka s výstavkou o Hviezdoslavovi. Objemové riešenie domu sa zmenilo v cca 70tych rokoch. V súčasnosti (2016) bol dom prestavaný do kubického objemu a slúži ako polyfunkčný obchodný dom. Na dome je umiestnená pamätná tabuľa od pláteníka Mateja Murína [11]. Okoloidúci nemajú vizuálnu predstavu ako dom pôvodne vyzeral. V Námestove chýba pripomenutie života tohto klasika literárnej tvorby. Mnoho jeho skvostných diel vzniklo pri 20 ročnom účinkovaní P.O. Hviezdoslava práve na tomto mieste.

Obr. 4: Pôvodná podoba (vľavo) bývalej advokátskej kancelárie a domu P. O. Hviezdoslava v Námestove (dnes Hviezdoslavova ulica) a jej virtualizovaná podoba (vpravo), môžu skúsiť napr. na doplnenie reality, náučnou tabuľou s internetovým odkazom, kde si môžu okoloidúci pozrieť cez svoj smartfón. Autorky: Bibiana Ondrušková, Angelika Kováčiková

3.3 Virtuálna realita 1906 Elektrárňa Piešťany

Budova elektrárne na mazut v Piešťanoch bola postavená v roku 1906 ako jedna z prvých svojho druhu na území vtedajšieho Rakúsko-Uhorska [8]. Výrobu elektrickej energie zabezpečovala táto elektrárňa do konca druhej svetovej vojny. Od roku 1945 v Elektrárni skončila výroba elektriny, agregáty boli odvezené a

zabezpečovala len distribúciu resp. transformáciu energie až do 90-tych rokov. Pôvodné zariadenie strojovne sa fyzicky nezachovalo. Dnes budova slúži po konverzii ako technické múzeum typu hand-on science, ktoré interaktívnym spôsobom prezentuje verejnosti oblasť energií a elektrárenskva. Hala strojovne, kde pôvodne boli dízlové motory a generátory, dnes slúži ako multifunkčná miestnosť pre expozíciu a spoločenské udalosti. Hala strojovne sa vďaka dochovaným dokumenty o jej pôvodnom stave stala predmetom dokumentácie a vizualizácie cez VR.

Autori nového využitia bývalej elektrárne – architekti M. Ganobjak, V. Hain vytvorili vďaka podrobným archívny dokumentom, pôvodným plánom, zameraniu a inventarizácii digitálnu scénu strojovne - animovanú strojovňu elektrárne, so zvukom historických dízlových motorov a generátorov.

Obr. 5: Fotorealistický interiér strojovne Elektrárne Piešťany v r. 1906, ktorý je možné zažiť prostredníctvom virtuálnej reality na Fakulte architektúry, ako súčasť výstupov prezentácie histórie elektrárenskva. Autori: Ondrej Virág, Michal Ganobjak, Vladimír Hain

Prezentácia virtuálnej reality Elektrárne Piešťany priamo v budove elektrárne, vznikla ako výskumný projekt spoluautorov rekonštrukcie Elektrárne Piešťany na Fakulte architektúry STU. Prezentácia bola spojená s prehliadkou budovy pre dôchodcov v rámci študijného programu Univerzita III. veku, čo je program záujmového štúdia štúdia STU BA. Virtuálna realita našla zmysluplné využitie pre neformálne vzdelávanie o zaniknutom industriálnom dedičstve [9].

Obr. 6: Špeciálna prehliadka Elektrárne pre študentov Univerzity tretieho veku Fakulty architektúry z Bratislavy. Študenti sa vďaka nim preniesli do roku 1906 a mohli zažiť pôvodnú atmosféru Elektrárne viacerými zmyslami. Výhodou prezentácie na mieste je porovnanie súčasného stavu a minulosti. Foto: Zuzana Tretinárová

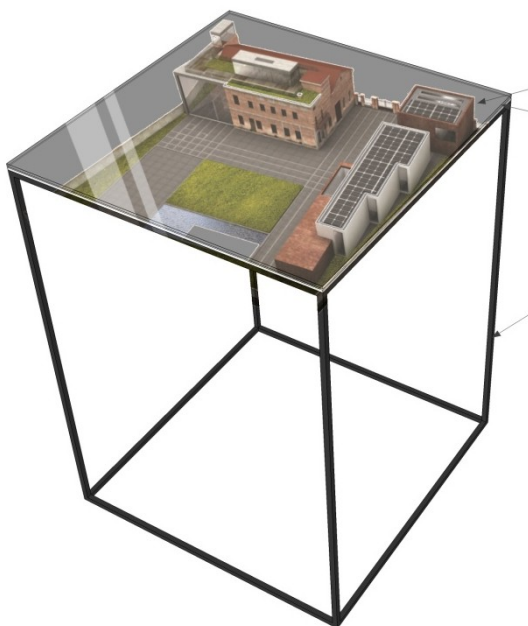

4. Výsledky a Diskusia

Odborníci pamiatkovej obnovy sa zhodujú, že **hypotetická rekonštrukcia je vhodnou pre spoločenskú diskusiu. Hypotetická rekonštrukcia nie je vhodnou pre realizáciu rekonštrukcie objektu, pretože môže zavádzať verejnosť** vytváraním akejkoľvek alternatívnej minulosti. Tej má verejnosť po čase tendenciu veriť. Fyzicky realizovaná stavba v mierke 1:1, ktorá je na očiach sa stáva súčasťou dennej prežívanej reality. Po čase sa stáva akceptovanou a môže v budúcnosti zavádzať verejnosť, ako aj samotných metodikov histórie umenia a pamiatkovej starostlivosti. Na vyvolanie verejnej diskusie a pripomenutie minulosti hypotetickou rekonštrukciou sú vhodné prezentácie prostredníctvom nových technológií, či rôzne prezentované uchopiteľné modely zaniknutej reality. **Vhodné je pridať referencie na dôveryhodné primárne zdroje** (archívne fotografie, zameranie) s priamym odkazom na realitu, za základe ktorých bol prezentovaný model vytvorený a kontakt pre prípadné doplnenie informácií či spätnú odozvu pozorovateľom.

Význam prezentácie virtualizovaných modelov zaniknutých historických objektov:

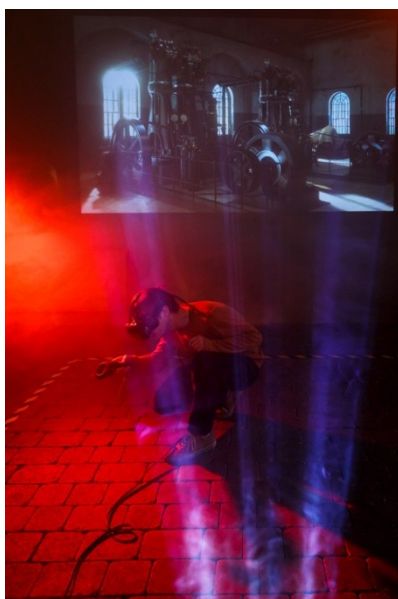
- Pripomenutie lokálnej histórie a prezentácia lokality verejnosti
- Vyvolanie verejnej/odbornej diskusie
- Reinterpretácia významu pre súčasnosť a budúcnosť
- Zaradenie do širšieho kontextu kultúrneho dedičstva
- Efektívnejšie (rýchlejšie a jasnejšie) pochopenie až zažitie zaniknutého historického objektu (VR, AR, 3D tlač, holografický model)
- sumarizácia podkladových dokumentov, na základe ktorých je model vytvorený
podnietenie zberu ďalších približujúcich dokumentov, ktoré by sa inak zostali zabudnúť

Obr. 7: pripravovaný holografický model (holografia) EP, tlačéné médium, kde v pseudohĺbke a pseudovýške je možné pozorovať celý 3D model budovy. Holografický model zobrazí viaceré stavebné etapy. Je pozorovateľný viacerými pozorovateľmi naraz, čo je výhodou oproti VR/AR.

Krátkodobé používanie pre prezentáciu kultúrnych pamiatok sa javí byť vhodným a efektívnym využitím VR, ktoré osobne dokáže priblížiť zaniknutú stavbu alebo miesto. Nevýhodou bývajú vysoké ekonomické nároky na technologickú a softvérovú výbavu prezentácie, technika (obsluhujúceho a vysvetľujúceho) a slabá obsluhiteľnosť náhľadnej súpravy virtuálnej reality, ktorú každý návštevník používa v danom čase len sám. Pri väčšom počte návštevníkov to môže predstavovať problém. Problém by mohol riešiť napr. holografický⁷ model. (Obr. 7)

⁷ Holografia je fyzické médium podobné fotografii s 3D obsahom, ktorý je zakódovaný skladaním svetelných vln tzv. interferenciou odrazeného svetla. Holografia ponúka „okno“ ktorým je možné si pozrieť 3D objekt, koľko to len „rám“ holografie

Obr. 8: Predstavenie interiérov strojovne elektrárne v Piešťanoch v roku 1906 prostredníctvom virtuálnej reality na Industrial Day 4 v Design factory.

5. Záver

Nové formy prezentácie, ktoré umožňujú prezentovať už zaniknuté historické stavby spravidla zapájajú okrem zraku aj ďalšie zmysly. Zapojenie len zrakových vnemov, by znamenalo oslabenie/zanedbanie ďalších zmyslov. Takáto prezentácia zameraná aj na iné zmysly ako zrak, a predstavivosť pozorovateľa umožňuje jeho lepšiu „vžívavosť“, z ktorého sa stáva virtuálny návštevník (virtuálna a doplnená realita). Prezentácia je zaujímavejšou pre širší okruh publika, rôzne vekové kategórie a aj pre ľudí s niektorými formami telesného postihnutia, osloví širšie publikum a tak zabezpečujú odovzdanie odkazu kultúrnych hodnôt nezachovaných stavieb minulosti. Prezentácie digitalizovaných modelov cez novodobé technológie slúžia na verejnú diskusiu, pripomenutie si zaniknutého dedičstva, a reinterpretácie ich významu pre súčasnosť a budúcnosť.

PodĎakovanie

Článok bol podporený z projektu KEGA č. 038STU-4/2017

⁴Holografia je fyzické médium podobné fotografii s 3D obsahom, ktorý je zakódovaný skladaním svetelných vln tzv. interferenciou odrazeného svetla. Holografia ponúka „okno“ ktorým je možné si pozrieť 3D objekt, koľko to len „rám“ holografie umožňuje. Zaujímavosťou je, že každá časť holografie obsahuje celú informáciu o zobrazovanom objekte. (Holografia je existujúce médium, často zamieňané za hologram: 3D projekcia, ktorá je vo výskume)

Bibliografia

- [1] V. Hain, Industrial Heritage and Educational Polygon - dissertation thesis. Faculty of Architecture STU. Bratislava, 2014. p. 158., 250 p. FA-10812-27763
- [2] TICCIH, The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage (Jun 2003): Preamble. [online], http://www.ticcih.org/industrial_heritage.htm
- [3] Ganobjak, Michal - KRÁĽOVÁ, Eva: Princípy pre vybudovanie základne interdisciplinárneho transferu informácií o výsledkoch výskumov architektonického dedičstva.. In: Vybudovanie základne pre interdisciplinárny transfer výsledkov výskumu architektonického dedičstva. Publikácia je výsledkom projektu KEGA č. 064STU-4/2011., Vydavateľstvo STU, 2014, ISBN 978-80-227-4133-0
- [4] Hain, Löffler, Zajíček -Procedia Engineering Volume 161, 2016, Pages 2030–2035; World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium 2016, WMCAUS 2016 Interdisciplinary Cooperation in the Virtual Presentation of Industrial Heritage Development, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877705816330338>
- [5] Matej Novotný, Ján Lacko, Martin Samuelčík, Applications of Multi-touch Augmented Reality System in Education and Presentation of Virtual Heritage, Procedia Computer Science, Volume 25, 2013, Pages 231-235, ISSN 1877-0509, <http://dx.doi.org/10.1016/j.procs.2013.11.028>.
- [6] Helena Rua, Pedro Alvito, Living the past: 3D models, virtual reality and game engines as tools for supporting archaeology and the reconstruction of cultural heritage – the case-study of the Roman villa of Casal de Freiria, Journal of Archaeological Science, Volume 38, Issue 12, December 2011, Pages 3296-3308, ISSN 0305-4403, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jas.2011.07.015>.
- [7] LÖFFLER, Robert. Digitálne rozhranie. In ALFA. Roč. 20, č. 4 (2015), s. 8-9. ISSN 1135-2679.
- [8] ŠIMONČIČOVÁ, Katarína: Architektonické dedičstvo objektov elektrární na slovensku : dizertačná práca. Bratislava : Fakulta architektúry STU, 2014. 150. S
- [9] BARTOŠOVÁ, Nina. Priemyselné dedičstvo v Rakúsku. Pamiatková ochrana, výskum a vzdelávanie. In ALFA. Roč. 20, č. 2 (2015), s. 40 – 49.
- [10] Hajducik Miroslav. Dom, kde pôsobil P.O.Hviezdoslav. [online]. [cit. 1.7.2017] Dostupné> <http://www.namestovo.estranky.sk/clanky/historicke-budovy/dom--kde-posobil-p.o.hviezdoslav.html>
- [11] Nasa advokácia. História a zaujímavosti. [online]. [cit. 1.7.2017] Dostupné: <<http://www.nasaadvokacia.sk/hviezdoslav.html>>

Virtual presentation as a tool for values revival of destroyed historical objects

Ing. arch. Michal Ganobjak, PhD.

Fakulta architektúry, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, ganobjakm@gmail.com

Abstract

A number of historic buildings no longer exist, there is no left any track on them. Some have been partially preserved, others have been irreversibly destroyed, or have been replaced by new building construction. Historical documents may offer partial data for a virtual presentation of the unexisting buildings or monuments. Such a presentation of a hypothetical reconstruction on the virtual level can serve as document of destroyed cultural heritage through various presentations and for education of the public, call up expert and lay discussion and encourage the acquisition of additional information and documents. The contribution will show the importance of the presentation of virtualized-historical object models for presentation of cultural values, the acquisition of additional archival material and education of public. Presented contribution will demonstrate on the examples of multiple destroyed objects with the cultural values and different ways of presenting them. Presentation of the digitized models through modern technologies are used for public debate, reminding destroyed unexisting heritage, and reinterpretation of their importance for current era.

Key words: virtual reality, augment

BARDKONTAKT 2017

PAMIATKY V ROZVOJOVÝCH PROGRAMOCH OBCÍ NA PRÍKLADE DREVENÝCH CHRÁMOV UNESCO NA SLOVENSKU

Ing. arch. Ivana Lisická, PhD.

Slovenská technická univerzita v Bratislave, Vazovova 5, 812 43 Bratislava,

e-mail: ivanalisicka@hotmail.com

Pamiatky v rozvojových programoch obcí na príklade drevených chrámov UNESCO na Slovensku

Ing. arch. Ivana Lisická, PhD.

Slovenská technická univerzita v Bratislave, Vazovova 5, 812 43 Bratislava,
e-mail: ivanalisicka@hotmail.com

Abstrakt

Príspevok predstaví lokality s významnými pamiatkami SKD UNESCO – **Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka** a ich svetové hodnoty. Súčasne podá aktuálny stav ich ochrany, údržby a prezentácie ako nadnárodného záväzku krajiny, v ktorej sa toto dedičstvo nachádza. Poskytne prehľad základných programových dokumentov obcí v dotknutých lokalitách (územné plány – ÚP a programy rozvoja obcí – PRO/PHSR). Tieto dokumenty zanalyzuje s ohľadom na dôraz ochrany hodnôt drevených chrámov UNESCO a ich okolia. Poukáže aj na potenciál drevených chrámov pre ďalší rozvoj dotknutých obcí z hľadiska cestovného ruchu a hospodárskeho a sociálneho rastu v okolitom území. Na základe analýz programových dokumentov, v závislosti od platnej legislatívy, dohovorov a chárt z oblasti pamiatkovej starostlivosti, poskytne návrh odporúčaní do budúcnosti ako postupovať so zapracovaním podmienok ochrany a prezentácie objektov SKD Drevené chrámy z hľadiska perspektívy rozvoja obcí do ich rozvojových dokumentov.

1. Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka a ich svetové hodnoty

Drevené chrámy sú typologickým druhom ľudovej architektúry, ktorá si zachovávala tesné spojenie s krajinou a prírodným prostredím a vytvárala tak vyvážený harmonický a urbanistický celok.

V júli 2008 bolo 8 drevených chrámov (kostolov a cerkví) a 1 drevená zvonica z územia Slovenska zaradené do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO pod poradovým číslom. 1273. Zaradili sa tým do súboru výtvorov ľudského ducha a ľudských rúk celosvetového významu, ktoré sú rôznorodým a bohatým zdrojom poznania i poučenia o vývoji ľudskej civilizácie v uplynulom období. V zmysle Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva „**sú súborom oddelených budov, ktoré majú z dôvodu svojej architektúry, rovnorodosti, alebo umiestnenia v krajine výnimočnú svetovú hodnotu z hľadiska dejín, umenia alebo vedy.**“ [1]

Súbor územne rozptýlených drevených chrámov z obcí Bodružal (okres Svidník), Hervartov (okres Bardejov), Hronsek (okres Banská Bystrica), Kežmarok (okres Kežmarok), Ladomirová (okres Svidník), Leštiny (okres Dolný Kubín), Ruská Bystrá (Michalovce) a Tvrdošín (okres Trstená) bol zapísaný do Zoznamu SKD na základe toho, že **každý z nich spĺňa požadované podmienky jedinečnosti** v zmysle Konvencie o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva a Smernice na implementáciu konvencie, obsahovo **napĺňajúc** tieto dve **kritériá** z desať bodovej škály:

- (iii) **byť jedinečným alebo aspoň výnimočným svedectvom kultúrnej tradície alebo civilizácie, ktorá stále žije, alebo už vymrela,**

- (iv) **byť výnimočným príkladom budovy, architektonického alebo technologického súboru alebo krajiny, ktorá ilustruje/ilustrovala významnú etapu v ľudskej histórii.** [2]

Všeobecne platí a často sa s tým v praxi stretávame, že zapísaním lokality na Zoznam SKD sa táto lokalita dostáva do väčšej pozornosti a povedomia verejnosti a stáva sa **vyhľadávaným cieľom – destináciou cestovného ruchu**. Lokality musia adekvátne **reagovať** a byť pripravené **na očakávaný stúpajúci počet návštevníkov**, ich vlnovitú nárazovosť a potreby tak, **aby lokalita i jej pamiatky si udržali hodnoty, pre ktoré boli zaradené do prestížnej kategórie svetového dedičstva**. Podľa možnosti je vhodné **prijat' a schváliť programové dokumenty obce**, v ktorých budú **zakotvené konkretizované úlohy a nástroje realizácie komplexnej ochrany týchto objektov a ich prostredia**, t. j. mať aktualizovaný územný plán zosúladený s programami rozvoja.

Obr. 1: Osem drevených chrámov (kostolov a cerkví) a jedna drevená zvonica zo Slovenska boli zaradené do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO (júl 2008) ako jedna lokalita. Na obrázku sú fotografie jednotlivých drevených chrámov s ich polohou v rámci územia Slovenska: 1 - Hronsek, 2 - Leštiny, 3 - Tvrdošín, 4 - Kežmarok, 5 - Hervartov, 6 - Ladomirová, 7 - Bodružal, 8 - Ruská Bystrá. Zdroj: autorka.

2. Aktuálny stav ochrany, údržby a prezentácie lokality Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka

Aktuálne v oblasti pamiatkovej starostlivosti a ochrany pamiatok sa možno oprieť a vychádzať z legislatívneho rámca platných právnych predpisov v SR a z medzinárodných dohovorov v oblasti ochrany pamiatok, ktoré sú záväzné pre SR, a tiež zo zákonov upravujúcich parciálne oblasti spoločenského života (Stavebný zákon, Trestný zákon, Katastrálny zákon). Špecifikom procesov ochrany a obnovy pamiatkového fondu (nielen v SR, ale aj v zahraničí) je žiaduca požiadavka aplikácie medzinárodných chárt (právne nezáväzné) do realizačných procesov ochrany pamiatok.

O údržbu drevených chrámov v jednotlivých obciach lokality Drevené chrámy sa starajú všetci vlastníci/správcovia vlastnými silami. Poznajú aktuálny technický stav pamiatky, ktorý sledujú v pravidelných intervaloch. Zároveň vlastníci/správcovia každého dreveného chrámu dotknutej lokality spolupracujú s vedením obce, ktoré tiež prispieva k zachovaniu/údržbe, dobrému menu a návštevnosti dreveného chrámu.

Prezentácia a propagácia objektov drevených chrámov nie je činnosť nevyhnutná na realizáciu autochtónnej náboženskej funkcie chrámov. V prevažnej miere je určená iným adresátom, než sú členovia

komunity prislúchajúcej chrámu, preto ich financovanie **prekračuje povinnosti cirkevných komunit**, najmä, keď nákladovo presahujú možnosti vlastníkov.

Cieleným prieskumom situácie v jednotlivých objektoch, obciach ich sídla, v relevantných spádových, resp. regionálnych turistických informačných centrách, v objektoch služieb cestovného ruchu (CR) - hotely, reštaurácie, a pod. sa ukázalo, že:

- prezentácia objektov (prístupnosť, vysvetlenie histórie a kvalít objektov) je vo všetkých lokalitách zabezpečená
- a to: vyčleneným personálom, spravidla členom miestnej náboženskej komunity, ktorej chrám patrí,
- vysvetľujúce texty (všetkého druhu – písané, hovorené slovo sprievodcu, audio nahrávky) sú pripravené na profesionálnej úrovni (podanie histórie, opis výtvarnej výzdoby, konštrukčného zhotovenia, vysvetlenie liturgických tradícií). **Nedostatočne býva vysvetlené – v čom spočíva mimoriadna svetová hodnota: ani z aspektu jednotlivých chrámov, ani ako súboru.**

Vo všetkých chrámoch je k dispozícii sprievodca, ktorý v návštevných hodinách sprístupní chrám, porozpráva históriu chrámu, vysvetlí význam jeho zariadenia a umeleckej výzdoby. **Sprievodné texty** (písané aj hovorené – audionahrávky aj cudzojazyčné mutácie vysvetľujúceho textu) **neobsahujú vysvetlenie mimoriadnej svetovej hodnoty, pre ktorú bol chrám zaradený do Zoznamu UNESCO, ani čím sa odlišuje od iných drevených chrámov UNESCO v iných krajinách.** V blízkosti chrámov sú informačné tabule sprostredkujúce základné informácie o chráme. Informácie o jednotlivých chrámoch na internete sú dostupné na mnohých stránkach, ktoré sa otvoria prostredníctvom vyhľadávateľov na základe kľúčového spojenia slov „drevený kostol/drevený chrám“ a názov lokality. Údaje na stránkach väčšinou podávajú základnú informáciu – názov lokality, zasvätenie chrámu, obdobie vzniku, stručný popis a kontaktné údaje na vlastníka/správku objektu, alebo sprievodcu. **Popisy chrámov na väčšine stránok nevystihujú osobitosti jednotlivých chrámov a už vôbec necharakterizujú ich mimoriadnu svetovú hodnotu.** Zaujímavejšie podávajú informácie o chrámoch stránky jednotlivých cirkví. Uvádzajú aj historické alebo konfesijné súvislosti vzniku chrámov. Ich vyhľadanie je však zložitejšie.

Poskytovanie informácií o drevených chrámoch UNESCO v turistických informačných centrách návštevník očakáva ako automatickú ponuku. Pri osobných prieskumných návštevách v priestoroch infocentier (Bardejov, Prešov, Košice, Michalovce, Tvrdosín, Dolný Kubín, Banská Bystrica, Zvolen, Banská Štiavnica, Starý Smokovec) v bežne prístupnej ponuke (propagačné materiály, postery, aktivity) drevené chrámy nefigurujú. Pri cielej otázke a prejavení záujmu o návštevu týchto pamiatok personál vo väčšine centier informácie podá – hlavne kontakty. Podobná situácia je v internetovej ponuke informačných centier – drevené chrámy UNESCO nefigurujú v ich primárnej ponuke. Propagácia ako ciele šírenie informácií prostredníctvom kooperačného a marketingového partnera v našich podmienkach prakticky neexistuje. **V rokoch 2011 a 2012 s podporou grantu MK SR bol vydaný súbor propagačných letákov o jednotlivých chrámoch samostatne, aj o celej lokalite spoločne v jednotnom vizuálnom štýle. Ďalšie dostupné propagačné materiály si vydávajú vlastníci chrámov, alebo spádové centrá turistických informácií. Tieto letáky spravidla propagujú len jednotlivé (najbližšie) chrámy, nie ako súčasť súboru zapísaného do Zoznamu UNESCO.**

Informovanosť a propagácia drevených chrámov SKD sa v ostatnom období zlepšila, aj keď **stále nedosahuje úroveň primeranú významu SKD UNESCO. Problémom ostáva roztrieštenosť a nesystémovosť, ako aj rozdielna kvalita výstupov.**

3. Prehľad základných programových dokumentov dotknutých obcí lokality Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka a ich analýza z hľadiska podmienok ochrany ich hodnôt

Prieskumom verejne dostupných informačných zdrojov – napr. webových stránok a informačných tabulí obcí, kam majú povinnosť programové dokumenty zverejňovať (Informačný zákon), sa dospelo k nasledujúcim zisteniam (viď. tabuľky na porovnanie stavu aj obsahu plnenia úloh programových dokumentov).

Lokalita, obec	Existencia dokumentu PRO/ PHSR v účasti	Pozn.: Opatrenia a aktivity vzťahujúce na prítomnosť pamiatky SKD
Bodružal	Nedostupné údaje.	<i>Nedostupné údaje, s najväčšou pravdepodobnosťou nie je.</i>
Hervartov	Áno (ako obec) PHSR na programové obdobie rokov 2014-2020	Zachovať kultúrno-historické dedičstvo: -podpora živej kultúry a zvyklostí, -podpora rozvoja v oblasti kultúrneho dedičstva – drevený kostolík, -podpora cirkevných akcií ohľadne kostolíka, -ukážka ľudových remesiel, -verejné čítanie, výtvarné umenie, -kultúrno-záujmová činnosť, -rozvoj a rozšírenie v oblasti kultúry a športu, -podpora CR v oblasti kultúry.
Hronsek	Áno (ako obec) PHSR obce Hronsek z roku 2014 na programové obdobie rokov 2014-2023	Dostavba oddychových zón v okolí pamiatok – drevený artikulárny kostol. Výstavba parkoviska s kapacitou 20 parkovacích miest pre potreby dreveného artikulárneho kostola. Revitalizácia verejných priestranstiev pri kostole ECAV – odstránenie nevhodnej vegetácie.

Kežmarok	Áno (ako obec) Stratégia mesta Kežmarok 2020 z decembra 2013	Vybudovať nové námestie pri evanjelickom a grécko-katolíckom kostole (potenciálny účel využitia: cestovný ruch, kultúrny a spoločenský život v meste).
Ladomirová	Nezverejnené, nedostupné údaje.	Nedostupné údaje, s najväčšou pravdepodobnosťou nie je.
Leštiny	Áno (ako obec) PHSR obce Leštiny 2011-2018	-V spolupráci s cirkevným zborom vybudovať parkovisko na cirkevnom pozemku pri kostole. -V okolí kostola vybudovať park s možnosťou oddychu (lavičky) a tiež sociálne zariadenie pre návštevníkov kostola. Ďalej: -osvetlenie kostola, -umiestnenie smerovej tabule vo Vyšnom Kubíne a označenie pamiatky UNESCO, -umiestniť stabilnú horizontálnu mapovo – obrazovú propagáciu pri obecnej úrade alebo kostole, -vytvoriť internetovú stránku obce (s cudzojazyčnou mutáciou) obsahujúcu okrem iného sekciu venovanú histórii obce, historickým objektom a kultúrnemu dedičstvu, -vyškoliť ešte minimálne dvoch sprievodcov pre návštevníkov obce a kostola.
Ruská Bystrá	Áno (mikroregión) Borolo 2007-2013, novšie nie je.	-Zrealizovať projekt revitalizácie verejných priestorov. -Zrealizovať cykloturistické, turistické resp. náučné trasy s cieľom rozvoja CR v obci.
Tvrdošín	Áno (ako obec). Zverejnený iba PHSR 2007-2013, novší nezverejnený.	-Rekonštruovať a modernizovať kultúrne zariadenia, patriace pod mesto (MsKS, kino Javor, Veľká sála, kostolík).

Tab. 1: Existencia dokumentu PRO, prípadne PHRS v obciach s drevenými chrámami UNESCO a zohľadnenie prítomnosti pamiatky dreveného chrámu SKD v opatreniach a aktivitách. Zdroj: autorka.

Lokalita chrámu/obec s dreveným chrámom UNESCO	Stav ÚPD v čase vyhotovovania projektu: Manažment plán súboru pamiatok Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka (r. 2011)	Stav ÚPD (I.Qr. 2017)
Bodružal	Pravdepod. neexistuje.	Nie je zverejnený. pravdepodobne nie je vypracovaný
Hervartov	13.12.2003, odvtedy nebola preskúmaná aktuálnosť ÚP obce.	Nie je zverejnený. pravdepodobne nie je aktualizovaný
Hronsek	Schválený 27.3.2002, prebiehajú zmeny a doplnky.	Posledné zmeny a doplnky schválené 13.12.2012.
Kežmarok	Schválený 26.11.2002, prebieha aktualizácia a digitalizácia.	Aktualizácia január 2013.
Ladomirova	Nezverejnený, pravdepodobne nie je spracovaný alebo je neschválený	Existuje, je nezverejnený http://www.ladomirova.uzemnyplan.sk/ , je tam iba zoznam výkresov a textových častí, uvedená je poznámka, že proces prebieha, prerokovanie NÁVRHU prebieha v termíne od 20.10.2014 do 19.11.2014, záujemcom o ÚPD bude poskytnuté CD s formátmi pdf za úplaty 30 EUR
Leštiny	Nezverejnený, pravdepodobne nie je spracovaný alebo je neschválený	21.1.2013 rozhodnutie o obstaraní, schválenie zadania pre ÚPD 13.2.2014. Zverejnená iba textová a tabuľková časť (september 2016) na www.obce.info/cities/document-detail?document_id=51587 dňa 1.3.2017, grafická časť nezverejnená
Ruská Bystrá	Nezverejnený, pravdepodobne nie je spracovaný alebo je neschválený	Spoločná ÚPD obce Podhorod' a Ruská Bystrá schválené 31.8.2011 Podhorod' a 12.9.2011 Ruská Bystrá. Podhorod' má zverejnené info iba ohľadom svojej obce, Ruská Bystrá ÚPD zverejnenú nemá.
Tvrdošín	Schválený 26.3.2008	Novší nezverejnený, zverejnené pripomienkové konanie 19.jún 2016 (pre časť Oravice).

Tab. 1: Stav územnoplánovacej dokumentácie obcí s drevenými chrámami zapísanými v UNESCO v období realizácie projektu Manažment plán súboru pamiatok Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka (r.2011) - úloha na základe Zmluvy o poskytnutí dotácie z rozpočtu Ministerstva kultúry SR číslo MK-2812/2011/1.3. a o 6 rokov neskôr (január 2017). Zdroj: autorka (r.2017), Ing. arch. M. Baloga, PhD. (r.2011).

Z uvedených prehľadov je zrejmé, že v súčasnosti, takmer 10 rokov od zápisu drevených chrámov na Zoznam SKD UNESCO, **nie všetky dotknuté obce majú prijaté a schválené programové dokumenty obce, v ktorých by boli zakotvené konkretizované úlohy a nástroje realizácie komplexnej ochrany týchto spoločensky významných objektov a najmä ich prostredia, t. j. aktualizovaný územný plán zosúladený s programom rozvoja obce.** Dokumentačné vákuum je najmä v menších obciach (Bodružal – 69 obyv., Ladomirová – 1024 obyv., ktoré ÚP ani PRO/PHSR nemajú zverejnené a je pravdepodobné, že ani spracované a schválené). Zákon im to síce neukladá (veľmi malé obce), no **mať predstavu podloženú konkrétnym programom by bolo užitočné najmä z hľadiska udržateľnosti objektov SKD a v neposlednom rade aj udržateľnosti samotných obcí.**

Obec **Leštiny** (257 obyv.) má prijatý PRO/PHSR a postupne sa dopracúva i ÚP obce. Má konkrétne formulované opatrenia a perspektívne aktivity s ohľadom na prítomnosť pamiatky SKD. Tie dobre reagujú na v súčasnosti slabšie miesta, pri ktorých realizáciou programovaných zámerov by sa malo dospieť k zlepšeniu. Čo sa týka ÚP – obec má zverejnenú iba textovú časť. V nej uvádza, že regulatívy sú stanovené pre jednotlivé

funkčné plochy v súlade s ustanoveniami zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu a je zdôraznená nutnosť rešpektovať podmienky ochrany objektov, ktoré sú zapísané v registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok Ústredného zoznamu pamiatkového fondu SR. Grafická časť zverejnená zatiaľ nie je.

Obec **Ruská Bystrá** (124 obyv.) rieši svoje rozvojové výhľady spoločne s obcou Podhorod'. Spracované PRO/PHSR na úrovni mikroregiónu je síce už staršieho dát (r. 2007 až 2013). Prítomnosť pamiatky SKD je zohľadnená, avšak opatrenia a aktivity sú formulované všeobecne. ÚP má vypracovaný ako spoločnú ÚPD pre obce Podhorod' a Ruská Bystrá. V grafickej časti sú zachytené ochranné opatrenia len všeobecne.

Obec **Bodružal** nemá dokument PRO a nie je ani v kolektíve viacerých obcí, ktoré by mali spoločný PRO. Rovnako je to s ÚP.

Obec **Ladomirová** sa tvári, že má oba dokumenty, ale verejnosti sú „nedostupné“, pričom o existencii PRO/PHSR ani zdanlivo neinformuje.

Obec **Hervartov** má spracovaný PRO/PHSR, ale opatrenia a aktivity sú formulované všeobecne a nekonkrétne. ÚP obce je staršieho dát (r. 2003) a zachytáva iba „existenciu národnej kultúrnej pamiatky s dobovým oploštením a vysokým porastom líc. Vhodná je jeho aktualizácia. V období ostatných 5 rokov sa Hervartovu podarilo podporou grantového systému MK SR Obnovme si svoj dom obnoviť 16 objektov autentickéj ľudovej architektúry (sypancov) v okolí dreveného chrámu, čím sa posilnilo zachovanie autentického urbanistického prostredia obce. V nadväznosti na to sa v obci obnovila výroba strúhaných drevených šindľov (súkromný podnikateľ) pre potreby obnovy pamiatkových objektov.

Obec **Hronsek** má vypracovaný PRO/PHSR. Opatrenia a aktivity vzťahujúce na prítomnosť pamiatky SKD má presne stanovené aj s časovým horizontom realizácie. K ÚP obce prebiehajú procesy schvaľovania doplnkov, nakoľko predošlý ÚP bol zastaraný. Ako podmienky na zlepšenie vybavenosti obce a aj cestovného ruchu súvisiaceho primárne s návštevou dreveného artikulárneho chrámu sa uvažuje len s vybudovaním parkoviska neďaleko od chrámu. S ďalším zvyšovaním komfortu pre návštevníkov, sprístupnenie ďalších pamiatok a pamätihodností obce sa v dokumentoch neuvažuje.

Kežmarok má vyhotovený PRO/PHSR, kde ráta vybudovať nové námestie pri evanjelickom a grécko-katolíckom kostole s využitím pre cestovný ruch, kultúrny a spoločenský život v meste. V ÚPD prebiehajú aktualizácie a digitalizácia, zároveň je potreba určiť regulácie v detailnejších merítkach.

Tvrdošín má zverejnený PRO/PHSR na roky 2007 – 2013. Informácie o príprave nového dokumentu do roku 2020 existujú, ale dokument zverejnený nie je. V predošlom dokumente sú opatrenia a aktivity vzťahujúce na prítomnosť pamiatky SKD iba všeobecné.

Analýza programových dokumentov rozvoja obcí (PRO/PHSR a ÚPD) ukázala, že **v malých obciach dosiaľ nevnímajú vážnosť a „silu“ týchto programových dokumentov** a zrejme preto **ich príprave nevenujú takú pozornosť**. Pritom práve v malých obciach, kde sa všetci obyvatelia dobre poznajú, je možné postaviť krátkodobé aj výhľadové ciele tak, aby sa čo najlepšie využil miestny potenciál (schopnosti ľudí aj atraktivity obce a jej okolia). Je zjavné, že tieto obce nedokážu z vlastných zdrojov realizovať náročnejšie investície (tam by mali pomôcť vyššie územné celky – najmä ak ide o také atraktivity, ako je SKD UNESCO), no mohli by aktivizovať prezentáciu miestnych tradícií.

Z hľadiska perspektív obcí, najmä s ohľadom na možnosť uchádzania sa o finančnú podporu z verejných zdrojov, kde sa vyžaduje podloženie žiadosti platnými dokumentmi rozvoja obce, je v Tab. 3 spracovaný prehľad odporúčaní na doplnenie týchto dokumentov.

Lokalita chrámu/obec s dreveným chrámom UNESCO	Poznámka k ÚPD/ odporúčania autorky	
	r. 2011	r. 2017
Bodružal	----	Odporúča sa zapojiť do tvorby spoločných rozvojových dokumentov PRO a ÚPD s okolitými obcami s uplatnením zásad ochrany pamiatky SKD UNESCO.
Hervartov	Regulácia je nepostačujúca, ÚP je technicky a morálne zastaraný, je potrebný nový ÚP.	Je potrebný nový územný plán s konkretizáciou rozvojových aj regulačných vstupov.
Hronsek	ÚP je technicky zastaraný	ÚP je technicky zastaraný, odporúča sa aktualizácia.
Kežmarok	Pôvodný územný plán je morálne a technicky zastaraný, v súčasnosti prebieha jeho preskúmanie a aktualizácia. Podať návrh opatrení a regulácie do aktualizovaného územného plánu.	Odporúča sa podrobnejšie rozpracovanie zámerov uvedených v ÚPN mesta a určenie ich regulácií v detailnejších merítkach: štúdia dostavby priestoru kultúrno-spoločenského centra - UO č. 003.
Ladomirova	----	Odporúča sa iniciovať vypracovanie programových dokumentov rozvoja PRO a ÚPD, resp. sa združiť s oko-

		<i>litymi obcami na vypracovanie spoločných rozvojových dokumentov (mikroregión) s rešpektovaním a uplatnením zásad ochrany pamiatky SKD UNESCO.</i>
Leštiny	----	<i>Uzemný plán nie je verejne dostupný/zverejnená iba textová časť, odporúča sa pokračovať v procese dopracovania/schválenia dokumentu a jeho následného zverejnenia.</i>
Ruská Bystrá	-----	<i>Odporúča sa bližšie špecifikovať ochranné pásma a regulovať aktivity v nich v súvislosti s uplatňovaním zásad ochrany SKD UNESCO.</i>
Tvrdošín	<i>Regulácia vyhovuje. Overiť platnosť a aktuálnosť s platnými zásadami pamiatkovej obnovy, odporúča sa vypracovanie územného plánu zóny pre lokalitu pamiatkovej zóny.</i>	<i>Odporúča sa aktualizovať rozvojové dokumenty vrátane ochranného pásma pamiatky UNESCO a regulovať aktivity v ňom s uplatnením zásad jej ochrany.</i>

Tab.3:Poznámky k ÚPD a odporúčania. Zdroj: autorka (r. 2017), Kráľová a kol., 2011 (r.2011) [3]

4. Potenciál drevených chrámov UNESCO pre ďalší rozvoj dotknutých obcí z hľadiska cestovného ruchu (CR) a hospodárskeho a sociálneho rastu v okolitom území

Vychádzajúc z obsahu pojmu potenciál („schopnosť, spôsobilosť, možnosť – spravidla skrytá alebo doteraz nevyužívaná“ [4] vo vzťahu k možným úlohám drevených chrámov v rozvoji CR v SR je potrebné konkrétne špecifikovať tie vlastnosti alebo aspekty, ktoré majú schopnosť priťahovať účastníkov CR do lokality s drevenými chrámami. Návšteva drevených chrámov predstavuje pre turistov nie každodennú **atrakciu a nevšedný zážitok**. Z „komerčného hľadiska“ organizátorov CR majú **krátkodobé trvanie**. Návšteva chrámu pritom nie je aktivita, ktorú by návštevník opakoval pravidelne (pokiaľ nie je členom komunity, ktorá daný chrám z náboženských dôvodov navštevuje pravidelne). Preto samotná prítomnosť drevených chrámov **nie je faktor schopný zabezpečiť rozvoj a udržateľnosť CR** v dotknutej lokalite. To však neznamená, že týmto konštatovaním má skončiť úsilie o rozvoj CR aj v týchto lokalitách. Riešením je **kombinácia návštevy dreveného chrámu s inými druhmi motívov CR** – takými, ktoré sa realizujú formou dlhodobiejšieho pobytu v jednej lokalite. Potenciál drevených chrámov pre rozvoj CR je v iniciácii návštevy lokality a v atraktivnosti samotného chrámu. Podmieneny je komplementárnymi aktivitami iných subjektov CR slúžiacimi dlhodobiejšiemu pobytu návštevníkov v danej lokalite alebo v jeho okolí.

5. Návrh odporúčaní v postupe zapracovania podmienok ochrany a prezentácie objektov SKD Drevené chrámy z hľadiska perspektívy rozvoja obcí do ich rozvojových dokumentov

Ochrana, údržba a prezentácia objektov SKD je vážny nadnárodný záväzok krajiny, na území ktorej sa toto dedičstvo nachádza. Vyžaduje si nemalé finančné, materiálne, no najmä ľudské zdroje. V prípade drevených chrámov na Slovensku sa o toto mimoriadne cenné dedičstvo starajú komunity prevažne z najmenších obcí v ekonomicky najslabších oblastiach. Je namieste, aby sa týmto komunitám poskytla širšia a účinnejšia podpora. Špecificky pripravovaný a cielene usmerňovaný rozvoj CR do týchto lokalít môže byť jeden z nástrojov takejto podpory. Na jeho naštartovanie a perspektívny rozvoj sa odporúča:

- **Vypracovať komplexnú stratégiu prezentácie a propagácie** Lokality SKD Drevené chrámy ako verejného a štátneho záujmu. V rámci toho podporovať kooperatívny marketing a spoločné propagačné aktivity všetkých chrámov skupiny, organizovať a zabezpečovať kampane a prezentačné aktivity na zahraničných trhoch v rámci propagácie SR.

- **Podporovať šírenie informácií o chrámoch** a ich propagáciu nielen medzi vlastníckmi chrámov a verejnosťou, ale aj medzi komunitami chrámov a relevantných obcí medzi sebou, vo vzťahu k odbornej verejnosti, ako zdroj informácií pre manažérske rozhodovacie procesy v cestovnom ruchu a pod.

- **Kreovať „destinácie CR“**, do ktorých budú **zakomponované aj obce s drevenými chrámami SKD UNESCO**: v kontexte toho aktivizovať prezentáciu miestnych tradícií, osobitostí, produktov. Okrem spolupráce na úrovni obce a príslušného regiónu bude potrebná kooperácia aj s ďalšími regiónmi, kde sa drevené chrámy tejto skupiny nachádzajú.

- **Podporovať aktivity z Plánu manažmentu z roku 2011** a pravidelne monitorovať ich účinnosť, resp. potrebu aktualizácie.

- **Metodické nástroje prípravy a spracovania programových dokumentov rozvoja obcí a regiónov doplniť o špecifikáciu takých aspektov, kritérií a ukazovateľov, ktoré vystihujú zabezpečenie ochrany SKD**, a ktoré sa ako komplementárne zložky ich priestorovo pôsobiacej hodnoty chránia spolu so samotným objektom, najmä:

- **okolité prostredie** minimálne v rozsahu ochranného pásma chráneného objektu dokumentované spôsobom zástavby, tvarovými znakmi zástavby, kompozíciou budov a priestorov, materiálovými charakteristikami, výtvarnými a úžitkovými prvkami v prostredí (napr. ploty, studne, fontány, ap.),

- miestne životné a kultúrne tradície, zvyky, produkty,
- životné (prírodné a výrobné) prostredie v širšom okolí lokality,
- hmotné a nehmotné dedičstvo súvisiace s jednotlivými objektmi chráneného areálu/útvaru,
- historické udalosti a osobnosti obce.

Analýza manažmentu CR v objektoch kultúrneho dedičstva konkretizovaného na súbor pamiatok Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka, ktorá bola vykonaná v odstupe 5 rokov po prijatí plánu manažmentu ochrany tejto lokality, sa ukázala osožnou a podnetnou z niekoľkých hľadísk. Sú to najmä:

- slabé fungovanie cestovného ruchu v obciach obsahujúcich objekty svetového dedičstva,
- slabé až absentujúce ambície komplexného rozvoja vo väčšine dotknutých obcí sprevádzané nedostatočným využitím faktu prítomnosti objektu SKD UNESCO v obci.

Príčiny a dôsledky **slabého fungovania cestovného ruchu** v obciach s drevenými chrámami UNESCO sa vzájomne podmieňujú tak, až vzniká uzavretý kruh: slabá až absentujúca sekundárna ponuka CR (ubytovanie, stravovanie, špecifické animačné programy) **je dôsledkom** nezáujmu návštevníkov. Chýbajúca sekundárna ponuka **je zároveň príčinou** nezáujmu návštevníkov. Situáciu znásobuje absentujúca ponuka zážitkových programov, ktoré by priťahli pozornosť aj prítomnosť návštevníkov. Citelná je i **problematika marketingu**. **Jednotlivé chrámy sa prezentujú izolovane – akoby šlo o zápis jednotlivých objektov – nie ako diel/súčasť skupiny objektov, ktorej univerzálna svetová hodnota je práve v porovnaní odlišností. Tým sa nevyužíva potenciál sieťovej návštevnosti – lebo sa takto ani neprezentuje.** Príčinou je izolovanosť, uzavretosť do seba komunit prislúchajúcich k jednotlivým chrámom. Tento princíp funguje aj opačne – verejnosť sa neangažuje na širšej, odbornejšej alebo aj bohatšej prezentácii a propagácii týchto objektov, často ani nepozná ich mimoriadne kvality. Otázka sieťového marketingu, ako aj možnosti širšej prezentácie chrámov, ich hodnôt a tradícií by si zaslúžila samostatné odborné výskumy.

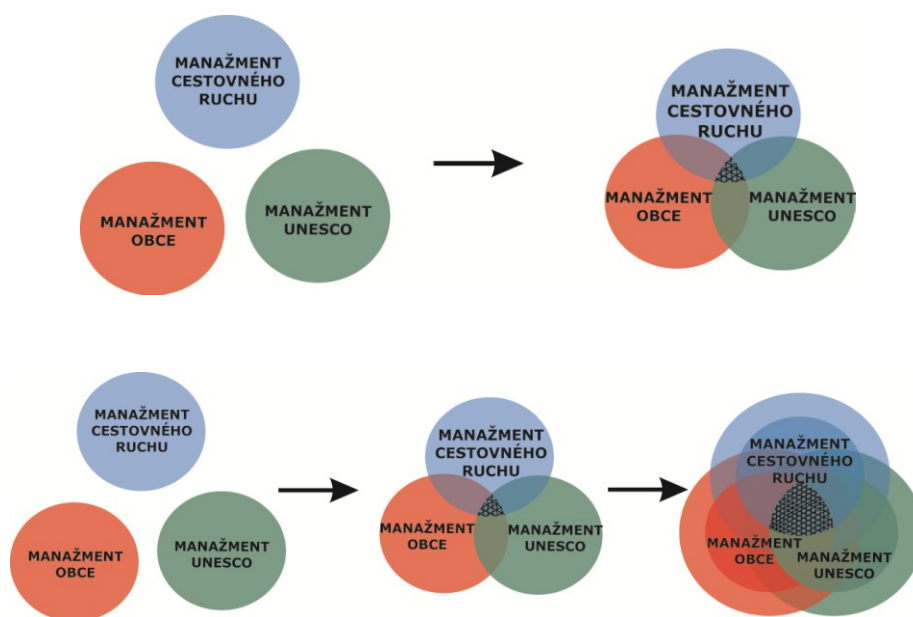
Jednou z príčin slabého cestovného ruchu (a to aj v obciach, kde sú k dispozícii funkčné prvky sekundárnej vybavenosti) je nepreviazanosť až izolovanosť poskytovateľov parciálnych služieb cestovného ruchu. Prejavuje sa v nedostatočnej prezentácii chrámu, v absencii partnerstiev služieb (marketing, informačné centrá, cestovné kancelárie, ubytovacie a stravovacie služby, špecifické animácie a pod.), čo spôsobuje úzku škálu ponúkaných služieb, niekde aj ich neprofesionálnu úroveň alebo ich neznalosť. **Problém chýbajúcej kooperácie sa premietá aj do vzťahu „cestovný ruch → rozvoj obce“.** Rozvojové programy obcí síce rešpektujú prítomnosť pamiatky s režimom ochrany svetového kultúrneho dedičstva, no nedostatočne identifikujú a následne nevyužívajú ďalšie prejavy miestneho kultúrneho dedičstva (zvyky, tradičné remeslá, významné udalosti alebo osobnosti obce a pod.), ktoré by mohli obohatiť ponuku a zvýšiť atraktivitu pre návštevníkov.

Analýza obsahu programových dokumentov obcí – tak PRO/PHSR, ako aj ÚPD – ukázala nedostatočné reflektovanie špecifických nárokov ochrany objektov svetového kultúrneho dedičstva a najmä ich širšieho prostredia. Prejavuje sa to vo všeobecných formuláciách používaných tak, akoby šlo o bežnú novú zástavbu bez: osobitných nárokov na kompozíciu, tvarové a materiálové prejavy alebo vzťah s prostredím. Rovnako v PRO/PHSR v analýzach miestneho potenciálu sa neobjavujú špecifikované miestne tradície, obyvatelia ovládajúci tradičné remeslá, výrobu alebo iné tradičné zvyky, ktorých cieľené podchytenie by mohlo zvýšiť príťažlivosť alebo zaujímavosť obce aj pre návštevníkov z iných obcí/regiónov/krajín. Tento stav avizuje **medzery tak v metodických nástrojoch** usmerňujúcich spracovanie programových dokumentov, ako **aj v odbornej príprave personálu**, ktorý vypracúva takéto dokumenty.

Na to, **aby drevené chrámy naplno využili svoj potenciál vysokej atraktivity pre návštevníkov** z iných krajov, a tým aj **k rozvoju „svojich“ obcí a regiónov**, je potrebné vytvoriť „**platformu spoločného záujmu**“. Konkrétne to znamená najmä:

- všetky **chrámy zaradiť do ponúkaných programov miestnych, regionálnych pozoruhodností**, ktoré stoja za návštevu,
- **rozšíriť ponuku zážitkov v chráme** a v jeho nadväznom okolí formou priblíženia miestnych kultúrnych tradícií, predaja suvenírov z produkcie miestnych výrobcov, produktmi tradičnej kuchyne,
- **vybudovať komplexný a priebojný marketing lokality**, kde chrám bude mať výrazné postavenie.

Východiskom na riešenie tohto komplexu procesov, vzťahov a predpisov sa ukazuje v zlepšení spolupráce všetkých zainteresovaných strán a subjektov - t.j. **kooperatívny manažment**. Jeho naštartovaniu a podmienkam fungovania v takto komplikovanom prostredí by sa mala začať venovať systémová pozornosť tak zo strany interdisciplinárneho výskumu, ako aj z pozície legislatívy, metodickej výbavy a organizačného zabezpečenia.

Obr. 2 a 3: Smerovanie prelínania kooperácie jednotlivých zainteresovaných oblastí manažmentov – obce, CR a UNESCO na spoločnom záujme a prelínanie ich individuálnych aktivít. Zdroj: autorka

Bibliografia

- [1] Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, UNESCO, Paríž 1972. Dostupné na: [www.pamiatky.sk, https://www.pamiatky.sk/content/data/obrazky/File/pamiatkovy_urad/evidencia%20pamiatok/SKD/dohovor_skd.pdf](http://www.pamiatky.sk/content/data/obrazky/File/pamiatkovy_urad/evidencia%20pamiatok/SKD/dohovor_skd.pdf)
- [2] Konvencia o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva a Smernica na implementáciu konvencie, dostupné na: [www.pamiatky.sk, http://www.pamiatky.sk/content/data/obrazky/Image/pamiatkova_starostlivost/unesco/opguide08-en.pdf](http://www.pamiatky.sk/content/data/obrazky/Image/pamiatkova_starostlivost/unesco/opguide08-en.pdf), IID. Kritériá pre posudzovanie výnimočnej univerzálnej hodnoty, bod 77., odstavce (iii) a (iv), [cit. 12.6.2017].
- [3] KRÁĽOVÁ, Eva a kol.: Manažment plán súboru pamiatok Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka, úloha na základe Zmluvy o poskytnutí dotácie z rozpočtu Ministerstva kultúry SR, číslo MK-2812/2011/1.3., Bratislava – Hervartov, december 2011. Dostupné na: <https://www.pamiatky.sk/sk/page/drevene-chramy-v-slovenskej-casti-karpatskeho-obluka>
- [4] PECIAR, Štefan (ved. redaktor): Slovník slovenského jazyka, diel III. (p – r.). Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1963, s. 348, 349.

UNESCO Wooden Churches in Slovakia as an example of Monuments in Municipal Development Programmes

Ing. arch. Ivana Lisická, PhD.

Slovak University of Technology in Bratislava, Vazovova 5, 812 43 Bratislava, e-mail: ivanalisicka@hotmail.com

Abstract

Small localities with the significant monuments of UNESCO World Heritage – Wooden Churches in the Slovak part of the Carpathian Arc and their world heritage values are present at the beginning of the contribution. The current state of their protection, maintenance and promotion as a transnational commitment of the country on whose territory the heritage is located will be presented as well.

The contribution will provide an overview of the basic Municipal Programme Documents in the localities concerned. There are: the territorial plans or joint territorial plans of the municipalities in the mentioned localities and the Municipal Development Programmes (formerly the Social and Economic Development Programmes).

These documents are analyzed from the conditions of protection of values of UNESCO wooden churches and their surroundings point of view. There is a potential for further development in these small towns in the terms of tourism, economic and social growth in the surrounding area. Specific expressions of cultural traditions are also presented in this contribution.

Recommendations for future procedures oriented on incorporation of the conditions of protection and promotion of the World Cultural Heritage of the Wooden Churches objects to the Municipal Development Documents are based on analyzes of the above mentioned documents, depending on the valid legislation, conventions and charters in the area of the monument's care.

Keywords: Program Documents of Municipalities, Municipal Development Programmes, Urban Area Planning Documentation, Territorial Plans, UNESCO Wooden Churches Locality in Slovakia

BARDKONTAKT 2017

**SKRYTÁ ARCHITEKTÚRA HISTORICKÝCH ŽELEZIARNÍ V KONTEXTE ROZVOJA SÍDIEL –
PREZENTÁCIA DOCHOVANÝCH STAVIEB**

Ing. arch. Eva Belláková

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava, eva.bellakova@gmail.com

Skrytá architektúra historických železiarní v kontexte rozvoja sídiel – prezentácia dochovaných stavieb

Ing. arch. Eva Belláková

Fakulta architektúry STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava, eva.bellakova@gmail.com

Abstrakt

Vývoj hutníctva železa, ako jedného z tradičných výrobných odvetví na Slovensku, je z hľadiska odborných publikácií spracované predovšetkým z pohľadu historiografie a opomína sa architektonická stránka závodov, ktorá výrobu rámcovala. Túto situáciu odráža aj spôsob prezentácie histórie hutníctva na našom území, kde sa dôraz kladie na písomné dokumenty, nehmotné doklady udalostí, dosiahnuté technologické progresy a pod. Desiatky dochovaných stavieb historických železiarní, ktoré sú významnými nositeľmi architektonicko-historických hodnôt sú v súčasnosti bez adekvátnej prezentácie a pre širšiu spoločnosť sú neviditeľnou a často aj neestetickou súčasťou sídiel.

Zámerom príspevku je preto poukázať na architektúru „skrytých“ areálov historických železiarní. Príspevok prináša základný popis znakov architektúry historických železiarní na území Slovenska, ktorý vychádza z výskumu dizertačnej práce. Výskum architektonickej stránky priemyselného dedičstva, znovuobjavenie ich historických i estetických hodnôt, ponúka možné riešenia pre artikuláciu prezentačných spôsobov tejto historickej vrstvy našich sídiel a môže tak napomôcť jej záchrane.

Kľúčové slová: priemyselná architektúra, prezentácia kultúrneho dedičstva, historické železiarne.

1. Úvod

Prezentácia kultúrno-historických hodnôt priemyselnej architektúry je dnes súčasťou aktuálnych otázok v súvislosti so zachránou a novým využitím opustených stavieb výroby. Dublinské princípy upozorňujú na dôležitosť prezentácie priemyselného dedičstva nasledovne: *„Priemyselné dedičstvo je zdrojom poznania, ktoré je potrebné komunikovať vo viacerých rozmeroch. Ilustruje dôležitosť aspektov lokálnej, národnej a medzinárodnej histórie a interakcie naprieč časom a kultúrami. Demonštruje tvorivý talent prináležiaci vedeckému a technologickému rozvoju, ako aj spoločenskej a umeleckej činnosti. Povedomie o priemyselnom dedičstve a jeho porozumenie verejnosťou a investormi sú dôležitým prostriedkom na jeho úspešnú ochranu.“* [1]

Dizertačná práca [2] identifikovala na území Slovenska 127 historických železiarskych areálov. Ide o závody, kde sa uskutočňoval proces hutníctva železa (tzn. výroba surového železa, liatiny, ich primárne spracovanie i produkcia výrobkov z nich v rôznej miere a rozsahu) v rozmedzí rokov 1815 až 1948. Dodnes sa zachovali historické priemyselné objekty železiarní približne v 32 lokalitách, neuvažujúc o zachovaných obytných a občianskych stavbách kolónií. 32 lokalít z celkového množstva predstavuje 25,2% (vrátane niektorých adaptovaných objektov na výrobné účely). V týchto lokalitách sú historické priemyselné stavby zachované v rôznej miere a rozsahu, nikde sa však nestretávame s komplexne zachovaným areálom. Takto fragmentárne zachovaný stavebný fond historických železiarní predstavuje dedičstvo dejín hutníctva železa, ako odraz vývojových premien všeobecnej technickej, hospodárskej a spoločensko-politickej situácie na území Slovenska. V súčasnosti je veľká časť z dochovaných historických objektov železiarní bez využitia, napriek tomu, že ide o stavby s nesporne vysokými kultúrno-historickými hodnotami.

Problém:

Hutníctvo železa si udržalo významné postavenie v rámci hospodárskych dejín Slovenska no napriek tomu sa jeho doterajšie odborné spracovanie zameriava najmä na vývoj a dejiny priemyselného spracovania železa pričom absentuje publikácia poskytujúca ucelený pohľad na architektúru tohto typologického druhu.

Oproti klasickému pamiatkovému fondu je škála reprezentantov priemyselného dedičstva, vrátane železiarskeho, oveľa vrstevnatejšia a v úplne odlišnej stavebnej a technologickej štruktúre [3]. Typickou črtou tohto priemyselného sektoru je vrstevnatosť stavebných štýlov a typologických druhov výrobných stavieb.

Na základe uvedeného možno predpokladať, že:

absencia popisu architektonického vývoja historických železiarní, identifikácia a (znovu)objavenie ich estetických hodnôt, je jedným z dôvodov nedostatočnej prezentácie dedičstva historických železiarní v ich autentickom prostredí.

A preto je možné, že:

sumarizácia architektonických znakov priemyselného dedičstva železiarstva, ktorá napomáha vytvoriť rámcovú predstavu o hodnotách tejto skupiny budov, má potenciál podporiť rozšírenie prezentácie hutníctva železa na miesta pôvodnej výroby.

Cieľom príspevku je poukázať na kvality architektúry dochovaných stavieb historických železiarní, prostredníctvom zhrnutia jeho najtypickejších znakov a pomocou prezentácií histórie hutníctva na našom území upozorniť na potrebu prezentácie priemyselného dedičstva v jeho autentickom prostredí.

2. Metodológia

2.1 Prezentácia priemyselného dedičstva hutníctva železa

Prezentácia industriálneho dedičstva hutníctva železa prostredníctvom dochovaných architektonických diel na Slovensku takmer absentuje. Priemyselné dedičstvo definuje charta industriálneho dedičstva nasledovne: „Priemyselné (industriálne) dedičstvo tvoria pozostatky industriálnej kultúry (kultúry priemyselnej éry), ktoré majú historickú, technologickú, sociálnu, architektonickú alebo vedeckú hodnotu. Sú to rôzne stavby a strojové zariadenia, dielne, továrne, mlyny, skladiská, obchody, bane, miesta, kde sa spracovávajú a čistia suroviny, a objekty, kde sa vyrába, prenáša a využíva energia. Patria sem aj dopravné stavby a všetka infraštruktúra, miesta, ktoré majú vzťah k priemyslu, vrátane objektov, ktoré slúžia na bývanie, bohoslužbu a vzdelávanie [4].“ V takejto bohatej objektovej skladbe nachádzame na území Slovenska aj priemyselné dedičstvo hutníctva železa – je širokou škálou hmotných prvkov, od jednotlivých stavieb pospájaných dopravnými a technologickými trasami, ktoré na mnohých miestach tvoria unikátne územné celky spolu s obytnými a občianskymi stavbami priľahlých kolónií.

Obr. 1: Expozícia hutníctva a metalurgie v Slovenskom technickom múzeu v Košiciach. © Eva Belláková.

významných osobností či spoločností. Priama historicko-dokumentačná hodnota dochovaných stavieb takmer absentuje, história hutníctva je prezentovaná najmä prostredníctvom múzejných expozícií, bez prezentácie histórie v jej autentickom prostredí. Najvýznamnejšie expozície histórie hutníctva sú na našom území inštalované v nasledovných múzeách:

- **Slovenské technické múzeum Košice** – stála expozícia hutníctva a metalurgie predstavuje vývin vo svete s odkazom na bohaté tradície hutníctva na Slovensku. Dôraz sa kladie na predstavenie múzejných exponátov ako napr. dobové dúchadlo, zlievarenské výroby, modely technologických zariadení a pecí. Popisuje význam lokality hutníctva železa na Slovensku, činnosť banskoštiavnickej akadémie, ako aj významné osobnosti hutníckej histórie. Výstava je postavená najmä na výskumných prácach Ing. Márie Šarudyovej. Autorkou zmodernizovanej časti expozície je Ing. Dagmar Lobodová [5] (Obr. 1).

Obr. 2: Expozícia súkromného múzea Železiarní Podbrezová a. s. je umiestnená v sále s benátskymi zrkadlami pôvodnej budovy závodného hotela. Vľavo: © Oľga Kleinová, vpravo – zdroj: [6].

Obr. 3: Expozícia Mestského múzea v Tisovci v budove mestského úradu. © Eva Belláková.

Mestské múzeum v Tisovci – stála expozícia menšieho rozsahu popisuje slávnu históriu tisovského závodu na pozadí vývoja pohronského a gemerského železiarstva. Expozíciu tvoria výstavné panely a niekoľko častí technických zariadení a zlievarenské výrobky. Autormi expozície sú Ing. Mária Šarudyová a Ing. Jozef Petřík (Obr. 3).

- **Banícke múzeum v Rožňave** – expozícia baníctva a hutníctva Gemera predstavuje prierez históriou gemerského baníctva a hutníctva od praveku po súčasnosť s ukážkami prvotných dobývacích pracovných nástrojov, dopravných prostriedkov, banskej meračskej a osvetľovacej techniky [7]. Podobne ako predošlé expozície je tvorená výstavnými panelmi, technickými zariadeniami i hutníckymi výrobkami, no nachádza sa tu tiež kópia slávnej Rožňavskej Metercie, ktorá zachytáva celú technológiu baníckej praxe (Obr. 4)

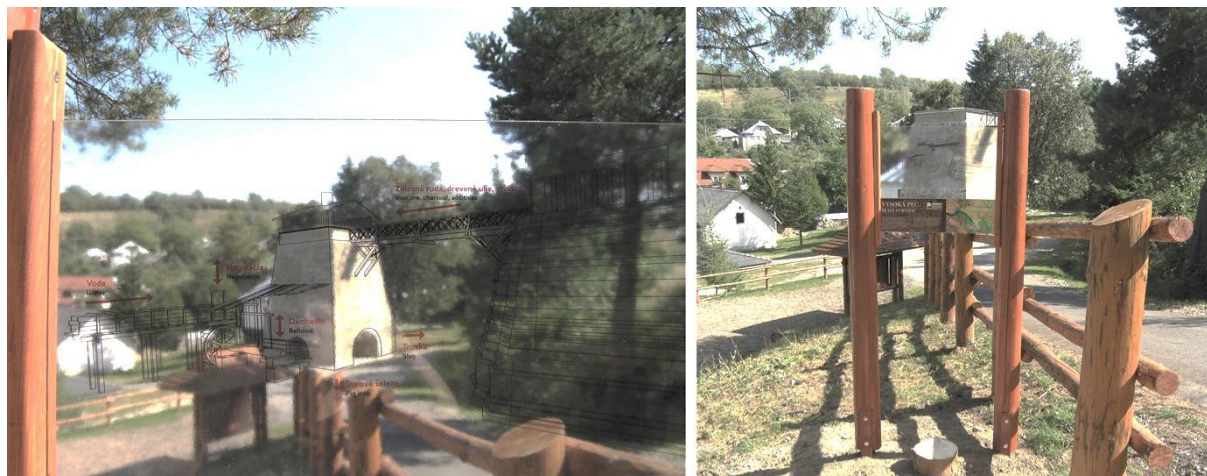
Obr. 4: Expozícia baníctva a hutníctva v Banskom múzeu v Rožňave, zdroj: [7].

Výnimku tvoria tri múzeá v lokalitách, ktoré z hľadiska rozvoja železiarskej výroby na našom území, historického vývoja a rozsahu výroby patria k okrajovým a majú sekundárny význam:

- **Múzeum baníctva a hutníctva Maša Liptovský Hrádok** – zachované historické objekty sú torzom pôvodného železiarskeho závodu. Dodnes sa zachovala budova vážnice a klopačky závodu – obe stavby boli vyhlásené za Národnú kultúrnu pamiatku v roku 1963. Budovy slúžia ako priestory pre umiestnenie podnetnej expozície o histórii baníctva a hutníctva v Liptove (Obr. 5).
- **Hámorský náučný chodník v Zemplínskych Hámroch** – múzeum bolo v obci zriadené v júni 2015 na základe projektu – *Zemplínske Hámre – objavme históriu baníctva a železiarskej výroby vo Vihorlatských vrchoch*. Pre potreby múzea bola adaptovaná budova pôvodne slúžiaca pre ubytovanie pracovníkov závodu. Areál prezentuje históriu hutníctva nielen prostredníctvom dvojrozmerných panelov s textovou a obrazovou časťou, ale aj obnovených stavieb a historicky významných miest. Napríklad tu bola nanovo vybudovaná vysoká pec (mimo svojej pôvodnej pozície) podľa parametrov vysokej pece v Ľubietovej – Tri Vody. Ide o ojedinelý počin v rámci obnovy a zachovania historických železiarskych objektov na našom území. Múzeum ponúka návštevníkom názorné vysvetlenie historického technologického postupu železiarskej výroby (od ťažby a spracovania surovín - prezentačný milier a ťažobná štôľňa, cez spracovanie železnej rudy vo vysokej peci až po finálne výrobky dopracované v hámri) (Obr. 6).

Obr. 5: Múzeum baníctva a hutníctva Maša Liptovský Hrádok, zdroj: [8].

Obr. 6: Hámorský náučný chodník v Zemplínskych Hámroch – virtuálna prezentácia výroby vo vysokej pece,
© Katarína Palgutová.

- čiastočne sem možno zaradiť prezentáciu manufaktúrneho spôsobu výroby v pobočke Slovenského technického múzea Košice – **Hámor v Medzeve** (čiastočne preto, že ide o prezentáciu výroby solitérnej stavby a nie areálu). Hámor, ktorý bol v roku 1967 odkúpený a obnovený Technickým múzeom v Košiciach [9], bol obnovovaný aj v roku 2010. Napriek tomu je výroba návštevníkom prezentovaná nie pomocou hámorských kladív v tejto stavbe, ale na technologickej kópii hutníckej výroby manufaktúrneho typu na pozemku neďalekého *Múzea kinematografie rodiny Schusterovej*. Dochovaný hámor je múzejným dokumentom výroby železa, konštrukčného a prevádzkového riešenia stavieb výroby svojej doby. Samotná stavba je exponátom vo svojom autentickom prostredí (spolu s ďalšími štyrmi legislatívne chránenými hámrami v okolí).

2.2 Znak architektúry historických železiarní

Dochované stavby historických železiarní sú unikátnym dokumentom svojej doby, dokladom výroby, aktuálnych architektonických prejavov. Majú nielen vysoké priame historicko-dokumentačné hodnoty i prenesené hodnoty vzhľadom na prepojenie s historickými udalosťami a pôsobením významných osobností či spoločností, ale samé o sebe z pohľadu architektonického vývoja, kompozično-prevádzkových riešení predstavujú unikátne diela. „Priemyselné priestory sú východiskovým bodom, to značí základným prostredím a reflexiou mnohých procesov našej nedávnej minulosti [10].“

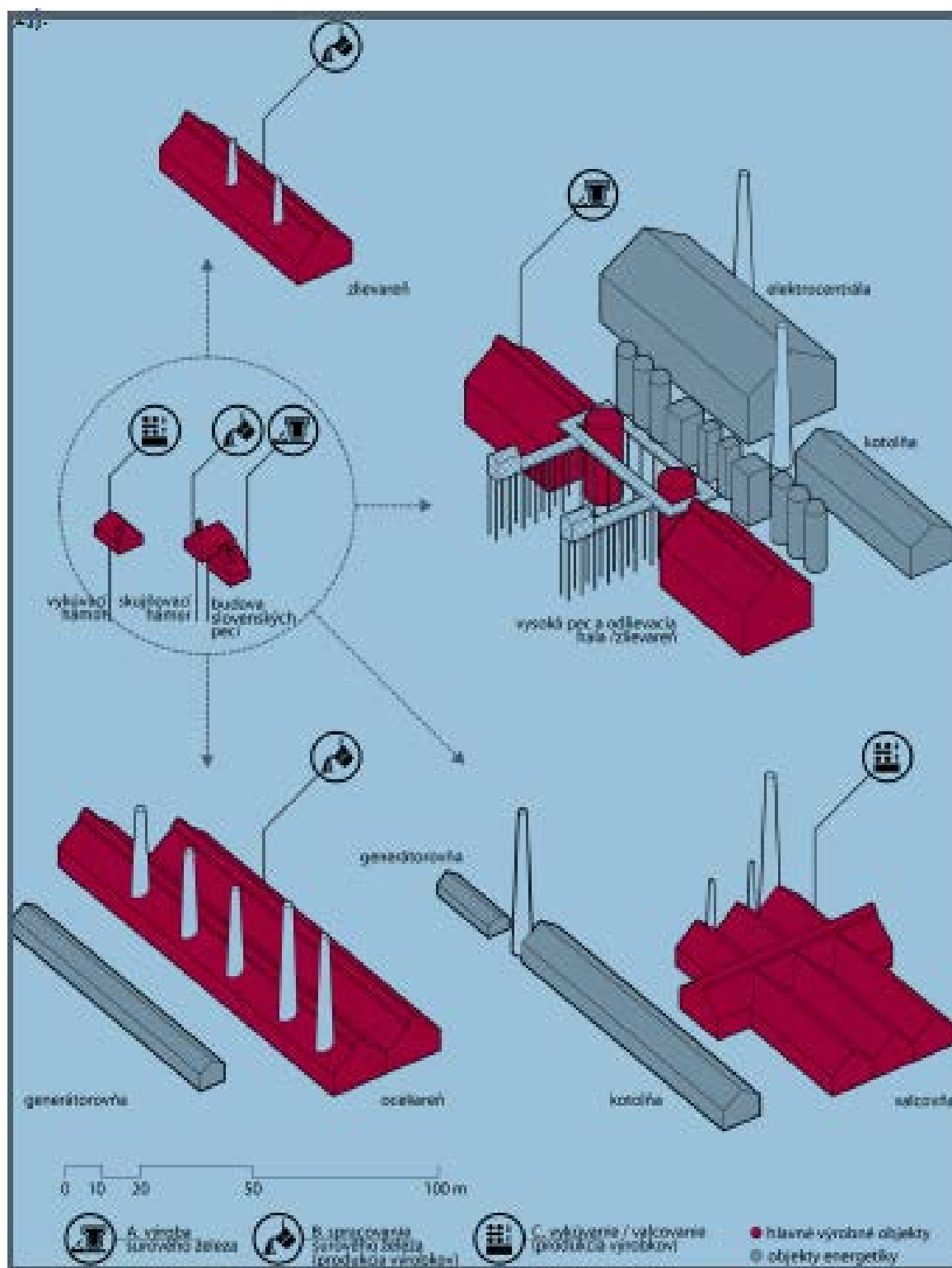
Vizuálna charakteristika areálov historických železiarní vychádza predovšetkým z ich funkčného zamerania. Ide o jednoúčelové závody, ako píše Štepánek [11], sú to stavby budované nad strojovým zariadením. Sú to závody, kde je výrobný proces jedným z hlavných podmieňujúcich faktorov výstavby. Rozmery budov aj zloženie a usporiadanie areálov je priamo ovplyvňované technologickým zariadením. Stavebné objekty v prípade jednoúčelových závodov predstavujú hlavnú nosnú konštrukciu a kryt pre zariadenia a stroje.

Napriek príslušnosti k jednému výrobnému sektoru, nemožno hovoriť o jednoznačnosti rozpoznateľných vizuálnych podobností tvaroslovia, formy a objemov stavieb či štruktúry a zloženia areálov. Dôvodom je najmä silná väzba skúmaných areálov na **účel a funkciu**. Mlynka [12] v tomto smere uvádza, že špecifikom technických pamiatok je ich „dvojsubstancionálna podstata“ - stavby (kryt technického zariadenia) a stroje a technologické vybavenie spolu tvoria jedinečný celok. Na druhej strane, historické železiarne v každom vývojovom období priamo reagovali na trendy civilnej architektúry.

K najtypickejším znakom patrí **funkčnosť** [13], ktorá podmieňuje i ďalšie charakteristické črty areálov. Tie v každom období, vrátane prestavieb, tvorili spravidla ucelený funkčný mechanizmus. „Aj najškaredší závod, špinavý, s haldou všelijakého odpadu, stavaný bez ohľadu na akúkoľvek proporionalitu, závod z architektonického hľadiska nepodarený, je napriek všetkému poetický, ak v ňom kypí dielo, ak tam panuje tvorivý duch, ak predstavuje, ak sa to dá povedať, tykadlá kultúr vysunuté niekam do pustatiny, kde sa nimi človek lačne prisáva k uhoľným a rudným masívom ukrytým v útrobach zeme [14].“

S ohľadom na podmienky meniacej sa výroby pod vplyvom progresu technológií za ďalší charakteristický znak architektúry železiarní môžeme považovať **stavebný vývoj areálov** ako taký. Tento viedol tak k **špecializácii** celých areálov ako aj k vzniku nových typologických druhov stavieb. Tento vývoj možno podľa progresu hutných

technológií rozdeliť do niekoľkých fáz, ktoré prezentujú aj bazálne stavebné zmeny areálov. Na Obr. 7 je uvedený závod manufaktúrnej fázy výroby a jeho premena na závod továrenskej fázy výroby (medzi nimi je možné rozlíšiť ešte dva prechodové stupne [2]).

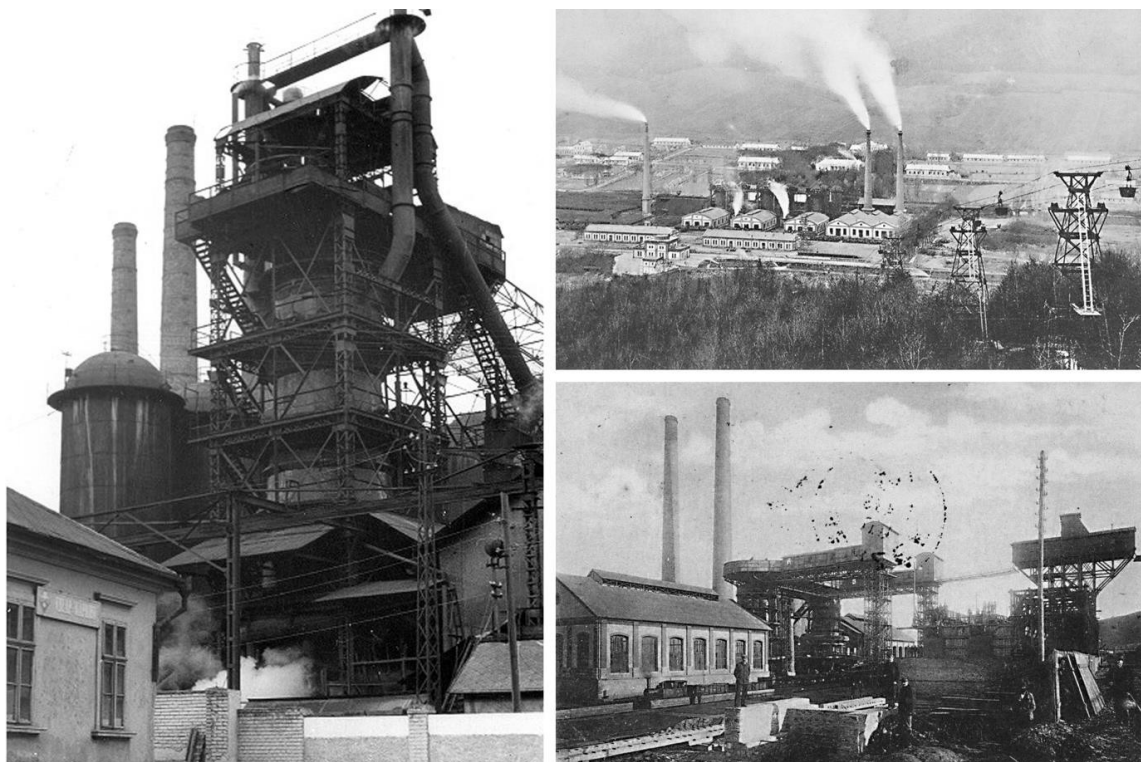

Obr. 7: Špecializácia závodov a vznik nových typologických druhov budov v sektore hutníctva železa od začiatku 19. storočia do polovice 20. storočia. © Eva Belláková.

Obr. 8: Vývoju architektonického výrazu. Vpravo hore: Železiareň v Podbrezovej – uprostred valcovňa a pudlovňa z rokov 1846 – 1853 [15], vpravo dole: detail fasády pôvodnej mechanickej dielne tzv. Henrichovho závodu z roku 1903 (© Eva Belláková), vľavo: Budova drôtovne bývalých Coburgových závodov v Trnave v súčasnosti podľa návrhu z roku 1920. © Miroslava Beňák.

V súvislosti s vývojom v priebehu sledovaného obdobia dochádza aj k **vývoju architektonického výrazu** (Obr. 8). Priemyselné stavby vo všeobecnosti, zodpovedajú dobe svojho vzniku viac, ako iné druhy pamiatok [13]. Vývoj viedol od historizujúcich štýlov v priebehu 19. storočia a v rôznej miere až do začiatku 20. storočia až k funkcionalizmu, pri ktorého vzniku majú výrobné stavby špecifické postavenie.

Obr. 9: Dopravné, energetické a technologické trasy, ktoré prestupujú hranice jednotlivých stavieb i areálu ako celku (vpravo hore: železiarsky závod v Likieri [16], vpravo dole: závod v Krompachoch [17]; vľavo: koksová vysoká pec závodu v Tisovci [18]).

Výrazným prvkom sú **dopravné, energetické a technologické trasy**, ktoré prestupujú hranice jednotlivých stavieb i areálu ako celku. Technologický tok prestupuje stavby z interiéru do exteriéru vo forme vysokých pecí, komínov, chladiacich veží, žeriavových dráh a pod. Dominantnou časťou závodu, určujúcou jeho špecifický výraz sú hlavné výrobné objekty. Technologické zariadenie a stavebné objekty tvoria v každom závode jedinečný systém, ktorý vytvára charakteristickú vizuálnu identitu závodu ako aj časti alebo celého sídla.

Obr. 10: Prehliadané hodnotné historické stavby historických železiární, hore: sklad bývalej Andrassyovej železiarne v Drnave © Eva Belláková, vľavo: stavby bývalého Henrichovho závodu vo Valaskej, v miestnej časti Piesok © Lívia Czikoová, vpravo: budova bývalej sivej liatiny v Hronci © Eva Belláková.

Väzba na krajinu a okolitú zástavbu je pre areály špecifická aj z hľadiska výstavby nových sídiel alebo ich častí. Železiareň ako sídlo-tvorný prvok bola v priebehu histórie priamym základom, organickou súčasťou viacerých obcí (napr. Hronec, Košické Hámre, Podbrezová, Prakovce, Valčkovňa,...).

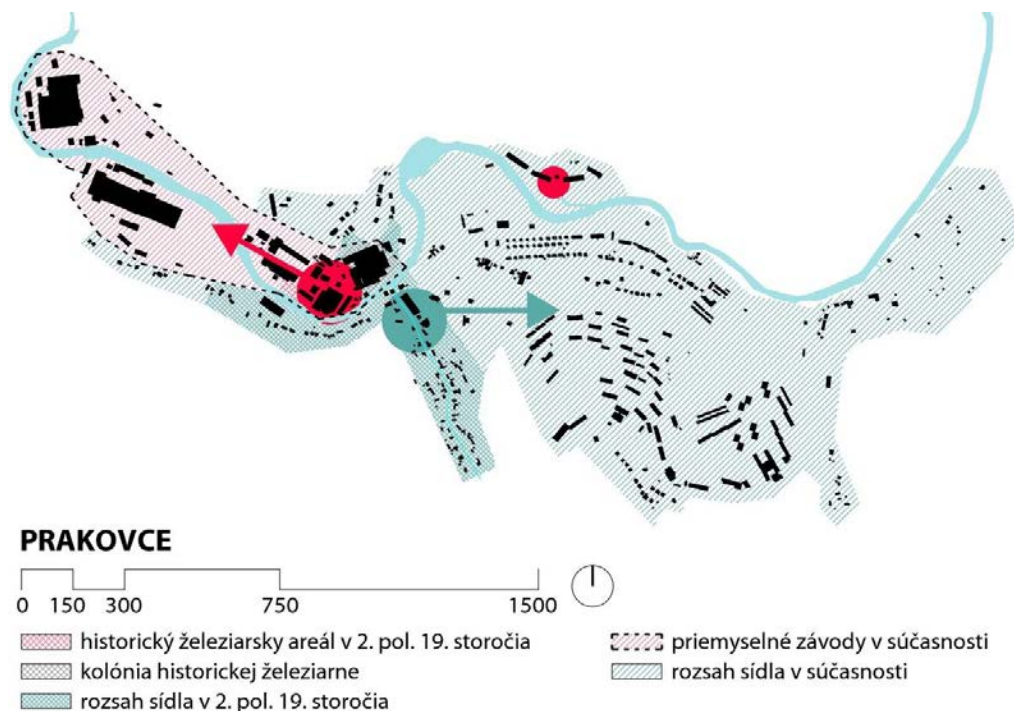
Z hľadiska dispozície hlavných výrobných objektov možno konštatovať, že pre železiarne je typický otvorený pracovný priestor bez špecifického oddelovania jednotlivých častí. Funkčné oddelovanie priestorov sa v historickom priereze prejavuje viac na úrovni areálu, tzn. funkčným zameraním jednotlivých objektov, ako na úrovni samotnej výrobnéj stavby. Pre celý vývoj výrobných objektov je typická jednopodlažná stavba a vývoj bol dovŕšený vznikom veľkopriestorovej viacúčelovej haly.

Charakteristickou črtou zachovaných historických areálov v sektore hutníctva železa je tiež **vrstevnatosť stavebných štýlov a typologických druhov** výrobných stavieb. Táto črta je typická pre závody, ktoré sa po technologickej aj stavebnej stránke vyvíjali dlhodobo. Výsledkom sú areály nielen so spektrom typov stavebných objektov, ale aj z rôznych historických etáp a teda aj príslušnosti k jednotlivým stupňom vývoja technológie hutníctva vrátane rozličného architektonického tvaroslovia.

Železiarske areály prechádzali častými stavebnými zmenami v zmysle progresu hutných technológií. Z tohto dôvodu sú dodnes najmenej početnou skupinou zachovaných stavieb výrobné objekty (vysoké pece, odlievacie haly, oceliarny, valcovne,...). K **najzachovalejším areálom** však možno zaradiť areál vo Valaskej – Piesku, areál v Tisovci, v Trnave, bývalá továreň Karola Poledniaka v Košiciach, ale aj komplex železiární v rámci obce Valčkovňa. K **architektonicky najvýraznejším** možno zaradiť bývalú halu sivej liatiny v Hronci, spomínané budovy vo Valaskej – Piesku, budovu železiarne v Nižnej pri Podbieli, sklad železiarne v Drnave, objekt zlievarne v Starej

Maši – Kropachy, časti odlievacích hál a administratív v Kropachoch, oceliareň v Prakovciach a všetkých päť zachovaných vysokých pecí belgickej konštrukcie (Jakubany, Ľubietová – Tri Vody, Nižná Slaná, Sirk, Vlachovo). **Z urbanistického hľadiska** možno za najvýznamnejšie lokality považovať súobce Podbrezová-Valaská-Hronec, ďalej Prakovce, Hnúšťa a Kropachy. V týchto lokalitách prebehol vývoj hutníctva železa v takej miere, že zásadným spôsobom podmienil formovanie príľahlej sídelnej štruktúry (Obr. 11).

Obr. 11: Prehliadané dedičstvo historických železiární – ako determinant rozvoja sídiel. © Eva Belláková.

3. Výsledky

Uvedený popis charakteristických znakov architektúry historických železiární posúva výskum priemyselného dedičstva vybraného výrobného sektoru. V článku zdôraznené solitérne stavby a komplexy vypovedajú o histórii výroby železa v jednotlivých vývojových etapách a sú nositeľmi priamych i prenesených hodnôt. Špecifikácia znakov poukazuje na hodnoty sledovanej architektúry. S ohľadom na súčasný spôsob využitia možno konštatovať, že prevažná väčšina v príspevku zdôraznených objektov alebo skupín stavieb je nevyužívaných. Popis prezentácie histórie hutníctva železa sa orientuje najmä na vývoj a dejiny priemyselného spracovania železa všeobecne alebo so zreteľom na vybrané lokality bez prepojenia týchto informácií s dochovanou architektúrou, ktorá proces hutníctva železa rámcovала. Dochované budovy historických železiární so stavebnými zmenami typickými pre sektor hutníctva, sú dokumentom vývoja hutníctva železa, ale aj odrazom vývoja architektúry a stavebníctva na našom území.

4. Záver

Uvedené zachované historické budovy hutníctva železa, sú napriek ich zanedbanému stavu, nositeľmi výrazných architektonicko-historických hodnôt, majú priamu historicko-dokumentačnú hodnotu i prenesenú hodnotu vzhľadom na prepojenie s historickými udalosťami a pôsobením významných osobností či spoločností. Vzhľadom na fragmentárnosť zachovania historických stavieb železiarstva sú mnohé ojedinelé stavby poslednou spomienkou na históriu hutníctva v jednotlivých lokalitách. Až na niekoľko uvedených výnimiek nie sú tieto budovy využívané pre rozšírenie poznania našej priemyselnej minulosti. Unikátne historické stavby železiární sú samé o sebe exponátmi, prezentačným artiklom priemyselnej výroby a jej pokrokov.

Pamiatky železiární si však vyžadujú aspoň základné udržiavacie práce a čo je nevyhnutné, pre ich zachovanie, tak v zmysle prezentácie priemyselného dedičstva ako aj nájdenia nového využitia je, aby sa aj široká verejnosť mala možnosť jednoducho oboznámiť s prítomnosťou týchto budov a tiež so základnými informáciami mnohých uskutočnených parciálnych výskumov Pamiatkového úradu SR i ďalších inštitúcií. Tieto stavby majú potenciál

stať sa edukačným nástrojom prezentácie komplexu kultúrno-historických hodnôt. Na začiatok nepotrebujeme rozsiahle investície – vysvetlenie hodnôt stavieb hutníctva železa je možné pomocou základných informačných tabúl, zabezpečením prístupu k objektom, zaradením historických priemyselných budov medzi rešpektované architektonické diela sídiel napr. prostredníctvom webových stránok obcí a miest alebo pomocou organizovaných návštev k týmto dielam v sprievode odborného výkladu.

5. Referencie

- [1] ICOMOS – TICCIH. *Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes, The Dublin principles* [online]. Paris : 2011. [cit. 2016-06-27]. Dostupné na: <http://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf>.
- [2] BELLÁKOVÁ, Eva. *Architektúra historických priemyselných areálov na Slovensku v odvetví železiarskej výroby : dizertačná práca*. Bratislava : Fakulta architektúry STU, 2017. 296 s.
- [3] DVOŘÁKOVÁ, E. Nové využití technického a průmyslového dědictví. In: *Zprávy památkové péče*. ISSN 1210-5538, 2013, roč. 73, č. 3, s. 171.
- [4] TICCIH. *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage* [online]. 2003 [cit. 2015-09-28]. Dostupné na: <<http://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>>.
- [5] STM Košice. *Hutníctvo a metalurgia* [online]. [cit. 2017-07-18]. Dostupné na: <<http://www.stm-ke.sk/index.php/sk/pobocky/expozicie/hutnictvo-a-metalurgia>>.
- [6] TURČAN, Tibor. *Železiarne Podbrezová 170 ročné*. Košice : Podbrezová, 2010. ISBN 978-80-970005-2-3. s. 166 – 167.
- [7] Banícke múzeum v Rožňave. *Expozícia baníctva a hutníctva Gemera* [online]. [cit. . 2017-07-18]. Dostupné na: <<http://www.banmuz.sk/expozicie/>>.
- [8] Liptovské múzeum. *Múzeum baníctva a hutníctva Maša Liptovský Hrádok – Fotogaléria* [online]. [cit. 2017-07-20]. Dostupné na: <<http://liptovskemuzeum.sk/expozicia/liptovska-masa/fotogaleria/>>.
- [9] STM. *Hámor v Medzeve* [online]. [cit. 2017-07-18]. Dostupné na: <<http://www.stm-ke.sk/index.php/sk/pobocky-2/hamor-v-medzeve>>.
- [10] IFKO, S. Industrial architectural heritage – re-evaluating research parameters for more authentic preservation approaches. In: *Architektúra & Urbanizmus*. ISSN 0044-8680, 2014, roč. XLVIII, č. 3-4, p. 137.
- [11] ŠTĚPÁNEK, O. *Architektura průmyslových staveb*. 2. vyd. Praha : Česká matice technická, 1949. s. 8.
- [12] MLYNKA, L. Technické pamiatky. In: GREGOROVÁ, J. - GREGOR, P. *Prezentácia architektonického dedičstva II*. Bratislava : Perfekt, 2008. ISBN 978-80-8046-394-6. s. 134.
- [13] HUSÁK, V. Technické pamiatky priemyselnej architektúry. In: GREGOROVÁ, J. - GREGOR, P. *Prezentácia architektonického dedičstva II*. Bratislava : Perfekt, 2008. ISBN 978-80-8046-394-6. s. 148 – 149.
- [14] autor výroku: Anatolij Vasilievič Lunačarskij, 20. roky 20. storočia. (CHOVANOVÁ, A. Renesancia priemyselného dedičstva. In: LOBODOVÁ, D. – JAVNICKÝ, Š. (eds.). *Priemyselné dedičstvo ako súčasť kultúrneho dedičstva*. Košice : Slovenské technické múzeum, 2004. s. 27.)
- [15] JÓKAI, Mór (ed.). *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen.: Magyarország V (II)., diel č. 21*. Budapest : Rudolf Trónörökös Főherceg, Magyar Királyi Államnyomda, 1900. s. 9.
- [16] Üdvözlét Nyustya-Likóerről. Vasgyár [online]. [cit. 2016-12-28]. Dostupné na: <<https://www.delcampe.net>>.
- [17] Korompach vasgyár Kohó [online]. [cit. 2016-08-21]. Dostupné na: <<https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/75178/?img=0>>.
- [18] [online]. [cit. 2017-04-17]. Dostupné na: <<http://www.majgerner.sk/jaroslav-hortensky-spomienky-natisovec>>.

Hidden Architecture of Historical Ironworks in the Context of Settlement Development - Presentation of Preserved Buildings

Ing. arch. Eva Belláková

Faculty of architecture STU, Námestie Slobody 19, 812 45 Bratislava, eva.bellakova@gmail.com

Abstract

The development of iron metallurgy, as one of the traditional industries in Slovakia, is processed in professional publications mainly from the point of view of historiography and the architectural aspect of the sites is neglected. This situation is reflected in a way of presenting the history of metallurgy in our country, where emphasis is placed on written documents, intangible documents of events, achieved technological progress, etc. Dozens of preserved historical sites of iron production, which have significant architectural and historical values, are currently without adequate presentation and for the wider society they are invisible and often also non-aesthetic.

The purpose of this paper is therefore to point out the architecture of "hidden" historical sites of iron production. The paper presents a basic description of the architectural features of the historical ironworks in Slovakia, which is based on the research of the dissertation. The architectural research of the industrial heritage, the rediscovery of their historical and aesthetic values, offers possible solutions for the articulation of the presentation methods of this historical layer of our settlements and can thus help preserve and protect it.

Key words: industrial architecture, presentation of cultural heritage, historical ironworks.

BARDKONTAKT 2017

DROBNÁ SAKRÁLNA ARCHITEKTÚRA V KONTEXTE ROZVOJA OBCÍ A MIKROREGIÓNOV

Ing. Attila TÓTH, PhD.

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva,
Katedra záhradnej a krajinskej architektúry, Tulipánová 7, 949 76 Nitra, attila.toth@uniag.sk

Drobná sakrálna architektúra v kontexte rozvoja obcí a mikroregiónov

Ing. Attila TÓTH, PhD.

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva,
Katedra záhradnej a krajinskej architektúry, Tulipánová 7, 949 76 Nitra, attila.toth@uniag.sk

Abstrakt

Prvky drobnej sakrálny architektúry predstavujú významné individualizujúce znaky v kultúrnej krajine Slovenska. Sú historickým odkazom našich predkov, zhmotnením kresťanskej kultúry, tradície a liturgie a fyzickou manifestáciou dobového architektonického umenia a umelecko-remeselnej zručnosti. V zmysle Európskeho dohovoru o krajine sú akcentujúcimi prvkami nielen mimoriadnych krajinných scenérií, ale aj všedných krajinných štruktúr. Majú symbolickú, kompozičnú a funkčnú prepojenosť so svojim okolím, formujú lokálnu identitu komunity a ducha miesta. Predpokladom uznania ich pamiatkovej hodnoty a následnej ochrany, obnovy a zachovania pre budúce generácie je lepšie vnímanie a poznanie týchto drobných pamiatok miestnymi obyvateľmi a návštevníkmi. Je teda potrebný dôkladný interdisciplinárny výskum a interaktívna dokumentácia zistení a poznatkov. V ochrane a obnove zohrávajú dôležitú úlohu miestne samosprávy, ale aj dobrovoľníci, občianske združenia, neziskové organizácie a miestne akčné skupiny. Drobná sakrálna architektúra je svojou singularitou a výpovednou hodnotou fenoménom a potenciálom udržateľného mikroregionálneho rozvoja, a to najmä v oblasti kultúrneho turizmu a edukácie. Článok upozorňuje na problematiku drobnej sakrálny architektúry ako dôležitého systémového prvku pre rozvoj obcí a regiónov. Táto obsahovo široká oblasť je v texte podložená literárnou rešeršou a aplikovaná na vybraný región.

Kľúčové slová: Drobná sakrálna architektúra, historické dedičstvo, krajinná architektúra, kultúrna krajina, rozvoj vidieka

1. Úvod

Drobná sakrálna architektúra v podobe božích múk, prícestných krížov, skulptúr svätých, morových stĺpov, svätostánkov, kaplniek a iných foriem je neoddeliteľnou súčasťou obrazu a rázu našej kultúrnej komponovanej krajiny [1,2]. Schneeweis dokonca povznáša význam sakrálnych prvkov v krajine a hovorí o klenotoch „Podunajskej sakrálny krajiny“ [3]. Burggraaff a Kleefeld zaraďujú prvky drobnej sakrálny architektúry do skupiny bodových prvkov kultúrnej krajiny religiózneho a kultového charakteru [4]. V rakúskej a nemeckej literatúre sú často označované ako „poľné pamätníky“, ktoré sú prítomné pri starých hradských alebo poľných cestách, pri ich križovatkách, v historických uličných priestoroch (obr. 1, vľavo), na námestiach a v centrách obcí, na miestach pôvodných mestských brán, vyvýšených miestach (obr. 1, vpravo) či ako medzníky a orientačné body a sú svedkami našej premenlivej a bohatej minulosti [5].

Obr.1: Drobné sakrálné stavby v obci Tvrdosovce, Nitriansky kraj (Tóth, 2014)

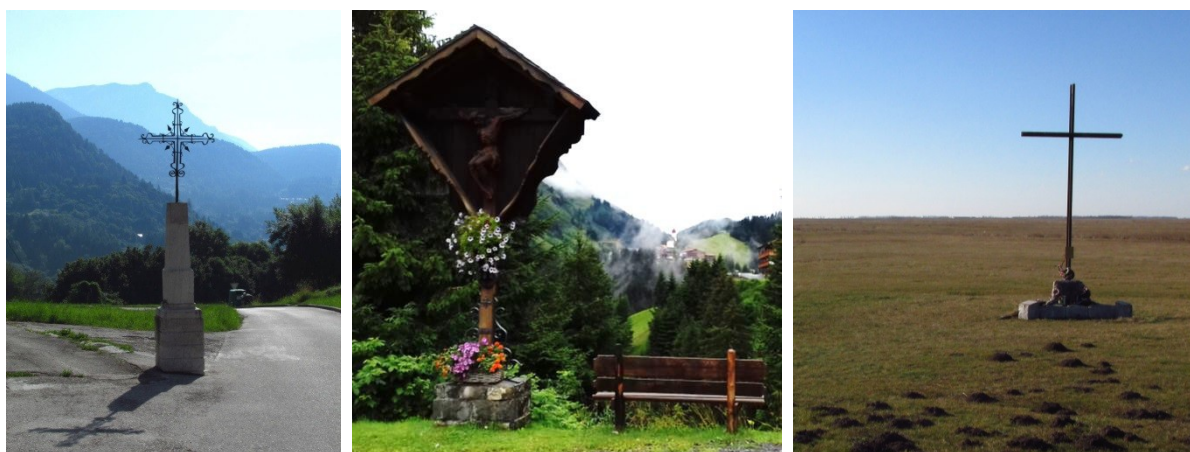
Je preto našou povinnosťou zachovať ich pre budúce generácie v duchu Benátskej charty z roku 1964 alebo Európskeho dohovoru o krajine z roku 2000 [6]. Tieto pamätníky minulosti môžu byť osadené v pôsobivých krajinných scenériách, kde sú výrazným akcentom alebo slúžia ako miesta rozjímania, spomienok a ako orientačné body v krajine, symbolizujúce jej esenciu, lokálnu a regionálnu identitu a vnášajúce do nej ľudskú dimenziu a ducha miesta [7]. Okrem spomínaných prvkov drobnej sakrálnej architektúry boli vyhotovované aj menšie obrazy a sošky svätých alebo maľované drevené tabule a obrazové skrinky (obr. 2, vľavo), ktoré boli vešané alebo inak pripevnené na mimoriadne pekné staré stromy v krajinnom priestore alebo vložené do dutín stromov (obr. 2, uprostred a vpravo) [8].

Obr.2: (vľavo) Drevená skrinka so soškou Piety, ktorá pôvodne visela na starom agáte bielom (*Robinia pseudoacacia* L.) v chotári a v súčasnosti je umiestnená v Obecnom múzeu v Tvrdosovciach; (uprostred a vpravo) drevená soška Panny Márie v dutine vrby bielej (*Salix alba* L.) v obci Tvrdosovce (Tóth, 2014)

2. História drobnej sakrálnej architektúry

Historický a liturgický význam prvkov drobnej sakrálnej architektúry je vždy zakotvený v mieste ich osadenia [9]. Ich hojné zastúpenie je úzko späté s opätovným vzostupom katolíckej viery v období protireformácie (neskorý stredovek), ktorá priniesla so sebou uctievanie Svätej Trojice a kult nepoškvrnenej Panny Márie (Immaculata).

Obr.3: Drobne sakrálne stavby v pôsobivých krajinných scenériách – (zľava) Pieve Tesino, Taliansko; Damüls, Rakúsko; Hortobágy, Maďarsko (Tóth, 2015, 2017)

V 17. storočí a v prvej polovici 18. storočia nasledovala vlna zakladania kalvárií, ktorá obohatila zastúpenie religióznych skulptúr v krajine [10]. Svätorečenie Jána Nepomuckého (1729), ktorého martýrium je späté s riekou Vltavou v Prahe (1393), opäť spôsobilo osadenie nových prvkov drobnej sakrálnej architektúry do krajinného priestoru, presnejšie na mosty a brehy riek [5]. V tradičnej vinohradníckej krajine boli osádzané najmä skulptúry svätého Urbana, patróna vinohradníkov [11]. Najväčší rozmach dosiahli prvky drobnej

sakrálnnej architektúry v období baroka, ktorý v našich podmienkach doznieval ešte aj v 19. storočí [6]. Prvky drobnej sakrálnnej architektúry sa postupne stali historickou súčasťou kultúrnej komponovanej krajiny a jej komplexných kompozičných štruktúr (obr. 3), ktoré dnes môžeme považovať za krajinné pamiatkové zóny a v širšom ponímaní za naše spoločné kultúrne dedičstvo [12].

3. Drobná sakrálna architektúra a stromy

Začlenenie prvkov drobnej sakrálnnej architektúry do okolitého krajinného priestoru výsadbou stromov bolo oddávna a je aj v súčasnosti prirodzeným úsilím človeka. Stromy tvoria súčasť okolia drobných kultových pamiatok, dokonca často sú drobné stavbičky sekundárne a k statnému stromu boli osadené v neskoršom období. Spojenie stromu s drobnou sakrálnou architektúrou má svoje korene v stredoveku [13]. Prvky drobnej sakrálnnej architektúry boli zvyčajne lemované dvojicou stromov, prípadne obkolesené skupinou viacerých stromov pripomínajúcich malý háj. Stromy chránili drobné stavbičky pred prudkým dažďom či krupobitím a ľuďom poskytovali tieň. Predstavovali nielen výrazné dominanty kultúrnej krajiny, ale mali aj veľký religiózny význam v ľudovej viere. V mnohých prípadoch majú dreviny aj symbolický význam, napr. príbeh svätého Antona je spätý s orechom (*Juglans sp.*), z ktorého na sklonku života kázal (obr. 4, vľavo a uprostred). Ku svätému Urbanovi sa ako k patrónovi vinohradníkov viaže vinič (obr. 4, vpravo).

Obr.4: (vľavo a uprostred) Obraz svätého Antona na orechu vlašskom (*Juglans regia* L.) v Linzi, Rakúsko; (vpravo) socha svätého Urbana vo vinohrade v obci Balatonederics, Maďarsko (Tóth, 2016, 2014)

K prvkom drobnej sakrálnnej architektúry boli vysádzané prevažne lipy [1,5]. Často išlo o skupinu 4-6 stromov, ktoré rámovali pamätník. V takýchto prípadoch drobná sakrálna architektúra a strom tvoria dvojicu pamätníkov [7]. Pri niektorých sakrálnych stavbách sa dokonca zachovali pôvodne vysadené stromy z 18. storočia. Podľa Marečka sa uplatňovali predovšetkým domáce a zdomácnené druhy drevín, čo súviselo s jednoduchým dôvodom bezproblémovej dostupnosti, nutnosti vypestovať si výsadbový materiál priamo na mieste a z miestnych zdrojov [14]. Analogický sortiment v sídlach a ich krajinnom prostredí vytvoril jednotný a ucelený krajinný priestor a spojil tak sídla, poľnohospodárske plochy a lesy v jeden kompozičný celok. K najpoužívanejším drevinám vysádzaným v blízkosti drobných sakrálnych objektov patrili podľa Marečka predovšetkým lipy (*Tilia sp.*), duby (*Quercus sp.*), javory (*Acer sp.*), jasene (*Fraxinus sp.*), ale i ovocné stromy - hrušky (*Pyrus sp.*), čerešne a višne (*Prunus sp.*), jablone (*Malus sp.*), orechy (*Juglans sp.*) a pod. Menej používanými druhmi boli brezy (*Betula sp.*), buky (*Fagus sp.*), hraby (*Carpinus sp.*), jelše (*Alnus sp.*), vrbý (*Salix sp.*), topole (*Populus sp.*), jarabiny (*Sorbus sp.*) a pod. Do nášho prostredia boli začlenené i niektoré cudzokrajné, introdukované stromy, ktoré sa postupne stali typickou súčasťou intravilánov sídiel, predovšetkým na vidieku. K bežne používaným patrili pagaštany (*Aesculus sp.*), agáty (*Robinia sp.*), moruše (*Morus sp.*) a pod. Na juhozápadnom Slovensku evidujeme častý výskyt hodnotných starých jedincov pagaštana konského (*Aesculus hippocastanum* L.) [15,16,17] (obr. 5). Na severovýchode Slovenska, na území Spiša prevládajú lipy (*Tilia platyphyllos* Scop.; *Tilia cordata* Mill.) [18].

Obr.5: Prícestné kríže so starými pagašťanmi konskými (*Aesculus hippocastanum* L.) v Mojzesove, Tvrdosovciach a Palárikove (zľava), Nitriansky kraj (Tóth, 2016, 2014)

4. Význam drobnej sakrálnej architektúry pre rozvoj vidieka

Drobné sakrálne stavby v sídlach pozitívne vplývajú na rozvoj miestneho cestovného ruchu, keďže prispievajú k zvýrazneniu lokálnej identity sídla [19]. Majú potenciál prispieť k multifunkčnému rekreačnému využívaniu krajiny s pietnymi hodnotami [20]. Zachovávajú a umocňujú duchovné hodnoty vidieckej krajiny a kresťanskú tradíciu pre budúce generácie [9,21]. Zohrávajú významnú úlohu v obnove a tvorbe vidieckej krajiny [22] ako prvky jej vizuálneho dizajnu [23]. V ochrane a obnove drobnej sakrálnej architektúry zohrávajú dôležitú úlohu miestne samosprávy, ale aj dobrovoľníci, občianske združenia, neziskové organizácie a miestne akčné skupiny. Verejná nezisková mimovládna organizácia Fórum inštitút pre výskum menších napríklad vedie Archív malých sakrálnych pamiatok na južnom Slovensku [8]. Občianske združenie OZ Za troma mostami v Nových Zámkoch za pomoci dobrovoľníkov a sponzorov realizovalo rekonštrukciu a znovuvysvätenie chátrajúcej sochy svätého Jána Nepomuckého na Zúgove v Nových Zámkoch [24] (obr. 6, vpravo). V obci Tvrdosovce boli v roku 2016 vysadené odrastené sadenice líp (*Tilia* sp.) k prícestným krížom v rámci tradičnej dobrovoľníckej brigády „Za krajšie Tvrdosovce“ [25] organizovanej miestnou samosprávou (obr. 6, vľavo). Dôležitú úlohu zohráva aj veda a výskum, resp. akademická sféra, a to najmä z pohľadu tvorby vedomostného kapitálu. V roku 2017 boli autorom článku podané žiadosti o podporu vedeckovýskumných projektov na danú tému - *SakralArch: Zachovanie historického odkazu a architektonickej diverzity drobných sakrálnych stavieb v kultúrnej krajine Slovenska* (VEGA) a *Zachovanie historického odkazu drobnej sakrálnej architektúry v kultúrnej vidieckej krajine Dolného Považia* (GA SPU), ktoré sú aktuálne v procese hodnotenia. Tieto projekty, za predpokladu úspešnosti, môžu významne rozvinúť spoluprácu a vzájomnú interakciu medzi vedou a praxou. Predstavujú potenciál aj pre uplatnenie metódy Citizen Science, ktorá zakladá na zapojení občanov, samospráv a miestnych aktérov do výskumu. Drobná sakrálna architektúra, za predpokladu jej dobrého a dôkladného poznania, je svojou singularitou a výpovednou hodnotou fenoménom kultúrnej krajiny. Môže sa stať súčasťou tematických kultúrno-edukačných trás v rámci lokálneho turizmu a nástrojom reprezentácie kultúrneho dedičstva obcí a mikroregiónov navonok. Skrýva teda v sebe významný potenciál pre udržateľný mikroregionálny a lokálny rozvoj. Previazanie aktivít vedy a praxe je významným predpokladom zachovania drobných sakrálnych pamiatok, ktoré však dosiaľ má charakter dobrovoľnej spolupráce zúčastnených aktérov. Legislatívny rámec pre toto synergické spolupôsobenie by mohol byť vytvorený prostredníctvom územných plánov ako záväzných dokumentov. Územnoplánovacia dokumentácia by mala nastoliť legislatívnu povinnosť mapovania, hodnotenia, komplexnej dokumentácie a monitoringu pamiatkových objektov obce, a to vrátane drobnej sakrálnej architektúry.

Obr.6: (vľavo) Výsadba odrastených líp (*Tilia* sp.) pri prícestnom kríži v Tvrdošovciach; (vpravo) odhalenie a vysvätenie rekonštruovanej sochy svätého Jána Nepomuckého v Nových Zámkoch (Tóth, 2016)

Bibliografia

- [1] ASSMANN, Dietmar: Das Kleindenkmal in der Kulturlandschaft. In: Umweltgestaltung als kulturelle Aufgabe. Linz : Österreichisches Forum für Umweltschutz und Umweltgestaltung, 1979. s. 12-15.
- [2] PRÖLL, Erwin: Vorwort. In: Denkmalpflege in Niederösterreich - Kleindenkmäler. Wien : Amt der NÖ Landesregierung, Kulturabteilung, 1987. s. 3.
- [3] SCHNEEWEIS, Emil: Flurdenkmäler als Zeugnisse der Überlieferung. In: Denkmalpflege in Niederösterreich: Kleindenkmäler. Wien : Amt der NÖ Landesregierung, 1987. s. 10-18.
- [4] BURGGRAFF, Peter - KLEEFELD, Klaus-Dieter: Historische Kulturlandschaft und Kulturlandschaftselemente. Bonn : Bundesamt für Naturschutz, Angewandte Landschaftsökologie, 1998. 320 s.
- [5] KITLITSCHKA, Werner: Das Flurdenkmal in der Kulturlandschaft. In: Denkmalpflege in Niederösterreich: Kleindenkmäler. Wien : Amt der NÖ Landesregierung, 1987. s. 5-9.
- [6] KOTALÍK, Jiří: Die kleinen Denkmäler als Dimension der Kulturlandschaft. In: Geschichte der kleinen Denkmäler: Von der Interesselosigkeit zur Faszination. Pressath: Bodner-Verlag, Studio JB, 2004. s. 6-9 ISBN 3-937117-15-6.
- [7] HÁJEK, Tomáš - BUKAČOVÁ, Irena: Geschichte der kleinen Denkmäler: Von der Interesselosigkeit zur Faszination. Pressath : Bodner-Verlag, Studio JB Jaroslav Bárta, 2004. 153 s. ISBN 3-937117-15-6.
- [8] LISZKA, József: Archív malých sakrálnych pamiatok "Na slávu Božiu...". In: Enviromagazín ročník 12. č.1, 2007. s. 18-21. ISSN 1335-1877.
- [9] KOPEČEK, Pavel. et al.: Projevy křesťanské liturgie v kulturní krajině. Brno : Mendelova univerzita v Brně, 2015. 164 s. ISBN 978-80-7509-387-5.
- [10] LANČARIČ, Štefan: Krajinnno-architektonické a religiózne aspekty kalvárií a návrh ich funkčnej obnovy : dizertačná práca. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2009. 113 s.
- [11] VEREŠOVÁ, Martina - SUPUKA, Ján: Kultúrno-historické a vizuálno-estetické hodnoty vinohradníckej krajiny. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2012. 112 s. ISBN 978-80-552-0867-1.
- [12] KUČA, Karel et al.: Krajinné památkové zóny České republiky . Praha : Národní památkový ústav, 2015. 511 s. ISBN 978-80-7480-045-0.
- [13] MATÁKOVÁ, Barbora: Drobné sakrálné objekty v krajine Hornej Nitry : dizertačná práca. Lednice: Mendelova univerzita v Brně, 2011. 239 s.
- [14] MAREČEK, Jiří: Krajinářská architektura venkovských sídel. Praha: ČZU v Praze, 2005. 404 s.
- [15] TÓTH, Attila - FERIÁNOVÁ, Ľubica: Dreviny pri objektoch drobnej sakrálnej architektúry vo vidieckej krajine. In: Trendy v krajinotvorbe II. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2015. s. 33-39. ISBN 978-80-552-1373-6.
- [16] TÓTH, Attila: Sacral Monuments and Trees as Heritage in the Landscape [poster]. In: LE:NOTRE Landscape Forum 2016: From Natural to Cultural. Paphos: LE:NOTRE Institute, 2016. IN PRESS.
- [17] TÓTH, Attila: Symbody kresťanstva v tvrdošovskej krajine = A kereszténység szimbólumai a tardoskeddi tájban. In Tvrdšovský spravodaj = Tardoskeddi Hírmondó, 2017. ISSN 1339-2530. IN PRESS.

- [18] KLEINOVÁ, Magdaléna: Drobná sakrálna architektúra v kultúrnej krajine Spiša : bakalárska práca (školiťel: Tóth, Attila). Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2017. 30 A3 s + 97 A3 prílohy.
- [19] KALINOVÁ, Daniela et al.: Sakrálné objekty v sídlach a ich podiel na rozvoji cestovného ruchu. In: Regióny - vidiek - životné prostredie, Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2004. s. 44. ISBN 80-8069-437-0.
- [20] HALAJOVÁ, Denisa et al.: Memorial Landscapes & Outdoor Recreation: Evidence of Landscape Multifunctionality by the Case Study Jankov Vršok, Slovakia. In Public Recreation and Landscape Protection - with Nature Hand in Hand. Brno: Mendel University in Brno, 2016. s. 105-113. ISBN 978-80-7509-408-7.
- [21] MATÁKOVÁ, Barbora: Duchovné hodnoty vidieckej krajiny v Českej republike a na Slovensku. In Životné prostredie, vol. 46, no. 4, 2012. s. 193-198. ISSN 0044-4863.
- [22] TÓTH, Attila – FERIANCOVÁ, Ľubica: Green Infrastructure in the Context of Rural Space Restoration and Design. In Nordic Journal of Architectural Research, 25(2), 2013. s. 187-212. ISSN 1893-5281.
- [23] BELL, Simon: Elements of Visual Design in the Landscape. Second Edition. London and New York: Spon Press, Taylor & Francis Group, 2005. 220 s. ISBN 0-415-32517-X.
- [24] TÓTH, Attila: Socha svätého Jána Nepomuckého, Zúgov, Nové Zámky: Návrh úpravy okolia – realizované dielo. Nové Zámky : OZ Za troma mostami, 2016.
- [25] TÓTH, Attila: Návrh výsadiel stromov pri prvkoch drobnej sakrálny architektúry na území obce Tvrdosovce – realizované dielo. Obec Tvrdosovce : Komisia životného prostredia a protipovodňových aktivít, poľnohospodárstva a pôdohospodárstva, 2016.

Small Sacral Architecture in the Context of Village and Micro-Region Development

Dr. Attila TÓTH

Slovak University of Agriculture in Nitra, Faculty of Horticulture and Landscape Engineering,
Department of Garden and Landscape Architecture, Tulipánová 7, SK-949 76 Nitra, attila.toth@uniag.sk

Abstract

Elements of small sacral architecture represent significant individualising features in cultural landscapes of Slovakia. They stand for historical legacy of our ancestors and material manifestation of Christian culture, tradition, liturgy, as well as period architecture, arts and crafts. In the sense of European Landscape Convention, they occur in extraordinary as well as everyday landscapes. They have symbolic, compositional and functional connections with their surroundings and shape local identity of the community and the spirit of place. For the recognition of their monumental value and their preservation, a better awareness and recognition by local residents and visitors is required. Thus, there is a need for interdisciplinary research and interactive documentation. Local self-governments, as well as volunteers, civic associations, non-profit organisations and local action groups play a crucial role in protection and preservation of these monuments. Small sacral architecture is thanks to its singularity and legacy a phenomenon of sustainable micro-regional development, especially in the field of cultural tourism and education. The article highlights the issue of small sacral architecture as an important systemic element of rural and regional development. This wide issue is supported by literature review and applied to a selected region.

Key words: cultural landscapes, historical heritage, landscape architecture, rural development, small sacral architecture

BARDKONTAKT 2017

PEVNOŠŤ PRZEMYŚL V PLÁNOCH A PROGRAMOCH MIESTNEJ SAMOSPRÁVY

prof. nadz. dr hab. inż. Marek Gosztyła - Politechnika Rzeszowska, Katedra Konserwacji Zabytków
mgr inż. arch. Magdalena Wazio, Politechnika Rzeszowska, Katedra Konserwacji Zabytków
prof. dr inż. arch. Peter Pásztor, Politechnika Rzeszowska, Katedra Konserwacji Zabytków

Pevnosť Przemysł v plánoch a programoch miestnej samosprávy

prof. nadz. dr hab. inž. Marek GOSZTYŁA

Politechnika Rzeszowska

Katedra Konserwacji Zabytków

mgr inż. arch. Magdalena WAZIO

Politechnika Rzeszowska

Katedra Konserwacji Zabytków

prof. dr inż. arch. Peter PÁSZTOR

Politechnika Rzeszowska

Katedra Konserwacji Zabytków

Abstrakt:

Fortifikačné systémy odjakživa tvorili štruktúru a urbanizmus európskych miest prostredníctvom svojej dominantnej obrannej funkcie, na ktorú prísne naväzovali architektonické formy a stavebné technológie. Przemysł, ktorý sa nachádza na juhovýchode Poľska, v dôsledku svojej strategickej polohy bol prestavaný na jednu z najvýznamnejších európskych pevností na prelome XIX. a XX. storočia. Podstatná časť Pevnosti Przemysł, okrem častí zničených v 1. a 2. svetovej vojne, je veľmi dobre zachovaná a naďalej ovplyvňuje rozvoj mesta. Vnútorňý prstenec pevnostného systému je zahrnutý od r. 1970 do územného plánu mesta Przemysł a podlieha ochrane pamiatok. Prvky vonkajšieho prstenca opevnenia sa nachádzajú na území niekoľkých obcí, v dôsledku čoho je spôsob ich využitia a ochrany na rôznej úrovni zadefinovaný v predpisoch miestnej samosprávy. Príspevok prináša správy o stave poznania problematiky a koncepčné možnosti riešenia obnovy opevnenia.

Kľúčové slová: fortifikácie, Pevnosť Przemysł, územné plány, ochrana pamiatok

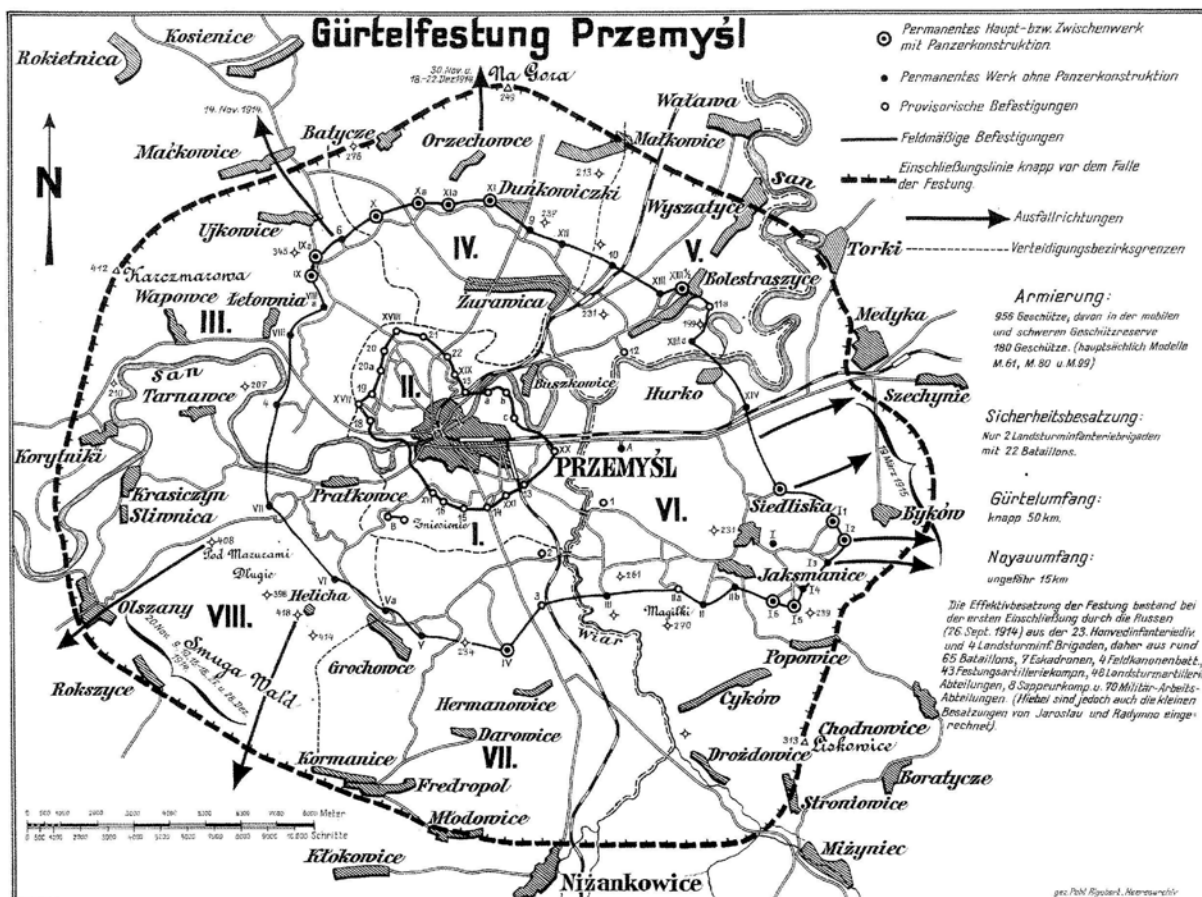

Obr.1: Pohľad na časť opevnenia Pevnosti Przemysł.

Zdroj: dostupné na internete: <http://www.kvhbeskydy.sk/wp-content/uploads/4737130912235014.jpg>, on-line: 31.7.2017

Stav výskumu:

Pri skúmaní meniacich sa územných plánov moderných fortifikácií je potrebné v prvom rade sa zmeniť o práci Jaroslawa Chorzepe. Autor publikácie „Fortifikácie v Poľsku a v Európe“ priblížil tematiku fortifikácií modernej doby. Venuje sa v nej pevnostiam, opevneným priestorom, obranným a vojenským ubytovacím priestorom na území Poľska, ale aj iných fortifikačných komplexov v Európe. Predstavuje tiež krátku históriu vzniku a zmien obranných systémov. J. Chorzepe analyzuje fortifikačné systémy od staroveku a stredoveku, cez bastiónové a polygonálne systémy obdobia XV. – XIX. storočia, až po opevnené mestá konca XIX. a začiatku XX. storočia, ktorý sa dotýka aj obdobia medzi 1. a 2. svetovou vojnou.

Obr.2: Mapa opevnenia Pevnosti Przemyśl počas prvého obliehania pevnosti ruskými vojskami v roku 1914.

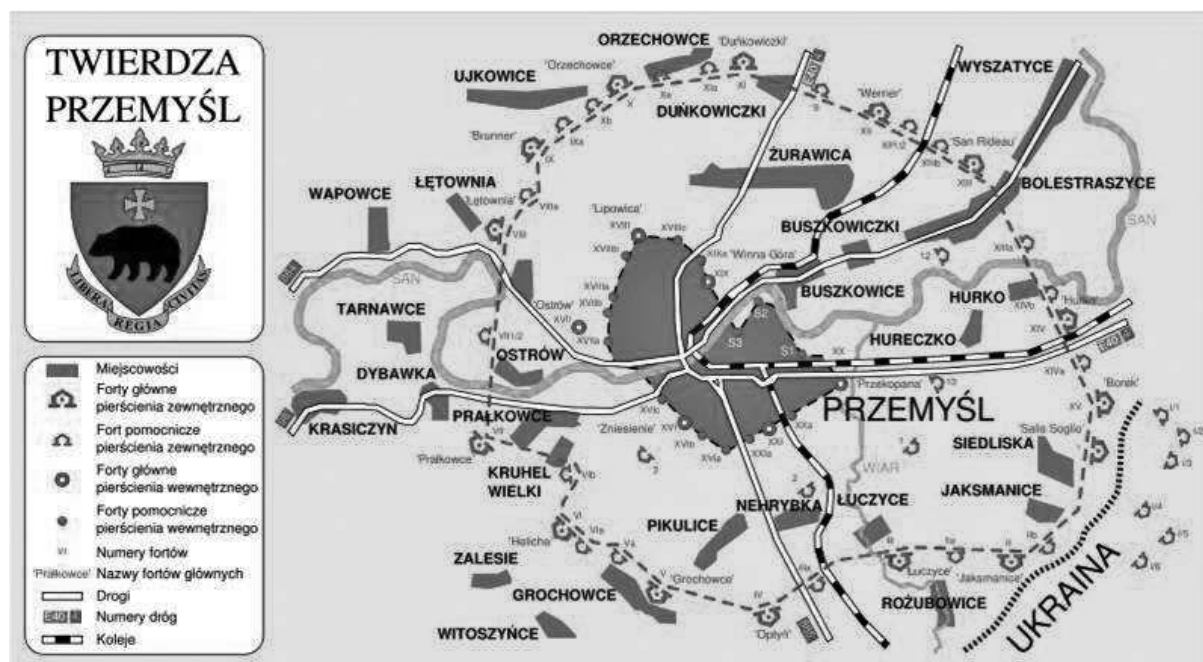
Zdroj: ZPKP, syng. HVb543-3

Janina Burzyńska v publikácii s názvom „Pevnosť Przemyśl v období 1. svetovej vojny“ predstavila historický náčrt Pevnosti Przemyśl počínajúc rokom 1772 a prijatých opatrení po povstaní v okolí mesta. Miesto pre realizáciu pevnosti určil poľný maršál Heinrich von Hess s ohľadom na strategickú polohu Przemyślu vo vzťahu k tvarovaniu okolitého terénu.¹ Vzhľadom na zhoršujúcu sa politickú situáciu s Ruskom, postupne rástol jeho obranný význam. Zároveň sa urýchlili stavebné práce, pričom došlo aj k modernizácii jeho plánov. V druhej polovici XIX. storočia začala sa aj výstavba moderného vonkajšieho obranného prstenca pevnosti. Fortifikácia sa stala pevným bodom obrany, ktorej vonkajší prstenec tvorí 42 pevností (15 hlavných a 27 pomocných), vybudovaných na 17 pahorkoch v obode 45 km.

¹ J. Burzyńska, *Twierdza Przemyśl w okresie I wojny światowej*, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Przemyśl 2002, str. 5

Časom sa pevnosť rozdelila na 8 častí, z ktorých 2 vytvárali vnútorný obranný systém.² Pred kapituláciou 22. marca 1915 Rakúšania vyhodili do vzduchu časť opevnenia, mostov, zásoby potravín a dokumenty, aby sa nedostali do rúk nepriateľa. Ruské vojská boli v pevnosti od 22. marca 1915 do 3. júna 1915, kedy Rakúšania vstúpili ako víťazi do Przemyslu.³

Obr.3: Mapa opevnenia Pevnosti Przemysl.

Zdroj: Archív M. Gosztyla.

Na veľký význam charakteristických terénnych daností okolia Przemyslu, ktoré rozhodli o jeho budúcom osude, poukázal Jan Rozański v publikácii „Pevnosť Przemysl”.⁴ V publikácii sa spomínajú aktivity maďarských úradov, na základe ktorých sa začal vo Viedni proces na vytvorenie pevnosti v Przemysli a bola vytvorená škola, ktorá vychovávala stavbyvedúcich. Na základe toho došlo k zmenám vo fortifikačných systémoch – objekty sa začali prispôbovať vedeniu ďalekých a blízkych vojen a bývalé obranné tábory sa začali pretvárať v rozľahlé prstencové obranné systémy, čím sa začala aj nová epocha moderných fortifikácií.⁵

Problematiku procesu a zásada pamiatkovej starostlivosti približujú príspevky Mareka Gosztyla a Rafała Oleszka. Poukazuje sa v nich na problémy, ktoré prináša potreba ich pamiatkovej ochrany v kontexte s prijatými zásadami pamiatkovej starostlivosti a zákonom o ochrane pamiatok. V prvom príspevku M. Gosztyla je popísaná problematika revalorizácie a adaptácie na základe princípu „Pevnosť Przemysl – včera, dnes a zajtra”.⁶ Obsah publikácie je zameraný na tému ochrany a adaptácie pre primeranú funkciu. Sluší autori vnímať jednotlivé objekty fortifikácie ako prvky väčšieho celku a nie jednotlivo. V ďalšej časti sa článok zaoberá opisom možností záchrany, vo väzbe na majetkoprávne predpisy, povinnosti obcí a majiteľov, dodržiavania zákona o ochrane pamiatok, územný plán mesta, miestnu samosprávu a jej zodpovednosť za zachovanie pamiatok.

Ďalší článok spomínaných autorov predstavuje organizácie a školské pracoviská z Krakova, Rzeszowa, Przemyslu a Viedne (s akcentom na pôsobenie Krakovskej polytechniky), ktoré vykonali v teréne dôkladné výskumy, inventarizácie, krajinárske, architektonické a historické štúdie, vypracovali konzervátorské programy

² J. Burzyńska, *Twierdza Przemyśl w okresie I wojny światowej*, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Przemyśl 2002, str. 5

³ J. Burzyńska, *Twierdza Przemyśl w okresie I wojny światowej*, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Przemyśl 2002, str. 5

⁴ J. Rozański, *Twierdza Przemyśl*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Rzeszów 1983, str. 5.

⁵ Tamże, str. 9

⁶ M. Gosztyla, *Twierdza Przemyśl – nowa wyzwanie dla konserwatorów*, Wiadomości Konserwatorskie 14/2003, str. 63.

pre zachovanie objektov, resp. stanovili podmienky ich využitia.⁷ Popísané sú počiatky pamiatkovej ochrany Pevnosti Przemysl – od zapísania do registra pamiatok, stanovenia ochrany v územnom pláne mesta, v rámci ktorého sú priestory fortifikácie definované ako priestory s neusporiadanou nízkou zeleňou, niektoré objekty sú označené informačnými tabuľami. Následne bolo učených niekoľko pokusov na zachovanie a využitie objektov na úrovni mesta. Nasledovali výskumy Krakovskej polytechniky v rámci akcie Przemysl 2000. Študenti spracovali výskumné projekty, ktoré neskôr pretavili do svojich magisterských prác (využívajúc niektoré autorské nápady týkajúce sa koncepcie využitia, adaptácie a revalorizácie).⁸ Následne boli predstavené príklady adaptačných projektov niektorých častí pevnosti.

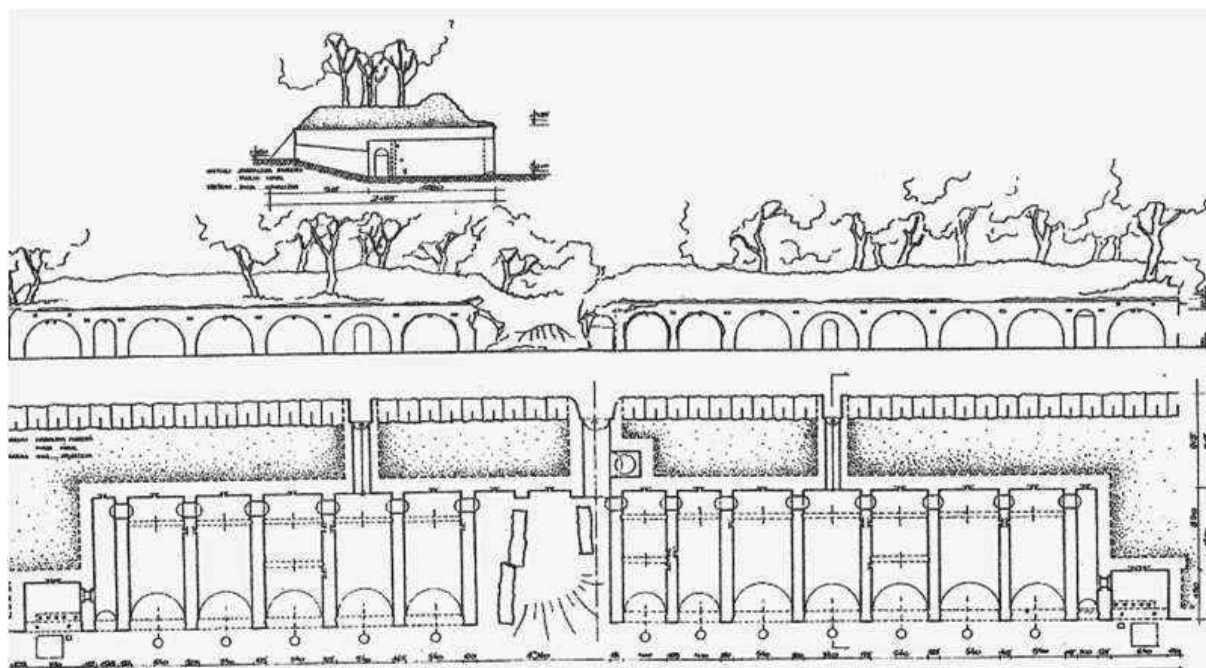
Na všeobecnú situáciu pevností a ich ďalšieho osudu sa zamerala Ewa Wojton v príspevku „Nová funkcia v starých múroch – revitalizácia opevnení ako šanca na rozvoj na vybraných príkladoch“. Svoju pozornosť obrátila na meniace sa aspekty právne, vlastnícke, ako aj ekonomické, ktoré môžu vytvoriť šancu na záchranu objektov, ale môžu byť pre ne aj ohrozením. Na jednej strane je silný tlak na rozvoj vojenského turizmu na obranných zariadeniach, ktoré sa nachádzajú v našej krajine, na strane druhej sa žiada skôr premyslená reklama a informácie o týchto pevnostiach. Dôsledne sa zaoberá problematikou vojenského turizmu – skúma ciele, význam v kontexte daného regiónu, vojvodstva a v celoštátnom merítku, možnosti jeho rozvoja i obtiaže, ktoré so sebou prináša. Poukazuje na nutnosť dôkladnej analýzy, ktorá by mala sprevádzať strategické plány v procese územnoplánovacej prípravy na rôznych stupňoch v každom vojvodstve. Podľa autorky má veľký význam aj revitalizácia okolitého územia pevností, pretože práve vďaka nim sa zvyšuje šanca na vyrovnaný rozvoj turistiky, kultúry i hospodárstva v danom regióne. Do hlbšej analýzy sa pustila na vybraných príkladoch, medzi ktorými nájdeme fortifikačné objekty - Pevnosť Gizycko – Feste Boyen, Pevnosť Przemysl a Pevnosť Krakov.

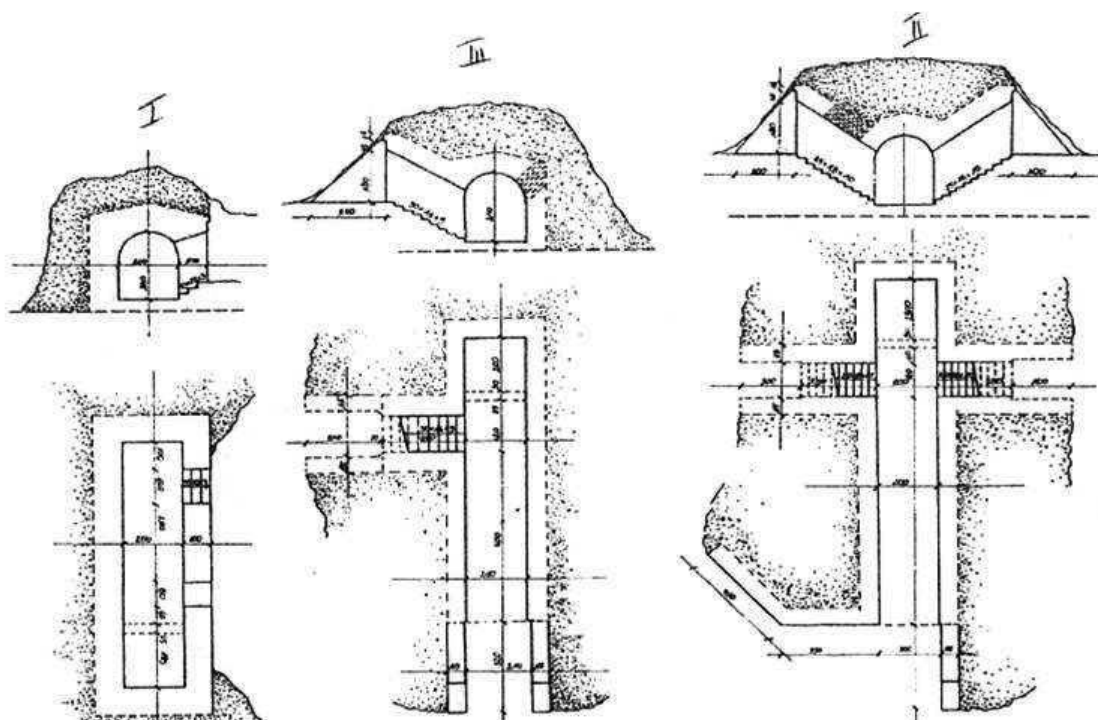
Obr.4: Opevnenie V. - Grochowce. Zdroj: Archív M. Gosztyla.

⁷ M. Gosztyła, R. Oleszek, *Wybrane problemy ochrony Twierdzy Przemysl*, Wiadomości Konserwatorskie 23/2008, str. 114.

⁸ Tamže, str. 117.

Obr.5: Opevnenie V. - Grochowce: Rezy a pôdorys hlavnej časti opevnenia. Zdroj: Archív M. Gosztyla.

Obr.6: Opevnenie V. - Grochowce: Rezy a pôdorys podzemných chodieb. Zdroj: Archív M. Gosztyla.

O pokuse vytvoriť Spolok kultúrnych parkov Pevnosti Przemyśl píše Beata Kot v príspevku na XXV. Putovnom seminári Poľskej armády, ktorý sa uskutočnil v r. 2011. Projekt Spolku kultúrnych parkov Pevnosti Przemyśl bol vypracovaný v súlade so zákonom o ochrane pamiatok, ale v rozpore s ním sa vytvorilo Združenie opevnených obcí Pevnosti Przemyśl, vďaka ktorému sa uskutočnili zápisy do zoznamu pamiatok aj s príľahlými

územia. Program ochrany Spolku kultúrnych parkov Pevnosti Przemyśl oproti tomu zahrňoval takmer celé územie pevnosti a vybrané územia z predpolia.⁹

Obr.7: Opevnenie V. - Grochowce: Pohľad na parciálnu časť opevnenia. Zdroj: Archív M. Gosztyla.

Obr.8: Opevnenie V. - Grochowce: Pohľad do vnútra opevnenia. Zdroj: Archív M. Gosztyla.

Územné plány:

⁹ B. Kot, *Tworzenie zespołu parków kulturowych Twierdzy Przemyśl – teoria i praktyka* [W:]Fortyfikacje Twierdzy Przemyśl: XXV Seminarium Krajoznawcze Wojska Polskiego, Przemyśl, 6-10 kwietnia 2011, INFORT, Gliwice 2011, str. 192.

Pevnosť Przemysł je dodnes integrálnou súčasťou priestorovo-funkčnej štruktúry Przemysla, ako v systéme zástavby, v kompozičných princípoch, v premyslenom situovaní vo vzťahu k mestu, ako aj k danostiam terénu. Je cenným kultúrnym dedičstvom národného až európskeho významu ako súbor veľkého významu historického, kultúrneho, architektonického, urbanistického i vojenského a preto sa mu venuje pozornosť v územnom plánovaní i v zákonoch lokálnej samosprávy. Dôkladnejšiemu a komplexnejšiemu plánovaniu sú podrobené pevnosti patriace do pevnostného obvodu „Noyon“, ktoré sa nachádzajú v meste Przemysł. U tých, ktoré sú súčasťou vonkajšieho prstenca a nachádzajú sa na území rôznych obcí, je komplexná a jednotná ochrana veľmi sťažená.

Územný plán mesta Przemysla, ktorý pochádza zo šesťdesiatych rokov sa iba okrajovo zaoberal s využívaním a ochranou fortifikačných objektov. Prevažne boli zahrnuté do plôch neusporiadanej zelene s perspektívou adaptácie objektov a vytvárania výsadby nízkej zelene. Plán pripúšťal permanentné adaptácie, úpravy existujúcich objektov s možnosťou ich prispôsobenia novým funkciám pre rekreáciu a turizmus, k čomu sa vyžadoval súhlas okresného konzervátora. Podobný prístup nájdeme aj v územnom pláne mesta z r. 1987, ktorý spracováva stratégiu rozvoja mesta do r. 2000. Územia a objekty pevností sú považované za neusporiadanú zeleň, ale s možnosťou ich adaptácie na kultúrne a rekreačné ciele, a tak je ponímaná aj pamiatková ochrana jednotlivých pevností. Zachované zemné valy mali byť v miestach úbytkov doplnené a mali plniť aj protipovodňové účely pre blízke obytne okrsy. V niektorých prípadoch časti pevnosti s fragmentom vnútorného prstenca a prístupová cesta boli vyhodnotené ako pamiatky vojnového inžinierstva a sprístupnené ako body vyhladkové, motely, hostince a iné zariadenia služieb turistického tranzitu.

V Štúdii podmienok a smerovania územného plánovania z r. 2017 je zvýraznený veľký vplyv na všeobecnú funkčno-priestorovú štruktúru Cisárskej rakúsko-uhorskej pevnosti z prelomu XIX. a XX. storočia. Vytvorený vnútorný a vonkajší prstenec boli vzájomne prepojené komunikačným systémom a s administratívno-hospodárskou infraštruktúrou. Predovšetkým vnútorný prstenec tvorí priestor mestského centra, nakoľko obopína zástavbu stredu mesta Przemysla po oboch stranách rieky San. Tieto priestory, okrem toho, že sú významným kultúrnym dedičstvom, plnia funkciu priestorov aj pre rekreáciu a odpočinok verejnosti. Pozostatky fortifikačných objektov a priekop vo všeobecnosti vytvárajú svojráznu mestskú zeleň¹⁰ a počíta sa s nimi ako s podstatným prvkom mestského ekosystému. V dokumente sú uvedené podstatné fakty a krátky náčrt histórie Pevnosti Przemysla, včítane popisu fortifikácie a jej prstencov. Zachované prvky vojenského zariadenia sú uvádzané v zmysle Mestského programu ochrany pamiatok mesta Przemysla. Hodnotenie situácie je založené na súlade priestorového usporiadania s existujúcimi požiadavkami ochrany, pričom sa poukazuje na početné ohrozenia znemožňujúce zachovanie Pevnosti Przemysla v dobrom stave. Podstatné ohrozenia vyplývajú z chýbajúceho komplexného a jednotného systému ochrany vojenského zariadenia spolu s príslušnou dopravnou infraštruktúrou, z nedostatočnej krajinárskej ochrany pevnosti, z nevytvorenia kultúrneho parku, z nezapísania Pevnosti Przemysla do zoznamu Historických pamiatok.¹¹ Tieto objekty by mali byť priestorovo a administratívne usporiadané účelom rekreácie a služieb, poskytujúc im zároveň rovnakú a spoločnú ochranu.¹² V súčasnosti chýba vonkajší okruh ochrany za vnútorným prstencom pevnostnej krajiny „Pevnosti Przemysla“.

V zásadách pre územné plánovanie je zvýraznený medzinárodný význam Pevnosti Przemysla, ako aj sú popísané činnosti, ktorých cieľom je jej ochrana s väčším akcentom na zvýraznenie jej nadregionálneho významu. Hlavným cieľom je pojmie konzervátorskej ochrany vo forme kultúrneho parku, ktorý by ju zahrnul v celom rozsahu, ako aj zaradenie urbanistických hodnôt mesta, včítane jeho pevnosti medzi Pamätníky histórie. Malo by ísť o zachovanie všetkých objektov a ich unikátneho charakteru v rámci pevnostnej krajiny, včítane ich vzájomných prepojení a so zachovaním charakteristického tvarovania terénu v ich okolí.

Je potrebné tiež zdôrazniť celkové krajinárske hodnoty pevnosti, jej prstencovitú dispozičnú schému, ktorá zachováva kompozičnú kontinuitu mesta, ako aj potrebu pravidelnej údržby fortifikačnej zelene. Historickú zástavbu je potrebné chrániť, aby sa v čo najväčšej miere zachovala autentická štruktúra a je potrebné stanoviť limity novej zástavby na území pevnosti. Odporúča sa realizovanie prvkov podporujúcich ich kvalitu a čitateľnosť, napr. prvkov malej architektúry, pamätníkov, plastík, inštalácií, platforiem, výhľadových terás, scén, peších a cyklistických chodníkov.

V územných plánoch jednotlivých obcí spadajú pod ochranu jednotlivé objekty, ale aj historické zoskupenia, ktoré o. i. sú súčasťou Pevnosti Przemysla, resp. pásma ochrany krajiny týchto objektov. Napr.

¹⁰ Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Przemysla, załącznik z Uchwały Nr 68/2017 z dnia 25 maja 2017 r., s. 29.

¹¹ Tamže, s. 246.

¹² Tamže, s. 236

územie obvodu „Noyon“ (vnútorný prstenec) podlieha krajinárskej ochrane, ktorá vyžaduje obmedzenie výstavby objektov s veľkou kubatúrou vo vzdialenosti do 100 m od hranice fortifikačných objektov, ako aj vytvárania nových komplexov vysokej a nízkej zelene, ktoré by ich mohli zakrývať. Ku každému takému zámeru sa vyžaduje súhlas vojvodského konzervátora.¹³ V rámci územného plánu mesta sú fortifikačné objekty, včítane pevnostnej krajiny vyznačené ako usporiadaná zeleň a pásma ochrany pevnostnej krajiny Pevnosti Przemysł je ponímané ako územie s ohraničenou možnosťou využitia.

Záver:

Obranný systém Pevnosti Przemysł je veľkou výzvou pre miestne samosprávy, ale aj pre konzervátorov v kontexte ochrany a ďalšieho využitia, najmä kvôli jej obrovskému územnému záberu a počtu objektov. Zápis jednotlivých objektov do registra pamiatok, včítane ochrany ich krajinného prostredia nebude stačiť na záchranu pevnosti pred ničivosťou zubu času. Pre celý pevnostný systém však musí byť vypracovaný spoločný program, predstavujúci možnosti využitia každej časti pevnosti s dôkladnými konzervátorskými zásadami, o. i. týkajúcich sa stanovenia prípustných nových funkcií, tvorby zelene, zachovania urbanistických výhľadov a architektonických detailov ako aj dotvárania prvkami malej architektúry, používania odpovedajúcich materiálov, adekvátnych pamiatkovým formám. Nakoniec, bolo by dobré, keby sa previedlo jednotné a výrazné informačné značenie turistických chodníkov i v jednotlivých častiach pevnosti pre turistov – bez ohľadu na to, či prichádzajú peši, bicyklom alebo autom.

Literatura

1. Gosztyła M., *Twierdza Przemysł – nowa wyzwanie dla konserwatorów*, Wiadomości Konserwatorskie 14/2003.
2. Gosztyła M., R. Oleszek, *Wybrane problemy ochrony Twierdzy Przemysł*, Wiadomości Konserwatorskie 23/2008.
3. Burzyńska J., *Twierdza Przemysł w okresie I wojny światowej*, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Przemysł 2002.
4. Rożański J., *Twierdza Przemysł*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Rzeszów 1983.
5. Kot B., *Tworzenie zespołu parków kulturowych Twierdzy Przemysł – teoria i praktyka* [W:]Fortyfikacje Twierdzy Przemysł: XXV Seminarium Krajoznawcze Wojska Polskiego, Przemysł, 6-10 kwietnia 2011, INFORT, Gliwice 2011.
6. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Przemysła, załącznik z Uchwały Nr 68/2017 z dnia 25 maja 2017 r.
7. Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Przemysła z dnia 3 grudnia 1970 r.
8. Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Przemysła z dnia 29 czerwca 1987 r.

¹³ Tamże, s. 129.

Przemysław fortress in the plans and programs of local government

prof. nadz. dr hab. inż. Marek GOSZTYŁA

Politechnika Rzeszowska

Katedra Konserwacji Zabytków

mgr inż. arch. Magdalena WAZIO

Politechnika Rzeszowska

Katedra Konserwacji Zabytków

prof. dr inż. arch. Peter PÁSZTOR

Politechnika Rzeszowska

Katedra Konserwacji Zabytków

Abstract:

Fortification systems have always formed the structure and urbanism of European cities. Dominant defensive function was very important for city, which strictly involved architectural forms and building technologies. Przemysław is located in the south-eastern part of Poland. It has been transformed into one of the most important European fortresses at the end of the 19th century because of its strategic location. It was also really important city during the 20th century. The main part of the Stronghold Przemysław and its fortifications, except for the parts destroyed in World War I and World War II, is well preserved and the development of the city has been influenced by the fortification. The inner ring of the strength system is included to the land plan of Przemysław from r. 1970. It is good subject to the protection of monuments. Elements of the outer ring of the fortifications are located on the territory of several municipalities. The local government regulations have defined the way of their use and protection at various levels.

Klíčov^é slová: fortifications, Stronghold Premysław, land plans, protection of the historical monuments